

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑ»

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Όψεις της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής: Οι σχέσεις με την Τουρκία
κατά τον Ψυχρό Πόλεμο (1947-1954)

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κωνσταντίνος Σάρλης

A.M.: 1121M021

Αθήνα, 2023

Διμελής Επιτροπή

Ειρήνη Λαγάνη, Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Μαρία Σπηλιωτοπούλου, Διευθύντρια Ερευνών, Κέντρο Έρευνας Ιστορίας Νεότερου
Ελληνισμού, Ακαδημία Αθηνών

Copyright © Κωνσταντίνος Σάρλης, 2023

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στην ελπίδα για ειλικρινή συνεργασία και συμφιλίωση ανάμεσα στον ελληνικό και τον
τουρκικό λαό,
στη μνήμη του πατέρα μου Ιωάννη,
στη μητέρα μου Φλώρα*

Συντομογραφίες

- ΑΣΟ: Αντιφασιστική Στρατιωτική Οργάνωση
ΓΕΕΘΑ: Γενικό Επιτελείο Εθνικής Άμυνας
ΓΕΣ: Γενικό Επιτελείο Στρατού
ΔΙΣ: Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού
ΔΚ: Δημοκρατικό Κόμμα
ΔΚΕΛ: Δημοκρατικό Κόμμα Εργαζόμενου Λαού
ΔΣΕ: Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ΕΑΜ: Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΔΑ: Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά
ΕΔΕΣ: Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΚ: Εθνικό Κόμμα
ΕΚΣΕ: Εκστρατευτικό Σώμα Ελλάδος εις Κορέαν
ΕΛΑΣ: Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΠΕ: Εθνική Πολιτική Ένωσις
ΕΠΕΚ: Εθνική Προοδευτική Ένωσις Κέντρου
ΕΣΣΔ: Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών
ΗΠΑ: Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΗΠΕ: Ηνωμένη Παράταξις Εθνικοφρόνων
ΙΔΕΑ: Ιερός Δεσμός Ελλήνων Αξιωματικών
ΚΕ: Κεντρική Επιτροπή
ΚΥ: Κεντρική Υπηρεσία
ΚΚΕ: Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΟΗΕ: Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΠΕΕΑ: Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης
ΡΛΚ: Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα
ΥΔΙΑ: Υπηρεσία Διπλωματική και Ιστορικού Αρχείου (Υπουργείο Εξωτερικών)
AMAG: American Mission for Aid to Greece
COMINFORM: Com(munist) Inform(ation Bureau) ή Information Bureau of the
Communist and Workers' Parties
COMECON: Co(uncil for) M(utual) Econ(omic Assistance)
ERP: European Recovery Program
ECA/G: European Cooperation Administration/ Greece

FRUS: Foreign Relations of the United States

MEDO: Mediterranean Defense Organization

MSA: Mutual Security Agency

NSC: National Security Council

NATO: North Atlantic Treaty Organization

OEEC: Organization for European Economic Co-operation

UNRRA: United Nations Relief and Rehabilitation Administration

Ευχαριστίες

Θέλω να ευχαριστήσω θερμά όλους όσους με βοήθησαν στην συλλογή του πολύτιμου υλικού για την συγγραφή αυτής της εργασίας. Ευχαριστώ από καρδιάς όλους τους εργαζομένους των ιδρυμάτων και υπηρεσιών που επισκέφθηκα και με βοήθησαν στο δύσκολο έργο της εύρεσης και της αναζήτησης των στοιχείων και που από την πρώτη στιγμή ανταποκρίθηκαν σε ότι τους ζήτησα. Ευχαριστώ όσους πίστεψαν στο έργο αυτό και βρέθηκαν πλάι μου σε δύσκολες στιγμές και μου έδωσαν δύναμη και κουράγιο για να συνεχίσω, ώστε να εκπληρώσω αυτό το όνειρο που είχα από μικρό παιδί. Ένα μεγάλο ευχαριστώ επίσης και στην επιβλέπουσα καθηγήτρια και σύμβουλο σπουδών μου, καθηγήτρια κ. Λαγάνη Ειρήνη, η οποία με βοήθησε στο έργο της συγγραφής παρέχοντάς μου σαφείς και κατευθυντήριες οδηγίες, συμβουλές, προτάσεις βιβλιογραφίας και πρωτογενούς υλικού, καθώς επιπλέον και για τις γνώσεις που απέκτησα παρακολουθώντας τα σεμινάρια της σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω τους/τις συμφοιτητές/τριες μου στο μεταπτυχιακό για τις ωραίες στιγμές που ζήσαμε εντός και εκτός αιθουσών τα τελευταία δυο έτη και τους καθηγητές και τις καθηγήτριες μας για τα σημαντικά διδάγματα που μας παρέδωσαν. Ένα κεφάλαιο κλείνει και ένα νέο αρχίζει...

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	9
Λέξεις-Κλειδιά:.....	10
Εισαγωγή.....	13
Κεφάλαιο πρώτο.....	22
1. Οι πολιτικές εξελίξεις στις δύο χώρες.....	22
1.1 Η μεταπολεμική κατάσταση στην Τουρκία.....	22
1.2 Οι εξελίξεις στην Ελλάδα.....	28
Κεφάλαιο δεύτερο.....	36
2. Από το Δόγμα Τρούμαν στο Σχέδιο Μάρσαλ.....	36
2.1 Το περιβάλλον σε Ελλάδα και Τουρκία πριν την αμερικανική επέμβαση.....	36
2.2 Το Δόγμα Τρούμαν.....	39
2.3 Η εξαγγελία του Σχεδίου Μάρσαλ.....	43
2.4 Η αμερικανική βοήθεια για τα ελληνοτουρκικά δεδομένα.....	46
2.5 Η αμερικανική βοήθεια ως εργαλείο συμφιλίωσης/ρήξης μεταξύ Ελλάδος-Τουρκίας.....	53
Κεφάλαιο τρίτο.....	58
3. Διμερείς σχέσεις Ελλάδος-Τουρκίας: Μαστίγιο και καρότο (1947-1954).....	58
3.1 Το Δωδεκανησιακό ζήτημα.....	58
3.2 Τα γεγονότα του Μεσογειακού Κυπέλλου Φιλίας.....	63
3.3 Διασυνοριακά και παραμεθόρια επεισόδια.....	68
3.4 Η Θράκη, οι μειονότητες και ο δημόσιος λόγος.....	76
3.5 Το Πατριαρχείο και η εκλογή νέου Πατριάρχη.....	80
3.6 Εκατέρωθεν επισκέψεις, πολιτικές συζητήσεις και συναντήσεις.....	84
Κεφάλαιο τέταρτο.....	93
4. Ο πόλεμος της Κορέας.....	93
4.1 Το προοίμιο και οι εξελίξεις κατά την διάρκεια του πολέμου.....	93
4.2 Η ελληνική και η τουρκική συμμετοχή στον πόλεμο.....	100
4.3 Τα συμπεράσματα ενός πολέμου που ποτέ δεν τέλειωσε.....	107
Κεφάλαιο πέμπτο.....	110
5. Η είσοδος στο ΝΑΤΟ.....	110
5.1 Η δημιουργία του Βορειοατλαντικού Συμφώνου.....	111
5.2 Σχοινοβατώντας στην εξωτερική πολιτική: Το δίλημμα μεταξύ Μεσογείου ή Ατλαντικού.....	114

5.3 Η «Ατλαντική στροφή»	126
Κεφάλαιο έκτο	138
6. Το Βαλκανικό Τρίγωνο: Ελλάδα-Τουρκία-Γιουγκοσλαβία.....	138
6.1 Η προσέγγιση με τον Τίτο.....	138
6.2 Προσπάθειες για τη σύναψη συμμαχίας	142
6.3 Από την Άγκυρα στο Μπλεντ	147
Επίλογος και συμπεράσματα.....	161
Πηγές και βιβλιογραφία	167
Παραρτήματα	177

Περίληψη

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η αναζήτηση και αποτύπωση βασικών συνιστωσών και γεγονότων στις ελληνοτουρκικές σχέσεις που συνέβησαν στο διάστημα 1947-1954. Αφετηρία της προσέγγισης αποτελεί η εξαγγελία του Δόγματος Τρούμαν το Μάρτιο του 1947 και η ανακοίνωση του Σχεδίου Μάρσαλ τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Τερματικός σταθμός της ανάλυσης είναι τα δυο Βαλκανικά σύμφωνα Ελλάδας-Τουρκίας-Γιουγκοσλαβίας που υπεγράφησαν στην Άγκυρα το 1953 και στο Μπλεντ το 1954. Στο πρώτο μέρος της εργασίας διερευνώνται οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες. Στο πρώτο κεφάλαιο περιγράφονται οι πολιτικές εξελίξεις σε Ελλάδα και Τουρκία. Στόχος είναι η ανάλυση του πολιτικού κλίματος, της διαδικασίας του εκδημοκρατισμού και του εκσυγχρονισμού και σε ποιον βαθμό επιτεύχθηκε στα δυο κράτη η εγκαθίδρυση κυβερνήσεων με φιλελεύθερα δημοκρατικά χαρακτηριστικά μεταπολεμικά. Κατά πόσο ήταν επιβαλλόμενη ή εξαρτώμενη η «δημοκρατία» και οι εκάστοτε κυβερνήσεις από τον ξένο παράγοντα; Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η επίδραση των σχεδίων οικονομικής αρωγής προς τις δυο χώρες, με την έμφαση να δίνεται στο Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Υπό ποιους όρους και σε τι συνθήκες ήρθαν να εφαρμοστούν τα προγράμματα αυτά σε Ελλάδα και Τουρκία; Δημιούργησε τριβή ή συνεργασία η απλόχερη παροχή βοήθειας από τις ΗΠΑ και αν προκάλεσε ρήξη σε ποιον βαθμό; Στο τρίτο κεφάλαιο διερευνώνται οι διμερείς σχέσεις. Πραγματοποιείται περιγραφή καθοριστικών συμβάντων, τα οποία στην πλειοψηφία τους αποδεικνύουν την ύπαρξη ενός υπόγειου κλίματος αντιθέσεων, αντιφάσεων και έντασης κάτω από την επιφάνεια του γενικότερου καλού και θετικού κλίματος συνεργασίας και αλληλεγγύης ανάμεσα στις δυο. Φυσικά όμως δεν απουσιάζουν αναφορές σύμφωνα με τις οποίες, η Ελλάδα και η Τουρκία απέδειξαν πως μπόρεσαν να συνεργαστούν στα πλαίσια του μεταβαλλόμενου, διπολικού και ψυχροπολεμικού κόσμου.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας το ενδιαφέρον μετατοπίζεται κυρίως σε ζητήματα στρατιωτικού χαρακτήρα. Η εκκίνηση της ανάλυσης γίνεται στο τέταρτο κεφάλαιο με τον πόλεμο της Κορέας το 1950. Η Κορέα αποτελεί τον πρώτο μεγάλο πόλεμο του Ψυχρού Πολέμου, στον οποίο μια τουλάχιστον υπερδύναμη αναμείχθηκε ενεργά. Στον τριετή πόλεμο της Κορέας η Ελλάδα και η Τουρκία απέστειλαν μονάδες και τα στρατιωτικά τους αγήματα πολέμησαν το ένα πλάι στο άλλο. Αποτελεί λοιπόν η Κορέα παράγοντα σύσφιξης των ελληνοτουρκικών σχέσεων; Υπό ποιους όρους

εστάλησαν οι ελληνικές και οι τουρκικές δυνάμεις στην Κορέα και σε ποιο βαθμό η αποστολή τους επιβλήθηκε από τις ΗΠΑ και τον ΟΗΕ; Είναι ο πόλεμος αυτός καθοριστικός για την ένταξη των δυο χωρών στο ΝΑΤΟ; Το θέμα της νατοϊκής ένταξης μας απασχολεί στο πέμπτο κεφάλαιο. Εξετάζονται οι βασικοί άξονες της ελληνικής και της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής σχετικά με την ένταξη σε ένα στρατιωτικό σύμφωνο μεταπολεμικά. Με ποιους όρους επιτεύχθηκε η από κοινού ένταξη στον Βορειοατλαντικό οργανισμό; Ποια χώρα ήταν αυτή που επιδίωξε με ιδιαίτερο ζήλο την νατοϊκή ένταξη και σε ποιο βαθμό επιβλήθηκε λόγω των διεθνών συνθηκών η είσοδος στη συμμαχία; Ποιες εναλλακτικές προτάσεις υπήρχαν και ποια τα ανταλλάγματα της υπαγωγής στο ΝΑΤΟ και την αμερικανική κηδεμονία; Τέλος, στο έκτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας διερευνάται η προσέγγιση με τη Γιουγκοσλαβία. Η συνεργασία με τον Τίτο αποτελεί ένα σημαντικό γεγονός, καθώς αποτέλεσε την πρώτη φορά που κράτη του δυτικού μπλοκ κατόρθωσαν να προσεταιριστούν μια σοσιαλιστική χώρα. Η προσέγγιση αυτή μάλιστα απέδωσε αρχικά καρπούς όταν ακολούθησαν οι υπογραφές δυο συμφωνιών. Πως λοιπόν οι νατοϊκές δυνάμεις μπόρεσαν να συμμαχήσουν με έναν κομμουνιστή ηγέτη; Πόσο σημαντική ήταν για τη Δύση η «συμπόρευση» με έναν «αποστάτη» του ανατολικού μπλοκ;

Λέξεις-Κλειδιά:

Ελλάδα, Τουρκία, ΝΑΤΟ, Μεσογειακό Σύμφωνο, ΗΠΑ, ΕΣΣΔ, Μ. Βρετανία,
Γιουγκοσλαβία

Abstract

The aim of this paper is to search for and describe the main components and events in Greek-Turkish relations that occurred between 1947 and 1954. The starting point of the approach is the announcement of the Truman Doctrine in March 1947 and the announcement of the Marshall Plan in June of the same year. The terminus of the analysis is the two Balkan Pacts between Greece, Turkey and Yugoslavia signed in Ankara in 1953 and in Bled in 1954. The first part of the paper explores the political and economic conditions. The first chapter describes the political developments in Greece and Turkey. The aim is to analyse the political climate, the process of democratization and modernization and to what extent the creation of governments with liberal democratic characteristics was achieved in the two states in the post-war period. To what extent were 'democracy' and the respective governments imposed or dependent on the foreign factor? The second chapter examines the impact of economic aid projects to the two countries, with the emphasis on the Truman Doctrine and the Marshall Plan. Under what conditions and circumstances did these programmes come to be implemented in Greece and Turkey? Did the generous US assistance create friction or cooperation, and if so, to what extent did it cause a rift? Chapter three explores bilateral relations. A description is given of decisive events, most of which demonstrate the existence of an underground climate of opposition, contradictions and tension beneath the surface of a generally good and positive climate of cooperation and solidarity between the two. But of course, there are also reports that Greece and Turkey have proven that they have been able to cooperate in the context of a changing, bipolar and Cold War world.

In the second part of the paper the focus shifts mainly to military issues. The analysis starts in chapter four with the Korean War in 1950. Korea is the first major war of the Cold War in which at least one superpower was actively involved. In the three-year Korean War, Greece and Turkey sent units and their military squadrons fought side by side. So, is the Korean war a factor in the strengthening of Greek-Turkish relations? Under what conditions were the Greek and Turkish forces sent to Korea and to what extent was their mission imposed by the US and the UN? Is this war decisive for the accession of the two countries to NATO? The issue of NATO membership is addressed in chapter five. The main axes of Greek and Turkish foreign policy regarding membership in a post-war military pact are examined. On what terms was joint

membership in the North Atlantic organization achieved? Which country was the one that most zealously pursued NATO membership and to what extent was entry into the alliance imposed by international treaties? What alternatives were there and what were the trade-offs of belonging to NATO and American tutelage? Finally, the sixth and last chapter of the thesis explores the approach to Yugoslavia. The cooperation with Tito is an important event, as it was the first time that Western bloc states managed to win over a socialist country. Indeed, this approach initially bore fruit when two agreements were signed. So how could the NATO forces ally themselves with a communist leader? How important was it for the West to "ally" with an "apostate" from the Eastern bloc?

Key words

Greece, Turkey, NATO, Mediterranean Pact, USA, USSR, Great Britain, Yugoslavia

Εισαγωγή

Αμέσως μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου το 1945, η Ευρώπη εισέρχεται σε μια νέα φάση. Σε ολόκληρο τον κόσμο τα δεδομένα αλλάζουν ραγδαία από την μια στιγμή στην άλλη. Την επομένη της ήττας του φασισμού και του ναζισμού, η παλαιά «Μεγάλη Συμμαχία» ξεκινά την ανοικοδόμηση, αλλά παράλληλα και την κατάτμηση του κόσμου σε ζώνες κυριαρχίας ή αλλιώς «σφαίρες επιρροής». Γρήγορα οι παλιές συμμαχίες θα διαρραγούν και ο κόσμος θα χωριστεί σε δυο πλευρές: αυτή της αστικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και αυτής του υπαρκτού σοσιαλισμού. Πρόκειται για κάτι το οποίο ήταν αντίθετο με την μέχρι τότε πορεία των πραγμάτων, καθώς πολλοί ήταν αυτοί που υποστήριζαν την συνέχιση της Μεγάλης Συμμαχίας (Βρετανία, ΗΠΑ, ΕΣΣΔ), μεταξύ αυτών και ο πρόεδρος των ΗΠΑ Franklin Roosevelt. Αξίζει να σημειωθεί πως κόντρα στην μεγάλη ιδεολογική διαμάχη που επικρατούσε ήδη από τον Μεσοπόλεμο, η πλειοψηφία των πολιτών ακόμα και στην καρδιά του καπιταλισμού, τις ΗΠΑ, ήταν υπέρ της συνδιαίτησής και της συνεργασίας για κοινή μάχη κατά του φασισμού. Είναι χαρακτηριστικό πως στις ΗΠΑ πριν καν ξεκινήσουν οι εχθροπραξίες στις αρχές του 1939, η συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών με ποσοστό 83% δήλωνε πως αν ξεσπούσε πόλεμος στην Ευρώπη, επιθυμούσε περισσότερο μια ήττα της Γερμανίας παρά της ΕΣΣΔ.¹ Ωστόσο, στον μεταπολεμικό κόσμο θα επικρατήσει η αδιαλλαξία και η διαρκής αίσθηση της απειλής.

Τα δυο στρατόπεδα ουδέποτε κήρυξαν ευθέως τον πόλεμο το ένα στο άλλο. Αντιθέτως περιορίστηκαν στην τακτική της διαρκούς μετριοπαθούς έντασης και της δημιουργίας δυναμιτισμένου κλίματος σε σημεία μακριά από τα κέντρα λήψης αποφάσεων. Στο νέο αυτό είδος πολέμου, του Ψυχρού πολέμου όπως ονομάστηκε, δεν χρησιμοποιήθηκαν επαγγελματικοί στρατοί, αλλά η προπαγάνδα και οι εκατέρωθεν απειλές για χρήση υπερόπλων. Βέβαια η έννοια του Ψυχρού Πολέμου δεν ήταν νέα. Για την ακρίβεια ο όρος αυτός είχε χρησιμοποιηθεί αιώνες νωρίτερα από τον Don Juan Manuel στην Καταλονία, για να περιγράψει τις σχέσεις μεταξύ Ευρώπης και Αραβικού κόσμου. Πιο συγκεκριμένα, ο Ισπανός συγγραφέας με αφορμή τους πολέμους που διεξάγονταν ανάμεσα σε Ισπανούς και Άραβες κατά τον Μεσαίωνα, τους χαρακτήριζε ως θερμούς και μεγάλης έκτασης που οδηγούν στον θάνατο και την ειρήνη, ενώ στον αντίποδα οι εκχειρίδες που κατονομάζονται ως ψυχροί πόλεμοι δεν τιμούν απολύτως

¹ Eric John Hobsbawm, *Εποχή των Άκρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, μετάφρ. Βασιλίας Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα, 2004, σ. 118

κανέναν.² Ο Ψυχρός πόλεμος ακριβώς επειδή ήταν αποτέλεσμα των αφιμαχιών μεταξύ ΗΠΑ-ΕΣΣΔ εντάσσεται σύμφωνα με τη λογική αυτή στην δεύτερη κατηγορία. Βέβαια η αντιπαράθεση μεταξύ των δυο δεν περιοριζόταν μόνο στο εδαφικό επίπεδο, αλλά επεκτάθηκε στο πολιτικό και το οικονομικό. Ο Ψυχρός Πόλεμος δεν αφορούσε μόνο γεωπολιτικές ισορροπίες, αλλά αφορούσε κυρίως τον ανταγωνισμό μεταξύ αντίθετων ιδεολογικών προγραμμάτων για τη δημιουργία μιας διεθνούς πολιτικής τάξης.³ Όπως αλλιώς τον περιγράφει και ο Γιάννης Βαληνάκης, πρόκειται για ένα συνεχές κλίμα εντάσεων και απειλών, στο οποίο ο Γ΄ Παγκόσμιος πόλεμος αποτελεί πιθανότητα και ενδεχόμενη προέκταση.⁴

Το μείζον μεταπολεμικό ζήτημα αφορούσε την κατανομή των κρατών στις νέες συμμαχίες. Ήδη κατά τη διάρκεια του πολέμου είχαν πραγματοποιηθεί συναντήσεις κορυφής ανάμεσα στους 3 Μεγάλους. Ανάμεσα στα πολλά θέματα που συζητήθηκαν ήταν και αυτό της χάραξης νέων συνόρων στον χάρτη και του νέου πολιτικού κατεστημένου. Η πιο χαρακτηριστική εξ αυτών ήταν η διάσκεψη της Γιάλτας τον Φεβρουάριο του 1945, στην οποία αποφασίστηκε η τύχη της Πολωνίας και η δημιουργία μιας κυβέρνησης συνεργασίας με κομμουνιστές και μέλη της εξόριστης πολωνικής κυβέρνησης του Λονδίνου.⁵ Επιπλέον στη διάσκεψη του Πότσταμ τον Ιούλιο του 1945 συμφωνήθηκε ο καθορισμός των Γερμανοπολωνικών συνόρων με την μεταφορά της Πολωνίας προς τα δυτικά⁶, καθώς και η διαίρεση της Γερμανίας σε 4 ζώνες με τη δημιουργία Διασυμμαχικού Συμβουλίου.⁷ Όσον αφορά τα Βαλκάνια οι ισορροπίες είχαν καθοριστεί νωρίτερα στη διάσκεψη της Μόσχας τον Οκτώβριο του 1944. Αφήνοντας στην άκρη τους μύθους περί μοιρασιάς του κόσμου, η Βρετανία είχε

² Γιάννης Γιανουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος: ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία, 1945-1963*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1992, σ. 39 · Βλ. και Fred Haliday, *The making of the Second Cold War*, Verso, London, 1983, σ. 4-5

³ Θανάσης Σφήκας, *Η αμερικανική εθνική ιδεολογία και ο ιπτάμενος δίσκος του σχεδίου Μάρσαλ*, στο Θανάσης Σφήκας (επιμ.), *Το σχέδιο Μάρσαλ: ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σ. 50

⁴ Γιάννης Βαληνάκης, *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική, 1949-1988*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1989, σ. 36

⁵ Θεοδόσιος Καρβουναράκης, *Οι απαρχές του Ψυχρού Πολέμου και οι Ηνωμένες Πολιτείες, 1945-1953*, στο Θεοδόσιος Καρβουναράκης (επιμ.), *Ο Ψυχρός Πόλεμος: μια διεπιστημονική προσέγγιση*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2012, σ. 38-39 · Edward McNail Burns, *Ευρωπαϊκή ιστορία: ο δυτικός πολιτισμός: νεότεροι χρόνοι*, μετάφρ. Τάσος Δαρβέρης, επιμ. Σ. Κολιόπουλος, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2006, σ. 933-934

⁶ Σχετικά με τον καθορισμό των συνόρων της Πολωνίας, η Ανατολική Πρωσία παραχωρήθηκε στην ΕΣΣΔ, ενώ η Πομερανία και η υπόλοιπη περιοχή της Πρωσίας δόθηκαν στην Πολωνία με νέο σύνορο την γραμμή Κόρζον στους ποταμούς Όντερ και Νάισσε. Βλ. Serge Berstein & Pierre Milza, *Ιστορία της Ευρώπης: Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα*, τόμος Γ΄, μετάφρ. Μιχάλης Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, σ. 168 και Burns E., *Ευρωπαϊκή ιστορία, ό.π.*, σ. 935-936

⁷ Καρβουναράκης Θ., *ό.π.*, σ. 41 · Burns E. M., *ό.π.*, σ. 935-936

έρθει σε μια συμφωνία περί ποσοστών επιρροής με την ΕΣΣΔ. Πρώτιστος στόχος της Βρετανίας ήταν μια μεταπολεμική Ελλάδα φιλικά προσκείμενα σ' αυτήν, ενώ η ΕΣΣΔ θα κυριαρχούσε αντίστοιχα σε Βουλγαρία, Ρουμανία και Ουγγαρία.⁸ Τέλος στην Γιουγκοσλαβία συμφωνήθηκε ισορροπία δυνάμεων και επιρροής, αν και γρήγορα εκεί η κατάσταση θα μεταβληθεί μετά την απελευθέρωση της χώρας και της ανάδειξης του Τίτο ως ηγέτη.

Με βάση αυτά τα δεδομένα και μια βάνουση ειρήνη, όπως την χαρακτηρίζει ο Mark Mazower, ανοίγει η αυλαία μιας νέας εποχής. Την επαύριο του πολέμου οι δυο μεγάλες ιδεολογίες θα ανταγωνιστούν η μια την άλλη σε ένα μαραθώνιο για την επικράτηση των δικών τους κοινωνικο-οικονομικο-πολιτικών συστημάτων. Μάλιστα την άποψη αυτή φαίνεται πως ασπαζόταν και ο Στάλιν λέγοντας: «Πλέον όταν καταλαμβάνεις μια περιοχή, της επιβάλλεις και το δικό σου κοινωνικό σύστημα».⁹ Μέσα σε αυτά τα πλαίσια, η ΕΣΣΔ είχε την εποπτεία όλων των εδαφών της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων, τα οποία είχε απελευθερώσει ο Κόκκινος Στρατός στην προώθησή του προς το Βερολίνο. Απεναντίας, η Βρετανία και οι ΗΠΑ αποκτούσαν ηγεμονικό ρόλο στη Δυτική Ευρώπη και τον αποικιακό κόσμο. Έτσι, με την νέα πραγματικότητα χώρες όπως η Γερμανία και η Αυστρία διχοτομήθηκαν σε πολλαπλές κατοχικές ζώνες, ενώ κράτη που ανήκαν στο συντηρητικό και δημοκρατικό στρατόπεδο όπως η Πολωνία και η Τσεχοσλοβακία, σταδιακά εντάχθηκαν στον υπαρκτό σοσιαλισμό.

Μέχρι εκείνη την στιγμή ποια ήταν άραγε η κατάσταση που επικρατούσε στην Τουρκία; Το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα υπό τον Κεμάλ είχε καταφέρει να μονοπωλήσει την πολιτική ζωή της Τουρκίας στο Μεσοπόλεμο. Τη δεκαετία του 1930 ο μονοκομματισμός δέσποζε και είχε καταπνίξει οποιαδήποτε μορφή αντιπολίτευσης.¹⁰ Μετά τον θάνατο του Κεμάλ αναλαμβάνει την εξουσία και την ηγεσία του κόμματος ο πρώην πρωθυπουργός Ισμέτ Ινονού. Η κοσμική ιδεολογία, ο ρεπουμπλικανισμός και ο εθνικισμός παρέμειναν βασικά στοιχεία της τουρκικής πολιτικής και κοινωνικής ζωής, σε σημείο που το πολιτειακό σύστημα ελάχιστα διέφερε από το φασιστικό μοντέλο της Ιταλίας ή αντίστοιχα από τις δικτατορίες σε Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία και Ιβηρική.¹¹

⁸ Mark Mazower, *Σκοτεινή ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, μετάφρ. Κώστας Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013, σ. 223-224 · Berstein & Milza, *ό.π.*, σ. 167

⁹ Mazower M., *ό.π.*, σ. 211

¹⁰ Erik Zurcher, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, μετάφρ. Βαγγέλης Κεχριώτης, επιμ. Σωκράτης Πετμεζάς, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004, σ. 241-242

¹¹ Στο ίδιο, σ. 247, 252

Όταν ξέσπασε ο Β΄ Παγκόσμιος, η Τουρκία αρχικά αρνήθηκε τις προτάσεις συμμετοχής. Άλλωστε, η Ιταλία είχε δείξει τις επιθετικές και ιμπεριαλιστικές βλέψεις της στην περιοχή και τα ιταλοκρατούμενα Δωδεκάνησα βρίσκονταν μόλις μερικά μίλια απέναντι από τα τουρκικά παράλια. Αν και αρχικά είχε υπογράψει συμφωνία για συμμετοχή στις εχθροπραξίες δεχόμενη υπέρογκα οικονομικά ανταλλάγματα, την στιγμή όμως που η Ιταλία κήρυξε τον πόλεμο στη Γαλλία και την Βρετανία, η Τουρκία αρνήθηκε να εμπλακεί και τήρησε ουδετερότητα.¹² Επίσης κράτησε την ίδια στάση ακόμα και όταν τα γερμανικά στρατεύματα κατέλαβαν την Γιουγκοσλαβία και την Ελλάδα το 1941. Η κατάσταση αυτή θα διαρκέσει μέχρι και τις αρχές του 1945. Παρά τις πιέσεις που δεχόταν από Συμμάχους και Άξονα, η Τουρκία κατόρθωνε να απεγκλωβίζεται από τις δεσμεύσεις και να αποσπά εγγυήσεις και από τις δυο μεριές.

Όλα αυτά θα αλλάξουν απότομα όταν ο Κόκκινος Στρατός θα αποκρούσει τους Γερμανούς και θα ξεκινήσει αντεπίθεση σε όλη την έκταση του ανατολικού μετώπου. Ο διαρκής κίνδυνος να βρεθεί η Τουρκία μόνη απέναντι σε μια πανίσχυρη Σοβιετική Ένωση, ώθησε τον Ινονού στην απόφαση της συμμετοχής στον πόλεμο ακόμα και την ύστατη στιγμή. Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο πως η ηγεσία του Ρεπουμπλικανικού κόμματος επιδέχεται αποδέχθηκε την είσοδο στον πόλεμο, καθώς στα τέλη του 1944 η έκβασή του είχε ήδη κριθεί και η Τουρκία θα συμμετείχε τυπικά χωρίς καμία συμβολή, με μοναδικό κίνητρο να μην υποστεί τις συνέπειες της ουδετερότητας και βρεθεί απομονωμένη μεταπολεμικά.¹³ Στις 23 Φεβρουαρίου 1945 η Τουρκία κηρύττει τον πόλεμο στη Γερμανία και συμβολικά εντάσσεται στους Συμμάχους.

Στην Ελλάδα η κατάσταση παρουσίαζε ομοιότητες αλλά και συνάμα πολύ έντονες διαφοροποιήσεις. Μετά τα συνεχή στρατιωτικά πραξικοπήματα και την διαμάχη Βενιζελικών-Αντιβενιζελικών, την εξουσία θα αναλάβει τελικά ο Ιωάννης Μεταξάς. Με την ανοχή του βασιλιά Γεωργίου Β΄ θα προχωρήσει στην εγκαθίδρυση δικτατορίας στις 4 Αυγούστου 1936, εξαφανίζοντας ουσιαστικά οποιαδήποτε πολιτική δραστηριότητα στο προσκήνιο. Αντίθετα από την Τουρκία, η Ελλάδα θα συμμετάσχει στον πόλεμο τον Οκτώβριο του 1940 ερχόμενη αντιμέτωπη αρχικά μόνο με την Ιταλία. Την άνοιξη του 1941 και αφού είχε προηγηθεί ο θάνατος του Μεταξά λίγους μήνες πριν, η Γερμανία θα εισβάλει μέσω Γιουγκοσλαβίας και θα καταλάβει το ελληνικό

¹² Στο ίδιο, σ. 272

¹³ Άγγελος Συρίγος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2015, σ. 97-99 · Αικατερίνη Πετρίδου, *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις: Από το σχέδιο Μάρσαλ έως την ένταξη των δυο χωρών στο NATO (1947-1952)*, διπλωματική εργασία, Θεσσαλονίκη, ΠΑΜΑΚ, 2018, σ. 10-11

κράτος. Παράλληλα, η Βουλγαρία αξιώνοντας εδαφικές διεκδικήσεις σε Θράκη και Μακεδονία συμμαχεί με τον Άξονα και συμμετέχει στην εισβολή.

Η κυβέρνηση, ο βασιλιάς και τα υπολείμματα του ελληνικού στρατού θα εγκαταλείψουν την ηπειρωτική χώρα, καταφεύγοντας αρχικά στην Κρήτη και κατόπιν στην Αίγυπτο. Εκεί συγκροτείται εξόριστη ελληνική κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Εμμανουήλ Τσουδερό, η οποία τυπικά αποτελούσε την συνέχεια του μεταξικού καθεστώτος. Στην Μέση Ανατολή τα πράγματα μόνο ομαλά δεν κυλούσαν για την εξόριστη κυβέρνηση. Εξωτερικά είχε να αντιμετωπίσει την υπονόμηση από τις κατοχικές κυβερνήσεις του Άξονα στην Αθήνα, ενώ στο εσωτερικό της αδυνατούσε να βρει συνοχή και βασιζόταν στην στήριξη της Βρετανίας. Επίσης αδυνατούσε να επιβληθεί στις στρατιωτικές μονάδες που είχαν διασωθεί λόγω της συνεχόμενης διαμάχης φιλοβασιλικών και φιλοβενιζελικών αξιωματικών. Επιπλέον σαν μην έφταναν αυτά, η κατάσταση στο στράτευμα χειροτέρευε όταν σχηματίστηκαν οργανώσεις στο εσωτερικό του, οι οποίες ήταν φίλα προσκείμενες προς το αντιστασιακό ΕΑΜ. Αυτές οι οργανώσεις με τον φιλοκομμουνιστικό χαρακτήρα τους θα προχωρήσουν σε στασιάσεις στη διάρκεια του 1943-1944, με σημαντικότερη τη στάση του ελληνικού στόλου τον Μάρτιο του 1944. Η Αντιφασιστική Στρατιωτική Οργάνωση (ΑΣΟ) ζητούσε την αναγνώριση της ΠΕΕΑ και του ΕΑΜ και την συγκρότηση ενιαίας κυβέρνησης. Όμως, το κίνημα αυτό θα κατασταλεί βίαια τον Απρίλιο από τον βρετανικό στρατό.

Μετά την λήξη της ανταρσίας και των εκκαθαρίσεων στο στράτευμα ο Εμμανουήλ Τσουδερός θα αποπεμφθεί και πρωθυπουργός θα οριστεί ο Γεώργιος Παπανδρέου. Η αντιπαράθεση ωστόσο μεταξύ της εξόριστης κυβέρνησης και της κομμουνιστικής αντίστασης στην κατεχόμενη Ελλάδα θα οξυνθεί. Το συνέδριο που θα γίνει στο Λίβανο το Μάιο του 1944, αρχικά θα οδηγήσει σε συμφωνία μεταξύ της κυβέρνησης και των αντιστασιακών ομάδων. Αν και υπήρξαν αντιδράσεις από μεριάς του ΚΚΕ, τελικά συμφωνήθηκε η δημιουργία κυβέρνησης εθνικής ενότητας με την συμμετοχή όλων των πλευρών. Αυτή η κυβέρνηση θα αποβιβαστεί με τη συνοδεία βρετανικού στρατού στην απελευθερωμένη από τους Γερμανούς Αθήνα τον Οκτώβριο του 1944. Ωστόσο, μετά από την αιματηρή καταστολή συλλαλητηρίου του ΕΑΜ και τα γεγονότα των Δεκεμβριανών με τις μάχες μεταξύ του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ και των βρετανικών δυνάμεων στην Αθήνα που ακολούθησαν, ανέτρεψαν για ακόμα μια φορά τα δεδομένα και οδήγησαν στην παραίτηση του Γεώργιου Παπανδρέου. Παρόλο που η συμφωνία της Βάρκιζας τον Φεβρουάριο του 1945 φάνηκε να οδηγεί στην

εξομάλυνση, η πολιτική κατάσταση στο εσωτερικό της απελευθερωμένης Ελλάδας χειροτέρευε λόγω των επαναλαμβανόμενων διώξεων και συγκρούσεων.¹⁴

Έχοντας στο νου μας την γενικότερη πορεία των πραγμάτων στην ευρωπαϊκή ήπειρο κατά τη διάρκεια του πολέμου, είναι εύκολο να κατανοήσουμε τα όσα θα ακολουθήσουν. Η ειρήνη που επήλθε μετά από χρόνια μαχών δεν επρόκειτο να βρει τους πάντες σύμφωνους. Πλέον ο κρίκος συνοχής της μάχης κατά του ναζισμού έχει διαρραγεί και οι διαφορές ανάμεσα στις δυο πλευρές οξύνονται και γίνονται εμφανείς. Ο συμβιβασμός θα παραμείνει διπλωματικό χαρτί, αλλά την ίδια ώρα η αντίδραση, η φιλονικία και ο ανταγωνισμός κερδίζουν έδαφος. Ο φόβος και η καχυποψία ανάμεσα στα δυο στρατόπεδα θα αυξηθεί. Τα γεγονότα που προηγήθηκαν σε Ελλάδα και Τουρκία και οι εξελίξεις που θα ακολουθήσουν αργότερα, αποτελούν απλώς ένα μικρό κομμάτι του παζλ, το οποίο πρέπει να συνδεθεί με άλλα για να δούμε την συνολική εικόνα της μεταπολεμικής και ψυχροπολεμικής πραγματικότητας.

Το δυτικό στρατόπεδο με πρωταγωνιστή τις ΗΠΑ θα προσπαθήσει να μετριάσει την πολιτική επιρροή των αντιπάλων τους και να προσδέσει σφιχτά τους συμμάχους του στο δικό του άρμα. Το πρώτο βήμα ουσιαστικά αφορά την οριοθέτηση της πολιτικής δράσης της αντίπαλης παράταξης και την χάραξη σαφών εδαφικών διαχωριστικών γραμμών. Έτσι παρατηρούμε πως στην Ευρώπη και τα Βαλκάνια, παρόλο που αντιστασιακά κινήματα προερχόμενα από την Αριστερά πρωτοστάτησαν στην ένοπλη πάλη, γεγονός που ενίσχυσε τα εκλογικά ποσοστά των κομμουνιστικών κομμάτων, στη συνέχεια τα κόμματα αυτά βρέθηκαν μπροστά στο υψωμένο τείχος της ιδεολογικής ανάσχεσης.¹⁵

Η ανάσχεση (containment) επρόκειτο για μια επιβολή καραντίνας στην ΕΣΣΔ. Κάτι παρόμοιο είχε εφαρμοστεί κατά των μπολσεβίκων στα πρώτα χρόνια της εδραίωσής τους στην εξουσία. Μόνο που η τότε νεοσύστατη Σοβιετική Ένωση, ήταν μια χώρα εξαθλιωμένη και ρημαγμένη από τον Α΄ Παγκόσμιο και η δημιουργία ενός buffer zone με κράτη προσηλωμένα στον αντικομμουνισμό και τον αντιρωσισμό αρκούσε για την αναχαίτηση της σοσιαλιστικής επανάστασης προς δυσμάς. Πλέον η ΕΣΣΔ ήταν μια παγκόσμια υπερδύναμη και τα μέτρα της ανάσχεσης όφειλαν να είναι άμεσα και μακροπρόθεσμα. Επίσης οι ΗΠΑ και η Βρετανία έπρεπε να δράσουν χειρουργικά με καρότο και μαστίγιο για να θέσουν εκ νέου τα θεμέλια για δυτικού

¹⁴ Θάνος Βερέμης & Γιάννης Κολιόπουλος, *Ελλάς: η σύγχρονη συνέχεια: από το 1821 μέχρι σήμερα*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2006, σ. 397-399 · Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, σ. 11

¹⁵ Hobsbawm E., *ό.π.*, σ. 137-140 · Mazower M., *ό.π.*, σ. 241

τύπου δημοκρατίες, που θα άντεχαν στο χώρο και χρόνο και παράλληλα να αποφύγουν τις υπέρμετρες απειλές προς το αντίπαλο στρατόπεδο.

Η ομιλία του Winston Churchill στο Φούλτον των ΗΠΑ το Μάρτιο του 1946 σηματοδοτεί δυο πράγματα. Αρχικά, την αποδοχή πως ο μεταπολεμικός κόσμος θα χωριστεί στα δύο ιδεολογικά και εδαφικά. Αυτό υποστήριζε με την φράση του: «*Από το Στέττιν στην Βαλτική μέχρι την Τεργέστη στην Αδριατική, ένα Σιδηρούν Παραπέτασμα έχει κατέβει σε όλη την ήπειρο*».¹⁶ Δεύτερον, αυτό ισοδυναμούσε με την αποδοχή περί επιβολής ανάσχεσης του κομμουνισμού στα εδάφη που οι Σύμμαχοι είχαν απελευθερώσει και στρατοπέδευαν και της υπεράσπισης των ζωτικών τους συμφερόντων. Για το λόγο αυτό δεν πρέπει να ξεχάσουμε πως και η Ελλάδα και η Τουρκία ανήκαν στην κατηγορία αυτή.

Μέσα από αυτό το πρίσμα εξετάζονται οι ελληνοτουρκικές σχέσεις στην παρούσα εργασία. Στόχος είναι μέσα από την πολύπλευρη παράθεση και ανάλυση των γεγονότων της περιόδου αυτής να κατανοήσουμε την πορεία που διέγραψαν η ελληνική και η τουρκική εξωτερική πολιτική. Όπως άλλωστε γίνεται κατανοητό τα δυο κράτη βρέθηκαν την επομένη της λήξης του Β΄ Παγκοσμίου στο ίδιο στρατόπεδο ως φίλοι, γείτονες και σύμμαχοι. Για την εργασία έγινε χρήση πληθώρας βιβλιογραφικού περιεχομένου, διπλωματικών εργασιών και διδακτορικών διατριβών, καθώς και πρωτογενούς υλικού κυρίως από τα αρχεία του υπουργείου Εξωτερικών, του ιδρύματος Κ. Καραμανλή και από εφημερίδες. Στα πρώτα κεφάλαια της εργασίας επιχειρείται εισαγωγή στο πολιτικό και οικονομικό υπόβαθρο και περιβάλλον των δυο χωρών. Παρουσιάζονται οι πολιτικές εξελίξεις σε Ελλάδα και Τουρκία για το χρονικό διάστημα που μας αφορά. Στο δεύτερο κεφάλαιο εστιάζουμε περισσότερο στην οικονομική διάσταση των ελληνοτουρκικών, με την έμφαση να δίνεται στις συνέπειες και τα αποτελέσματα που είχε η εφαρμογή της αμερικανικής βοήθειας μέσω του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ ξεχωριστά. Τέλος, το τρίτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στις διμερείς σχέσεις. Πιο συγκεκριμένα, εστιάζουμε σε αξιοσημείωτα περιστατικά που ταλάνισαν τις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας, αποδεικνύοντας το πόσο εύθραυστο ήταν στην πραγματικότητα το σύστημα συμμαχιών ακόμα και ανάμεσα σε επί χρόνια «φίλους», χωρίς ωστόσο να απουσιάζουν οι αναφορές και σε γεγονότα που επιβεβαιώνουν το κλίμα καλής γειτνίασης.

¹⁶ John W. Young, *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου, 1945-1991: πολιτική ιστορία*, μετάφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Πατάκης, Αθήνα, 2003, σ. 41 ·Berstein S. & Milza P., *ό.π.*, σ. 177

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας η έμφαση μετατοπίζεται στα στρατιωτικά δρώμενα. Αφετηρία της ανάλυσης είναι ο πόλεμος της Κορέας. Ο πόλεμος της Κορέας είναι εξαιρετικά σημαντικός για να κατανοήσουμε την περαιτέρω σύσφιξη των ελληνοτουρκικών σχέσεων. Άλλωστε, αποτελεί επιπλέον το προοίμιο της νατοϊκής ένταξης. Στη συνέχεια θα μας απασχολήσει ακριβώς αυτό το ζήτημα. Η Ελλάδα και η Τουρκία κατόρθωσαν να γίνουν αποδεκτές στο NATO έπειτα από μεγάλες προσπάθειες. Τον κύριο όγκο αυτών επωμίστηκε η τουρκική διπλωματία με την Ελλάδα να αναλαμβάνει υποστηρικτικό ρόλο. Ταυτόχρονα, θα εξεταστούν και οι λοιπές λύσεις και προτάσεις που είχαν γίνει από μέλη της συμμαχίας, τα οποία προσπαθούσαν να αποφύγουν την ένταξη των δυο χωρών στο NATO. Άλλωστε όπως θα δούμε, η ελληνοτουρκική ένταξη στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο δεν έγινε εν μια νυκτί. Αντίθετα, μεσολάβησαν ορισμένα έτη από το πρώτο επίσημο αίτημα, ακολούθησαν και άλλες αποτυχημένες προσπάθειες και η λύση βρέθηκε κατόπιν των αμερικανικών πιέσεων. Κλείνοντας, στο τελευταίο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια ανάλυσης των τριμερών Βαλκανικών συμφώνων του 1953-1954 μέσα από την ελληνοτουρκική προσέγγιση. Αυτή η προσπάθεια της Ελλάδας και της Τουρκίας με την προτροπή των ΗΠΑ για σύναψη πολιτικής και στρατιωτικής συμμαχίας με την σοσιαλιστική Γιουγκοσλαβία ήταν ένα σημαντικό επίτευγμα. Το αποτέλεσμα φαίνεται πως αρχικά ευνόησε όλα τα συμβαλλόμενα μέρη, εντούτοις όπως θα δούμε η συμφωνία έμεινε ανενεργή.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Πολιτική, οικονομία και διμερείς σχέσεις

Κεφάλαιο πρώτο

1. Οι πολιτικές εξελίξεις στις δύο χώρες

Το τέλος του πολέμου βρίσκει και τις δυο χώρες αντιμέτωπες με σοβαρά προβλήματα εσωτερικής και εξωτερικής φύσεως. Αν και η Τουρκία συμμετείχε ελάχιστα στην πολεμική προσπάθεια, τα εσωτερικά της προβλήματα έρχιζαν άμεσης αντιμετώπισης. Αντίθετα, η Ελλάδα δεν είχε να αντιμετωπίσει μονάχα το πρόβλημα της ανασυγκρότησης ενός κατεστραμμένου κράτους από όλες τις απόψεις και πλευρές. Ο αδελφοκτόνος και αιματηρός εμφύλιος και η αδυναμία συμφιλίωσης μεταξύ Δεξιάς και Αριστεράς που ακολούθησαν, ήταν το μεγαλύτερο αγκάθι. Μάλιστα και οι δυο χώρες επιδίδονται στην προσπάθεια αντίχενυσης μιας πάγιας και στέρεης ιδεολογικής ταυτότητας. Στην Ελλάδα οι ταυτότητες και τα στρατόπεδα είχαν διαχωριστεί και αυτό που ουσιαστικά απέμενε ήταν ακριβώς το ποια πλευρά θα αναδεικνυόταν νικήτρια. Από την άλλη, στην Τουρκία η πολιτική ηγεσία έψαχνε τον τρόπο επίτευξης και δημιουργίας του δημοκρατικού πλουραλισμού. Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ ήταν ένα καμπανάκι για την τουρκική δημοκρατία. Της έδινε ισχυρότατο κίνητρο ώστε να αλλάξει κατεύθυνση στην οικονομία εγκαταλείποντας τον παρεμβατισμό για χάρη του φιλελευθερισμού.¹⁷ Παράλληλα, παρείχε και στους δυο γείτονες λαούς εγγυήσεις ασφαλείας απέναντι σε οποιαδήποτε προσπάθεια αναθεωρητισμού και ανατροπής διεθνών ισορροπιών. Τέλος, επισφράγιζε την άνοδο φιλικά προσκείμενων στις ΗΠΑ ελίτ στην εξουσία, οι οποίες θα προέβαιναν στην υποστήριξη των αρχών του οικονομικού φιλελευθερισμού και συνάμα και του αντικομμουνισμού.¹⁸

1.1 Η μεταπολεμική κατάσταση στην Τουρκία

Στην Τουρκία το πρόβλημα του εκδημοκρατισμού ήταν αναμφίβολα το θέμα που κυριαρχούσε στις συζητήσεις. Η έλευσης της δημοκρατίας στη γειτονική χώρα αν και αποτελούσε μια γενική επιθυμία, δεν έβρισκε τον ζωτικό χώρο για να καλλιεργηθεί. Ο εκδημοκρατισμός φαίνεται πως αποτελούσε την βασική συνιστώσα και για τον εκδυτικισμό της Τουρκίας. Από την μια πλευρά, επρόκειτο για μια χώρα που «πολέμησε» με τους Συμμάχους, εντάχθηκε στην σφαίρα των δυτικών δημοκρατιών και στήριξε την δημιουργία του ΟΗΕ. Ωστόσο, ο πλουραλισμός και ο

¹⁷ Zurcher E., *ό.π.*, σ. 279

¹⁸ Caglar Keyder, *Τουρκία: δικτατορία και δημοκρατία*, μετάφρ. Δήμος Βεργής, Στοχαστής, Αθήνα, 1980, σ. 39

πολυκομματισμός στο πεδίο της πολιτικής απουσίαζαν αισθητά. Η οικονομική εξαθλίωση, η κρίση και ο αυξανόμενος πληθωρισμός με την παράλληλη απόσυρση στήριξης παλαιών συμμάχων από το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό Κόμμα (ΡΛΚ), είχαν καταστήσει τον Ινονού έντονα αντιδημοφιλή.¹⁹ Βέβαια αξίζει να τονιστεί πως ακόμα και ο Τούρκος πρόεδρος αυτοκρατικά σκεπτόμενος επιθυμούσε την δημιουργία μιας ελάσσονος αντιπολίτευσης και την θεωρούσε επιτακτική ανάγκη για την ομαλή λειτουργία του πολιτικού βίου, θέσεις που εξέφρασε στο 6^ο συνέδριο του κόμματος.²⁰ Αυτό έρχεται να το επιβεβαιώσει και ο Έλληνας πρέσβης στην Άγκυρα, που παρατηρούσε στη συνέλευση του Λαϊκού κόμματος την ύπαρξη δύο ομάδων στους κόλπους του, μιας συντηρητικών μεταρρυθμιστών και μιας σοσιαλίζουσας.²¹ Έτσι, μπροστά στα προβλήματα αυτά και με την παρότρυνση που λάμβανε από την νέα σύμμαχο, τις ΗΠΑ, αποφασίστηκε η ίδρυση ενός νέου κόμματος.

Τον Ιανουάριο του 1946 σχηματίστηκε το Δημοκρατικό Κόμμα (ΔΚ). Στην δημιουργία και εξέλιξη του νέου πολιτικού πυρήνα πρωτοστάτησε κυρίως η αστική τουρκική τάξη με εκπροσώπους του εμπορίου, της μεγαλοϊδιοκτησίας και πρώην επιφανή στελέχη των Ρεπουμπλικανών, όπως οι Αντνάν Μεντερές, Τζελάλ Μπαγιάρ και Φουάτ Κιοπρουλού. Την δημιουργία του νέου μορφώματος είχε αποδεχθεί ο Ινονού αντιλαμβανόμενος την κοινωνική αναστάτωση που επικρατούσε. Σκοπός του ήταν να επιτρέψει την παρουσία μιας ελάχιστης ελεγχόμενης αντιπολίτευσης, ώστε να απορροφήσει τις αντιδράσεις, να προβάλλει το φιλελεύθερο πρόσωπο της Τουρκίας και να φανεί πως ο ίδιος «ντυνόταν» με το δημοκρατικό μανδύα.²² Η ανταπόκριση που έδειξε η τουρκική κοινωνία ήταν αρχικά μικρή, αλλά και ικανοποιητική στις εκλογές του Ιουλίου του 1946 δίνοντας στο ΔΚ 10%.²³ Ο ελληνικής καταγωγής Βασίλης Κόνος

¹⁹ Hamit Bozarslan, *Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας. Από την επανάσταση των Νεότουρκων μέχρι σήμερα*, μετάφρ. Μάρθα Οικονόμου, Σαββάλας, Αθήνα, 2008, σ. 64-65 ·Zurcher E., *ό.π.*, σ. 275-277

²⁰ Bernard Lewis, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας*, τόμος Α', *Τα στάδια της ανάδυσης*, μετάφρ. Πιτ Κωνσταντέας, Παπαζήσης, Αθήνα, 2001/2, σ. 592-594 ·Νίκος Μούδουρος, *Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας: από την κεμαλική κυριαρχία στον ισλαμικό νεοφιλελευθερισμό*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2012, σ. 92-93 ·Keyder C., *ό.π.*, σ. 39-44

²¹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φάκελος. 27, υποφάκελος. 3, *Συνέλευσις Ανωτάτου Συμβουλίου Λαϊκού Κόμματος Δημοκρατίας*, πρέσβης Σκέφερης από πρεσβεία Άγκυρας, προς ΥΠΕΞ, Διεύθυνση πολιτικών υποθέσεων, Αρ. Πρ. 360, 30/1/1947

²² Zurcher E., *ό.π.*, σ. 277

²³ Οι τουρκικές κοινοβουλευτικές εκλογές είχαν στην πραγματικότητα προγραμματιστεί για το έτος 1947. Βλέποντας όμως την δυναμική που αποκτούσε ραγδαία το Δημοκρατικό κόμμα και τα ποσοστά του να εκτοξεύονται, η τουρκική κυβέρνηση προκήρυξε πρόωρες εκλογές για το καλοκαίρι του 1946, προκειμένου να περιορίσει την εκλογική ζημία και την επιρροή των δημοκρατικών. Βλ. και Lewis B., *ό.π.*, σ. 595 και Zurcher, *ό.π.*, σ. 281-282

ήταν μεταξύ των βουλευτών που εξελέγησαν με τους δημοκρατικούς, ενώ ο Νικόλαος Φακατσέλλης έλαβε έδρα με την στήριξη του ΡΑΚ.²⁴

Η ύπαρξη τουλάχιστον δυο κομμάτων επρόκειτο πολιτικά να αποτελέσει το πρώτο στάδιο εκδημοκρατισμού. Η τουρκική κοινωνία ήταν αυτή η οποία θα αποφάσιζε και όχι ένας κομματικός γραφειοκρατικός μηχανισμός. Επίσης αν και στην αρχή οι Ρεπουμπλικάνοι κράτησαν την εξουσία, είχαν σημειωθεί πολλαπλές καταγγελίες για νοθεία των εκλογικών αποτελεσμάτων και εκβιασμούς ψηφοφόρων, κάτι το οποίο εντάθηκε από το 1947 και εξελίχθηκε σε έναν αγώνα προπαγάνδας και προσπάθειας άσκησης επιρροής στην κοινή γνώμη με την εκτόξευση κατηγοριών για υπονόμηση του κεμαλισμού και συμπόρευση με τον κομμουνισμό.²⁵ Όμως, ο πρόεδρος Ινονού αντιλαμβανόμενος τις συνθήκες και γνωρίζοντας πως η Τουρκία οφείλει να ενταχθεί και να αποτελέσει τμήμα του δυτικού κόσμου, θα επιβάλει την ισότιμη μεταχείριση μεταξύ των δυο μεγάλων παρατάξεων ως βασική προϋπόθεση μιας υγιούς δημοκρατίας.²⁶

Παρά την αρχική συνεργασία των δύο μεγάλων κομμάτων, η κατάσταση σύντομα βγήκε εκτός ελέγχου. Το ΔΚ άρχισε να έχει όλο και μεγαλύτερα ερείσματα και να αναγκάζει την κυβέρνηση να ψηφίζει μέτρα και τροπολογίες που πρότεινε, κυρίως οικονομικής φύσεως, ενώ ανέβαζε τους τόνους και όξυνε την αντιπαράθεση όταν αυτά δεν περνούσαν από την εθνοσυνέλευση. Μπροστά σε αυτό το ΡΑΚ αποφάσισε να «κυνηγήσει τις μάγισσες». Οι κατηγορίες πως το ΔΚ υπέθαλπε κομμουνιστές και διατηρούσε σχέσεις με την ΕΣΣΔ άρχισαν να εμφανίζονται στον τύπο, ωθώντας το ΔΚ να ανταποδώσει κατηγορίες περί καταπίεσης και υπέρμετρης βίας.²⁷ Η επιβολή στρατιωτικού νόμου και οι δηλώσεις του ΔΚ πως αποτελεί το μοναδικό κόμμα που σέβεται την δημοκρατία, ανάγκασαν τον Τούρκο πρόεδρο να μεσολαβήσει. Ο Ινονού αναγνώρισε την αντιπολίτευση στο κοινοβούλιο και εξώθησε σε παραίτηση τους πιο θερμόαιμους και σκληροπυρηνικούς ρεπουμπλικάνους, προχωρώντας σε ανασχηματισμό. Όμως οι αντιδράσεις και τα εσωκομματικά ευτράπελα συνεχίστηκαν από τους δημοκρατικούς αυτή τη φορά. Μια ομάδα από τους

²⁴ Ανδρέας Σταματίου, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1950-1955: από την προσέγγιση στο χάσμα*, διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Φιλοσοφική σχολή, Αθήνα, 2009, σ. 21

²⁵ Αικατερίνη Πετρίδου, ό.π., σ. 44-46 · Μούδουρος Ν., ό.π., σ. 93-95 · Zurcher E., ό.π., σ. 282 · Lewis B., ό.π., σ. 595-598

²⁶ Sina Aksin, *Turkey from Empire to Revolutionary Republic. The emergence of the Turkish Nation from 1789 to the present*, New York University Press, Νέα Υόρκη, 2007, σ. 249-250 · Πετρίδου Αικ., ό.π., σ. 44-45

²⁷ Zurcher E., ό.π., σ. 283 · Lewis B., ό.π., σ. 596-597

κόλπους του κόμματος αποχώρησε και ίδρυσε το Εθνικό Κόμμα (ΕΚ) στα τέλη του 1947 υπό τον πρώην αρχηγό του τουρκικού επιτελείου στρατού Φεβζί Τσακμάκ.²⁸

Τα δυο μεγάλα κόμματα μετρίασαν την κριτική τους και τις επιθέσεις τους, αλλά η μεταξύ τους κόντρα διατηρήθηκε ακόμα και σε χαμηλούς τόνους. Το ΔΚ απειλούσε με αποχή και μποϊκοτάρισμα των εκλογών λόγω του ισχύοντος εκλογικού νόμου.²⁹ Μετά από πολλές αλλαγές στη νομοθεσία και του τρόπου κατανομής εδρών στην εθνοσυνέλευση υπήρξε τελικά συμφωνία. Οι εκλογές του Μαΐου του 1950 ήταν καθοριστικές. Νικητής αναδείχθηκε το ΔΚ συγκεντρώνοντας πάνω από 50% έναντι του ΡΑΚ που σημείωσε ποσοστό κάτω του 40%. Οι Ρεπουμπλικάνοι είχαν καταφέρει να κρατήσουν την επιρροή τους στις ανατολικές επαρχίες, εντούτοις στα τουρκικά παράλια και τις μεγαλουπόλεις³⁰ το ΔΚ πλειοψηφούσε. Ο Έλληνας πρόξενος στη Σμύρνη είχε παρατηρήσει την εκλογική επιρροή των κομμάτων και πολύ νωρίτερα ήδη από το 1949, είχε εντοπίσει την υπεροχή των Δημοκρατικών υπό τον Τζελάλ Μπαγιάρ στην περιοχή του Αιγαίου.³¹ Το ΡΑΚ υπέστη συντριπτική ήττα για τα δεδομένα της εποχής. Ένας από τους λόγους που συνέβη αυτό αποτελεί το γεγονός πως δεν προώθησε ένα εκτεταμένο πρόγραμμα οικονομικού και πολιτικού φιλελευθερισμού σε αντιστοιχία με το πρόγραμμα και τις προτάσεις των δημοκρατικών, καθώς και με βάση όσα επέβαλαν οι νέες πολιτικοοικονομικές συνθήκες μεταπολεμικά.³² Έτσι λοιπόν, το ΡΑΚ ηττήθηκε για πρώτη φορά σε εκλογές και την εξουσία ανέλαβε ένα νέο κόμμα που αριθμούσε μόλις 4 χρόνια ζωής. Αξίζει να σημειωθεί πως οι εκλογές του 1950 απέφεραν σημαντικά αποτελέσματα και για την ελληνική μειονότητα. Στην τουρκική εθνοσυνέλευση υπήρξαν 2 μειονοτικοί βουλευτές με το κυβερνών κόμμα, ο Βασίλειος Κόνος που επανεκλέχθηκε και ο Αχιλλέας Μόσχος.³³

Τα βαθύτερα αίτια της νίκης του ΔΚ πρέπει να αναζητηθούν και αλλού. Οι Δημοκρατικοί εκμεταλλεύτηκαν τις συγκυρίες και προσέλκυσαν τόσο τους δυσαρεστημένους μικροϊδιοκτήτες γης, όσο και μεγάλους οικονομικούς κύκλους που επιθυμούσαν μεγαλύτερη ελευθερία κινήσεων. Εξάλλου, έδωσε υποσχέσεις για περιορισμό του κρατικού παρεμβατισμού, εκκίνηση ιδιωτικοποιήσεων και χαλάρωση

²⁸ Zurcher E., *ό.π.*, σ. 284 · Lewis B., *ό.π.*, σ. 598

²⁹ Zurcher E., *ό.π.*, σ. 285

³⁰ Εξαίρεση αποτέλεσε η Άγκυρα όπου το Ρεπουμπλικανικό Λαϊκό κόμμα πλειοψήφησε

³¹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Περί επισκέψεως Προέδρου Τουρκικής Δημοκρατίας στην περιφέρεια Αιγαίου*, πρόξενος Νεγροπόντης από προξενείο Σμύρνης, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 926 Δ/2, Σμύρνη, 23/8/1949

³² Zurcher E., *ό.π.*, σ. 287-288 · Keyder C., *ό.π.*, σ. 49-50

³³ Αλέξης Αλεξανδρής, *Η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης και οι Ελληνο-τουρκικές σχέσεις 1918-1974*, Κέντρο Μικρασιατικών σπουδών, Αθήνα, 1992, σ. 250-253 · Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 21

του ελέγχου του κράτους.³⁴ Αποτέλεσμα της εξαγγελίας ενός φιλελεύθερου προγράμματος ήταν η συσπείρωση γύρω του της τουρκικής αστικής τάξης, ενώ φαίνεται πως έπεισε και τις ΗΠΑ για το γεγονός ότι αποτελούσε μια έμπιστη φιλοαμερικανική ελίτ. Ο Τσαγλάρ Κεϊντέρ συνοψίζει την εμφάνιση και ραγδαία άνοδο των δημοκρατικών στην Τουρκία υπό μια πρόταση: «*Ο τερματισμός του μονοκομματικού συστήματος αποτελεί τη μετατόπιση σε έναν εκσυγχρονιστικό και αντιδραστικό καπιταλισμό*».³⁵ Από κοινωνιολογική άποψη, οι εκλογές του 1950 αποτελούσαν την νίκη των ανερχόμενων περιφερειακών δυνάμεων επί του κέντρου και της γραφειοκρατίας, με τον κεμαλισμό και τον κρατισμό να θανατώνονται εντός και εκτός του Ρεπουμπλικανικού κόμματος.³⁶

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνει μια σημαντική παρατήρηση για το τουρκικό δημοκρατικό πείραμα. Ο εκδημοκρατισμός στην Τουρκία στα χρόνια μετά τον Β΄ Παγκόσμιο ήταν μια επιτακτική ανάγκη. Βέβαια, η αναμενόμενη επιθυμία εκδημοκρατισμού και το άνοιγμα προς το δυτικό στρατόπεδο δεν έγιναν λόγω της ανάγκης εισαγωγής δυτικών προτύπων στην τουρκική κοινωνία. Πολύ περισσότερο φαίνεται πως πρόκειται για μεταβατική κατάσταση, στην οποία η Τουρκία επιλέγει τους μελλοντικούς συμμάχους της και ταυτόχρονα επιλέγεται από αυτούς ασχέτως ποιος θα έχει τα ηνία της εξουσίας. Μάλιστα πολύ περισσότερο η υπαρκτή απειλή του κομμουνισμού, η γειτνίαση και η «καυτή ανάσα» της ΕΣΣΔ στον Καύκασο αποτέλεσαν σημαντικό παράγοντα προς την επιλογή αυτή.³⁷ Για παράδειγμα και ο Κεμάλ είχε προσπαθήσει κάτι παρόμοιο στο παρελθόν. Όμως, η υπό άλλους όρους προηγούμενη αυτή προσπάθεια για έναν ελεγχόμενο πλουραλισμό, με την δημιουργία του Ελεύθερου Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, δεν απέδωσε και τα μέτρα που είχαν παρθεί στο μεσοπόλεμο περισσότερο δυσαρέστησαν παρά ευχαρίστησαν την τουρκική κοινωνία.³⁸ Εντασσόμενη λοιπόν η Τουρκία στο στρατόπεδο των δυτικών δημοκρατιών όφειλε το λιγότερο να επαναλάβει το δημοκρατικό πείραμα και να προβεί σε μεταρρυθμίσεις.

Η νίκη των Δημοκρατικών αποτελεί σταθμό και σημείο αναφοράς στην Τουρκία. Το ΔΚ έφερε μια νέα αύρα στο προσκήνιο. Η πλειοψηφία των μελών και στελεχών του συμμετείχε προηγουμένως στο ΡΑΚ, ωστόσο ήταν νεαρής ηλικίας και

³⁴ Keyder C., *ό.π.*, σ. 43-45

³⁵ Στο ίδιο, σ. 48

³⁶ Σία Αναγνωστοπούλου, *Τουρκικός εκσυγχρονισμός*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2004, σ. 88 · Δημήτρης Κιτσίκης, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού χώρου 1928-1973*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1981, σ. 210 & 244-245 · Μούδουρος Ν., *ό.π.*, σ. 95

³⁷ William Hale, *Τουρκική εξωτερική πολιτική, 1774-2000*, Πεδίο, Αθήνα, 2016, σ. 146-147

³⁸ Lewis B., *ό.π.*, σ. 590

είχαν υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Νέος πρόεδρος εκλέχθηκε ο Τζελάλ Μπαγιάρ και πρωθυπουργός διορίστηκε ο Αντνάν Μεντερές. Το ΔΚ ήταν πεπεισμένο ότι αντιπροσώπευε την μεγάλη πλειοψηφία του λαού και πως ακριβώς η εκλογική αυτή νίκη αποτελούσε το έναυσμα για μια σειρά μεταρρυθμίσεων στο δημόσιο βίο.³⁹ Αυτό το έφερε σε αντιπαράθεση με το ΡΛΚ και οι συγκρούσεις στις σχέσεις μεταξύ των δυο κομμάτων στο διάστημα 1950-1954 οξύνθηκαν. Μάλιστα ο Ινονού παρότι ο ίδιος ήταν αυτός που έδωσε το έναυσμα για εκδημοκρατισμό, πλουραλισμό και πολυκομματισμό όπως αναφέραμε προηγουμένως, εν τέλει ποτέ του δεν αποδέχθηκε την ήττα του, την υποβάθμισή του σε αρχηγό της ελάσσονος αντιπολίτευσης και της νέας κατάστασης που είχε διαμορφωθεί.⁴⁰

Παράλληλα, το Δημοκρατικό κόμμα επενέβη δυναμικά. Έχοντας πείρα από τα αντιπολιτευόμενα έτη του, επιστράτευσε στη φαρέτρα του όλα τα αυταρχικά όπλα και τα έστρεψε κατά του ΡΛΚ πολώνοντας την κοινωνία. Αποτέλεσμα αυτής της πόλωσης ήταν μια σειρά βίαιων διαδηλώσεων το 1952 και το 1953. Επιπρόσθετα σε ένδειξη ισχύος οι δημοκρατικοί το 1953 αποφάσισαν να δεσμεύσουν και να επιτάξουν όλα τα περιουσιακά στοιχεία των Ρεπουμπλικανών, μετατρέποντάς τα σε δημόσια περιουσία.⁴¹ Η κυριαρχία του ΔΚ αποτυπώθηκε και στα αποτελέσματα των εκλογών του 1954. Στις εκλογές του Μαΐου αναδείχθηκε για δεύτερη συνεχή φορά πρώτο με 58.4%, ενώ δεύτερο ήρθε το ΡΛΚ συγκεντρώνοντας 35% και τρίτο το Ρεπουμπλικανικό Εθνικό Κόμμα⁴² με κάτι λιγότερο από 5%.⁴³

Το ΔΚ είχε πετύχει σπουδαίες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις και γενικότερη πρόοδο. Δεν φαινόταν όμως σε καμία περίπτωση διατεθειμένο να μοιραστεί τις επιτυχίες που είχε σημειώσει όλο το προηγούμενο διάστημα. Μάλιστα όπως αναφέρθηκε και παραπάνω δεν δίστασε ανά διαστήματα να καταστείλει διαδηλώσεις, να περιορίσει σημαντικά τις ενέργειες της αντιπολίτευσης και να φιμώσει τα όργανά της. Ουσιαστικά αναλαμβάνοντας οι δημοκρατικοί επανέφεραν και εφάρμοσαν ορισμένες πρακτικές, για τις οποίες καταδίκάζαν τους ρεπουμπλικάνους τα προηγούμενα έτη. Το ΡΛΚ προσπάθησε να εκμεταλλευτεί την ευκαιρία αυτή. Παρόλο

³⁹ Αθανάσιος Παρέσογλου, *Το τουρκικό πολιτικό σύστημα*, στο Θάνος Βερέμης (επιμ.), *Η Τουρκία Σήμερα. Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήσης, Αθήνα, 1995, σ. 45-46 · Zurcher E., *ό.π.*, σ. 292

⁴⁰ Zurcher E., *ό.π.*, σ. 292-293

⁴¹ Στο ίδιο, σ. 293

⁴² Το Ρεπουμπλικανικό Εθνικό Κόμμα αποτέλεσε τον απόγονο του Εθνικού κόμματος, το οποίο είχε τεθεί εκτός νόμου το 1953. Βλ. και Zurcher E., *ό.π.*, σ. 294

⁴³ Στο ίδιο, σ. 293-294

όμως που πάτησε πάνω στον αυταρχισμό και την περιστολή ελευθεριών από το ΔΚ, η τουρκική κοινωνία αρνήθηκε να το στηρίξει στις κάλπες, μιας και οι λαϊκοί ρεπουμπλικάνοι ήταν αυτοί που στην μακροπρόθεσμη μνήμη και ιστορία είχαν συνδεθεί με την καταστολή και το κλίμα ανελευθερίας.

1.2 Οι εξελίξεις στην Ελλάδα

Τα πράγματα στην Ελλάδα ήταν πολύ πιο περίπλοκα. Για να γίνουμε πιο σαφείς, η Ελλάδα κατά την περίοδο του πολέμου όπως έχουμε αναφέρει και στην εισαγωγή είχε 3 διαφορετικές κυβερνήσεις. Αρχικά, η πρώτη κυβέρνηση ήταν αυτή των Αθηνών. Επρόκειτο για μια κυβέρνηση μαριονέτα, την οποία δημιούργησαν οι Γερμανοί. Ονομάστηκε κατοχική κυβέρνηση ή κυβέρνηση δωσίλογων ή αλλιώς Ελληνική Πολιτεία. Πρώτος πρωθυπουργός είχε διοριστεί ο στρατηγός Γεώργιος Τσολάκογλου, τον οποίο διαδέχθηκαν οι Κωνσταντίνος Λογοθετόπουλος και Ιωάννης Ράλλης. Το δεύτερο κέντρο εξουσίας ήταν το Κάιρο και η εξόριστη ελληνική κυβέρνηση. Στην πραγματικότητα ήταν η συνέχεια του καθεστώτος Μεταξά με πρωθυπουργό αρχικά τον Εμμανουήλ Τσουδερό.⁴⁴ Έπειτα, όταν αντικαταστάθηκε από τον Γεώργιο Παπανδρέου στην πρωθυπουργία έγινε μια προσπάθεια προσέλκυσης πολιτικών που είχαν διαφύγει από την Ελλάδα και στο συνέδριο του Λιβάνου πέτυχε την συμμετοχή τους με την παράλληλη απομόνωση των εκπροσώπων του ΚΚΕ. Κατόπιν συμφωνίας με τις αντιστασιακές ομάδες και την συμμετοχή όλων των κομμάτων, έγινε δεκτή ως νόμιμη ελληνική κυβέρνηση και εγκαταστάθηκε στην Αθήνα τον Οκτώβριο του 1944. Τέλος υπήρχε και η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ) που υποστηριζόταν από το ΕΑΜ και το ΚΚΕ. Η ΠΕΕΑ με πρωθυπουργό τον Αλέξανδρο Σβώλο αποτέλεσε πόλο έλξης για πολιτικούς με αριστερά και δημοκρατικά φρονήματα, ενώ είχε μεγάλη επιρροή σε εδάφη που ήταν υπό την κυριαρχία του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Είχε αποκτήσει σημαντικό κύρος λόγω της διεξαγωγής εκλογών εν μέσω πολέμου και έδρα της ήταν οι Κορυτσάδες Ευρυτανίας. Η ΠΕΕΑ μετά το συνέδριο του Λιβάνου ενσωματώθηκε στην κυβέρνηση Παπανδρέου, αλλά εξακολουθούσε να έχει επιρροή σε μεγάλο μέρος της ηπειρωτικής Ελλάδας. Η κατάτμηση της εξουσίας και η προσπάθεια ανάδειξης της

⁴⁴ Ο Τσουδερός με την πίεση της Βρετανίας κατόπιν υπόδειξης του βασιλιά Γεωργίου Β' αποκήρυξε το μεταξικό καθεστώς και απομάκρυνε πρόσωπα που συμμετείχαν σ' αυτό τον Φεβρουάριο του 1942. Βλ. και Νίκος Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974: Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σ. 142-144

καθεμιάς εξ' αυτών των τριών κυβερνήσεων ως μοναδικών και νόμιμων κληρονόμων της εξουσίας στην Ελλάδα, οπωσδήποτε αποτέλεσε σημείο φανερούς τριβής.⁴⁵

Αυτό που ακολούθησε στην Ελλάδα λίγες μόνο μέρες μετά την απελευθέρωση ήταν ένας αγώνας δρόμου για την αρπαγή της εξουσίας. Ο Ηλίας Νικολακόπουλος χαρακτηρίζει μακροπρόθεσμα το πολιτικό σκηνικό ως: «*αναμέτρηση της Αριστεράς με άλλες δυνάμεις και δεύτερον διαμάχη σχετικά με το πολιτειακό για την επάνοδο της βασιλείας*».⁴⁶ Ο εμφύλιος υπέβασκε ήδη από τα χρόνια της κατοχής, αλλά όσο πλησίαζε η απελευθέρωση, οι διαμάχες και οι συγκρούσεις μεταξύ των αντάρτικων ομάδων (κυρίως ΕΑΜ-ΕΔΕΣ) γίνονταν όλο και συχνότερες. Στον δεύτερο γύρο οι φιλοεαμικές δυνάμεις που αντιστάθηκαν για χρόνια στον Άξονα, έμελλε να αναμετρηθούν με την κυβερνητική και τη βρετανική πλευρά. Το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ δεν δεχόταν τον πλήρη αποπλισμό του προτού διευθετούνταν άλλα ανοικτά ζητήματα, ανοίγοντας αντιπαράθεση με την προσωρινή κυβέρνηση.⁴⁷ Η καλπάζουσα ένταση και η ανυποχώρητη στάση που έδειχναν οι δυο μεριές οδήγησαν σε μια σειρά επεισοδίων βίας και αιματοχυσίας για τον έλεγχο της Αθήνας τον Δεκέμβριο-Ιανουάριο.

Ο κύριος φόβος της Βρετανίας και των υποστηρικτών της ήταν η πιθανή κατάληψη της εξουσίας από το ΚΚΕ με την ένοπλη κινητοποίηση των αντάρτικων μονάδων.⁴⁸ Ο βρετανικός ιμπεριαλισμός ακόμα και εν μέσω πολέμου δεν δίστασε να χρησιμοποιήσει τα όπλα, συμμάχους της άκρας Δεξιάς και πρώην κατοχικούς συνεργάτες για να επιβληθεί. Μέσα στον πανικό των Δεκεμβριανών και την δίψα για επιβολή στην Αθήνα οι Βρετανοί δεν θα διστάσουν να βομβαρδίσουν με πυροβολικό και αεροπορία ή να επιτεθούν με άρματα σε συνοικίες που στήριζαν ανοιχτά το ΕΑΜ, σπέρνοντας τον τρόμο και σκορπίζοντας τον θάνατο ακόμα και σε αθώους.⁴⁹ Ιδιαίτερα σημαντικό είναι πως ο Winston Churchill σε συζητήσεις με τον Anthony Eden αποκάλυψε πως είχε δώσει προσωπική έγκριση στον Ronald Scobie, αρχηγό των

⁴⁵ Θανάσης Διαμαντόπουλος, *Η ελληνική πολιτική ζωή: εικοστός αιώνας: Από την προβενιζελική στη μεταπαπανδρεϊκή εποχή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1997, σ. 153

⁴⁶ Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχιεκτική δημοκρατία: Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα, 2001, σ. 60

⁴⁷ Βερεμής Θ. & Κολιόπουλος Γ., *Ελλάς: η σύγχρονη συνέχεια*, ό.π., σ. 397

⁴⁸ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Πατάκης, Αθήνα, 2001, σ. 95

⁴⁹ Δημήτρης Άναλις, *Βαλκάνια 1945-1960, Η κατάληψη της εξουσίας*, Ιωλκός, Αθήνα, 2005, σ. 106-108

Βρετανικών δυνάμεων στην Ελλάδα, να χρησιμοποιήσει κάθε μέσο για να καταβάλει το ΕΑΜ και να αντιμετωπίσει την κατάσταση ως μια εξέγερση.⁵⁰

Μετά τα Δεκεμβριανά και την παραίτηση Γεωργίου Παπανδρέου, την πρωθυπουργία ανέλαβε ο Νικόλαος Πλαστήρας. Στο διάστημα μέχρι την άνοιξη του 1945 υπεγράφη η συμφωνία της Βάρκιζας. Με αυτή έγινε λόγος για αποκατάσταση της δημοκρατίας, διεξαγωγή ελεύθερων εκλογών, τιμωρία των δωσίλογων και συνεργατών των κατακτητών και διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το πολιτειακό. Κυρίως αυτό που είχε σημασία ήταν ότι παρείχε εγγυήσεις και αμνηστία για εγκλήματα πολιτικού χαρακτήρα κατά την διάρκεια της κατοχής και των Δεκεμβριανών.⁵¹ Επιπλέον η στρατιωτική ισχύς των κομμουνιστικών δυνάμεων εκμηδενίστηκε, καθώς ο ΕΛΑΣ αποδεχόταν τον αφοπλισμό του. Η συμφωνία όμως έμεινε κενό γράμμα και η κάθαρση του δημοσίου τομέα από μεταξικά, δωσιλογικά και ταγματασφαλίτικα στοιχεία δεν τηρήθηκε, ούτε δόθηκε πολιτική αμνηστία. Αντίθετα, στο διάστημα μέχρι τις εκλογές διεξήχθη κύμα καταστολής και βιαιοπραγιών από ένοπλες ομάδες κατά κυρίως αριστερών, εαμικών, πρώην ανταρτών ακόμα και προοδευτικών ή αντιβασιλικών δημοκρατικών, καθώς και περιορισμοί στην ελευθερία διακίνησης και έκδοσης του τύπου.

Η Λευκή Τρομοκρατία όπως ονομάστηκε επέφερε πρόσθετη αναστάτωση και πόλωση και κανένα κυβερνητικό σχήμα δεν κατάφερε να επιφέρει ειρήνευση. Ούτε η φιλελεύθερη κυβέρνηση του Θεμιστοκλή Σοφούλη ούτε η κυβέρνηση του Νικολάου Πλαστήρα κατάφεραν να εκμηδενίσουν την δράση των ενόπλων και τις αυθαιρεσίες που διαπράττονταν στην επαρχία.⁵² Ειδικότερα, όπως αναφέρει και ο Γιάννης Γιανουλόπουλος: «*Ήδη από τον Ιούνιο του 1945 όλοι οι πρωθυπουργοί γνώριζαν πως ένοπλες ακροδεξιές οργανώσεις τρομοκρατούσαν και λήστευαν τον πληθυσμό*».⁵³ Η βία και τα εγκλήματα που διαπράττονταν από ακροδεξιές συμμορίες και τα οποία ήταν γνωστά, έφτασαν στο σημείο να «αηδιάσουν» όχι μόνο μετριοπαθείς πολιτικούς του Κέντρου και των Φιλελεύθερων στην Ελλάδα, αλλά ακόμα και τον Christopher Woodhouse και τον Βρετανό πρέσβη Sir Reginald Leeper.⁵⁴ Η τρομοκρατία που εξαπολύθηκε από την άκρα δεξιά υπονόμωσε την εμπιστοσύνη προς το πολιτικό

⁵⁰ Βασίλης Κόντης, *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα 1945-1949*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1984, σ. 44 · Winston Churchill, *The Second World War. Triumph and Tragedy*, τ. 6, Penguin Books Ltd, London, 2005, σ. 288-290 · Κιτσίκης Δ., *ό.π.*, σ. 174

⁵¹ Διαμαντόπουλος Θ., *ό.π.*, σ. 157 · Κόντης Β., *ό.π.*, σ. 56

⁵² Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 214

⁵³ Στο ίδιο, σ. 226-227

⁵⁴ Αναλιν Δ., *ό.π.*, σ. 110

σύστημα και την κυβέρνηση Σοφούλη, καθώς επίσης όξυνε και την αντιπαράθεση με το ΕΑΜ-ΚΚΕ, στους κύκλους των οποίων το αίσθημα αγωνίας είχε αρχίσει να φουντώνει.⁵⁵ Ως αποτέλεσμα της απειθαρχίας και της καταστολής από στοιχεία της άκρας δεξιάς, το ΚΚΕ σκλήρυνε και αυτό τη στάση του.

Μέσα σε αυτό το κλίμα γίνονταν παράλληλα οι προεκλογικές ετοιμασίες. Οι εκλογές είχαν προκηρυχθεί για τον Μάρτιο του 1946, αλλά πριν έπρεπε να προηγηθεί η διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το πολιτειακό. Παρόλο που και η συμφωνία της Βάρκιζας όριζε τη σειρά με την οποία θα πραγματοποιούνταν οι διαδικασίες, εν τέλει αυτή αντιστράφηκε και οι εκλογές επισπεύστηκαν. Η Αριστερά και κεντρώα κόμματα ζήτησαν την προσωρινή αναβολή των εκλογών και ρύθμιση για το δημοψήφισμα, το οποίο έπρεπε να γίνει πρώτο. Ωστόσο, το αίτημα αυτό απορρίφθηκε. Μπροστά σε αυτά, η 2^η Ολομέλεια της Κ.Ε. του ΚΚΕ αποφάσισε πως πλέον υπό αυτές τις συνθήκες δεν μπορούσε να συμμετέχει στις κάλπες και πως μόνος δρόμος για την ανατροπή του μοναρχοφασιστικού και φιλοβρετανικού καθεστώτος των Αθηνών ήταν η ένοπλη πάλη.⁵⁶ Το ΕΑΜ, το ΚΚΕ και πολλά αριστερά και φιλελεύθερα δημοκρατικά κόμματα αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στις πρώτες εκλογές και καλούσαν τον λαό να αντισταθεί στην άκρα δεξιά και τη Βρετανία με αποχή από τις κάλπες. Επομένως, στις εκλογές συμμετείχαν λίγοι κεντρώοι συνασπισμοί, πολιτικοί φιλικά διακείμενοι στη βασιλεία και κόμματα της Δεξιάς. Νικήτρια αναδείχθηκε η Ηνωμένη Παράταξη Εθνικοφρόνων (ΗΠΕ) με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Τσαλδάρη.⁵⁷

Με την διεξαγωγή των εκλογών ουσιαστικά η Ελλάδα απέκτησε μια τυπικά νόμιμη εκλεγμένη κυβέρνηση. Το επόμενο βήμα που απέμενε ήταν το δημοψήφισμα για την τύχη του θεσμού της βασιλείας. Οι εκλογές του 1946 αντί να δώσουν τέλος στην βία και την ένοπλη ασυδοσία, έδρασαν προς την αντίθετη κατεύθυνση. Φούντωσαν το μίσος και η μάχη μεταξύ Αριστεράς και Δεξιάς πήρε σάρκα και οστά. Τυπικά σηματοδότησαν όχι μόνο την άνοδο μιας συνασπισμένης κυβέρνησης της Δεξιάς και την επιστροφή του βασιλιά, αλλά πολύ περισσότερο έσπρωξαν την Ελλάδα στον αδελφοκτόνο εμφύλιο, διότι οι ένοπλες συμμορίες δρούσαν έπειτα με μεγαλύτερη

⁵⁵ Γιαννουλόπουλος Γ, *ό.π.*, σ. 235 ·Κιτσίκης Δ., *ό.π.*, σ. 178

⁵⁶ Dimitris Kousoulas, *Revolution and defeat: The story of the Greek communist party*, Oxford University Press, London, 1965, σ. 229-233 ·Alexander George, *The prelude to the Truman Doctrine: British Policy in Greece, 1944-1947*, Oxford University Press, London, 1982, σ. 182-184 ·Γιαννουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 245-246

⁵⁷ Ο Τσαλδάρης ήταν αρχηγός του Λαϊκού κόμματος, το οποίο συμμετείχε στον εθνικόφρονα συνασπισμό

άνεση κατά των αντιπάλων τους. Αποτέλεσαν την πρώτη συνιστώσα για την διολίσθηση της χώρας στον εμφύλιο σπαραγμό προτού καν ρυθμιστεί το πολιτειακό.

Τον Σεπτέμβριο του 1946 το 68% ψήφισε υπέρ της διατήρησης της μοναρχίας υπό τον βασιλιά Γεώργιο Β΄. Πρόκειται για ένα δημοψήφισμα που ασχέτως του αποτελέσματος, διεξήχθη σε συνθήκες χάους και εμφυλίου σπαραγμού και το οποίο επισφράγισε την βασιλεία του παρακράτους και της διαφθοράς. Πράγματι ως προς το αποτέλεσμα των εκλογών και του δημοψηφίσματος μερίδα ξένων παρατηρητών εξέφρασαν επιφυλάξεις για νοθεία, χρηματισμό και εξαναγκασμό.⁵⁸ Όπως μας το παραθέτει και ο Ηλίας Νικολακόπουλος δια στόματος Θεμιστοκλή Σοφούλη: *«Το δημοψήφισμα στερούσε σε σχέση με άλλα σε κύρος και ηθική και ήταν αποτέλεσμα νοθείας»*.⁵⁹ Η δεύτερη αυτή συνιστώσα σηματοδότησε την απόλυτη υπεροχή της Δεξιάς στην Ελλάδα. Επιπρόσθετα έδενε την Ελλάδα στο στρατόπεδο της Βρετανίας και των ΗΠΑ, στο οποίο είχε προσχωρήσει και η Τουρκία. Όριζε δηλαδή ποιο μονοπάτι είχε επιλέξει η Ελλάδα και σε ποιες ράγες βάδιζε. Εντούτοις, η ομαλή λειτουργία του κράτους δεν επανήλθε ποτέ και το χάσμα ανάμεσα στις δυο παρατάξεις κατέστη αγεφύρωτο. Για το λόγο αυτό το δημοψήφισμα αποτέλεσε μια διαβατήρια τελετουργία. Την είσοδο στο τελικό στάδιο που νομιμοποιούσε την έναρξη της ένοπλης πάλης για όλες τις πλευρές.⁶⁰

Το ΚΚΕ από την πλευρά του δεν είχε μείνει άπραγο. Παρακολουθούσε τις εξελίξεις και συγκέντρωνε δυνάμεις για να αντισταθεί σε αυτόν τον ακήρυχτο πόλεμο. Η τροπή των εξελίξεων δεν υπολογίστηκε σωστά και ο εμφύλιος αποδείχθηκε καταστροφικός. Το ΚΚΕ πίστευε πως το σοβιετικό μπλοκ θα στήριζε τις προσπάθειες των Ελλήνων κομμουνιστών στην πάλη τους απέναντι στις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις αρχικά της Βρετανίας και έπειτα των ΗΠΑ. Μπορεί τα κομμουνιστικά κράτη των Βαλκανίων να χαιρέτησαν και να στήριξαν τον ταξικό και εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των γειτόνων-συντρόφων τους, αλλά δεν ίσχυε το ίδιο και για τη Μόσχα. Η ΕΣΣΔ δεν είναι ακόμα ξεκάθαρο αν στήριζε η ίδια ένοπλα τον ΔΣΕ. Το σημαντικότερο μέρος της βοήθειας προερχόταν από την Βουλγαρία και την Γιουγκοσλαβία. Επιπλέον η ρήξη Τίτο-Στάλιν απεδείχθη καταστροφική για τον ΔΣΕ. Με την διακοπή της αρωγής από τα βόρεια και μετέπειτα με τον ερχομό της αμερικανικής βοήθειας προς τον Εθνικό στρατό, η πλάστιγγα έγειρε υπέρ των εθνικοφρόνων.

⁵⁸ Γιαννουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 258-259

⁵⁹ Νικολακόπουλος Η., *ό.π.*, σ. 64. Εφημερίδα, *«Το Βήμα»*, 22/8/1946

⁶⁰ Νικολακόπουλος Η., *ό.π.*, σ. 65

Τι μπορούσε να κάνει η Αριστερά για να αποτρέψει την σύγκρουση και την ήττα; Μπορούσε η ΕΣΣΔ να εμπλακεί ενεργά και να οξύνει την κατάσταση και αν ναι γιατί δεν το έκανε όταν δόθηκε η ευκαιρία στις μάχες των Δεκεμβριανών; Αποφάσισε το ΚΚΕ πρώτο την έναρξη της ένοπλης πάλης; Πρώτα απ' όλα αναφορικά με την Σοβιετική Ένωση, αυτή δεν φάνηκε πρόθυμη στη διάρκεια του ελληνικού εμφυλίου να ρισκάρει την ειρήνη. Μάλιστα αποδέχθηκε την αποκατάσταση των ισορροπιών βάση των συμφωνιών που είχαν γίνει ήδη κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου. Δεν είναι βέβαιο κατά πόσο έμπρακτα στήριζε τον ΔΣΕ, αλλά είναι σίγουρο πως δεν επεδίωξε την διολίσθηση ολόκληρου του σοσιαλιστικού μπλοκ σε αυτή τη διαμάχη. Όπως διαβάζουμε και σε απομνημονεύματα του Μίλοβαν Τζίλιας, στις συζητήσεις που έλαβαν χώρα στη Μόσχα μεταξύ Γιουγκοσλάβων αντιπροσώπων και των Σοβιετικών, ο Στάλιν είχε πει: «*Η επανάσταση στην Ελλάδα πρέπει να αναδιπλωθεί. [...] Πιστεύετε πως οι ΗΠΑ και η Μεγάλη Βρετανία θα σας επιτρέψουν να διακόψετε τις γραμμές επικοινωνίας τους στη Μεσόγειο; [...] Η κατάσταση στην Ελλάδα είναι πολύ διαφορετική από ότι αλλού*». ⁶¹

Από την άλλη του ΚΚΕ φάνηκε να εγκλωβίζεται στις εξελίξεις. Είναι προφανές πως μέσος δρόμος δεν υπήρχε για την Αριστερά. Βαθύτατα συνειδητοποιημένοι οι Έλληνες κομμουνιστές όταν πήραν τα όπλα, γνώριζαν ποιους θα αντιμετώπιζαν πολύ νωρίτερα. Ειδικότερα όπως υποστηρίζει για το ΚΚΕ ο Βασίλης Κόντης: «*Πρόβαλε τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, αλλά πίστευε σε έναν αγώνα ταξικό και παρουσίαζε [...] τους άλλους ως εχθρούς ήδη από την κατοχή*». ⁶² Επιπλέον πρέπει να αναφερθεί πως ο μεγάλος όγκος των ανταρτών κατέφυγε στα βουνά μετά τις εκλογές του Μαρτίου υπό το φόβο περαιτέρω εξάπλωσης της τρομοκρατίας. Μόλις τον Οκτώβριο του 1946 μετά και τη διεξαγωγή του δημοψηφίσματος συγκροτήθηκε ο ΔΣΕ υπό τις οδηγίες του Μάρκου Βαφειάδη και εκκίνησαν οι εχθροπραξίες. ⁶³

Με το τέλος του εμφυλίου επανέρχεται μερικώς η πολιτική ομαλότητα στη χώρα. Το νέο καθεστώς της Ελλάδας μετά το 1950 σίγουρα δεν ήταν δικτατορικό ή φασιστικό. Όμως τα έκτακτα μέτρα και οι νόμοι που είχαν ψηφιστεί κατά τον εμφύλιο

⁶¹ Milovan Djilas, *Conversations with Stalin*, translated by Michael B. Petrovich, Penguin Books, USA, 1962, σ. 140-141 · Θεοδόσιος Καρβουναράκης, *Οι απαρχές του Ψυχρού Πολέμου και οι Ηνωμένες Πολιτείες 1945-1953*, ό.π., σ. 55

⁶² Βασίλειος Κόντης, *Σταθμοί στην εξέλιξη του Εμφυλίου Πολέμου*, στο Ιωάννης Μουρέλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης (επιμ.), *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μια αποτίμηση. Πολιτικές, ιδεολογικές, ιστοριογραφικές προεκτάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, σ. 21-26

⁶³ Γιανουλόπουλος Γ., ό.π., σ. 257 · Διαμαντόπουλος Θ., ό.π., σ. 165

δεν ανεστάλησαν και συνέχισαν να είναι σε ισχύ ακόμα και μέχρι το 1952.⁶⁴⁶⁵ Επίσης ο στρατός και ο βασιλιάς αποτελούν στην μεταπολεμική Ελλάδα τα δυο σημαντικότερα κέντρα εξουσίας. Το πολίτευμα ήταν βασιλευομένη κοινοβουλευτική δημοκρατία, με έντονο το στοιχείο του παρεμβατισμού και της υπερίσχυσης της εκτελεστικής εξουσίας και του παλατιού σε βάρος του νομοθετικού σώματος.⁶⁶ Στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής μεταπολεμικά αυτή εντάχθηκε στη λογική της αναμέτρησης Δύσης-Ανατολής.⁶⁷ Η Ελλάδα εναρμονίζεται πλήρως, οριζόντια και κατακόρυφα, με τις επιταγές των ΗΠΑ. Τις πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές του 1950 θα κερδίσει το Κέντρο. Στον κυβερνητικό συνασπισμό συμμετείχαν οι Φιλελεύθεροι του Σοφοκλή Βενιζέλου, η Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου (ΕΠΕΚ) του Νικόλαου Πλαστήρα και το κόμμα του Γεωργίου Παπανδρέου. Η κεντρία κυβέρνηση προσπάθησε να επαναφέρει την κανονικότητα στην Ελλάδα με την κατάργηση των εκτάκτων μέτρων του εμφυλίου, αλλά οι ΗΠΑ, το παλάτι και το παρακράτος αντιστάθηκαν στην αλλαγή.⁶⁸

Στις εκλογές του Σεπτεμβρίου 1951 νικητής αναδείχθηκε και πάλι το Κέντρο. Στη δεύτερη θέση κατετάγη ο Ελληνικός Συναγερμός του Αλέξανδρου Παπάγου με 36%, ενώ ακολουθούσαν η ΕΔΑ με 10% και το Λαϊκό κόμμα με 6%.⁶⁹ Το ΚΚΕ και διάφορα κόμματα της Αριστεράς είχαν συσπειρωθεί από το καλοκαίρι του 1951 και είχαν συγκροτήσει την Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά (ΕΔΑ). Ταυτόχρονα την ίδια εποχή ο στρατάρχης Παπάγος είχε συγκεντρώσει επαρκή εξουσία και κύρος, με αποτέλεσμα το όνομά του να ακούγεται σε συζητήσεις περί εμπλοκής στην πολιτική, όπως και έγινε. Είχε προηγηθεί η απόσυρση του Παπάγου από το στρατό τον Μάιο και το αναίμακτο πραξικόπημα του ΙΔΕΑ από υποστηρικτές του στρατάρχη, το οποίο όμως κατεστάλη εν τη γενέσει του κατόπιν παρέμβασης του παλατιού και του ίδιου του

⁶⁴ Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 277-278

⁶⁵ Με τον αναγκαστικό νόμο 509 «Περί μέτρων ασφαλείας του κράτους, πολιτεύματος και κοινωνικού καθεστώτος» που ψηφίστηκε τον Δεκέμβριο του 1947, το ΚΚΕ, το ΕΑΜ και η Εθνική Αλληλεγγύη τέθηκαν εκτός νόμου και προέβλεπε βαρύτατες ποινές για τα μέλη ή οπαδούς αυτών. Καταργήθηκε μόλις το 1974 από την μεταπολίτευση. Βλ. και Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση*, *ό.π.*, σ. 261

⁶⁶ Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 278

⁶⁷ Θάνος Βερέμης, *Ελλάδα-Ευρώπη: από τον πρώτο πόλεμο ως τον ψυχρό πόλεμο*, Πλέθρον, Αθήνα, 1992, σ. 109

⁶⁸ Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 289

⁶⁹ Στην πραγματικότητα το κόμμα του Παπάγου ήταν αριθμητικά πρώτο σε ψήφους στην κάλπη. Εντούτοις τα κεντρία κόμματα (Φιλελεύθεροι, ΕΠΕΚ) παρόλο που σημείωσαν χαμηλότερα ποσοστά κατάφεραν να συνασπιστούν και να λάβουν εντολή διακυβέρνησης από τον βασιλιά. Βλ. και Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 295-296 και Βαληνάκης Γ., *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική*, *ό.π.*, σ. 44

Παπάγου.⁷⁰ Μάλιστα οι ΗΠΑ και πιο συγκεκριμένα ο πρέσβης τους στην πρωτεύουσα John Reurifoy συνηγορούσαν υπέρ της λύσης Παπάγου, ώστε να προκύψει μια σταθερή κυβέρνηση και πίεζαν για να πετύχουν την αλλαγή του εκλογικού νόμου.⁷¹⁷² Κατόπιν της παρέμβασής τους άλλαξε το εκλογικό σύστημα σε πλειοψηφικό για τις επόμενες εκλογές. Με την εκλογική ρύθμιση ουσιαστικά οι ΗΠΑ έδωσαν προτεραιότητα στη διασφάλιση της σταθερότητας στην Ελλάδα, αφήνοντας πίσω την προηγούμενη μετριοπαθή πολιτική προς το Κέντρο και την Αριστερά.⁷³ Υπέρ του Παπάγου είχε τοποθετηθεί αρχικά και ο Παύλος, στο πρόσωπο του οποίου ο νέος βασιλιάς έβλεπε έναν πολιτικό ηγέτη με φιλομοναρχικά αισθήματα και στρατιωτικές περγαμινές.⁷⁴ Έτσι το αποτέλεσμα των εκλογών του Νοεμβρίου 1952 χάρισε τη νίκη με πλειοψηφία 50% στον Ελληνικό Συναγερμό και ο Παπάγος ορίστηκε νέος πρωθυπουργός, παραμένοντας σε αυτή τη θέση μέχρι το 1955.

⁷⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στα σύνορα των κόσμων. Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952-1967*, Πατάκης, Αθήνα, 2009, σ. 24

⁷¹ Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 296 · Βαληνάκης Γ., *ό.π.*, σ. 44-45 · Διαμαντόπουλος Θ., *ό.π.*, σ. 171

⁷² Είχαν υπάρξει προειδοποιήσεις από τον πρέσβη Reurifoy, πως εάν η Ελλάδα δεν συμμορφωνόταν και αρνούταν να εκτελέσει την αλλαγή του εκλογικού κανονισμού που πρότεινε, τότε η οικονομική βοήθεια των ΗΠΑ προς την Ελλάδα πιθανότατα θα μειωνόταν σημαντικά. Βλ. και Irene Lagani, *U.S. Forces in Greece in the 1950s*, στο Simon Duke & Wolfgang Krieger (επιμ.), *U.S. Military Forces in Europe. The Early Years, 1945-1970*, Boulder, Westview Press, San Francisco, 1993, σ. 316

⁷³ Lagani I., *U.S. Forces in Greece in the 1950s*, *ό.π.*, σ. 310

⁷⁴ Ο βασιλιάς Παύλος προσπαθούσε ήδη από το 1949 να βρει έναν πολιτικό, ο οποίος θα ήταν απόλυτα αφοσιωμένος στο στέμμα. Δεν συμπαθούσε τους ηγέτες του Κέντρου λόγω της εναντίωσης ορισμένων εξ αυτών στο θεσμό της μοναρχίας τα προηγούμενα χρόνια και της στάσης που είχαν κρατήσει στο δημοψήφισμα. Η λύση Παπάγου σε πρώτη φάση ικανοποίησε τους αυλικούς, ωστόσο κατόπιν το φιλοβασιλικό κόμμα του Παπάγου βρέθηκε συχνά σε αντιδικίες με την βασίλισσα Φρειδερίκη. Βλ. και Κιτσίκης Δ., *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού χώρου*, *ό.π.*, σ. 179-183

Κεφάλαιο δεύτερο

2. Από το Δόγμα Τρούμαν στο Σχέδιο Μάρσαλ

2.1 Το περιβάλλον σε Ελλάδα και Τουρκία πριν την αμερικανική επέμβαση

Η ανακοίνωση του Δόγματος Τρούμαν και η εξαγγελία του Σχεδίου Μάρσαλ αποτελούν καθοριστικά γεγονότα για την πορεία των εξελίξεων παγκοσμίως. Η κατάσταση αλλάζει από τη στιγμή που πεθαίνει ο πρόεδρος Roosevelt και αναλαμβάνει καθήκοντα ο Harry Truman. Ο νέος πρόεδρος των ΗΠΑ αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα και ισχυρές αντιδράσεις στο εσωτερικό, αφού δεν διέθετε προηγούμενη πείρα, η πλειοψηφία του Κογκρέσου ανήκε στους Ρεπουμπλικάνους και η αμερικανική κοινωνία είχε αποδεχθεί την συνέχιση της «Μεγάλης Συμμαχίας» μεταπολεμικά. Ο Truman όμως δεν αποδέχεται την ήπια στάση του προκατόχου του απέναντι στην σοβιετική πολιτική. Ως νέος Churchill στη θέση του Churchill προσεγγίζει τη Βρετανία και γίνεται πρωταγωνιστής των εξελίξεων. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο πως από τη στιγμή που ο Αμερικανός πρόεδρος ανακοινώνει την παροχή του πρώτου μεγάλου προγράμματος βοήθειας, που έφερε και το όνομά του, οι Σοβιετικοί θα σκληρύνουν και αυτοί τη στάση τους, οδηγώντας σε μια σειρά αναπόφευκτων εξελίξεων, που κατέστησαν σαφή την ασυμβατότητα μιας ειρηνικής συνύπαρξης των δυο κόσμων. Για πολλούς η εν λόγω ενέργεια αποτελεί και την άτυπη κήρυξη του Ψυχρού Πολέμου.

Το τηλεγράφημα του Kennan από την πρεσβεία των ΗΠΑ στη Μόσχα προς την αμερικανική κυβέρνηση τον Φεβρουάριο του 1946 αποτέλεσε το ιδεολογικό υπόβαθρο της εκ των υστέρων νομιμοποιημένης επέμβασης των Αμερικανών στην Ευρώπη. Ο George Kennan ήταν διπλωμάτης με μεγάλη πείρα και άγογος γνώστης της σοβιετικής πολιτικής και διπλωματίας. Σε μια σειρά τηλεγραφημάτων στη διάρκεια του 1946 είχε κάνει λόγο για επιτακτική και ταχύτατη ανάγκη «ανάσχεσης» του κομμουνισμού.⁷⁵ Σύμφωνα με την θεωρία του containment, οι ΗΠΑ αποτελούσαν τον πυλώνα της δημοκρατίας και του ελεύθερου κόσμου. Για το λόγο αυτό, όφειλαν να διαφωτίσουν ιδεολογικά το λαό και να αποδείξουν την ανωτερότητά τους, προβαίνοντας σε επίδειξη οικονομικής και πολιτικής ισχύος στην Ευρώπη, χωρίς όμως να προκαλέσουν ευθεία σύρραξη με την ΕΣΣΔ.⁷⁶ Μάλιστα ο Kennan ως ένθερμος

⁷⁵ Η θεωρία της ανάσχεσης ονομάστηκε αλλιώς ως πολιτικής του containment, δηλαδή του περιορισμού ή της επιβολής «καραντίνας» απέναντι στον σοσιαλισμό-κομμουνισμό

⁷⁶ Σφήκας Θ., *Η αμερικανική εθνική ιδεολογία και ο ιπτάμενος δίσκος του Σχεδίου Μάρσαλ*, ό.π., σ. 75-76 ·Καρβουναράκης Θ., *Ο Ψυχρός Πόλεμος*, ό.π., σ. 45-46

υποστηρικτής αργότερα και του Σχεδίου Μάρσαλ θα δηλώσει μετά την αναγγελία του προγράμματος πως ο κομμουνισμός δεν κυριαρχεί ποτέ σε αισιόδοξους λαούς και κράτη με οικονομική επάρκεια, αλλά αντίθετα ευδοκίμει όταν επικρατεί το χάος.⁷⁷

Ο George Kennan ήταν υπέρ της επέκτασης της επιρροής των ΗΠΑ σε στρατηγικά σημεία. Χώρες όπως η Ελλάδα και η Τουρκία έπρεπε να κρατηθούν πάση θυσία εκτός της κομμουνιστικής επιρροής, όχι απαραίτητα επειδή αποτελούσαν περιβάλλοντα με ισχυρή αντικομμουνιστική παράδοση, αλλά κυρίως διότι γειτνιάζαν με τα κράτη του υπαρκτού σοσιαλισμού.⁷⁸ Επίσης στο ιδεολογικό κομμάτι το επιχείρημα περί σοβιετικού επεκτατισμού που διατυπωνόταν, πατούσε στη θεωρία περί συνεχούς επανάστασης στη μαρξιστική και λενινιστική κοσμοθεωρία. Για το λόγο αυτό, οι ΗΠΑ όφειλαν να επιβάλλουν την πολιτική τους και να παρεμβαίνουν με στόχο την αποτροπή επικράτησης ενός διαφορετικού ιδεολογικού συστήματος. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί πως η θεωρία της ανάσχεσης, σε πρώτη φάση όπως αυτή διατυπώθηκε, δεν επιδίωκε την ένοπλη κατά μέτωπο σύγκρουση. Αντίθετα, για τους υποστηρικτές του Kennan οι οικονομικές ενέσεις προς τη Γηραιά ήπειρο και η ισχυροποίηση των αντιπολιτευτικών κυβερνήσεων με πολιτικά μέσα αρκούσε. Σύμφωνα με τον Ευάνθη Χατζηβασιλείου, η ανάσχεση του Kennan εστιάζει στην επέκταση των ΗΠΑ σε περιοχές ζωτικών συμφερόντων, χωρίς να αποτρέπει την επιθετικότητα ή καθιέρωση της ΕΣΣΔ στη δική της ζώνη επιρροής.⁷⁹

Τον Φεβρουάριο του 1947 η κατάσταση στην Ελλάδα ήταν δύσκολη. Οικονομικά η χώρα ήταν κατεστραμμένη, ο πληθωρισμός κάλπαζε, η ανεργία ήταν στα ύψη και η ανασυγκρότηση είχε μπει στον «πάγο». Καταρχάς, το νομισματικό χάος και την υποτίμηση της δραχμής προσπάθησε να διαχειριστεί ο Κυριάκος Βαρβαρέσος. Πιο συγκεκριμένα, ο Βαρβαρέσος προσπάθησε να επιβάλει μεγαλύτερη φορολογία στα μεγάλα κεφάλαια και διατιμήσεις στην οικονομία μέσω κρατικών παρεμβάσεων με στόχο την εξυγίανση αυτής.⁸⁰ Λόγω όμως της έντονης δυσαρέσκειας που προκλήθηκε από τους φορολογουμένους, απέτυχε έχοντας σημειώσει μικρή πρόοδο και το έργο της ανασυγκρότησης ανέλαβε έπειτα ο Οργανισμός Περίθαλψης και Αποκατάστασης του ΟΗΕ (UNNRA). Επιπρόσθετα το πολιτικό μέλλον της χώρας διαγραφόταν αβέβαιο

⁷⁷ Σφήκας Θ., *ό.π.*, σ. 78

⁷⁸ Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, *ό.π.*, σ. 93

⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 92

⁸⁰ Γεώργιος Μάρκου, *Η οικονομική διάσταση της εφαρμογής του Δόγματος και του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ελλάδα*, στο Φωτεινή Τομαή-Κωνσταντοπούλου (επιμ.), *Η Ελλάδα στο μεταίχμιο ενός νέου κόσμου. Ψυχρός Πόλεμος-Δόγμα Τρούμαν-Σχέδιο Μάρσαλ (Μέσα από διπλωματικά και ιστορικά έγγραφα 1943-1951)*, τ. Α', Καστανιώτης, Αθήνα, 2002, σ. 55

ακόμα. Η επικράτηση των κομμουνιστών στον ελληνικό εμφύλιο φάνταζε δύσκολη, αλλά εκείνη την εποχή δεν ήταν απίθανη. Μια ενδεχόμενη κομμουνιστική νίκη στην Ελλάδα δημιουργούσε φόβο στη Δύση για «μόλυνση» της Τουρκίας υπό την ασφυκτική πίεση της ΕΣΣΔ και έπειτα ως αλυσιδωτή αντίδραση θα ακολουθούσε η «πτώση» της Γαλλίας και της Ιταλίας.⁸¹

Αντίθετα, στην Τουρκία η κατάσταση ήταν σαφώς ιδανικότερη. Οικονομικά δεν αντιμετώπιζε τα προβλήματα που έπρεπε να λύσουν οι δυτικές οικονομίες και η ουδετερότητά της στο μεγαλύτερο μέρος του πολέμου την είχε απαλλάξει από τις δυσχέρειες. Το κύριο πρόβλημα που αντιμετώπιζε ήταν η θέληση της Σοβιετικής Ένωσης για αναθεώρηση του status quo στην περιοχή. Ήδη από το καλοκαίρι του 1945 και καθόλη τη διάρκεια του επόμενου έτους, οι Σοβιετικοί προσπαθούσαν να πείσουν απεγνωσμένα την τουρκική κυβέρνηση για την ανάγκη αναθεώρησης της συνθήκης του Μοντρέ. Η ΕΣΣΔ δήλωνε ανοιχτά πως επιθυμούσε την προσάρτηση του Καρς και του Αρνταχάν στον Καύκασο⁸², καθώς και την εγκατάσταση μιας σοβιετικής βάσης στα Στενά, προκειμένου να εξασφαλίζεται η ασφαλής διέλευση και ναυσιπλοΐα από και προς τη Μαύρη Θάλασσα.⁸³ Αξίζει να σημειωθεί πως η Μόσχα επιθυμώντας διακαώς την επιστροφή του Καρς και του Αρνταχάν, είχε προτείνει το 1945 την παραχώρηση αυτών με την Τουρκία να λαμβάνει ως αντάλλαγμα το Χαλέπι της Συρίας, κάτι που φυσικά δεν πραγματοποιήθηκε.⁸⁴

Στον οικονομικό τομέα η Τουρκική Δημοκρατία από τη στιγμή της γέννησής της ακολουθούσε το μοντέλο του κρατισμού ή ετατισμού. Η πολιτική του ετατισμού είχε καθιερωθεί από τον Κεμάλ ήδη από τη δεκαετία του 1930 και αποτελούσε βασική αρχή του κράτους και του Ρεπουμπλικανικού Λαϊκού κόμματος. Μάλιστα ο ίδιος ο Κεμάλ σε ομιλία του σε συνέλευση του κόμματος υποστήριξε πως ο κρατισμός αποτελούσε μονόδρομο για την εξέλιξη της χώρας, διότι η τουρκική κοινωνία ήταν εκ της φύσεως της ετατική, με τους πολίτες να αναμένουν την ικανοποίηση ακόμα και

⁸¹ Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, ό.π., σ. 96

⁸² Το Καρς και το Αρνταχάν στον Καύκασο αποτελούσαν παλαιότερα επαρχίες της Ρωσικής αυτοκρατορίας. Με την Οκτωβριανή επανάσταση και την έξοδο της σοσιαλιστικής Ρωσίας από τον Α΄ Παγκόσμιο, οι μπολσεβίκοι υπέγραψαν συνθήκη με την Τουρκία σύμφωνα με την οποία παραχώρουν τις δυο επαρχίες με αντάλλαγμα την ειρήνη. Η ΕΣΣΔ μεταπολεμικά προσπάθησε να διεκδικήσει την επιστροφή τους χωρίς όμως αποτέλεσμα. Μάλιστα οι δυο επαρχίες αποτελούσαν σημαντικό στρατηγικό σημείο πάνω στις οποίες θεμελιώθηκε η τουρκική αμυντική γραμμή στην Καύκασο μεταπολεμικά

⁸³ Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: η χαμένη προσέγγιση*, Ροές, Αθήνα, 1989, σ. 43 · Κόντης Β., *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα*, ό.π., σ. 75-76

⁸⁴ Αταον Turkkaya, *Turkish Foreign Policy 1939-1945*, Ankara University Press, Ankara, 1965, σ. 126-127 · Κιτσικής Δ., ό.π., σ. 232

δευτερευόντων αναγκών τους από το κράτος.⁸⁵ Η πολιτική του κρατικού παρεμβατισμού συνεχίστηκε και από τον Ινονού μέχρι και το 1945.⁸⁶ Μεταπολεμικά ωστόσο ο ετατισμός δεν έβρισκε απήχηση στην κοινωνία και το κράτος αδυνατούσε να ανταπεξέλθει στις ανάγκες του. Σταδιακά εγκαταλείφθηκε από τις τουρκικές κυβερνήσεις και έπαψε να αποτελεί επίσημο δόγμα του τουρκικού κράτους. Τερματίστηκε οριστικά όταν το Δημοκρατικό κόμμα ήρθε στην εξουσία. Η εξέλιξη αυτή, όπως έχουμε αναφέρει και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ικανοποίησε την Βρετανία και τις ΗΠΑ.

2.2 Το Δόγμα Τρούμαν

Η αμερικανική εμπλοκή στην Ευρώπη δεν συνέβη από τη μια στιγμή στην άλλη. Απεναντίας, οι ΗΠΑ ανέκαθεν ενδιαφέρονταν και παρακολουθούσαν τις εξελίξεις στην ανατολική πλευρά του Ατλαντικού από θέση ασφαλείας. Μεταπολεμικά καλούνται να πρωταγωνιστήσουν και να αναλάβουν ευθύνες λόγω της εξασθένησης των παραδοσιακών ευρωπαϊκών δυνάμεων. Κυρίως λόγω της αδυναμίας της Βρετανίας να επιβληθεί στην Αν. Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή και της ανάδυσης της ΕΣΣΔ σε μια παγκόσμια υπερδύναμη. Ήδη από τον Οκτώβριο του 1946 ο Αμερικανός υπουργός Εξωτερικών James Byrnes βλέποντας την ανημποριά της Μ. Βρετανίας να εξασφαλίσει τα απαραίτητα εφόδια σε Ελλάδα και Τουρκία, είχε δηλώσει πως οι ΗΠΑ θα συνέβαλαν σε αυτή την προσπάθεια όποτε αυτό κρινόταν αναγκαίο.⁸⁷ Πέρα από αυτό, λίγες μέρες νωρίτερα αξίζει να σημειωθεί πως ο Βρετανός υπουργός Οικονομικών Hugh Dalton είχε προτείνει στον υπουργό Εξωτερικών Ernest Bevin την σταδιακή απόσυρση των βρετανικών δυνάμεων από την Ελλάδα.⁸⁸ Η τοποθέτηση του Αμερικανού υπουργού αποδείχθηκε τελικά προφητική για τα όσα ακολούθησαν. Πιθανότατα η βρετανική κυβέρνηση βλέποντας τα αποθέματα δυνάμεων και πόρων που διέθετε να συρρικνώνονται, βασίστηκε στα λεγόμενά του και περίμενε την κατάλληλη στιγμή για να παραδώσει τη σκυτάλη.

⁸⁵ Dilek Barlas, *Etatism and diplomacy in Turkey: economic and foreign policy strategies in an uncertain world, 1929-1939*, Koninklijke Brill, Leiden, Netherlands, 1998, σ. 62-63

⁸⁶ Ο Ινονού συμφωνούσε απόλυτα με τον προκάτοχό του και υποστήριζε σθεναρά πως η συγκεκριμένη πολιτική είναι η βασική αρχή μιας διαρκούς και συνεχούς τουρκικής επανάστασης. Βλ. και Barlas D., *ό.π.*, σ. 65

⁸⁷ Νεοκλής Σαρρής, *Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη τουρκική δημοκρατία*, Γόρδιος, Αθήνα, 1992, σ. 437-438

⁸⁸ Εκάβη Αθανασοπούλου, *Τουρκία: αναζήτηση ασφάλειας, αμερικανοβρετανικά συμφέροντα*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1999, σ. 107

Σταδιακά η Βρετανία άρχισε να προετοιμάζει το έδαφος της αποχώρησης και της αμερικανικής παρέμβασης. Σε μια πρώτη ενέργεια το Βρετανικό επιτελείο Στρατού πρότεινε την εκκένωση της Ελλάδας από τα βρετανικά στρατεύματα τον Δεκέμβριο του 1946, χωρίς όμως το αίτημά του να γίνει δεκτό από το Foreign Office.⁸⁹ Κάτι τέτοιο αποτελούσε πλήγμα για το κύρος των Άγγλων την παρούσα χρονική στιγμή, ενώ οι ΗΠΑ ενδεχομένως να μην προλάβαιναν να παρέμβουν πριν την αλλαγή του έτους. Οι Αμερικανοί από τη δική τους πλευρά ήταν διατεθειμένοι να αναλάβουν πρωτοβουλίες στην Αν. Μεσόγειο. Αυτό που δεν είχαν συνειδητοποιήσει όμως ήταν πως οι Άγγλοι θα αποσύρονταν εντελώς από την Ελλάδα. Μάλιστα η συγκεκριμένη άποψη γίνεται εύκολα αντιληπτή από την στάση που κρατούσε το State Department και τις απόψεις κορυφαίων αξιωματούχων. Για παράδειγμα, ο διευθύνων του γραφείου για θέματα Εγγύς Ανατολής και Αφρικής Loy Henderson είχε προβεί τον Σεπτέμβριο του 1946 στην σύνταξη υπομνήματος για την αναγκαιότητα πρόσθετης στήριξης της Ελλάδας και της Τουρκίας, οι οποίες κινδύνευαν από τον σοβιετικό επεκτατισμό και τους δορυφόρους του στα Βαλκάνια.⁹⁰ Σε απόλυτη συμφωνία και με το τηλεγράφημα Kennan περί θεωρίας του ντόμινο και ανάσχεσης του κομμουνισμού, ο Henderson τάσσεται υπέρ της εδραίωσης των Αμερικανών στις δυο χώρες, οι οποίες αποτελούν τους μοναδικούς πιστούς συμμάχους στην περιοχή. Ωστόσο, τονίζει πως η Βρετανία όφειλε να παραμείνει η ηγεμονίδα και προστάτιδα δύναμη τηρώντας τις δεσμεύσεις της, με τις ΗΠΑ να περιορίζονται σε ένα επικουρικό ρόλο με δευτερεύοντα καθήκοντα κυρίως παροχών οικονομικής βοήθειας.⁹¹

Τον Φεβρουάριο του 1947 η Βρετανία αποφάσισε να προχωρήσει στη δυσάρεστη γι' αυτήν ενέργεια. Σε μια αιφνιδιαστική κίνηση που εξέπληξε ακόμα και το State Department, ο Βρετανός πρέσβης στην Ουάσιγκτον ενημέρωσε στις 21 του μηνός τον υφυπουργό Εξωτερικών George Marshall, πως σύντομα θα απέσυραν τον στρατό και τη στήριξή τους από την Ελλάδα, καλώντας πλέον τους Αμερικανούς να επωμιστούν όλο το βάρος.⁹² Καταληκτική ημερομηνία της αποχώρησης των βρετανικών στρατευμάτων από την ελληνική επικράτεια ορίστηκε η 31^η Μαρτίου 1947. Επομένως η αμερικανική κυβέρνηση έπρεπε σε διάστημα μόλις ενός μήνα να καταφέρει να σχεδιάσει και να επεξεργαστεί το σχέδιο στήριξης και παροχής πόρων.

⁸⁹ Στο ίδιο, σ. 107-108

⁹⁰ Κόντης Β., *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα*, ό.π., σ. 209

⁹¹ Στο ίδιο, σ. 209-210

⁹² Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία*, ό.π., σ. 97 ·Αναλιν Δ., ό.π., σ. 113 ·Young J., ό.π., σ. 44 ·Γιανουλόπουλος Γ., ό.π., σ. 83 ·Αθανασοπούλου Ε., ό.π., σ. 111

Όμως, ο κύριος πονοκέφαλος για το State Department δεν αφορούσε την εκπόνηση του προγράμματος. Το πρόβλημα εστιαζόταν στο ότι η αντιπολίτευση των Ρεπουμπλικανών ήλεγχε την πλειοψηφία του Κογκρέσου, το οποίο ψήφιζε όλα τα νομοθετικά διατάγματα. Ο Truman όφειλε με οποιοδήποτε τρόπο να πείσει την αντιπολίτευση για την ανάγκη ψήφισης των έκτακτων μέτρων.

Ο πρόεδρος Truman από την πρώτη στιγμή ενδιαφέρθηκε και ενημερώθηκε σχετικά με την κατάσταση. Στις 27 Φεβρουαρίου ο Αμερικανός πρόεδρος συναντήθηκε με τον νέο υπουργό Εξωτερικών George Marshall, τον νέο υφυπουργό Εξωτερικών Dean Acheson, καθώς και με τον γερουσιαστή της αντιπολίτευσης Arthur Vandenberg, δια στόματος των οποίων ενημερώθηκε λεπτομερώς για την κατάσταση στην Ελλάδα. Αργότερα την ίδια μέρα ο Truman και οι προαναφερθέντες πολιτικοί είχαν μακροσκελείς συζητήσεις με τους εκπροσώπους των κομμάτων στο Κογκρέσο, όπου τους μετέδωσαν τα νέα και συζήτησαν τις απόψεις τους επ' αυτού.⁹³ Οι ενημερωτικές και συμβουλευτικές συζητήσεις όμως δεν σταμάτησαν εκεί. Σειρά είχαν οι εκπρόσωποι Ελλάδος και Τουρκίας, οι οποίοι ουδεμία ιδέα είχαν για το τι είχε προηγηθεί. Την επόμενη ακριβώς ημέρα ο Loy Henderson συνάντησε τον Παύλο Οικονόμου-Γκούρα, Έλληνα πρέσβη στην Ουάσιγκτον, και τον ενημέρωσε τόσο για την απόφαση της Βρετανίας να αποσύρει την στήριξή της, όσο και για την πρόθεση των ΗΠΑ να στηρίξουν ενεργά την Αθήνα.⁹⁴ Να σημειωθεί εδώ βέβαια μια μικρή λεπτομέρεια. Φημολογείται επίσης πως η ελληνική κυβέρνηση απέστειλε πρώτη μια επιστολή προς τις ΗΠΑ ζητώντας την βοήθειά τους. Αυτό όντως συνέβη, αλλά ελάχιστα είναι γνωστό επίσης πως η επιστολή αυτή συντάχθηκε με αμερικανική πρωτοβουλία εντός του State Department, το οποίο την «ταχυδρόμησε» προς τον εαυτό του παρουσιάζοντάς την ως ενέργεια της Ελλάδος.⁹⁵

Στις 12 Μαρτίου 1947 ο Harry Truman σε ομιλία του στο Κογκρέσο ανακοίνωσε το ομώνυμο δόγμα. Με αυτό έκανε σαφή την πρόθεση των ΗΠΑ για παροχή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία υπό το πρόσχημα της κομμουνιστικής απειλής. Η πλειοψηφία του Κογκρέσου πείστηκε από την ομιλία του Αμερικανού πρόεδρου και υπερψήφισε την παροχή πιστώσεων προς τις δυο χώρες. Πρωταρχικός του στόχος όπως τόνισε ο Αμερικανός πρόεδρος ήταν η εξασφάλιση των απαραίτητων προϋποθέσεων, ώστε όλοι οι λαοί να μπορούν να ζουν

⁹³ Κόντης Β., *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική*, ό.π., σ. 245-246

⁹⁴ Στο ίδιο, σ. 247

⁹⁵ Στο ίδιο, σ. 269-270

ελεύθεροι χωρίς πιέσεις και όπως αυτοί επιθυμούν.⁹⁶ Μέσα από την ομιλία του Truman γινόταν φανερό πως οι ΗΠΑ αποσκοπούσαν στην αναχαίτηση των πιέσεων και προς την Τουρκία, οι οποίες αποτελούσαν κίνδυνο για την ενδεχόμενη εξάπλωση του κομμουνισμού στην Εγγύς και Μέση Ανατολή. Ο υπουργός Εξωτερικών George Marshall χαρακτήρισε το Δόγμα Τρούμαν ως την μοναδικά πραγματική εγγύηση που λάμβαναν η Ελλάδα και η Τουρκία για την αποτροπή οποιασδήποτε απειλής.⁹⁷

Πριν όμως αναφερθούμε στη σημασία του Δόγματος Τρούμαν για τα ελληνοτουρκικά δεδομένα, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να γίνουν ορισμένες παρατηρήσεις. Καταρχάς, η ομιλία του Truman στο Κογκρέσο δεν είναι έργο ενός και μόνο ανθρώπου. Συμβολή σε αυτή είχε και ο υφυπουργός Εξωτερικών Dean Acheson, ο οποίος τόνιζε εμφατικά την παγκόσμια απειλή που συνιστούσε ο κομμουνισμός για τη δημοκρατία.⁹⁸ Επιπλέον το κείμενο της ομιλίας υποστηρίχθηκε αργότερα πως περιείχε αναλήθειες, ανακρίβειες και απεικόνιζε στρεβλά την κατάσταση στην Ελλάδα, κάτι που δεν διαψεύστηκε από την αμερικανική κυβέρνηση. Ούτε στοιχεία πως η ΕΣΣΔ υποβοηθούσε τους αντάρτες στην Ελλάδα και προέβαινε σε κλιμάκωση της κατάστασης, ούτε η δημοκρατία για την οποία ο Truman καλούσε σε υπεράσπισή της υπήρχε στην Ελλάδα.⁹⁹ Ωστόσο, κατάφερε να πείσει την πλειοψηφία του Κογκρέσου και πέτυχε το στόχο του. Τέλος, ο γερουσιαστής Arthur Vandenberg συνέβαλε σημαντικά σε αυτή την προσπάθεια. Ως μέλος των Ρεπουμπλικανών και πρόεδρος της Επιτροπής Εξωτερικών Σχέσεων της Γερουσίας κατάφερε να πείσει τους συναδέλφους του στην αντιπολίτευση για την κρισιμότητα της κατάστασης και την χορήγηση κονδυλίων.¹⁰⁰

Το Δόγμα Τρούμαν ήταν κατά μια έννοια ο προάγγελος του Σχεδίου Μάρσαλ. Με την εξαγγελία του αλλάζουν άρδην οι σχέσεις Ανατολής-Δύσης. Ο Truman πίστευε πως μετά την αποχώρηση της Βρετανίας από το προσκήνιο, ήταν ιερό καθήκον και χρέος των ΗΠΑ να προστατέψουν την δημοκρατία στην Ευρώπη. Πέραν της επιβεβαίωσης του ψυχροπολεμικού καθεστώτος, θέτει τις ΗΠΑ ως την δύναμη που πρωτοστατεί στην αντικομμουνιστική σταυροφορία και χρηματοδοτεί τις συνοριακές επαρχίες. Η εξαγγελία του Δόγματος δεν κορύφωσε απλά την αντιπαράθεση, αλλά

⁹⁶ Στο ίδιο, σ. 250

⁹⁷ Στο ίδιο, σ. 234

⁹⁸ Σφήκας Θ., *Η αμερικανική εθνική ιδεολογία*, ό.π., σ. 82

⁹⁹ Young J., ό.π., σ. 44 · Γιανουλόπουλος Γ., ό.π., σ. 85

¹⁰⁰ Καρβουναράκης Θ., ό.π., σ. 50-51 · Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία*, ό.π., σ. 99

έπεισε και τους Σοβιετικούς για την μηδαμινή πιθανότητα μελλοντικής συνεργασίας.¹⁰¹ Αποτελεί λοιπόν καμπή και σημείο αναφοράς. Επιπλέον η ιδεολογική προπαγάνδα πάνω στην οποία βασίστηκε με την θεωρία της ανασχεσης του Kennan, δημιούργησε νέες συγγενικές θεωρίες. Η σημαντικότερη εξ' αυτών ήταν η θεωρία του ντόμινο. Σύμφωνα με αυτήν, αν το Κογκρέσο δεν έδινε το πράσινο φως, τότε η νίκη των κομμουνιστών στην Ελλάδα θα οδηγούσε σε επανάσταση στην Τουρκία, κατόπιν στην Ιταλία, τη Γαλλία, την Εγγύς και Μέση Ανατολή ως την Ινδία.¹⁰² Ο Στεφανίδης στο έργο του «Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο» παραθέτει το σχήμα αυτό όπως το εξέφρασε ο Acheson: «*Νίκη του κομμουνισμού στην Ελλάδα θα άνοιγε τον δρόμο για [...] μόλυνση εγγύτερων κρατών. [...] Σαν ένα χαλασμένο μήλο που καταστρέφει όλα τα υπόλοιπα εντός ενός βαρελιού*».¹⁰³

2.3 Η εξαγγελία του Σχεδίου Μάρσαλ

Δυο μήνες μετά την εξαγγελία του Δόγματος Τρούμαν και δεδομένης της επιτυχίας που αυτό είχε, η αμερικανική κυβέρνηση σκέφτεται την επέκταση αυτού σε πανευρωπαϊκό επίπεδο. Σε ομιλία στο πανεπιστήμιο Χάρβαρντ στις 5 Ιουνίου 1947 ο υπουργός Εξωτερικών George Marshall ανακοίνωσε ένα νέο μεγαλόπνοο σχέδιο για την χορήγηση οικονομικής βοήθειας προς τις χώρες της Ευρώπης. Το σχέδιο αυτό που πήρε το όνομά του είχε στόχο την ανασυγκρότηση της ευρωπαϊκής οικονομίας μέσω ενός προγράμματος χρηματοδότησης και παροχής αμερικανικών κεφαλαίων. Αρχικά, το σχέδιο αυτό θα ήταν ανοιχτό προς όλα τα ευρωπαϊκά κράτη. Δεν είχε στο επίκεντρό του πλέον μόνο στην Ελλάδα και την Τουρκία αλλά συνολικά την Γηραιά ήπειρο, ενώ θα διέθετε και «οικονομικούς παραποτάμους» και προς τον τρίτο κόσμο.¹⁰⁴¹⁰⁵ Μάλιστα σύμφωνα και με τις αρχικές εκτιμήσεις του Λευκού Οίκου, από το σχέδιο δεν θα αποκλειόταν το σοσιαλιστικό μπλοκ και θα συμμετείχε κανονικά.

¹⁰¹ Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 81

¹⁰² Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 96 ·Καρβουναράκης Θ., *ό.π.*, σ. 50 ·Συρίγος Ά., *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, *ό.π.*, σ. 102

¹⁰³ Ιωάννης Στεφανίδης, *Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο. Η Ελλάδα και ο Συμμαχικός Παράγοντας (1949-1952)*, Προσκήνιο, Αθήνα, 1999, σ. 13 ·Ιωάννης Στεφανίδης, *Ψυχρός Πόλεμος*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2021, σ. 170

¹⁰⁴ Σφήκας Θ., *Η αμερικανική εθνική ιδεολογία*, *ό.π.*, σ. 84

¹⁰⁵ Προτού ο Μάρσαλ αναγγείλει το σχέδιο είχε συμβουλευτεί και τον υφυπουργό του William Clayton. Ο Clayton παρατηρώντας και τα αποτελέσματα του Δόγματος Τρούμαν στο μεσοδιάστημα, υποστήριζε πως μεμονωμένα διάσπαρτα προγράμματα δεν θα είχαν επιθυμητά αποτελέσματα και για το λόγο αυτό ήταν υπέρ της εκπόνησης ενός μεγάλου και μαζικού σχεδίου χρηματοδότησης για την Ευρώπη. Βλ. και Στυλιανός Ζαχαρίου, *Η πολιτική παράμετρος της ανασυγκρότησης της Ελλάδας και ο ρόλος του Σχεδίου Μάρσαλ (1945-1952)*, διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Φιλοσοφική σχολή, Αθήνα, 2008, σ. 81

Αν και ανοιχτό πρόγραμμα όπως αναφέρθηκε, στην πορεία τα δεδομένα άλλαζαν. Η διατύπωση και συγκρότηση αυτού θα γινόταν με τρόπο τέτοιο ώστε να αποκλειόταν ή να απορριπτόταν από την ΕΣΣΔ, αλλά τα κράτη-δορυφόροι της να επιθυμούν και να μπορούν να συμμετάσχουν κανονικά. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχανόταν πλήγμα και τριβές εκ των έσω πίσω από το παραπέτασμα, θα υπονομευόταν η σοβιετική πολιτική, η ΕΣΣΔ θα απομονωνόταν οικονομικά και ενδεχομένως να κατέρρεε. Αξίζει να σημειωθεί πως και ο Kennan υποστήριζε την συμπερίληψη των Σοβιετικών στο Σχέδιο Μάρσαλ με όρους που θα οδηγούσαν στη φυσική απόρριψή του.¹⁰⁶ Σύμφωνα με τον Θανάση Σφήκα: «Ο διακηρυγμένος στόχος του σχεδίου για την ανασυγκρότηση της Ευρώπης [...] περνούσε μέσα από την καταναλωτική αφθονία στην οικονομική σταθερότητα και τον φιλελεύθερο καπιταλισμό».¹⁰⁷ Έτσι λοιπόν η παροχή οικονομικής βοήθειας προς τα σοσιαλιστικά κράτη σκόπευε στην απαγκίστρωσή τους από την Σοβιετική Ένωση. Γι' αυτό αρχικά η Τσεχοσλοβακία, η Ουγγαρία, η Γιουγκοσλαβία, η Ρουμανία, η Βουλγαρία και η Πολωνία θα δείξουν ενδιαφέρον, χωρίς όμως το θέμα να έχει συζητηθεί σε επίπεδο υπουργών Εξωτερικών ή να έχει εξεταστεί στο Κρεμλίνο.

Στη συνάντηση των υπουργών Εξωτερικών στο Παρίσι τον Ιούλιο του 1947 τίθεται για πρώτη φορά ανοιχτά σε συζήτηση το σχέδιο. Διατυπώνεται με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι ελκυστικό προς τους «δορυφόρους» των Σοβιετικών, αλλά οι ίδιοι να το απορρίπτουν. Ο υπουργός Εξωτερικών Βιάτσεσλαβ Μολότοφ απέρριψε το σχέδιο στο άκουσμά του, υποστηρίζοντας πως όποιος λάβει την βοήθεια αυτή θα καταστεί αυτόματα «δορυφόρος» των ΗΠΑ, κατήγγειλε το πρόγραμμα της οικονομικής ανασυγκρότησης ως ωμή παρέμβαση των Αμερικανών στα ευρωπαϊκά θέματα και το κατέστησε ως την αφορμή για την διαίρεση της Ευρώπης σε δυο στρατόπεδα.¹⁰⁸ Μάλιστα σύμφωνα και με τον Νικολάι Νοβίκωφ, σοβιετικό πρέσβη στην Ουάσιγκτον, οι ΗΠΑ αντιλαμβάνονταν την δύναμη και το κύρος της ΕΣΣΔ ως εμπόδιο στην δική τους επεκτατική πολιτική και δεν δίσταζαν ακόμα και να στηρίξουν αντιδραστικές δυνάμεις ή να δώσουν οικονομικά εμβάσματα προς δημοκρατικές κυβερνήσεις, ώστε να υπονομεύσουν τις σχέσεις τους με την Σοβιετική Ένωση.¹⁰⁹ Η ΕΣΣΔ θα στήριζε ένα

¹⁰⁶ Καρβουναράκης Θ., *ό.π.*, σ. 53

¹⁰⁷ Σφήκας Θ., *ό.π.*, σ. 14-15

¹⁰⁸ Young J., *ό.π.*, σ. 45 ·Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 94 ·Καρβουναράκης Θ., *ό.π.*, σ. 53 ·Ζαχαρίου Στ., *ό.π.*, σ. 85

¹⁰⁹ Σφήκας Θ., *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Η ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, *ό.π.*, σ. 18 ·Στεφανίδης Ι., *Ψυχρός Πόλεμος*, *ό.π.*, σ. 23

τέτοιο πρόγραμμα υπό την προϋπόθεση οι πόροι να δίνονταν ξεχωριστά σε κάθε χώρα, ώστε να χρησιμοποιούνται σε τομείς αναγκαίους και όχι υπό την μορφή κοινής συνδιαχείρισης με αμερικανικούς όρους.¹¹⁰ Επομένως όλες οι σοσιαλιστικές χώρες αρνήθηκαν να συμμετάσχουν στο Σχέδιο Μάρσαλ παρά το ενδιαφέρον τους και η ΕΣΣΔ απέσυρε την στήριξή της προς τις δυτικές κυβερνήσεις συνεργασίας, αφού τα κομμουνιστικά κόμματα αποχώρησαν απ' αυτές. Ως αντίδραση στην εκπόνηση του Σχεδίου Μάρσαλ οι Σοβιετικοί απάντησαν αργότερα με την ίδρυση της COMINFORM και της COMECON.

Συνοψίζοντας, τόσο το Δόγμα Τρούμαν όσο και το Σχέδιο Μάρσαλ αποτέλεσαν βασικό εργαλείο των ΗΠΑ στον τομέα της λήψης μέτρων για την ανάσχεση του κομμουνισμού. Το Σχέδιο Μάρσαλ είχε οικονομικά αμυντικούς και πολιτικά επιθετικούς στόχους, καθώς συνιστούσε προσπάθεια συσχετισμού της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας με την αλλαγή ευρωπαϊκών θεσμών και πρακτικών και την αναδίπλωση της κομμουνιστικής επιρροής.¹¹¹ Αποτελεί μια πρωτοβουλία ανάχωμα απέναντι στην επέκταση της σοβιετικής επιρροής δυτικότερα. Φυσικά και είχε σημαντικό ρόλο στην ανασυγκρότηση της Ευρώπης και αναζωογόνησε τις οικονομίες των κρατών. Από την άλλη μεριά όμως οι επικριτές τους υποστηρίζουν πως έθεσε το δυτικό τμήμα της ηπείρου στον έλεγχο της αμερικανικής πρωτοβουλίας και δράσης. Δυο πολύ σημαντικά χαρακτηριστικά είναι πως πρώτον, η βοήθεια που έλαβε κάθε χώρα δεν ήταν ανεξάρτητη αλλά αλληλένδετη με την αμερικανική παραγωγή και δεύτερον, πως η βοήθεια αυτή δεν ήταν μόνο άμεση με απευθείας πληρωμές και συνάλλαγμα, αλλά μεγάλο μέρος απορροφήθηκε για την εξάλειψη των ελλειμματικών εμπορικών ισοζυγίων.¹¹² Τελικά και το Σχέδιο Μάρσαλ ψηφίστηκε από το Κογκρέσο και το Μάρτιο του 1948 πήρε την έγκριση και της Γερουσίας. Το Σχέδιο Μάρσαλ ονομάστηκε αλλιώς και ως «Πρόγραμμα Ευρωπαϊκής Ανασυγκρότησης» (European Recovery Program/ ERP) και τους πόρους του διαχειριζόταν ο «Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας» (Organization for European Economic Cooperation/ OEEC) με έδρα το Παρίσι.

¹¹⁰ Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 94

¹¹¹ Σφήκας Θ., *Το Σχέδιο Μάρσαλ*, *ό.π.*, σ. 16

¹¹² Μάρκου Γ., *Η οικονομική διάσταση της εφαρμογής του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ*, *ό.π.*, σ. 60-62

2.4 Η αμερικανική βοήθεια για τα ελληνοτουρκικά δεδομένα

Η Ελλάδα και η Τουρκία ήταν περιοχές με στρατηγικό ενδιαφέρον, τόποι επένδυσης των δυτικών συμφερόντων και το ακρογωνιαίο σύνορο με τον κόσμο του σοσιαλισμού. Η Ελλάδα όπως έχουμε αναφέρει βρισκόταν σε εμφύλιο από το 1946. Η Τουρκία από την άλλη αντιμετώπιζε στην εξωτερική πολιτική το πρόβλημα της γειτνίασης με την ΕΣΣΔ. Οι συζητήσεις για την εκπόνηση του Δόγματος είχαν ξεκινήσει νωρίτερα, αλλά έγιναν πραγματικότητα μόνο όταν η Βρετανία αποφάσισε να αποσυρθεί από τα Βαλκάνια. Με το Δόγμα Τρούμαν οι δυο χώρες έλαβαν οικονομική βοήθεια ύψους 400 εκατομμυρίων δολαρίων. Το ποσό αυτό μοιράστηκε στις δυο χώρες όχι ανάλογα με τον πληθυσμό τους, αλλά αναλογικά με τις ανάγκες που έπρεπε να καλυφθούν. Έτσι η Ελλάδα ούσα σε καθεστώς «κόκκινου συναγερμού» απορρόφησε τα 3/4 του πλάνου, ενώ στην Τουρκία παραχωρήθηκαν τα εναπομείναντα 100 εκατομμύρια.

Η Ελλάδα αμέσως μετά τη λήξη της κατοχής είχε απευθυνθεί στο εξωτερικό για παροχή βοήθειας. Η κυβέρνηση επιζητούσε απεγνωσμένα αρωγή και στηρίγματα από τη Μ. Βρετανία και τις ΗΠΑ, καθώς η κατάσταση της χώρας ήταν τραγική και δεν μπορούσε να ανταπεξέλθει μονάχα με τους δικούς της πόρους. Μπροστά στις εκκλήσεις οι ΗΠΑ ανταποκρίθηκαν. Τον Ιανουάριο του 1947 στάλθηκε αποστολή υπό τις οδηγίες του διπλωμάτη Paul Porter. Η ομάδα της αποστολής Porter προσπάθησε να αποκαταστήσει την νομισματική ισορροπία, να μειώσει τον καλπάζοντα πληθωρισμό και να επιτύχει σταθερότητα υπό τους όρους του New Deal.¹¹³ Παρά το τοξικό εμφυλιακό κλίμα αρχικά έγινε προσπάθεια να κρατηθούν αποστάσεις από τις αντιμαχόμενες πλευρές. Αν και η δεξιά παράταξη και η κυβέρνηση της Αθήνας αποτελούσαν συμμάχους στη μάχη κατά των ανταρτών, στις εκθέσεις τους αναφέρονταν ως ανίκανες και ως ένα από τα βασικά κωλύματα για την επίτευξη σταθερότητας.¹¹⁴ Για τον Porter το πρόβλημα της Ελλάδας ήταν διττό, διότι οι «οικονομικές ενέσεις» όφειλαν να συνοδεύονται και από πολιτικές ρυθμίσεις. Επιπρόσθετα και για τους Αμερικανούς το κατεστημένο στην Αθήνα φαινόταν υπερβολικά αυταρχικό και αντιδραστικό.¹¹⁵ Μάλιστα σκέφτονταν πως η ελληνική κυβέρνηση έπρεπε να αποκλειστεί από την αξιοποίηση των πόρων και η διαχείρισή

¹¹³ Γιώργος Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2004, σ. 148 · Γιώργος Σταθάκης, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ στην Ελλάδα*, στο Θανάσης Σφήκας (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Η ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σ. 295

¹¹⁴ Σταθάκης Γ., *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ στην Ελλάδα*, *ό.π.*, σ. 296

¹¹⁵ Στο ίδιο, σ. 296

τους να υπάγεται αποκλειστικά στην ευθύνη της αμερικανικής αποστολής. Ωστόσο, η έκθεση Porter είναι αυτή που ανοίγει τον ήδη διαγεγραμμένο δρόμο του Δόγματος Τρούμαν.

Την επομένη της ομιλίας του Αμερικανού προέδρου στο Κογκρέσο η ελληνική και η τουρκική κυβέρνηση απέστειλαν ευχαριστήρια μηνύματα προς τις ΗΠΑ. Στην Ελλάδα ο πρωθυπουργός Δημήτριος Μάξιμος και ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Θεμιστοκλής Σοφούλης έστειλαν τηλεγράφημα δηλώνοντας ευχαρίστηση και ευγνωμοσύνη προς τον πρόεδρο Truman.¹¹⁶ Συνολικά σύσσωμη η κυβέρνηση και τα κόμματα του κοινοβουλίου αποδέχθηκαν τη βοήθεια του Δόγματος Τρούμαν ως σανίδα σωτηρίας. Η εφημερίδα «Εμπρός» χαρακτήρισε την 12η Μαρτίου ως ημέρα αφιερωμένη στο ιστορικό γεγονός της αμερικανικής βοήθειας προς την Ελλάδα και εξέδωσε ειδικό άρθρο με τίτλο «*Ο Ελληνικός λαός επανηγύρισε το άγγελμα της αμερικανικής ενισχύσεως*».¹¹⁷ Στις 18 Μαρτίου γράφει: «*Το σχέδιον του προέδρου Τρούμαν περί βοήθειας της Ελλάδος ήτο [...] ενέργεια αποβλεπούσης εις την προστασίαν της ελληνικής ανεξαρτησίας και διαβεβαιώσας ότι η τυχόν απώλειά της θα εξησθενεί το ηθικό των λαών*».¹¹⁸ Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και η εφημερίδα «Ελευθερία» υποστηρίζοντας και αυτή πως η αμερικανική βοήθεια αποτελεί κοσμοϊστορικό γεγονός. Ευγνωμονεί τον πρόεδρο Truman και υποστηρίζει πως: «*Είναι τεράστιας σημασίας τα υλικά και ψυχολογικά τούτα όπλα. Και μπορεί να τα χρησιμοποιήσει δια τον σκοπόν της γαληνεύσεως της χώρας [...] χωρίς να κατολισθήση ο τόπος εις καμμίαν κτηνώδη δικτατορίαν*».¹¹⁹ Αντίθετα, το ΚΚΕ καταδίκασε με ανακοίνωσή του το Δόγμα Τρούμαν, κάνοντας λόγο για ωμή παρέμβαση και εμπλοκή του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού στην Ελλάδα. Πιο χαρακτηριστικά, στο «Ριζοσπάστη» δημοσιεύτηκαν άρθρα που καυτηρίαζαν την στάση της ελληνικής άρχουσας τάξης. Κατονόμαζε ως νεοφασιστικό το καθεστώς της πρωτεύουσας και αναφορικά με τον Αμερικανό πρόεδρο υποστήριζε πως: «*Είναι αποφασισμένος να εξαλείψει και τα τελευταία ίχνη δημοκρατίας, από μια χώρα, ο δημοκρατικός λαός της οποίας αγωνίστηκε κατά της φασιστικής τυραννίας*».¹²⁰ Η κριτική προς τον Truman συνεχίστηκε και τις επόμενες

¹¹⁶ Χρήστος Σαζανίδης, *Ξένοι, Βάσεις και Πυρηνικά στην Ελλάδα. Η Ελλάδα και οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις 1821-1981 (Μια πολιτικοδιπλωματική και στρατιωτική θεώρηση)*, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών επιστημών, Θεσσαλονίκη, 1985, σ. 142

¹¹⁷ Εφημερίδα «Εμπρός», 13/3/1947 & 15/3/1947

¹¹⁸ Εφημερίδα «Εμπρός», 18/3/1947

¹¹⁹ Εφημερίδα «Ελευθερία», 13/3/1947 & 16/3/1947

¹²⁰ Εφημερίδα «Ριζοσπάστης», 14/3/1947

μέρες χαρακτηρίζοντάς τον ως «Αϊ Βασίλη των φασιστών και των Κουϊσλιγκς».¹²¹ Η τελική πράξη αποδοχής του Δόγματος Τρούμαν από την κυβέρνηση έγινε τον Ιούνιο του 1947 με την υπογραφή του Συμφώνου Βοήθειας από τον Αμερικανό πρέσβη Lincoln MacVeagh και τον υπουργό Εξωτερικών Κωνσταντίνο Τσαλδάρη.

Στην Ελλάδα είχε συγκροτηθεί ήδη ένας οργανισμός ανασυγκροτήσεως από το 1946. Για την διαχείριση των πόρων του Δόγματος Τρούμαν αφίχθη αμερικανική αποστολή στην Αθήνα τον Ιούλιο του 1947 υπό τον ονομασία “American Mission for Aid to Greece”(AMAG) υπό τον Dwight Griswold. Προηγουμένως ο Truman είχε φροντίσει ώστε να καθορίσει με διάταγμα τις αρμοδιότητες των μελών των οικονομικών αποστολών, σύμφωνα με το οποίο οι αρχηγοί τους διορίζονταν απευθείας απ’ τον ίδιο, ενώ όφειλαν να υπακούν και να υλοποιούν τις εντολές του State Department.¹²²¹²³ Ένα από τα πρώτα μέτρα που πήρε ήταν αυτό του προσωρινού παγώματος μισθών στο δημόσιο τομέα.¹²⁴ Αν και τα μέτρα που πήρε στη συνέχεια είχαν μερική επιτυχία, συνήθως προέβαινε σε πράξεις χωρίς προηγουμένως να ενημερώνει κανέναν. Για παράδειγμα, αποφάσισε αιφνίδια να παγώσει όλες τις πιστώσεις προς την Αγροτική τράπεζα.¹²⁵ Λόγω αυτού ξέσπασε φιλονικία μεταξύ της AMAG και της Αμερικανικής πρεσβείας στην Αθήνα. Η Αμερικανική πρεσβεία σε επιστολές της προς το State Department χαρακτήριζε την AMAG ως μια αόρατη κυβέρνηση εντός του ελληνικού κράτους.¹²⁶ Η πρεσβεία σύντομα πρότεινε την αποχώρηση της AMAG από την Ελλάδα, αίτημα που οι ΗΠΑ δέχτηκαν. Εντούτοις, παρά τις μεταξύ τους προστριβές και οι δυο συμφωνούσαν πως η Ελλάδα δεν μπορούσε να εκδημοκρατιστεί και να διαχειριστεί οικονομικά και στρατιωτικά την κατάσταση ολομόναχη χωρίς την αμερικανική κηδεμονία.¹²⁷

¹²¹ Εφημερίδα «Ριζοσπάστης», 15/3/1947

¹²² Κόντης Β., *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα*, ό.π., σ. 268

¹²³ Μαζί με την AMAG έφθασε λίγο αργότερα στην Ελλάδα και η αμερικανική στρατιωτική αποστολή (JUSMAGG) υπό τις οδηγίες του στρατηγού William Livesay, ο οποίος αργότερα αντικαταστάθηκε από τον James Van Fleet. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το έργο και τη δράση της JUSMAGG βλ. Φώτιος Μεταλληνός, *Η αμερικανική συμβολή στην αναδιοργάνωση και επιχειρησιακή προαγωγή των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στο πλαίσιο του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ*, στο Φωτεινή Τομαή-Κωνσταντοπούλου (επιμ.), *Η Ελλάδα στο μεταίχμιο ενός νέου κόσμου. Ψυχρός Πόλεμος-Δόγμα Τρούμαν-Σχέδιο Μάρσαλ*, ό.π., σ. 79-94

¹²⁴ Χρήστος Χατζηιωσήφ, *Σχέδιο Μάρσαλ και οικονομικός προγραμματισμός ανά Γαλλικά και ανά Ελληνικά*, στο Θανάσης Σφήκας (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Η ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σ. 195-196

¹²⁵ Σταθάκης Γ., *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 303

¹²⁶ Σταθάκης Γ., *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ: Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 216 · Σταθάκης Γ., *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 304

¹²⁷ Σαζανίδης Χ., ό.π., σ. 146-147

Στα τέλη του 1948 έρχεται νέα οικονομική αποστολή με την ονομασία “Economic Cooperation Administration/Greece” (ECA/G). Η ECA/G διατήρησε όμως το νομικό καθεστώς που της κληροδότησε η AMAG και τα μέλη της δρούσαν χωρίς να υπόκεινται στην ελληνική δικαιοδοσία. Η βοήθεια που είχε οριστεί για το έτος 1949 μέσω του προγράμματος ανασυγκρότησης προς την Ελλάδα ήταν 213.000.000 δολάρια. εκ των οποίων τα 2/3 θα ήταν υπό την εποπτεία και έλεγχο της Ελλάδας, ενώ τα υπόλοιπα 73.000.000 δολάρια θα γίνονταν με διακρατικές συμφωνίες.¹²⁸ Η ECA/G συνέχισε την πολιτική της AMAG και κατάφερε να ανορθώσει την οικονομία και να επιτύχει τα προπολεμικά επίπεδα παραγωγής. Μάλιστα από το 1948 είχε ξεκινήσει και πρόγραμμα βιομηχανικής ανάπτυξης αξίας 100.000.000 δολαρίων που θα διαρκούσε μέχρι και το 1952. Ωστόσο, αυτό δεν εφαρμόστηκε και απέτυχε να ικανοποιήσει βασικές βιομηχανικές ανάγκες της ελληνικής οικονομίας με κατά τόπους εξαιρέσεις.

Με το τέλος του εμφυλίου οι προτεραιότητες περνούν από το στρατιωτικό στο οικονομικό πεδίο. Ωστόσο, τον Ιούνιο του 1950, λίγους μήνες μετά τον τερματισμό των εχθροπραξιών στην Ελλάδα, η ECA/G ζητά επανειλημμένα αύξηση των αμυντικών δαπανών και της παραγωγής πολεμοφοδίων, προκειμένου να σταλούν στην Κορέα. Το 1951 η ECA/G θα μετονομαστεί σε «Υπηρεσία Αμοιβαίας Βοήθειας» (Mutual Service Agreement/MSA). Από το 1952 επέρχεται ξανά μεταβολή στον προσανατολισμό της οικονομικής πολιτικής και η MSA αναλαμβάνει να φέρει εις πέρας ένα νέο πρόγραμμα για την σταθερότητα της δραχμής, χωρίς όμως να σημειώσει μεγάλη επιτυχία. Αυτό προκάλεσε την δυσαρέσκεια της Αμερικανικής πρεσβείας και του πρέσβη John Peurifoy, ο οποίος εξέφραζε επανειλημμένα την θέση του για χρησιμοποίηση πόρων από τα ταμεία αντικαταβολών για το σκοπό αυτό.¹²⁹ Για το 1952 η βοήθεια περιορίστηκε στο ποσό των 80.000.000 δολαρίων.

Στην Τουρκία η κατάσταση ήταν λίγο διαφορετική. Η πλειοψηφία των κονδυλίων που επενδύονταν από το 1946 κατευθυνόταν κυρίως στους εξοπλισμούς και την συντήρηση του στρατεύματος. Η ύπαρξη χερσαίων συνόρων με την Σοβιετική Ένωση στα ανατολικά και με την Βουλγαρία στα δυτικά προκαλούσε έντονους προβληματισμούς και μια αίσθηση περικύκλωσης. Ο λόγος αυτός επέβαλε πρόσθετες έκτακτες δαπάνες σε εξοπλιστικά προγράμματα για τις οποίες όμως δεν υπήρχαν τα αναγκαία κεφάλαια πριν την εισροή της αμερικανικής βοήθειας με το Δόγμα Τρούμαν.

¹²⁸ Σταθάκης Γ., *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ στην Ελλάδα*, ό.π., σ. 305

¹²⁹ Στο ίδιο, σ. 309-310

Τα μόλις 25 εκατομμύρια δολάρια που είχαν προσφερθεί κατόπιν συμφωνιών προς την Τουρκία για το έτος 1946, αυξήθηκαν σε 100 εκατομμύρια από το 1947¹³⁰, αλλά και πάλι το ποσό ήταν αμελητέο σε σχέση με τα 300 εκατομμύρια που δόθηκαν στην Ελλάδα.¹³¹

Μετά την αποχώρηση της Βρετανίας από την κηδεμονία στην Αν. Μεσόγειο, η Τουρκία αντέδρασε έντονα στις εξελίξεις αυτές. Καθησυχάστηκε όμως όταν έλαβε διαβεβαιώσεις στήριξης από την Ουάσιγκτον. Η τουρκική κυβέρνηση ευχαρίστησε τις ΗΠΑ για την αποστολή οικονομικής βοήθειας και την αποδέχθηκε χωρίς δεύτερη σκέψη. Όσο μικρή και αν ήταν μπροστά σε αυτή που έλαβε η Ελλάδα, σύμφωνα με τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών Νεσμετίν Σαντάκ αποτέλεσε ένα σκαλοπάτι που έφερε την Τουρκία πιο κοντά στη Δύση και ταυτόχρονα ένα παράδειγμα απέναντι στο σοβιετικό επεκτατισμό πως καμιά παραχώρηση δεν θα γινόταν αποδεκτή.¹³² Για τον Λευκό Οίκο, η διατήρηση της Τουρκίας στο δυτικό στρατόπεδο ήταν πράξη ζωτικής σημασίας. Ο έλεγχος των πετρελαιοπηγών της Μέσης Ανατολής ήταν καθοριστικός για τα αμερικανικά συμφέροντα στην περιοχή.¹³³ Επιπλέον ο Max Thornburg, μεγαλοεπιχειρηματίας που εργαζόταν για το State Department, βλέποντας την κατάσταση που επικρατούσε κατά την διαμονή του στην Τουρκία, διαπίστωσε πως η οικονομία της δεν είχε φτάσει στα επιθυμητά επίπεδα ανάπτυξης και για το λόγο αυτό χρειαζόνταν εισροές κεφαλαίων και επενδύσεις από το εξωτερικό.¹³⁴

Οι ραγδαίες αλλαγές που επήλθαν ανάγκασαν την Τουρκία να εκσυγχρονιστεί και να υιοθετήσει τα δυτικά πρότυπα. Η εισροή δυτικών κεφαλαίων μέσω επενδύσεων και αναπτυξιακών προγραμμάτων, τα οποία ήταν αναγκαία και ελκυστικά για την τουρκική οικονομία, αποτελούσαν κίνητρο για αλλαγές στις κοινωνικές και οικονομικές δομές.¹³⁵ Το πνεύμα των νέων καιρών φάνηκε στην πράξη όταν οι αμερικανικές αποστολές στην Τουρκία έδωσαν βαρύτητα στην ενίσχυση και ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα μέσω των κονδυλίων του Σχεδίου Μάρσαλ, απορρίπτοντας το μοντέλο του κρατικού κεντρικού σχεδιασμού.¹³⁶ Τον Ιούλιο του 1947 η Τουρκία με

¹³⁰ Στο ποσό αυτό ανήκουν και τα κονδύλια του Δόγματος Τρούμαν

¹³¹ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 114-117

¹³² Hale W., *Τουρκική εξωτερική πολιτική*, *ό.π.*, σ. 153

¹³³ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 118-119

¹³⁴ Baskin Oran (επιμ.), *Turkish foreign policy, 1919-2006: facts and analyses with documents*, συλλογικός τόμος, μετάφρ. Mustafa Aksin, Utah Series and Turkish and Islamic Studies, University of Utah Press, Salt Lake City, 2010, σ. 289 · Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 132-134

¹³⁵ Μούδουρος Ν., *Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας*, *ό.π.*, σ. 90

¹³⁶ Hakan Yavuz, *Cleansing Islam from the public sphere*, *Journal of International Affairs*, 54/1, 2000, σ. 38 · Μούδουρος Ν., *ό.π.*, σ. 91

την υπογραφή οικονομικής συμφωνίας με τις ΗΠΑ συμφώνησε επίσημα στην αλλαγή σχεδιασμού στην οικονομία με την πλήρη κατάργηση του κρατισμού και των κρατικών μονοπωλίων και δεσμεύτηκε την φιλελευθεροποίηση του εμπορίου.¹³⁷

Η συμπερίληψη της Τουρκίας στο Σχέδιο Μάρσαλ δεν ήταν εύκολη υπόθεση. Για να δικαιολογήσει την χρήση πόρων του Δόγματος Τρούμαν και προς την Τουρκία, οι ΗΠΑ πρόβαλαν την δικαιολογία της τουρκικής υπανάπτυξης και την ανάγκη για άμεση εκβιομηχάνιση.¹³⁸ Καταρχάς, ο μηχανισμός ανασυγκρότησης αναφερόταν αποκλειστικά σε χώρες με κατεστραμμένες υποδομές και ανυπολόγιστες καταστροφές λόγω του πολέμου. Αυτομάτως η Τουρκία αποκλειόταν λόγω αυτού. Χαρακτηριστικό είναι πως στην πρώτη σύσκεψη της επιτροπής για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Συνεργασία, η πρόταση της Τουρκίας για παροχή 615 εκατομμυρίων δολαρίων απορρίφθηκε ασυζητητί.¹³⁹ Πάνω σε αυτό συμφωνούσε και η Ουάσιγκτον, αποδεχόμενη πως η τουρκική οικονομία δεν είχε πληγεί στο βαθμό που άλλες ευρωπαϊκές οικονομίες ξεκινούσαν απ' το μηδέν. Έτσι η Τουρκία συμπεριλήφθηκε στις χώρες που είχαν ανάγκη πρωτίστως τον βιομηχανικό εξοπλισμό και τις πρώτες ύλες για τον εκμηχανισμό του πρωτογενούς τομέα παραγωγής.¹⁴⁰

Η αντίδραση της τουρκικής κυβέρνησης μπροστά στις εξελίξεις αυτές ήταν έντονη. Ουσιαστικά ο αποκλεισμός της από την άμεση επιχορήγηση κεφαλαίων την κατέταξε στην ίδια κατηγορία με την Ελβετία, την Πορτογαλία και την Σουηδία.¹⁴¹ Η κυβέρνηση διαμαρτυρήθηκε για άνιση και άδικη μεταχείριση. Διαμήνυε πως χώρες όπως η Γαλλία και η Μπενελούξ θα λάμβαναν κονδύλια του Σχεδίου Μάρσαλ, παρότι είχαν ένα κατά πολύ ανώτερο επίπεδο εκβιομηχάνισης από το τουρκικό.¹⁴² Μαζί και η Μ. Βρετανία άσκησε κριτική στην τουρκική κυβέρνηση για την στάση της, κατηγορώντας την πως ζητούσε τους πόρους της επιβράβευσης δίχως να έχει συμμετάσχει στον πόλεμο. Μάλιστα ο υπουργός Εξωτερικών Νεσμετίν Σαντάκ ανακοίνωσε στον Αμερικανό πρέσβη πως η Τουρκία θα αρνηθεί υπό το βάρος των εσωτερικών πιέσεων τα 10 εκατομμύρια που θα προσέφερε το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα

¹³⁷ Ιωάννης Μάξης, *Μυστικά ισλαμικά τάγματα και πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη σύγχρονη Τουρκία*, Παρασκήνιο, Αθήνα, 2000, σ. 250-251 · Μούδουρος Ν., *ό.π.*, σ. 91

¹³⁸ Ustun Senem, *Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid*, The Turkish Yearbook of International Relations, Ankara, 1997, σ. 33-34

¹³⁹ Βασιλική Μάντζιαρη, *Ο Ρόλος της Τουρκίας στον Ψυχρό Πόλεμο, 1945-1952*, διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική σχολή, Ιωάννινα, 2021, σ. 60-62 · Ustun S., *ό.π.*, σ. 34

¹⁴⁰ Ustun S., *ό.π.*, σ. 35

¹⁴¹ Ustun S., *ό.π.*, σ. 35 · Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 133

¹⁴² Ustun S., *ό.π.*, σ. 36

Ανασυγκρότησης.¹⁴³ Με τον τρόπο αυτό η Τουρκία προσπαθούσε να εκβιάσει την παροχή περισσότερων χρημάτων. Η τακτική της απέδωσε. Οι ΗΠΑ υπό τον φόβο της τουρκικής δυσπιστίας συμφώνησαν στην αύξηση του ποσού που θα λάμβανε και τον Ιούλιο του 1948 υπέγραψαν διμερή οικονομική συνθήκη. Η Τουρκία δεσμεύτηκε να ανοίξει την αγορά της στους ξένους επενδυτές, λαμβάνοντας σε αντάλλαγμα επιπλέον 40 εκατομμύρια δολάρια.¹⁴⁴

Συνολικά μέχρι το 1952 η Τουρκία έλαβε 220 εκατομμύρια αμερικανικά δολάρια. Το μεγαλύτερο μέρος τους κατευθύνθηκε στον εκσυγχρονισμό και στην εκμηχάνιση της αγροτικής παραγωγής. Οι αντιδράσεις που σημειώθηκαν ήταν μικρής κλίμακας. Οι επικριτές της αμερικανικής βοήθειας προς την Τουρκία ασκούσαν κριτική στον τρόπο με τον οποίο οι ΗΠΑ διευθετούσαν τα τουρκικά εσωτερικά ζητήματα, ώστε να αποσπάσουν το βέλτιστο για τα δικά τους συμφέροντα, αδιαφορώντας για τις πραγματικές ανάγκες της χώρας, καθιστώντας την κατά μια έννοια υποτελή αποικία τους.¹⁴⁵ Πολλοί διανοούμενοι παραπονέθηκαν για τον τρόπο με τον οποίο είχαν επιτευχθεί οι συμφωνίες. Μάλιστα ο Μεχμέτ Αλί Μπαγιάρ, σοσιαλιστής πολιτικός και μετέπειτα ηγέτης του Τουρκικού Εργατικού Κόμματος, υποστήριζε πως οι Αμερικανοί δεν ενδιαφέρονταν για τον λαό της Τουρκίας, αλλά επιθυμούσαν να μετατρέψουν τη χώρα σε μια αποικία μέσω ενός παλαιού μοντέλου συνθηκολογήσεων και διομολογήσεων της παλαιάς οθωμανικής εποχής.¹⁴⁶

Τα προγράμματα αμερικανικής οικονομικής βοήθειας προκάλεσαν μεγάλες αντιδράσεις, έχοντας θετικό και αρνητικό αντίκτυπο. Ο στόχος όπως φάνηκε ήταν πολιτικός και αφορούσε την αποτροπή της κομμουνιστικής επιρροής μακροπρόθεσμα, με την προώθηση αντικομμουνιστικών πολιτικών δυνάμεων και την εδραίωση ισχυρής αστικής δημοκρατίας.¹⁴⁷ Στην Ελλάδα μεγάλο μέρος των κονδυλίων δόθηκε για την αγορά στρατιωτικού εξοπλισμού. Μετά το 1950 δόθηκε έμφαση στην ανάπτυξη βαριάς βιομηχανίας στα δυτικά πρότυπα. Αντιθέτως, στην Τουρκία είδαμε πως πέραν της συντήρησης ενός αξιόμαχου στρατού, εστίασαν την εκμηχάνιση του πρωτογενούς τομέα. Με την Ελλάδα να λαμβάνει κοντά στα 1δις δολάρια από στο διάστημα 1947-

¹⁴³ Στο ίδιο, σ. 37

¹⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 37-38

¹⁴⁵ Μάντζιαρη Β., *ό.π.*, σ. 64 · Σφήκας Θ., *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Η Ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, *ό.π.*, σ. 17

¹⁴⁶ Oran B., *Turkish foreign policy*, *ό.π.*, σ. 323

¹⁴⁷ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Σχέδιο Μάρσαλ και η διαμόρφωση της μεταπολεμικής Δυτικής Ευρώπης*, στο Θανάσης Σφήκας (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Η ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Πατάκης, Αθήνα, 2011, σ. 123

1952, αποτελεί μια μοναδική περίπτωση «ειδικής μεταχείρισης». Επρόκειτο πιθανότατα για την μόνη χώρα που έθετε τα θεμέλια της ανασυγκρότησης ταυτόχρονα με την εμφύλια πολεμική προσπάθεια. Από την άλλη στην περίπτωση της Τουρκίας, στόχος ήταν η δημιουργία μιας υγιούς οικονομίας και η κάλυψη μέρους των αμυντικών εξόδων. Αν και μπορούσε να σταθεί στα πόδια της χωρίς έκτακτη οικονομική αρωγή, μελλοντικά αυτή πιθανότατα να λύγιζε υπό το βάρος του κρατισμού και των αρνητικών ισοζυγίων πληρωμών στο εξωτερικό εμπόριο.

2.5 Η αμερικανική βοήθεια ως εργαλείο συμφιλίωσης/ρήξης μεταξύ Ελλάδος-Τουρκίας

Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ αποτέλεσαν σημαντική συνιστώσα της ελληνοτουρκικής ιστορικής πορείας. Η στρατιωτική και οικονομική παρέμβαση κατέστησε αυτές ως πιστούς συμμάχους και προπύργια του δυτικού κόσμου στα σύνορα με το σοβιετικό στρατόπεδο. Ο Αμερικανός υφυπουργός Εξωτερικών Dean Acheson επιβεβαίωσε τη θέση αυτή μετά την ψήφιση του Δόγματος Τρούμαν από το Κογκρέσο, υπογραμμίζοντας πως: *«Η βοήθεια προς την Ελλάδα και την Τουρκία δεν αποτελεί ανθρωπιστική ανταπόκριση, αλλά θέμα ασφάλειας των ΗΠΑ και της ελευθερίας»*.¹⁴⁸ Ο Αμερικανός πρόεδρος προσέθετε πως δεν θα άφηνε στη μοίρα του κανέναν ελεύθερο λαό και αν κρινόταν αναγκαίο δεν θα δίσταζε για το λόγο αυτό να ζητήσει την έγκριση του Κογκρέσου για ακόμα μεγαλύτερες δαπάνες προς τις δυο χώρες.¹⁴⁹

Η έλευση της αμερικανικής βοήθειας αποτελεί κατά κάποια έννοια μια τομή στις διμερείς σχέσεις Ελλάδος-Τουρκίας. Σύμφωνα με την αμερικανική άποψη, οι δυο χώρες ήρθαν εγγύτερα λόγω της γειννίασης, του κοινού εχθρού και των κοινών στόχων. Αν και η οικονομική βοήθεια χρησιμοποιήθηκε διαφορετικά, οι κυβερνήσεις ήταν πρόθυμες να συνεργαστούν μεταξύ τους και να δείξουν την αλληλεγγύη τους. Για να καταλάβουμε την σημασία αυτής, ο υπουργός Εξωτερικών και αντιπρόεδρος της ελληνικής κυβέρνησης Κωνσταντίνος Τσαλδάρης υποστήριζε:

«Η εξαφάνιση της Ελλάδας ως δημοκρατικής χώρας θα είχε τεράστιες συνέπειες για το μέλλον άλλων χωρών. Το Δόγμα Τρούμαν παρέχει βοήθεια προς την Ελλάδα και την Τουρκία θα πρέπει να φωτίσει αυτές τις πλευρές. [...] Τα σύνορα

¹⁴⁸ Γεώργιος Μάρκου, *Η οικονομική διάσταση της εφαρμογής του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ελλάδα*, στο Φωτεινή Τομαή-Κωνσταντοπούλου (επιμ.), *Η Ελλάδα στο μεταίχμιο ενός νέου κόσμου. Ψυχρός Πόλεμος-Δόγμα Τρούμαν-Σχέδιο Μάρσαλ*, ό.π., σ. 58-59, αναδιατύπωση και από Γκούρας-Οικονόμου, *Το Δόγμα Τρούμαν και η σωτηρία της Ελλάδος*, Αθήνα, 1957, σ. 5

¹⁴⁹ Στο ίδιο, σ. 59

της Ελλάδος συμπίπτουν ταυτόχρονα και με τα σύνορα του ελεύθερου κόσμου»¹⁵⁰

Η συνεργασία και ταύτιση συμφερόντων μεταξύ των δυο χωρών ήταν φανερή ακόμα και στον αντιπολιτευτικό τύπο. Ο Ριζοσπάστης κατέγραψε σχετικά με την είδηση αυτή λίγες μέρες μετά την ομιλία Τρούμαν στο Κογκρέσο αναφέροντας:

«Ο πρωθυπουργός επικοινωνήσε με τον πρεσβευτή της Τουρκίας στον οποίο εξέφρασε τη χαρά του γιατί η αμερικανική επέμβαση τοποθετεί τις δυο χώρες επί αυτής της γραμμής. Ο Τούρκος πρεσβευτής εξέφρασε την πεποίθηση ότι η σύμπτωσης της τουρκικής και ελληνικής πολιτικής θα στερεώσει ακόμη περισσότερο τους δεσμούς των δυο χωρών».¹⁵¹

Ακόμα μια πράξη της ελληνοτουρκικής συνεργασίας στα πλαίσια του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ αποτελεί η κοινή προσπάθεια των πρέσβων των δυο χωρών στο Παρίσι για συμμετοχή στην εκτελεστική επιτροπή του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Ανασυγκρότησης.¹⁵² Αυτό ωστόσο δεν κατέστη εφικτό λόγω ενστάσεων από την Βρετανία και τη Γαλλία.

Καθώς φαίνεται όμως η Τουρκία τόνιζε πως αποτελεί τον βασικό παράγοντα στην περιοχή. Επισήμανε διαρκώς πως σε αντίθεση με την Ελλάδα αποτελούσε έναν οχυρό φραγμό απέναντι στην ΕΣΣΔ και για το λόγο αυτό πίεζε για την λήψη μεγαλύτερων ποσοστών από την αμερικανική βοήθεια. Ποτέ η τουρκική κυβέρνηση δεν δήλωσε ευχαριστημένη με τα ποσά που έλαβε και κατηγορούσε την Ελλάδα για την απόσπαση της μερίδας του λέοντος. Στην πραγματικότητα φαίνεται πως κατά κάποιο τρόπο «ζήλευε» την Ελλάδα, που ως χώρα με μικρότερο πληθυσμό, ανάγκες και στρατηγική σημασία, είχε συγκεντρώσει πάνω της την προσοχή και την πλειοψηφία της βοήθειας. Η τουρκική πλευρά ανησυχούσε για τις εξελίξεις και πίεζε για την εισροή κεφαλαίων τουλάχιστον ίσης αξίας με αυτά που λάμβαναν οι Έλληνες.¹⁵³ Η θέληση της Τουρκίας να εξασφαλίσει μεγαλύτερο ποσοστό από τους πόρους του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ είχε γίνει αντιληπτή και από την ελληνική πρεσβεία. Ο Έλληνας πρέσβης στην Άγκυρα Περικλής Σκέφερης με υπομνήματα και τηλεγραφήματα ενημέρωνε διαρκώς το ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών για την κατάσταση. Σε ένα από αυτά δήλωνε πως ο τουρκικός τύπος διατύπωνε εντονότατα παράπονα για το μέγεθος βοήθειας που λάμβανε συγκριτικά με την Ελλάδα και έκανε

¹⁵⁰ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, Αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 6, Αρ. Πρ. 30/6/15/1

¹⁵¹ Εφημερίδα «Ριζοσπάστης», 15/3/1947

¹⁵² ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1947, Φακ. 5, υποφ. 2, κρυπτοτηλεγράφημα, πρέσβης Ραφαήλ Ραφαήλ, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 2672, 14/7/1947 · Ζαχαρίου Στ., *ό.π.*, σ. 68

¹⁵³ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 137 · Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, σ. 27

κάλεσμα στις ΗΠΑ για ενίσχυση της σημαντικότερης και ισχυρότερης δύναμης στην Εγγύς και Μέση Ανατολή.¹⁵⁴

Μεγάλη σημασία έχει επίσης να δούμε και το θέμα των αμερικανικών αποστολών στις δυο χώρες. Η Ελλάδα δέχθηκε απλόχερα και αποδέχθηκε όλες τις προϋποθέσεις που είχε θεσπίσει η αμερικανική κυβέρνηση σχετικά με τη δράση και τις αρμοδιότητες των αποστολών. Άλλωστε, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τόσο η AMAG όσο και οι μετέπειτα αποστολές στην Ελλάδα δρούσαν ως ανεξάρτητοι φορείς. Μάλιστα αποτελούσαν μια υπόγεια κυβέρνηση, οι εξουσίες που είχαν οι επικεφαλής τους ήταν σχεδόν απεριόριστες και ήταν υπόλογοι μόνο στον Αμερικανό πρέσβη στην Αθήνα και το υπουργείο Εξωτερικών.¹⁵⁵ Επιπλέον οι 40 στρατιωτικοί σύμβουλοι που έφτασαν στην Αθήνα στην αποστολή της JUSMAGG υπό τις οδηγίες του William Livesay το 1947, πολύ γρήγορα τον επόμενο χρόνο αυξήθηκαν σε 250.¹⁵⁶ Αντίθετα, η τουρκική κυβέρνηση εξέφραζε έντονες αντιρρήσεις πάνω σ' αυτό το θέμα. Η επιθυμία των ΗΠΑ να επεμβαίνουν παντού και να ελέγχουν τα πάντα προκειμένου να καταστεί επιτυχές ένα πρόγραμμα, γινόταν για την Τουρκία αντιληπτή ως μια σχέση αφέντη-δούλου. Οι Τούρκοι έτσι, σε μια προσπάθειά τους να αποκτήσουν ένα ισχνό προβάδισμα στις διαπραγματεύσεις, αρνήθηκαν την παροχή βοήθειας και την αποστολή αμερικανικής αποστολής σε πρώτη φάση, αλλά υπαναχώρησαν όταν η Ουάσιγκτον δεν έδειξε διάθεση συμβιβασμού και προέβη σε μερικές εγγυήσεις.¹⁵⁷ Το κύριο επιχείρημα της Τουρκίας στις συνομιλίες με τους Αμερικανούς βασιζόταν σε ένα αφήγημα της σοβιετικής προπαγάνδας, το οποίο υποστήριζε ότι η Τουρκία τελούσε υπό τα δεσμά των ΗΠΑ.¹⁵⁸

Κατά το διάστημα που διήρκησε η παροχή της αμερικανικής βοήθειας, οι δύο χώρες εργάστηκαν προς μια κοινή κατεύθυνση για την ανασυγκρότηση και την αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει πως οι εντάσεις και οι φιλονικίες απουσίαζαν. Η Τουρκία προσπαθούσε να πείσει τη Δύση πως άξιζε αύξηση της εισαγόμενης βοήθειας, παρουσιάζοντας τον εαυτό της ως τον καλύτερο και πιο αξιόπιστο σύμμαχο στην περιοχή. Η προσπάθεια αυτή καταφερόταν ταυτόχρονα και κατά της Ελλάδας, την οποία η Τουρκία κατηγορούσε για αρπαγή περιττών πόρων

¹⁵⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Περί Αμερικανικής βοήθειας*, πρέσβης Σκέφερης από πρεσβεία Άγκυρας, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 2461, 18/7/1949

¹⁵⁵ Κόντης Β., *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα*, ό.π., σ. 273

¹⁵⁶ Σαζανίδης Χ., ό.π., σ. 268

¹⁵⁷ Αθανασοπούλου Ε., ό.π., σ. 122-125 · Μάντζιαρη Β., ό.π., σ. 55-56

¹⁵⁸ Μάντζιαρη Β., ό.π., σ. 55-56

και κατασπατάλησης αυτών σε άχρηστους τομείς. Η άποψη αυτή εντοπίζεται έντονα στον τουρκικό τύπο της εποχής και παρά το γενικότερο κλίμα συνεργασίας, είχε έντονη απήχηση στην τουρκική κοινωνία. Σύμφωνα με αρχεία του διπλωματικού σώματος του υπουργείου Εξωτερικών βλέπουμε πως αρκετά συχνά η Ελλάδα και η ελληνική κυβέρνηση έμπαιναν στο στόχαστρο της τουρκικής προπαγάνδας. Μάλιστα οι τουρκικές εφημερίδες έφτασαν το 1948 να επιτεθούν στην ελληνική κυβέρνηση για την δημοσίευση άρθρων στην εφημερίδα «Βήμα», τα οποία ζητούσαν από τις ΗΠΑ να διακόψουν την παροχή βοήθειας προς την Τουρκία.¹⁵⁹ Η τουρκική εφημερίδα «Σον Τέλεγκραφ» απάντησε προς το «Βήμα» λέγοντας: «Μια εφημερίς [...] δημοσίευσε επιστολήν προς τους Αμερικανούς ως λέγουν και γράφει να μη βοηθήσουν τους Τούρκους! Με την Ελλάδα δεν είμεθα φίλοι; Εις την ανοικτήν επιστολήν γίνεται λόγος περί της ανικανότητος και αδαημοσύνης του έθνους μας».¹⁶⁰ Γρήγορα όμως το θέμα ξεχάστηκε, με την ελληνική κυβέρνηση να καταδικάζει το περιστατικό και να εξηγεί πως το «Βήμα» δεν αποτελεί επίσημο όργανο. Η γαλλική εφημερίδα «Republique» τόνισε για το περιστατικό, πως τέτοιες φραστικές παρεξηγήσεις οφείλουν να αποφεύγονται και το χαρακτήρισε ως συμβάν που υπονομεύει την ελληνοτουρκική φιλία και εξυπηρετεί μονάχα τις επιδιώξεις της ρωσικής προπαγάνδας.¹⁶¹

Από την άλλη, δεν ήταν λίγες οι φορές που η Τουρκία κατηγορούσε την Ελλάδα για εσκεμμένη κατασπατάληση πόρων και ανικανότητα. Πολλές φορές εκφράστηκε η άποψη στις τουρκικές εφημερίδες, ότι η Ελλάδα συντηρούσε από μόνη της προβλήματα, όπως αυτό της παρουσίας ένοπλης κομμουνιστικής αντίστασης στα εδάφη της, προκειμένου να κατέχει την μερίδα του λέοντος και την προσοχή των ΗΠΑ. Η γνωστή τουρκική εφημερίδα «Χουρριέτ» υποστήριζε το 1949 πως η ελληνική κυβέρνηση σκοπίμως δεν καταπολεμούσε την κομμουνιστική απειλή, ώστε να εξασφαλίζει ολοένα και μεγαλύτερα ποσά από την αμερικανική βοήθεια.¹⁶² Επιπλέον

¹⁵⁹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 3, *Τουρκική εφημερίς περί των δημοσιευμάτων του «Βήματος»*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 617, Άγκυρα, 10/2/1948 · ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 3, *Αρθρογραφία τουρκικού τύπου επί περί Τουρκίας δημοσιευμάτων αθηναϊκής εφημερίδος «Βήμα»*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 507, Άγκυρα, 8/2/1948

¹⁶⁰ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 3, *Αρθρογραφία τουρκικού τύπου επί περί Τουρκίας δημοσιευμάτων αθηναϊκής εφημερίδος «Βήμα»*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 507, Άγκυρα, 8/2/1948

¹⁶¹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 3, *Τουρκική εφημερίς περί των δημοσιευμάτων του «Βήματος»*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 617, Άγκυρα, 10/2/1948

¹⁶² ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Εφημερίς Χουρριέτ περί αμερικανικής βοήθειας εις Ελλάδα*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 2420 Β/4, Άγκυρα, 10/7/1949

φτάνει στο σημείο να χαρακτηρίσει ως οικονομικό εκβιασμό προς τις ΗΠΑ μια τέτοια πράξη από την Ελλάδα και πως ο κομμουνιστικός κίνδυνος θα μπορούσε να εξαλειφθεί εντός μιας εβδομάδος.¹⁶³ Παρόμοια άποψη είχε εκφράσει νωρίτερα εντός του 1948 η εφημερίδα «Ουλούς», η οποία την εποχή εκείνη αποτελούσε όργανο του ΡΛΚ. Στο άρθρο «*Η Δύστυχος Ελλάς*» γράφει:

«Δυστυχώς η γείτων μας Ελλάς [...] εσώθη από τους κώνωπας, δεν ηδυνήθη όμως να σωθή από τους κομμουνιστάς ληστές. [...] Το γεγονός ότι παρά την μεγάλην αμερικανικήν βοήθειαν και τον άρτιον εξοπλισμόν υπό της Αμερικής του Ελληνικού στρατού, δεν ηδυνήθη να εκκαθαρίση τελείως την χώραν από τους επιδρομείς, μας προξενεί λύπην και μας εμβάζει εις σκέψεις»¹⁶⁴

Κλείνοντας εντούτοις, ο συντάκτης εύχεται σύντομα να λυθεί αυτό το άλυτο μυστήριο, οι Έλληνες πατριώτες να νικήσουν τους επαναστάτες και εύχεται εθνική ενότητα και σωτηρία στους γείτονες φίλους.¹⁶⁵

¹⁶³ Στο ίδιο

¹⁶⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 1, *Περί τουρκικής αρθρογραφίας του Ελληνικού ζητήματος*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 4296, Άγκυρα, 19/11/1948, άρθρο τουρκικής εφημερίδος «Ουλούς», 2/11/1948, «*Η Δύστυχος Ελλάς*»

¹⁶⁵ Στο ίδιο

Κεφάλαιο τρίτο

3. Διμερείς σχέσεις Ελλάδος-Τουρκίας: Μαστίγιο και καρότο (1947-1954)

Οι διμερείς σχέσεις Ελλάδας και Τουρκίας μετά τη λήξη του εμφυλίου φαίνεται πως ακολούθησαν μια πορεία εξομάλυνσης, φιλίας και καλής γειτονίας. Βέβαια δεν απουσίαζαν οι εντάσεις και οι πολιτικές αψιμαχίες. Ήδη κατά την διάρκεια του εμφυλίου δεν έλειπαν περιπτώσεις, που η τουρκική κυρίως πλευρά παρουσίαζε την Ελλάδα ως καταφύγιο κομμουνιστών και υπέπιπτε σε εθνικιστικά παραληρήματα με την προβολή εδαφικών αξιώσεων επί νήσων του Αιγαίου. Η Ελλάδα από την δική της πλευρά έκανε λόγο για υποδειγματική και άριστη μεταχείριση των μουσουλμάνων στη Θράκη, σε αντιδιαστολή με όσα είχαν προηγηθεί στους Έλληνες της Τουρκίας. Αν και οι δυο χώρες ανήκαν ήδη από το 1945 στο στρατόπεδο της Δύσης και της Δημοκρατίας, υπήρξαν περιπτώσεις που το δηλητήριο και τα μίσση του παρελθόντος εμφανίζονταν κατά καιρούς. Αν και η φιλία κυριαρχούσε, οι φιλονικίες και τα διπλωματικά επεισόδια έκαναν συχνά πυκνά την εμφάνισή τους.

3.1 Το Δωδεκανησιακό ζήτημα

Μεταπολεμικά η κύρια πηγή δηλητηρίου που φαρμάκωνε τις Ελληνοτουρκικές σχέσεις ήταν το ζήτημα των Δωδεκανήσων. Το θέμα αυτό δεν επιλύθηκε εύκολα, καθώς ήταν υπερβολικά περίπλοκο, με τις δυο χώρες να προβάλλουν ιστορικά στοιχεία για την αποδειξιμότητα των επιχειρημάτων τους. Η Ελλάδα θεωρούσε τα Δωδεκάνησα ως αναπόσπαστο τμήμα της ελληνικής επικράτειας και πρόβαλε την πληθυσμιακή σύσταση των νησιών ως αποδεικτικό των αξιώσεών της. Επίσης αν και συμμετείχε ενεργά στον Β΄ Παγκόσμιο από τα πρώτα χρόνια δεν είχε εξασφαλίσει άμεσες εδαφικές επιβραβεύσεις για τις αξιοσημείωτες θυσίες της στα πεδία των μαχών. Από την άλλη και η Τουρκία πρόβαλε διεκδικήσεις επί των πρώην ιταλοκρατούμενων Δωδεκανήσων. Μάλιστα για την Τουρκία το θέμα δεν ήταν τόσο το πληθυσμιακό, αλλά το ιστορικό και γεωγραφικό πλαίσιο των νησιών. Υποστήριζε πως τα νησιά αυτά απείχαν αρκετά από την ηπειρωτική Ελλάδα για να ενωθούν με τον εθνικό της κορμό, ενώ κατά το παρελθόν αποτελούσαν τμήμα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.¹⁶⁶

¹⁶⁶ Τα Δωδεκάνησα αποτελούσαν κομμάτι της Οθωμανικής αυτοκρατορίας μέχρι το 1911. Κατά τον Ιταλοτουρκικό πόλεμο του 1911-12 η Ιταλία κατέλαβε τα Δωδεκάνησα. Παρά την υπογραφή ειρήνης και την συμφωνία για απόσυρση των ιταλικών στρατευμάτων απ' αυτά, εν τέλει παρέμειναν στην ιταλική κυριαρχία μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο.

Το θέμα της Δωδεκανήσου βέβαια δεν ήταν απλά ένα διμερές ζήτημα. Λόγο σ' αυτό είχαν οι Μεγάλες Δυνάμεις, Βρετανία, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ. Οι ΗΠΑ δεν φάνηκαν μέχρι και την λύση του ζητήματος να έχουν κάποια προτίμηση στο προς το ποια χώρα θα δίνονταν τα νησιά και παρέμεναν ουδέτερες. Καθοριστικό ρόλο επομένως είχαν η Μ. Βρετανία και η Σοβιετική Ένωση. Αρχικά, η Βρετανία έκλεινε υπέρ της παραχώρησης των Δωδεκανήσων στην Τουρκία. Ο Βρετανός πρέσβης στην Άγκυρα David Kelly είχε συνάντηση με τον Τούρκο υπουργό Εξωτερικών τον Ιούλιο του 1946 και στη συζήτησή τους η τουρκική πλευρά είχε πείσει την βρετανική για τις συνέπειες που θα είχε η προσάρτηση της Ρόδου και του Καστελόριζου, σε περίπτωση που εκδηλωνόταν κομμουνιστική επανάσταση στην Ελλάδα.¹⁶⁷ Στην πορεία η βρετανική διπλωματία τάχθηκε υπέρ του διαμοιρασμού των νησιών ανάμεσα στα δυο κράτη, κάτι το οποίο γρήγορα φάνηκε πως δεν ήταν δυνατό να πραγματοποιηθεί. Σε κάθε περίπτωση σύμφωνα με τις λύσεις που πρότεινε η αγγλική πλευρά, κερδισμένη θα ήταν η Τουρκία, η οποία εξασφάλιζε εδαφικά κέρδη χωρίς ουσιαστική πολεμική συμμετοχή.

Στο παιχνίδι των διαπραγματεύσεων μπήκαν σύντομα και οι Σοβιετικοί. Η ΕΣΣΔ στην αρχή των συζητήσεων στο συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών δεν είχε δώσει δέουσα σημασία στο Δωδεκανησιακό, καθώς είχε άλλες προτεραιότητες. Σταδιακά άρχισε να τάσσεται υπέρ της παραχώρησης όλων των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα. Βασική προϋπόθεση ωστόσο για να δώσει την συγκατάθεσή της και να στηρίξει αυτό το αίτημα ήταν η αναθεώρηση της συνθήκης του Μοντρέ και η δημιουργία μιας σοβιετικής ναυτικής βάσης στην περιοχή της Μεσογείου.¹⁶⁸ Ακόμα και έτσι η είδηση αυτή προκάλεσε ενθουσιασμό στην ελληνική πλευρά και εξέπληξε τις άλλες δυνάμεις, διότι μέχρι εκείνη την στιγμή οι Σοβιετικοί έθεταν το βέτο της προσάρτησης των νησιών από την Ελλάδα.

Ακολούθησαν συνομιλίες στο συμβούλιο των υπουργών Εξωτερικών. Μετά από συζητήσεις η ΕΣΣΔ εκεί τάχθηκε ανοιχτά υπέρ της παραχώρησης των νησιών στην Ελλάδα. Η πρόταση της παραχώρησης των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα είχε διατυπωθεί αρχικά από την Λαϊκή Δημοκρατία της Ουκρανίας και έπειτα υιοθετήθηκε ως επίσημη σοβιετική πολιτική, αλλά και ως αποδεκτό αίτημα από όλους τους υπουργούς.¹⁶⁹ Την πρόταση του Μολότοφ αποδέχθηκε και η Βρετανία. Μάλιστα ο

¹⁶⁷ Περικλής Χρηστίδης, *Διπλωματία του ανέφικτου. Η Ελλάδα στη συνδιάσκεψη για την ειρήνη στο Παρίσι*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2009, σ. 145 · Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, σ. 54

¹⁶⁸ Συρίγος Α., *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, *ό.π.*, σ. 104

¹⁶⁹ Στο ίδιο, σ. 104

Ernest Bevin, που είχε διαδεχθεί τον Anthony Eden στο Foreign Office, υποστήριζε πως η ενσωμάτωση των Δωδεκανήσων με την Ελλάδα θα ενίσχυε το κύρος της ελληνικής κυβέρνησης και θα περιόριζε δραστικά την επιρροή της Αριστεράς.¹⁷⁰ Από την άλλη πλευρά δεν αποκλείεται οι Σοβιετικοί να παραχωρούσαν τα νησιά ως μια κίνηση καλής θελήσεως προς την Ελλάδα με σκοπό την ενδυνάμωση του κομμουνιστικού κινήματος. Τελικά τα Δωδεκάνησα ενσωματώθηκαν στην Ελλάδα, αλλά αποφασίστηκε επιπρόσθετα την τελευταία στιγμή να υπαχθούν σε καθεστώς αποστρατιωτικοποίησης για να μην υπάρξουν τουρκικές αντιδράσεις. Επίσης προβλεπόταν και η ίδρυση ενός τουρκικού προξενείου στη Ρόδο για την εξυπηρέτηση των μουσουλμάνων αυτής και των εγγύτερων νησιών. Η αποστρατιωτικοποίηση των νησιών ερμηνεύτηκε επίσης ως μια προσπάθεια της Βρετανίας για περιορισμό των συνεπειών που θα είχε η ένοπλη επικράτηση των κομμουνιστών στην Ελλάδα.¹⁷¹

Η απώλεια των Δωδεκανήσων αποτέλεσε βαθύ πλήγμα για την Τουρκία. Ευελπιστούσε πως η συμμετοχή της στον πόλεμο ακόμα και όταν το αποτέλεσμα είχε κριθεί, θα αποτελούσε κίνητρο για την επιστροφή τους στην τουρκική επικράτεια. Ο Ινονού δήλωνε για το ζήτημα αυτό νωρίτερα πως: *«Τα Δωδεκάνησα είναι μέρη ποτισθέντα δια του αίματος των Τούρκων»* και *«Είμεθα βέβαιοι ότι οι Έλληνες αποδίδουν αξίαν εις την τουρκικήν φιλίαν, από μερικά χιλιόμετρα εδάφους»*.¹⁷² Παρά τα βαρυσήμαντα λόγια του Τούρκου προέδρου, η πολιτική ηγεσία δεν αντέδρασε. Απλά απογοητεύτηκε και δυσαρεστήθηκε από την στάση και την σιγή ιχθύος που κράτησαν οι ΗΠΑ και η Βρετανία στην πρόταση των Σοβιετικών.

Όμως το ίδιο δεν ίσχυε και για την εθνικιστική μερίδα του τύπου της εποχής. Αντίθετα από τους πολιτικούς και την κυβέρνηση, οι εφημερίδες ξέσπασαν κατά της απόφασης των Μεγάλων Δυνάμεων. Το τουρκικό περιοδικό «Καραγκιόζ» έγραφε το Μάρτιο του 1948 για το θέμα: *«Τα Δωδεκάνησα τα οποία άλλοτε οι Ιταλοί είχαν πάρει από ημάς, ηνώθησαν τώρα μετά της Ελλάδος. Δεν ήτο δυνατόν να εγείρωμεν αξιώσεις τουλάχιστον δι' εκείνα τα νησιά ταύτα, άτινα είναι σχεδόν κολλημένα εις τα τουρκικά*

¹⁷⁰ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 79-80

¹⁷¹ Αλέξης Αλεξανδρής, *Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων 1923-1955*, στο Αλεξανδρής Αλέξης (επιμ.), *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις: 1923-1987*, Γνώση, Αθήνα, 1991, σ. 115-117 ·Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 80

¹⁷² ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1946, Φακ. 39, *Τουρκικός τύπος επί της τουρκικής πολιτικής κατά τον Β' Παγκόσμιο, εφημερίδα Cumhuriyet*, 2/3/1946 ·Θεοφάνης Μαλκίδης, *Η πολιτικής της Ελλάδας και της Τουρκίας για τη Θράκη μετά την ένταξή τους στο ΝΑΤΟ*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο, Αθήνα, 1999, σ. 101

παράλια;».¹⁷³ Παρομοίως και η εφημερίδα «Ταν» θα δημοσιεύσει τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους άρθρο του Ρ. Χαλίτ Καραή σχετικά με το θέμα των νησιών της Μεσογείου. Στο άρθρο αυτό ο συντάκτης επικαλείται ιστορικά και ρομαντικά ιδεώδη και γεωγραφικά χαρακτηριστικά της περιοχής λέγοντας:

*«Τα νησιά εκείνα [...] μένουν πάντοτε ζωντανά στη μνήμη μας και μπροστά στα μάτια μας. [...] Ημείς είμεθα από την γενεάν που είδε [...] να διαφεύγουν [...] αι νήσοι από τας χείρας μας. [...] Πώς να μη καίεται η καρδιά μας αφού αι νήσοι αυταί είναι κομμάτια ενωμένα και δεμένα κάτω από την θάλασσαν με την μητέρα πατρίδα αποτελούντα συνέχειαν της χερσονήσου της Μ. Ασίας και αφού [...] μας χωρίζει σήμερον πέντε λεπτών απόστασις;».*¹⁷⁴

Μάλιστα στο άρθρο αυτό ο Χαλίτ Καραή δεν περιορίστηκε μόνο στο ζήτημα των Δωδεκανήσων, αλλά ενσωμάτωσε στην υπάρχουσα περίπτωση και την τύχη της Κύπρου.

Άλλη πάλι μερίδα του τουρκικού τύπου ξέφυγε και έβριθε κακοηθειών κατά της Ελλάδος με αφορμή το θέμα των νησιών. Για παράδειγμα, η εφημερίδα «Χουρριέτ» ενθουμούμενη και την άνιση, σύμφωνα πάντα με την τουρκική πλευρά, κατανομή των πόρων του Δόγματος Τρούμαν, δημοσίευσε άρθρα που παρουσίαζαν την Ελλάδα ως χώρα εκβιαστών και κομμουνιστών. Στο άρθρο με τίτλο «*Τα ελληνικά όπλα*» τον Δεκέμβριο του 1949 και ενώ το ζήτημα της Δωδεκανήσου είχε ξεχαστεί έγραφε:

*«Αι νήσοι αυταί που είναι τόσον πλησίον μας, παραμένουν εις τας χείρας των Ελλήνων, ως εστία κομμουνισμού. Η Χίος, η Μυτιλήνη, η Κως και η Ρόδος, που θεωρούνται εκ των εδαφών της μητρός πατρίδος μας, θάπτον ή θράδιον θα επανέλθουν εις ημάς. [...] Ημείς έχομεν την δύναμιν να τας υπερασπιθώμεν και να καταστείλωμεν τας εκεί συγκεντρωθείσας εστίας κομμουνιστών».*¹⁷⁵

Επίσης και το σατυρικό περιοδικό «Αλή Νταή» μόλις 2 μήνες νωρίτερα είχε χαρακτηρίσει τους Έλληνες ως ψεύτικους φίλους που συμμορφώνονται μόνο με την δύναμη της τουρκικής ισχύος.¹⁷⁶ Αξίζει να σημειωθεί πως το «Αλή Νταή» εστίαζε κυρίως στο θέμα των ελληνικών διεκδικήσεων. Θεωρούσε την παραχώρηση των Δωδεκανήσων ως την αφετηρία για την πιθανή ανύψωση των ελληνικών αιτημάτων και στο ζήτημα της Κύπρου και της Αν. Θράκης.¹⁷⁷ Τέλος, και η εφημερίδα «Τασβίρ» είχε δημοσιεύσει άρθρο του Γκαλί Κεμαλή Σοημεζόγλου, πρώην πρέσβη στην Αθήνα,

¹⁷³ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 1, *Τουρκικό περιοδικόν επί τη ενσωματώσει Δωδεκανήσου εις Ελλάδα*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 1161 Β/1, Άγκυρα, 18/3/1948

¹⁷⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 1, *Εκθεση πρέσβη Σκέφερι*, προς ΥΠΕΞ, Τμήμα Τουρκίας, Β' Πολιτική διεύθυνση, Αρ. Πρ. 4648, Άγκυρα, 23/12/1948

¹⁷⁵ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Ανθελληνική αρθρογραφία ΧΟΥΡΡΙΕΤ*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 2630, Άγκυρα, 29/7/1949

¹⁷⁶ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Ανθελληνική αρθρογραφία*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 3601, Άγκυρα, 19/10/1949

¹⁷⁷ Στο ίδιο

ο οποίος υποστήριζε πως τα νησιά του Αιγαίου ανήκουν στην Ελλάδα μόνο και μόνο επειδή ο Βενιζέλος κατάφερε να έχει ναυτική υπεροχή στους Βαλκανικούς πολέμους. Η έντονα ανθελληνική του στάση όμως γίνεται αντιληπτή όταν αμφισβητεί ευθέως την ελληνική κυριαρχία στο σύνολό της υποστηρίζοντας: « Όλες αι νήσοι συμπεριλαμβανομένης και της Κρήτης, να υπαχθούν εις εν καθεστώς τοπικής αυτονομίας και υπό διεθνή έλεγχο και υπό εγγύησιν διεθνή». ¹⁷⁸ Θέτει μάλιστα τον όρο αυτό ως βέλτιστο για την εξασφάλιση των εθνικών συμφερόντων και για τις δυο πλευρές και της ισχυροποίησης των δεσμών.

Φεύγοντας από την μερίδα των σκληροπυρηνικών συγγραφέων, υπήρχε μερίδα του τύπου που κατά διαστήματα φρόντισε να μην οξύνει την κριτική στο θέμα αυτό, αποδεχομένη σιωπηλά την κατάσταση. Η εμπορική εφημερίδα «Τιτζαρέτ» σχολίασε το γεγονός, αλλά δεν στάθηκε τόσο στην ενσωμάτωση των νησιών στην Ελλάδα. Αντιθέτως, υπογράμμισε πως στόχος της τουρκικής πολιτικής είναι η σύσφιξη των οικονομικών σχέσεων μεταξύ των δυο κρατών και η υπογραφή οικονομικού συμφώνου, που θα αποτελούσε το πρώτο βήμα για μια τελωνειακή ένωση. Ειδικότερα έγραφε: «Δι' ημάς η Βαλκανική ένωσις είναι η μεγάλη ιδεολογία. [...] Ημείς θεωρούμεν απαραίτητον [...] να υπογραφή εν Άγκυρα σύμφωνον αμοιβαίας βοήθείας». ¹⁷⁹ Παρομοίως την ίδια εποχή και η «Τασβίρ» παρά τα ανθελληνικά άρθρα, είχε υποστηρίξει πως η τελωνειακή ένωση θα ήταν η αφετηρία για μια πολιτική ένωση. Σταδιακά όσο περισσότερο εισερχόμαστε στον μεταπολεμικό και ψυχροπολεμικό κόσμο θα φθίνει και η τουρκική αμφισβήτηση επί του θέματος αυτού και θα πληθαίνουν στις τουρκικές εφημερίδες τα άρθρα που καλούν σε ενδυνάμωση της ελληνοτουρκικής φιλίας. Ξεχωρίζει το άρθρο του Husein Tzahit Yaltsin για αμοιβαία στήριξη μπροστά στον κοινό σλαβικό κίνδυνο που επιδιώκει να βρει έξοδο προς τη Μεσόγειο. ¹⁸⁰ Βέβαια, πρέπει να τονιστεί πως η ελληνοτουρκική νησιωτική αψιμαχία δεν εξαφανίζεται, αλλά μετατοπίζεται από τα Δωδεκάνησα στην Κύπρο.

¹⁷⁸ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Ανθελληνική αρθρογραφία*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 2822, Άγκυρα, 5/8/1949

¹⁷⁹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 1, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 4095, Άγκυρα, 2/11/1948

¹⁸⁰ Μαλκίδης Θ., *ό.π.*, σ. 101-102, βλ. και αναδημοσίευση από, ΥΔΙΑ, ΚΥ, Φακ. 7, 1945-1946, *Εσωτερική κατάσταση, δημοψήφισμα και τουρκικός τύπος, εφημερίδα «Tanin»*, 5/9/1946

3.2 Τα γεγονότα του Μεσογειακού Κυπέλλου Φιλίας

Τον Μάιο του 1949 διοργανώθηκε στην Αθήνα το πρώτο Μεσογειακό κύπελλο. Επρόκειτο για ποδοσφαιρικό τουρνουά στο οποίο συμμετείχαν 4 χώρες: η Ελλάδα ως διοργανώτρια αρχή, η Αίγυπτος, η Ιταλία και η Τουρκία. Οι αγώνες δόθηκαν στο γήπεδο της Λεωφόρου Αλεξάνδρας. Ήταν μια προσπάθεια ώστε τα συμμετέχοντα κράτη να έρθουν πιο κοντά μεταξύ τους και να ενδυναμώσουν τους δεσμούς φιλίας τους μέσω του ποδοσφαίρου. Νικήτρια αναδείχθηκε η Ιταλία που επικράτησε σε όλους τους αγώνες εναντίον των αντιπάλων της. Για την οικοδόσποινα Ελλάδα η διεξαγωγή μιας τέτοιας διοργάνωσης αποτελούσε ένα πολύ σημαντικό γεγονός. Όχι μόνο καλούταν να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις μιας τέτοιας έστω μικρής διοργάνωσης την ώρα που ο εμφύλιος συνεχιζόταν στα βόρεια, αλλά έθετε τον εαυτό της ως την έδρα για κάτι πολύ μεγαλύτερο. Ουσιαστικά η Αθήνα τις λίγες αυτές βδομάδες του Μαΐου γινόταν το επίκεντρο φιλίας και συνεργασίας στην Αν. Μεσόγειο. Έθετε τις βάσεις για τον προσεταιρισμό της Αιγύπτου, ενδυνάμωνε την ελληνοτουρκική φιλία μέσω του ποδοσφαιρικού θεάματος και ταυτόχρονα υποδεχόταν έπειτα από πολλά χρόνια την ιταλική αποστολή, αυτή τη φορά ως φίλη και σύμμαχο.

Τα πράγματα ωστόσο δεν εξελίχθηκαν σύμφωνα με τα σχέδια των διοργανωτών, οδηγώντας σε ένα από τα πιο αξιοπερίεργα περιστατικά που σημειώθηκαν στη διεθνή διπλωματική σκηνή για εβδομάδες. Στον αγώνα μεταξύ Τουρκίας-Ιταλίας παρευρέθηκαν στις εξέδρες εκατοντάδες Έλληνες οπαδοί για να παρακολουθήσουν τον αγώνα. Μάλιστα το αποτέλεσμα του συγκεκριμένου αγώνα έκρινε και τον νικητή της διοργάνωσης. Οι Έλληνες οπαδοί στήριζαν φανερά την ιταλική ποδοσφαιρική ομάδα και φώναζαν συνθήματα υπέρ της. Νικήτρια αναδείχθηκε η Ιταλία με 3-2 έπειτα από έναν σκληρό και δυνατό αγώνα σύμφωνα με τα ανακοινωθέντα και τις περιγραφές των αθλητικών δελτίων. Κατόπιν της λήξης του αγώνος, οι Τούρκοι ποδοσφαιριστές, οι οποίοι αισθάνονταν αδικημένοι από το αποτέλεσμα, ξεκίνησαν να προκαλούν υλικές καταστροφές, με αποτέλεσμα να απειλείται σύρραξη προτού επέμβει τελικά και η αστυνομία.

Τα έκτροπα που ακολούθησαν μετά τη λήξη του αγώνα αποτέλεσαν «κόκκινο πανί» για την τουρκική πλευρά. Ο τουρκικός τύπος μερικώς ενημερωμένος για το συμβάν χωρίς να έχει πλήρη πληροφόρηση επιτέθηκε στην Ελλάδα. Επιπλέον η πρώτη εντύπωση που είχε αποκομίσει η τουρκική πλευρά ήταν πως οι Τούρκοι ποδοσφαιριστές είχαν υβρισθεί και υποστεί σωματική βία από την ελληνική πλευρά. Αμέσως δημοσιεύτηκαν σατυρικά και επικριτικά άρθρα ως απάντηση στην «γιούχα»

που αποκόμισε η τουρκική ομάδα από τους Έλληνες φιλάθλους. Η εφημερίδα «Cumhuriyet» μίλησε με σκληρά άρθρα στα οποία έκανε λόγο για το μίσος του ελληνικού λαού σε βάρος του τουρκικού έθνους, ο οποίος δεν έκρυψε τις διαθέσεις του και επιτέθηκε κατά των ποδοσφαιριστών.¹⁸¹ Ακόμα χειρότερη ήταν η δημοσίευση της εφημερίδας «ΣΟΝ ΠΟΣΤΑ» σχετικά με τα επεισόδια, η οποία δεν στάθηκε μόνο σε ψευδείς περιγραφές, αλλά πρόσβαλε συνολικά τον ελληνικό λαό για τις αξίες του. Πιο συγκεκριμένα, σε άρθρα της που αναδημοσιεύτηκαν και στο «Βήμα» έκανε λόγο για αγάπη των Ελλήνων προς τους Ιταλούς, διότι οι Ιταλοί στρατιώτες κατά την κατοχή είχαν την τύχη να συζευχθούν με Ελληνίδες κυρίες και να γίνουν πατέρες πολλών τέκνων.¹⁸²¹⁸³ Στο στόχαστρο των φραστικών επιθέσεων μπήκε και ο Έλληνας διαιτητής της αναμέτρησης. Εκτοξεύτηκαν βαριές κατηγορίες για μεροληψία υπέρ της Ιταλίας. Την βαρύτερη όλων κριτική άσκησε η «Χουριέτ», η οποία με αφορμή αυτό το επεισόδιο ανακοίνωσε την λήξη της ελληνοτουρκικής φιλίας. Σύμφωνα με την αναδημοσίευση του «Εμπρός» διαβάζουμε πως: *«Η Χουριέτ γράφει πως η ελληνοτουρκική φιλία έπαυσε και [...] να επιστραφή εις την Τουρκίαν το τρίγωνο Πυθίου-Καραγάτς. Επίσης πρέπει να επιστραφούν εις την Τουρκίαν αι νήσοι γειτνιάζουσαι την Μικράν Ασίαν και να εγκατασταθή εις Κύπρον τουρκική διοίκησις»*.¹⁸⁴ Ωστόσο, όπως φαίνεται δεν περιορίστηκε εκεί, αλλά συνέχισε την επίθεση εκτοξεύοντας απειλές και διατυπώνοντας αλυτρωτικά ιδεώδη.

Τις επόμενες μέρες μετά τον αγώνα η θερμόαιμη αντίδραση του τουρκικού τύπου πέρασε και στην κοινωνία. Ακολούθησε η διοργάνωση συλλαλητηρίων και διαδηλώσεων στις μεγαλουπόλεις και τα παράλια της Τουρκίας, στην Άγκυρα, την Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη, ως αντίδραση στην «επίθεση» που δέχθηκαν οι ποδοσφαιριστές τους από Έλληνες φιλάθλους. Στο συλλαλητήριο της Κωνσταντινούπολης αξίζει να σημειωθεί πως η νεολαία είχε δυναμική παρουσία. Το παρόν στην διαμαρτυρία στο στάδιο Ινονού έδωσαν 15.000-20.000 φοιτητές που κρατούσαν φωτογραφίες του Ελευθέριου Βενιζέλου και του Μουσταφά Κεμάλ και φώναζαν υπέρ της φιλίας μεταξύ των δυο λαών.¹⁸⁵ Όμως, αντίθετα με το κλίμα και το

¹⁸¹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *κρυπτοτηλεγράφημα*, πρόξενος Μελάς, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 32737, Κωνσταντινούπολη, 23/5/1949

¹⁸² ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, εφημερίδα «Βήμα», 28/5/1949

¹⁸³ Οι συγκεκριμένες προσβλητικές αναφορές έγιναν από τον Τούρκο ομοσπονδιακό προπονητή Μόλλευ

¹⁸⁴ Εφημερίδα «Εμπρός», 25/5/1949

¹⁸⁵ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *Περί του χθεσινού ανθελληνικού φοιτητικού συλλαλητηρίου*, πρόξενος Μελάς, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 33926, Κωνσταντινούπολη, 27/5/1949, δημοσίευμα εφημερίδας «Απογευματινή Αθηνών»· Εφημερίδα «Εμπρός», 24/5/1949

περιεχόμενο της διαδήλωσης που φαίνεται πως σχηματίζει κανείς με μια πρώτη περιγραφή, στην πραγματικότητα επρόκειτο για εθνικιστικό παροξυσμό. Μετά τις πρώτες ομιλίες των εκπροσώπων των φοιτητών ακούστηκαν υβριστικά συνθήματα και κραυγές υπέρ της ενσωμάτωσης της Κύπρου με την Τουρκία.¹⁸⁶ Όπως ενημερώνει και ο πρέσβης Σκέφερις το υπουργείο Εξωτερικών για τα γεγονότα: «*Διαδηλωταί περιέφερον όνον έγκυον και περιτυλιγμένην με ύφασμα λευκόν και κυανούν. Κατά συλλαλητήριον Σμύρνης περιεφέρετο πιθακίς αναπαριστώσα Ελληνίδας ημίγυμνους εις τας αγκαλάς Ιταλών στρατιωτών*».¹⁸⁷

Τα επεισόδια συνεχίστηκαν με στόχο αυτή τη φορά τις ελληνικές διπλωματικές αποστολές. Μετά την διάλυση του κύριου όγκου των συλλαλητηρίων, όχλος συναθροίστηκε έξω από την ελληνική πρεσβεία στην Άγκυρα και τα προξενία σε Πόλη και Σμύρνη. Ευτυχώς, η παρουσία της αστυνομίας ήταν ισχυρή και απετράπησαν τα επεισόδια. Ειδικότερα σε Σμύρνη και Κωνσταντινούπολη περίπου 300 άτομα εμφανίστηκαν έξω από τα προξενία και προσπάθησαν να εισβάλλουν, αλλά απομακρύνθηκαν από τα όργανα της τάξης.¹⁸⁸ Στην πρεσβεία στην Άγκυρα τα πράγματα κύλησαν ομαλότερα. Λίγα συγκεντρωμένοι που μαζεύτηκαν έξω από την πύλη, κυρίως εκπρόσωποι από αθλητικά και εργατικά σωματεία, εκφώνησαν λόγους και έπειτα αναχώρησαν χωρίς εντάσεις.¹⁸⁹ Όπως ήταν φυσικό οι ύβρεις, η παρομοίωση της Ελλάδος με θηλυκό έγκυο γάιδαρο ή πίθηκο και οι προσπάθειες για εισβολή στα διπλωματικά κέντρα, πυροδότησαν μεγάλες αντιδράσεις στην Ελλάδα.

Στην Ελλάδα αρχικά οι αντιδράσεις ήταν ήπιες. Ο πολιτικός κόσμος δεν φάνηκε καν να αντιλαμβάνεται τον αντίκτυπο των γεγονότων τις πρώτες μέρες, ενώ οι εφημερίδες περιορίστηκαν σε απλή αναγραφή των γεγονότων χωρίς να αναφέρουν έκτροπα. Η εφημερίδα «Απογευματινή» ανέφερε πως οι Τούρκοι ποδοσφαιριστές ήταν αυτοί που καλλιέργησαν την ένταση και οι ενέργειες τους αποτέλεσαν την αφετηρία των επεισοδίων. Οι Τούρκοι ποδοσφαιριστές υποστήριζαν από την άλλη πως οι Έλληνες θεατές τους εξύβριζαν και τους φώναζαν πως η ήττα από την Ιταλία στον αγωνιστικό χώρο, αποτελούσε την εκδίκηση για τη μάχη του Σαγγαρίου και την ήττα

¹⁸⁶ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, στο ίδιο ·Εφημερίδα «Εμπρός», 24/5/1949

¹⁸⁷ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *κρυπτοτηλεγράφημα*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 1928, Άγκυρα, 3/6/1949 ·Εφημερίδα «Εμπρός», 27/5/1949

¹⁸⁸ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *κρυπτοτηλεγράφημα*, πρόξενος Δασκαλόπουλος, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 33300 (33875), Σμύρνη, 25/5/1949 ·Εφημερίδα «Εμπρός», 27/5/1949

¹⁸⁹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *Ποδοσφαιρικά*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Άγκυρα, 28/5/1949

στη Μ. Ασία.¹⁹⁰ Στο «Εμπρός» δημοσιεύτηκε επιστολή αναγνώστη γράφοντας: «Για όνομα του Θεού, από ένα επεισόδιο σαν αυτό, μπορεί να κρίνεται μια φιλία την οποίαν επί τόσα χρόνια διατυμπανίζομεν [...] ότι έχομεν με τους Τούρκους;».¹⁹¹ Είναι χαρακτηριστικό πως ο τύπος στάθηκε στην επιπολαιότητα με την οποία οι Τούρκοι προσέγγισαν τα γεγονότα, καθώς έγιναν αποδέκτες μεγάλης παραπληροφόρησης. Επιπρόσθετα απάντηση δόθηκε και από την ελληνική νεολαία μπροστά στις προκλήσεις της τουρκικής. Φοιτητές του Καποδιστριακού πανεπιστημίου Αθηνών μετά τα τουρκικά συλλαλητήρια κατέθεσαν αίτημα για αντι-συλλαλητήριο στην Αθήνα, κάνοντας επίσημο αίτημα στην αστυνομία να τους δοθεί άδεια διοργάνωσης στα Προπύλαια για τις 28 Μαΐου.¹⁹² Το αίτημα των φοιτητών όμως δεν έγινε δεκτό.

Σταδιακά τις επόμενες μέρες άρχισαν να βγαίνουν στην επιφάνεια αναφορές που διέψευσαν τις τουρκικές αντιδράσεις. Σύμφωνα με έκθεση της FIFA, έγινε γνωστό πως δυο Τούρκοι ποδοσφαιριστές που συμμετείχαν στα επεισόδια είχαν και στο παρελθόν τιμωρηθεί για παρακίνηση επεισοδίων και αντικανονικό τρόπο παιχνιδιού που είχαν δείξει κατά τους Ολυμπιακούς αγώνες του 1948 σε αγώνα απέναντι στη Γιουγκοσλαβία.¹⁹³ Επίσης σύμφωνα με τις περιγραφές αυτόπτων μαρτύρων και της ιταλικής ομάδας οι Τούρκοι ήταν αυτοί που επιτέθηκαν πρώτοι. Εκνευρισμένοι από την ήττα τους επιτέθηκαν κατά μέλους της ελληνικής ομοσπονδιακής διοίκησης, του διαιτητή και του Ιταλού Αντωνάτσι, ο οποίος τραυματίστηκε ελαφρά.¹⁹⁴ Μάλιστα και κατά την διαμονή τους στην πρωτεύουσα οι Τούρκοι ήταν αυτοί που συμπεριφέρθηκαν απρεπώς. Από την πρώτη μέρα της παραμονής τους σε ξενοδοχείο της Κηφισιάς προέβησαν σε πολλές υλικές καταστροφές. Οι Τούρκοι ποδοσφαιριστές: «*Επιδείξαντο διαγωγὴν ἀχαρακτήριστον. [...] Μετεχειρίσθησαν πλείστας σινδόνας [...] δια το*

¹⁹⁰ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, Εφημερίδα «Απογευματινή», 24/5/1949

¹⁹¹ Εφημερίδα «Εμπρός», 1/6/1949

¹⁹² ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *Περί εγκρίσεως αδειας δια την συγκρότησιν συλλαλητηρίου δια τας ανθελληνικὰς διαδηλώσεις υπό των Τούρκων*, πρόεδρος φοιτητών πανεπιστημίου Αθηνών Ι. Σταρογιάννης, προς υποδιεύθυνση ασφαλείας, Αθήνα, 25/5/1949

¹⁹³ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *Κρυπτοτηλεγράφημα*, Πιπινέλης, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Αρ. Πρ. 33845, Αθήνα, 28/5/1949 · ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *Περί ποδοσφαιρικών επεισοδίων*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 39197, Αγκυρα, 2/7/1949

¹⁹⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *έκθεση προς το ΥΠΕΞ*, πρέσβης Σκέφερις, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Αρ. Πρ. 32711, Αγκυρα, 23/5/1949

*σκούπισμα των υποδημάτων των, έθραυσαν πολλά φλυτζάνια, ποτήρια και πλείστα αυτών επέταξαν εκ των παραθύρων».*¹⁹⁵¹⁹⁶

Κατόπιν της νέας τροπής των γεγονότων η τουρκική πλευρά απολογήθηκε για τα κακώς κείμενα και την συμπεριφορά των παικτών. Αρχικά, η τουρκική πολιτική ηγεσία δήλωσε την μεταμέλεια της. Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Νεσμετίν Σαντάκ σε συνάντηση με τον Έλληνα πρέσβη στην Άγκυρα παραδέχθηκε τις ευθύνες της χώρας του. Υποστήριξε πως η τουρκική πλευρά παρασύρθηκε από δηλώσεις θερμόαιμων φανατικών και αναληθών δημοσιευμάτων, που παραγκώνισαν την ελληνοτουρκική φιλία και οδήγησαν στα συλλαλητήρια ντροπής.¹⁹⁷ Η άποψη αυτή διατυπώθηκε και με δημοσιεύματα στην εφημερίδα «Ουλούς», που αποτελούσε κομματικό όργανο του Ρεπουμπλικανικού κόμματος και της κυβέρνησης. Στην επίσημη τοποθέτηση υπήρξε παραδοχή των τουρκικών ευθυνών και έκανε μνεία στην αξία και τη σημασία της Ελληνοτουρκικής φιλίας και των αγνών συναισθημάτων αγάπης που τρέφουν ο ένας λαός για τον άλλο. Η «Ουλούς» επιθυμώντας να κλείσει το θέμα έγραφε: *«Τα επεισόδια του Σταδίου των Αθηνών δύνανται να αποδοθώσιν εις τας αθλητικές εκδηλώσεις δευτερευούσης σημασίας. [...] Είναι καθήκον ημών την μεγαλειώδη Τουρκο-Ελληνικήν φιλίαν προφυλάζωμεν».*¹⁹⁸ Εν κατακλείδι, όπως το έθεσε και ο πρόξενος Νεγροπόντης από τη Σμύρνη βδομάδες αργότερα: *«Οι Τούρκοι ομολογούν το σφάλμα τους, ισχυριζόμενοι ότι εξηπατήθησαν και είναι υποχρεωμένοι να τείνουν και πάλι φιλικήν χείραν προς ημάς».*¹⁹⁹

Στην Ελλάδα η κυβέρνηση αποδέχθηκε την συγνώμη της τουρκικής διπλωματίας. Ο υπουργός Εξωτερικών Κωνσταντίνος Τσαλδάρης είχε συνταχθεί από πριν υπέρ της μετριοπάθειας. Ήδη από την πρώτη στιγμή ζητούσε τον περιορισμό των καυστικών άρθρων που επιτίθονταν φραστικά στην Τουρκία. Στην ομιλία του στη Βουλή στις 7 Ιουνίου απέδωσε και αυτός με τη σειρά του τα επεισόδια σε θερμόαιμους, φανατικούς και κομμουνιστές. Τόνισε πως ο τρόπος που αντέδρασε η Τουρκία ήταν

¹⁹⁵ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *πληροφοριακό σημείωμα, Συμπεριφορά Τούρκων ποδοσφαιριστών εν Κηφισία*, προς υπουργείο Δημοσίας Τάξεως και Γενική διεύθυνσις Αλλοδαπών, τμήμα Β', Αρ. Πρ. 177/2/11/1^α. 7/6/1949

¹⁹⁶ Για την συμπεριφορά των Τούρκων το διάστημα παραμονής τους στην Αθήνα, βλ. και Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, σ. 58-59

¹⁹⁷ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *κρυπτοτηλεγράφημα*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 33708, Άγκυρα, 29/5/1949

¹⁹⁸ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, Αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 38, υποφ. 6, εφημερίδα «Ουλούς Άγκυρας», Άγκυρα, 9/6/1949

¹⁹⁹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Περί δημοσιευμάτων Τουρκικού τύπου*, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 836 Δ/2, Σμύρνη, 16/9/1949

προφανώς απαράδεκτος υπό καθεστώς ελλιπούς ενημέρωσης, αλλά η Ελλάδα όφειλε να σταθεί στο ύψος της και να συνεχίσει την εγκάρδια πορεία για την ολοκλήρωση της φιλίας με τους γείτονες.²⁰⁰ Την άποψη του Τσαλδάρη ασπάστηκαν και οι ξένες δυνάμεις. Η Βρετανία και οι ΗΠΑ φανερά ενοχλήθηκαν από τα γεγονότα και την προσωρινή ρήξη και απαίτησαν από τις πρώτες μέρες του Μαΐου τη λύση της παρεξήγησης, διότι τέτοιες προστριβές διεθνώς ευνοούσαν μόνο τους Σοβιετικούς. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως παρόλο που το ποδοσφαιρικό επεισόδιο κράτησε μερικές μέρες, παρέμεινε χαραγμένο στην μνήμη των δυο λαών. Για πολλούς μήνες ακόμα συνέχισε να ταλαιπωρεί τις διμερείς σχέσεις και να αποτελεί αφορμή για άλλα μικροεπεισόδια, κυρίως φραστικά, παρά την αναίμακτη λήξη του και τις διαβεβαιώσεις για φιλία και συνεργασία.

3.3 Διασυνοριακά και παραμεθόρια επεισόδια

Σημαντικό είναι να σταθούμε στα διάφορα μικροεπεισόδια που σημειώθηκαν κατά μήκος των ελληνοτουρκικών συνόρων. Κατά την περίοδο που εξετάζεται είναι αλήθεια πως εκδηλώθηκαν πολλές διενέξεις στα θαλάσσια σύνορα στην περιοχή των Δωδεκανήσων και των νησιών Β.Α. Αιγαίου καθώς και στην συνοριακή γραμμή της Θράκης. Η πλειοψηφία αυτών αφορούσε παραβιάσεις και παράνομες διαβάσεις των συνόρων. Με μικρές εξαιρέσεις οι παρεξηγήσεις λύθηκαν άμεσα και αναίμακτα. Αν και οι εντάσεις δεν έλλειψαν, οι δυο κυβερνήσεις συνεργάστηκαν αρμονικά στο πρώιμο ψυχροπολεμικό διάστημα. Από την άλλη όμως η παρουσία εντάσεων όσο μικρής κλίμακας και αν ήταν αυτές, απεδείκνυαν, όπως υποστήριζε και η Βρετανία, πως η ελληνοτουρκική φιλία ήταν επιβαλλόμενη λόγω των συνθηκών και επιφανειακή.²⁰¹ Τέλος να σημειώσουμε πως η συχνότητα των εντάσεων και των επεισοδίων είχε οξυνθεί κατά τη διάρκεια του ελληνικού εμφυλίου. Αμέσως μετά την λήξη του αυτά δεν παύουν οριστικώς, αλλά παρατηρείται σημαντική άμβλυση.

Ξεκινώντας με τα θαλάσσια επεισόδια είναι χαρακτηριστικό πως αποτελούσαν την πλειονότητα αυτών. Επιπλέον η συχνότητα αυτών συνέβαινε ανά τακτά χρονικά διαστήματα σε σχέση με τα επεισόδια στη μεθόριο της Θράκης, ήταν διαρκή και απαιτούσαν περισσότερη προσπάθεια από την ελληνική διπλωματία, προκειμένου να βρεθεί λύση και να διασαφηνιστεί το ζήτημα. Μάλιστα όπως θα δούμε και παρακάτω

²⁰⁰ Εφημερίδα «Ελευθερία», 7/6/1949

²⁰¹ Σταματίου Α., *Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1950-1955*, ό.π., σ. 135

δεν επιλύονταν πάντοτε ειρηνικά. Αφορούσαν κυρίως την παραβίαση συνόρων από αλιευτικά πλοία ή αψιμαχίες και λογομαχίες κατά τον ελλιμενισμό πληρωμάτων. Αρκετές φορές ελληνικά αλιευτικά παρενοχλούνταν από σκάφη του τουρκικού λιμενικού ή τουρκικά καΐκια ξεπερνούσαν παράνομα τα σύνορα και αλίευαν εντός των ελληνικών υδάτων. Όταν η κατάσταση οξυνόταν υπερβολικά, είχαν σημειωθεί κατασχέσεις, συλλήψεις και υλικές καταστροφές, ενώ σε εξαιρετικές περιπτώσεις υπήρξαν και απώλειες ανθρώπινων ζώων.²⁰²²⁰³ Τα γεγονότα αυτά συχνά φαίνεται πως στην ατζέντα της εξωτερικής πολιτικής των ελληνικών κυβερνήσεων υποβαθμίστηκαν, ελπίζοντας πως μια συμφωνία ή ένας διακανονισμός με την Τουρκία μπορούσε να επιτευχθεί.²⁰⁴

Ένα αρκετό σοβαρό περιστατικό που ευτυχώς δεν επέφερε περαιτέρω προεκτάσεις συνέβη τον Φεβρουάριο του 1949 στη Νικομήδεια της Τουρκίας. Χωρίς να είναι γνωστές πολλές λεπτομέρειες, ο Β΄ πλοίαρχος ελληνικού σκάφους που είχε σταματήσει στο λιμάνι φαίνεται πως εξύβρισε αστυνομικούς και λιμενικούς και χαρακτήρισε τον λαό της Τουρκίας ως ανάξιο και ανίκανο ακόμα και για να κυβερνήσει τον τόπο του.²⁰⁵ Μάλιστα ο πλοίαρχος τοποθετήθηκε και πολιτικά υπέρ του κομμουνιστικού κόμματος και είπε: «*Εντός ολίγου θα έλθωμεν εδώ ημείς οι οπαδοί του Μάρκου και θα καταλάβωμεν τα μέρη αυτά και τότε βλέπετε τι θα γίνη*».²⁰⁶ Ο πλοίαρχος παραπέμφθηκε σε δίκη και αποδείχθηκε πως ήταν υπό την επήρεια αλκοόλ. Ο τουρκικός τύπος ανέφερε εκτενώς το συμβάν, εντούτοις περιορίστηκε στην αποτύπωση του γεγονότος και δεν ανέπτυξε ανθελληνική κριτική. Ορισμένα άρθρα με αφορμή αυτό το συμβάν ανέφεραν πως οι δυο χώρες είναι γείτονες και οφείλουν να διατηρήσουν καλές σχέσεις, ώστε κάποια μέρα να καταργήσουν τα μεταξύ τους σύνορα.²⁰⁷

²⁰² Συρίγος Α., *ό.π.*, σ. 111

²⁰³ Χαρακτηριστικά υπήρξαν 5 περιπτώσεις που αναφέρθηκαν πυροβολισμοί από τους Τούρκους εναντίον Ελλήνων ναυτικών. Δυο αναφορές για θανάτους το Σεπτέμβριο του 1950 και με τη βύθιση του αλιευτικού «Όλγα» στα ανοιχτά της Λέσβου και τον Απρίλιο του 1951. Στο θερμό επεισόδιο του «Όλγα», οι Τούρκοι λιμενικοί εμβόλισαν και βύθισαν το σκάφος, προκαλώντας τον θάνατο ενός, ενώ ακολούθησαν και συλλήψεις των επιζώντων. Λίγες μόλις μέρες μετά υπήρξε εκ νέου θερμό επεισόδιο με καταδίωξη δυο ελληνικών καϊκιών. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με αιματηρά επεισόδια μεταξύ ελληνικών αλιευτικών και τουρκικού λιμενικού κατά το διάστημα 1949-1954, βλ. και Συρίγος Α., *ό.π.*, σ. 110-112 & Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 15-16

²⁰⁴ John Iatrides, *Balkan Triangle: Birth and decline of an alliance across ideological boundaries*, Mouton, Hauge, 1968, σ. 78-79 · Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 15

²⁰⁵ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 629, Άγκυρα, 10/2/1949

²⁰⁶ Στο ίδιο

²⁰⁷ Στο ίδιο

Κατά τους μήνες Μάιος-Ιούνιος 1949 σημειώθηκαν διενέξεις μεταξύ ελληνικών πληρωμάτων και Τούρκων πολιτών κατά την διαμονή τους σε λιμένες της γειτονικής χώρας. Δυστυχώς αυτά τα επεισόδια αφορούσαν προεκτάσεις της υποβόσκουσας και διατηρητέας έντασης που προήλθε από το ποδοσφαιρικό επεισόδιο της Αθήνας και που δεν εξαλείφθηκε στην τουρκική κοινή γνώμη. Μάλιστα παρά τις διαβεβαιώσεις και της Τουρκίας πως θα λάβει όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ασφάλεια των Ελλήνων ναυτικών, τελικά τα έκτροπα συνέβησαν πριν και μετά την αποκάλυψη της αλήθειας. Στις 23 Μαΐου 1949 το ελληνικό πλοίο «Πέργαμος» κατευθυνόταν προς το λιμάνι του Δεκελίου Τουρκίας. Σύμφωνα με την μαρτυρία του ναυτικού Ιωάννη Καλαφάτη, όταν το πλοίο έδεσε τους κάβους και ετοιμαζόταν να αποβιβαστεί, η τουρκική ακτοφυλακή αρνήθηκε να του δώσει την άδεια για λόγους δημοσίας τάξεως και ασφάλειας.²⁰⁸ Στην προβλήτα του λιμανιού είχε συγκεντρωθεί τουρκικός όχλος που περίμενε το ελληνικό πλήρωμα με άγριες προθέσεις.²⁰⁹

Λίγες μέρες αργότερα το πλοίο «Μαριγώ» εκκίνησε από τη Σάμο με προορισμό την Νέα Έφεσο. Στις 26 του μήνα έφτασε στο λιμάνι όπου και προσεγγίστηκε από τις τουρκικές αρχές. Οι τούρκοι τελωνειακοί και λιμενικοί κατά την άφιξη τους έσπευσαν να παραπονεθούν στο πλήρωμα για τα γεγονότα που είχαν λάβει χώρα στο στάδιο των Αθηνών, ενώ όταν δεν εισέπραξαν τις επιθυμητές απαντήσεις, τους απαγόρεψαν να μετακινηθούν προς την πόλη.²¹⁰ Αργά το απόγευμα έκανε την εμφάνισή του όχλος που είχε πληροφορηθεί για την άφιξη ελληνικού σκάφους. Όταν ο καπετάνιος αρνήθηκε επανειλημμένα να γυρίσει στη Σάμο, οι συγκεντρωμένοι ξεκίνησαν να λιθοβολούν το σκάφος και να βρίζουν τους ναυτικούς.²¹¹ Τα επεισόδια συνεχίστηκαν και το επόμενο πρωί. Οι λιθοβολισμοί συνεχίστηκαν και το «Μαριγώ» αναγκάστηκε να γυρίσει στην Ελλάδα. Παρόμοια τύχη φαίνεται πως είχε δυστυχώς και το πλοίο «Καλή Τύχη» λίγες μέρες αργότερα.

Τα θερμά επεισόδια βέβαια δεν σημειώνονταν κατά κάποιο μαγικό τρόπο μόνο στα τουρκικά λιμάνια. Αυτή τη φορά τον Ιούνιο του ίδιου έτους κάποιες βδομάδες μετά τα επεισόδια στη Νέα Έφεσο και το Δεκελή, η ένταση μεταφέρθηκε στον Πειραιά. Πρωταγωνιστές ήταν το πλοίο «Καντές» και το πλήρωμά του. Όταν το πλοίο ελλιμένισε και οι λιμενικοί το προσέγγισαν για έναν τυπικό έλεγχο, διαπιστώθηκε πως

²⁰⁸ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, έκθεση εξέτασης μάρτυρα Καλαφάτη Ιωάννη, Πειραιάς, 27/5/1949

²⁰⁹ Στο ίδιο

²¹⁰ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *Περί συμπεριφοράς Τούρκων έναντι Ελληνικών πλοίων*, λιμενάρχης Καμάρης, προς υπουργείο Ναυτιλίας, Αρ. Πρ. 2291/581 και Ε134, 28/5/1949

²¹¹ Στο ίδιο

δεν διέθετε την απαραίτητη άδεια για να μπορεί το προσωπικό να αποβιβαστεί ελεύθερα και ως αποτέλεσμα δεν έγινε δεκτή η αίτησή τους από τους φύλακες.²¹² Παρόλα αυτά, οι Τούρκοι ναύτες επέμεναν και όταν ένας λιμενικός προσπάθησε να τους εμποδίσει, ξέσπασε μεγάλη φασαρία με τους Τούρκους να βρίζουν και να απειλούν στη γλώσσα τους, ενώ οι Έλληνες λιμενοφύλακες έτρεξαν προς βοήθεια του συνάδελφού τους που απειλούταν.²¹³ Τελικά το επεισόδιο έληξε εκεί με τους Τούρκους να αποχωρούν, αλλά να ισχυρίζονται πως όπως και στα γεγονότα του ποδοσφαιρικού αγώνα έτσι και την στιγμή εκείνη, οι Έλληνες δρούσαν με αντιτουρκική συνείδηση.

Όπως αναφέρθηκε και στην παραπάνω υποενότητα, τα επεισόδια που έλαβαν χώρα στην Αθήνα με αφορμή τον αγώνα ποδοσφαίρου αποδείχθηκε πως έδρασαν καταλυτικά. Η τουρκική πλευρά παρά τις καθησυχαστικές δηλώσεις της κυβέρνησης δεν φαίνεται πως τα είχε διαγράψει από τη μνήμη της. Αντίθετα, φρόντισε να υπενθυμίζει διαρκώς σε κάθε εκατέρωθεν επίσκεψη πως όσα διαδραματίστηκαν, στιγμάτισαν έστω και προσωρινά την καθημερινότητα. Αυτό επιβεβαιώνεται όταν εβδομάδες αργότερα τον Αύγουστο το πλοίο «Λέσβος» αφίχθη στο Δεκελή. Οι σκηνές που διαδραματίστηκαν θυμίζουν για ακόμα μια φορά όσα συνέβησαν ωρύτερα στο «Καλή Τύχη», το «Μαριγώ» και το «Πέργαμος». Η περιγραφή που στάλθηκε από το υπουργείο Δημοσίας Τάξης είναι χαρακτηριστική: *«Κατά την εκεί παραμονήν τούτου οι κάτοικοι του ανωτέρω λιμάνος εξεδήλωσαν εχθρικός διαθέσεις έναντι των μελών του πληρώματος. Ηπείλουν τάντα και εξεφράζοντο υβριστικώς κατά της Χώρας μας».*²¹⁴ Στην περίπτωση αυτή βέβαια αποτράπηκαν οι βανδαλισμοί χάρη στην έγκαιρη παρέμβαση της τουρκικής αστυνομίας. Ωστόσο, παρά τις διαβεβαιώσεις πως η κατάσταση είναι υπό έλεγχο, το ελληνικό πλήρωμα του σκάφους αρνήθηκε να εξέλθει απ' αυτό, πλην του πλοίαρχου, ο οποίος επέβλεπε την φόρτωση σφαγείων.²¹⁵

Αναφορικά με τα περιστατικά που συνέβησαν επί θαλάσσης αξίζει να αναφερθεί ένα επεισόδιο που συνέβη το 1953 και προκάλεσε έντονες αντιδράσεις με διεθνή αντίκτυπο. Τον Αύγουστο σημειώθηκε θανατηφόρο δυστύχημα όταν ένα αεροπλάνο της γαλλικής εταιρείας “Air France” συνετρίβη λίγα χιλιόμετρα από το νησί

²¹² ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, διεύθυνση Αλλοδαπών, Τμήμα Β', γραφείο ΙΙΙ, προς ΥΠΕΞ, διεύθυνση Πολιτικών υποθέσεων, Αρ. Πρ. 583/3/3/1α, 21/6/1949

²¹³ Στο ίδιο

²¹⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Συμπεριφορά του τουρκικού κοινού προς πληρώματα ελληνικών πλοίων, σημείωμα υπουργείου Δημοσίας Τάξης*, προς ΥΠΕΞ και Ελληνική πρεσβεία στην Αγκυρα, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 45447, 29/8/1949

²¹⁵ Στο ίδιο

του Καστελόριζου.²¹⁶ Ακταιωρός της ελληνικής ακτοφυλακής που ειδοποιήθηκε για το συμβάν κατευθύνθηκε προς το σημείο για να παράσχει τις πρώτες βοήθειες και να περισυλλέξει τους επιζώντες. Κατόπιν, το σκάφος κατευθύνθηκε στην απέναντι πλευρά για να παραδώσει τους βαριά τραυματίες που έχριζαν άμεσης νοσηλείας σε κάποιο νοσοκομείο των τουρκικών παραλίων. Κατά την άφιξη και τον αγκυροβολισμό του στην τουρκική ακτή το πλήρωμα συνελήφθη, αφού παρέδωσε τους τραυματίες. Η κίνηση αυτή προκάλεσε τεράστιες αντιδράσεις στην Ελλάδα. Η τουρκική πλευρά στην προσπάθειά της να αιτιολογήσει τις ενέργειές της υποστήριξε πως το ελληνικό σκάφος όφειλε κατά την είσοδό του σε τουρκικά ύδατα να λάβει άδεια και να σηκώσει την τουρκική σημαία, κάτι που δεν πραγματοποίησε καθώς δεν την είχε στη διάθεσή του.²¹⁷ Τελικά μετά από συνεχείς παρακλήσεις και διαβήματα της Γαλλίας και της ελληνικής κυβέρνησης η παρεξήγηση λύθηκε και το πλήρωμα αφέθηκε ελεύθερο.²¹⁸ Το επεισόδιο αυτό αμαύρωσε την εικόνα της Τουρκίας τόσο στον ελληνικό όσο και στον διεθνή τύπο και έδειξε πως παρά την ρητορική περί φιλικής γειτνίασης και συνεργασίας αυτό δεν ίσχυε σε κρίσιμες περιστάσεις.

Αφήνοντας πίσω μας τις θαλάσσιες εξελίξεις σειρά έχουν τα γεγονότα της συνοριακής γραμμής στη Θράκη. Τα περισσότερα περιστατικά συνέβησαν στην περιοχή του Διδυμοτείχου στη γραμμή Κάραγατς-Πύθιο. Η περιοχή αυτή αποτελούσε και αποτελεί μέχρι σήμερα ζωτικής στρατηγικής σημασίας σημείο, καθώς τα βουλγαρικά σύνορα απέχουν μόλις λίγα χιλιόμετρα ανατολικά. Άλλωστε, την περίοδο εκείνη με τον ελληνικό εμφύλιο να βρίσκεται ακόμα σε εξέλιξη και την Βουλγαρία του σοσιαλιστικού στρατοπέδου να караδοκεί στα βόρεια, ο νοητός αυτός άξονα αποκτούσε ξεχωριστή σημασία και για την Τουρκία. Ένα από τα πρώτα γεγονότα που αναφέρουμε, αυτό των «χαμένων βουβαλιών», συνέβη στη γραμμή αυτή στο χωριό Θούριο λίγο έξω από την Ορεστιάδα βόρεια του Πυθίου.

Τον Αύγουστο του 1948 έφτασε αναφορά στην 27η ταξιαρχία πως ένας βοσκός είχε χάσει ένα άγνωστο αριθμό βουβαλιών. Στις 15 του μήνα ο Χαμντή Φεχίμογλου, που υπηρετούσε στη ΜΑΥ Θουρίου, διατάχθηκε από τον διοικητή του να αφήσει το πόστο του και να κατευθυνθεί προς τον κάμπο. προκειμένου να βρει τα χαμένα

²¹⁶ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 133-134 · Συρίγος Α., *ό.π.*, σ. 112

²¹⁷ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 134 · Συρίγος Α., *ό.π.*, σ. 112

²¹⁸ Περισσότερα σχετικά με το περιστατικό αυτό βλ. και Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 133-136 & Συρίγος Α., *ό.π.*, 111-112

βουβάλια.²¹⁹ Ωστόσο, υπήρχαν φήμες πως ταυτόχρονα στον κάμπο πέραν των χαμένων βουβαλιών караδοκούσαν και ένοπλοι αντάρτες. Αφού ο Φεχίμογλου δεν βρήκε τα βουβάλια στον κάμπο, έλαβε οδηγίες να διαβεί τα σύνορα στον Έβρο και να ρωτήσει τους Τούρκους στρατιώτες απέναντι αν είχαν δει τα βουβάλια. Όμως όταν οι Τούρκοι τον είδαν να φέρει πάνω του το τυφέκιο του και χειροβομβίδες τύπου Μιλς, μην γνωρίζοντας αν πρόκειται όντως για στρατιώτη ή αντάρτη, του αφαίρεσαν τον προσωπικό του οπλισμό και τον συνέλαβαν.²²⁰ Ο Φεχίμογλου μεταφέρθηκε στην Αδριανούπολη όπου ανακρίθηκε. Κρατήθηκε ως έγκλειστος σε συνοριακό στρατόπεδο για 8 μέρες και αφέθηκε ελεύθερος έπειτα από συνεννόηση με τις ελληνικές αρχές. Κατά την παραμονή του στην Τουρκία ο Φεχίμογλου απάντησε στην κατάθεσή του πως οι Τούρκοι του συμπεριφέρθηκαν με ευγένεια και δεν βιαιοπράγησαν εναντίον του, μιας και ο ίδιος ανήκε στην μουσουλμανική μειονότητα. Τελικά ο κατασχεθέντας οπλισμός του παραδόθηκε στην ελληνική αστυνομία στο σημείο ελέγχου διαβατηρίων στο Πύθιο και το συμβάν θεωρήθηκε λήξαν.²²¹

Με βάση την εξιστόρηση της άνωθεν ιστορίας είναι σημαντικό να επισημανθεί μια ακόμα υπόθεση. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, οι Τούρκοι στρατιώτες δεν γνώριζαν αν ο ένστολος που τους προσέγγισε ήταν στρατιώτης του Εθνικού στρατού ή αντάρτης. Ο φόβος και η αβεβαιότητα κάθε κίνησης δρούσε επομένως κατά ένα σημείο ανασταλτικά για την προσέγγιση και συνεννόηση των δυο πλευρών του Έβρου. Επίσης σύμφωνα και με αναφορές η παρουσία αντάρτικων ομάδων ή μεμονωμένων ενόπλων ήταν συχνό φαινόμενο, αν και η δύναμη του Δημοκρατικού στρατού στην περιοχή αυτή ήταν περιορισμένη. Ωστόσο, σε ενημέρωση του υπουργείου Εξωτερικών από τον Έλληνα πρέσβη στην Άγκυρα γίνεται λόγος για τουλάχιστον μια περίπτωση αψιμαχίας μεταξύ άτακτων ομάδων και Τούρκων συνοριοφυλάκων. Τον Απρίλιο του 1949 ένοπλοι αντάρτες φαίνεται σύμφωνα με τουρκικά δημοσιεύματα πως επιχείρησαν να περάσουν τα σύνορα και να εισέλθουν σε τουρκικό έδαφος, πριν όμως γίνουν αντιληπτοί από την τουρκική χωροφυλακή που άνοιξε πυρ εναντίον τους.²²² Μάλιστα

²¹⁹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 27, υποφ. 1, *Απόρρητη έκθεση*, υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, Γενική διεύθυνση Α' Αλλοδαπών, προς ΥΠΕΞ, διεύθυνση Πολιτικών υποθέσεων, Αρ. Πρ. 70/1/5/6, 14/10/1948

²²⁰ Στο ίδιο

²²¹ Στο ίδιο

²²² ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Περί συμμοριτών εις τα τουρκικά σύνορα*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 1558, Άγκυρα, 22/4/1949

οι τουρκικές πληροφορίες έκαναν λόγο και για ζημιές που προκλήθηκαν από τη δράση τους στα χωριά Πύθιο και Ταστσή Αρναούτκιοι και προσπάθειας αρπαγής παιδιών.²²³

Το Σεπτέμβριο του 1948 σημειώθηκαν δυο περιστατικά ανάμεσα σε κατοίκους των χωριών στα σύνορα και Τούρκους στρατιώτες των φυλακίων. Η πρώτη υπόθεση έχει μείνει γνωστή και ως «το επεισόδιο των κατασχεμένων κάρων». Επτά στον αριθμό Έλληνες πολίτες του χωριού Λιλί προσέγγισαν την όχθη του ποταμού Έβρου για να κόψουν ξύλα. Στην κατοχή τους είχαν ο καθένας και η καθεμιά από ένα κάρο, ώστε να φορτώσουν σε αυτά τα ξύλα. Κάποια στιγμή των εργασιών τους μετέβησαν σε νησίδα του ποταμού. Κατά τις εργασίες τους στη νησίδα έγιναν αντιληπτοί από Τούρκους στρατιώτες απέναντι, οι οποίοι αμέσως επενέβησαν απαιτώντας την άμεση αποχώρηση των κατοίκων από τη νησίδα για λόγους παράνομης υλοτομίας επί εδάφους τουρκικής κυριότητας.²²⁴ Ένας εκ των Ελλήνων οπλοφορούσε και χρησιμοποίησε το όπλο για αυτοάμυνα πυροβολώντας στον αέρα, με τους Τούρκους όμως να πυροβολούν και αυτοί για εκφοβισμό στον αέρα, αφού οι Έλληνες αρνούσαν να υπακούσουν στις διαταγές τους.²²⁵ Οι πυροβολισμοί προσέλκυσαν μέσα σε δευτερόλεπτα πρόσθετο αριθμό Τούρκων αλλά και Ελλήνων στρατιωτών από την απέναντι όχθη, με το ενδεχόμενο ενός θερμού επεισοδίου πλέον ανοιχτό. Τελικά το πρόβλημα λύθηκε με τους πολίτες να αποχωρούν από τη νησίδα του ποταμού. Η παρέμβαση των Ελλήνων στρατιωτών ήταν καθοριστική. Ωστόσο, η τουρκική πλευρά κατάσχεσε τα κάρα που ήταν γεμάτα με ξύλα με την δικαιολογία της παράνομης υλοτομίας επί τουρκικού εδάφους και δεν τα επέστρεψαν.²²⁶

Το δεύτερο περιστατικό διαδραματίστηκε μόλις λίγες μέρες αργότερα. Το πρωί της 12ης Σεπτεμβρίου δυο κάτοικοι Διδυμοτείχου, γεωργοί στο επάγγελμα, προσέγγισαν τις όχθες του Έβρου για υλοτομία. Όπως και στην προηγούμενη υπόθεση, οι δυο Έλληνες μετέβησαν σε νησίδα εντός του ποταμού για ξύλευση, αλλά σύντομα έγιναν αντιληπτοί από Τούρκους στρατιώτες του φυλακίου Μουσελίμ που βρίσκονταν απέναντι.²²⁷ Οι Τούρκοι στρατιώτες τους συνέλαβαν χωρίς δεύτερη σκέψη και τους

²²³ Στο ίδιο

²²⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Ελληνο-Τουρκικών συνοριακών επεισοδίων, απόρρητη έκθεση*, Τμήμα ελέγχου διαβατηρίων Πυθίου, προς 27^η ταξιαρχία, Αρ. Πρ. 74/9/7, 7/9/1948 & υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, διευθυντής Δ. Βλαστάρης, διεύθυνση Αλλοδαπών, Τμήμα Β', γραφείο ΙΙ, προς ΥΠΕΞ, διεύθυνση πολιτικών υποθέσεων, Αρ. Πρ. 70/1/5/5

²²⁵ Στο ίδιο

²²⁶ Στο ίδιο

²²⁷ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Ελληνο-Τουρκικών συνοριακών επεισοδίων*, Ελληνική Βασιλική Χωροφυλακή, διοικητής Μέμος Νικόλαος, προς Κέντρο Αλλοδαπών Αλεξανδρουπόλεως, Αρ. Πρ. 14/10/2, 18/10/1948 ·Βλ. και Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, σ. 57

οδήγησαν στην Αδριανούπολη, θεωρώντας πως είχαν παραβιάσει τα σύνορα. Αν και κρίθηκαν αθώοι κατά την ανάκρισή τους και γύρισαν στο Διδυμότειχο, κατόπιν μιας πιο λεπτομερούς εξέτασης του συμβάντος διαπιστώθηκε πως οι δυο άνδρες είχαν το δικαίωμα να βρίσκονται στη νησίδα, ενώ οι Τούρκοι στρατιώτες ήταν αυτοί που είχαν τελικά παραβιάσει τα σύνορα, μιας και η συγκεκριμένη νησίδα αποδείχθηκε πως ήταν ελληνική.²²⁸

Το σημαντικότερο όμως επεισόδιο σημειώθηκε στις 3 Σεπτεμβρίου 1949. Αμαξοστοιχία στην οποία επέβαιναν κυρίως Τούρκοι πολίτες και εκτελούσε δρομολόγιο προς την Αδριανούπολη, ανατινάχθηκε στο χωριό Καβύλη. Από την έκρηξη προκλήθηκαν σοβαρότατες ζημιές στην αμαξοστοιχία, έσπασαν παράθυρα, αλλά ευτυχώς κανείς εκ των 57 επιβαινόντων δεν τραυματίστηκε θανάσιμα.²²⁹ Όταν ο πανικός και το αρχικό σοκ υποχώρησαν, οι τραυματίες και οι επιβάτες του εκτροχιασμένου τρένου μεταφέρθηκαν στην Ορεστιάδα για πρώτες βοήθειες. Η αυτοψία στο σημείο της έκρηξης έδειξε πως ήταν δολιοφθορά, καθώς βρέθηκε δυναμίτιδα και καλώδιο 150 μέτρων.²³⁰ Η ευθύνη για το τραγικό συμβάν αποδόθηκε σε αναρχοκομμουνιστικές ομάδες που είχαν απομείνει στην περιοχή. Να σημειωθεί πως τυπικά οι εχθροπραξίες του εμφυλίου είχαν λήξει λίγες μέρες πριν.

Τέλος, ακόμα ένα σιδηροδρομικό συμβάν εκτυλίχθηκε λίγους μήνες μετά τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Αυτή τη φορά θύμα επίθεσης ήταν διερχόμενη αμαξοστοιχία στην περιοχή Αϊλή-Κωστή λίγο έξω από το Διδυμότειχο. Στο τρένο που κατευθυνόταν στο Πύθιο επέβαιναν στην πλειονότητα Τούρκοι πολίτες. Εντούτοις, το τρένο δεν έπεσε σε ενέδρα ή προσχεδιασμένο σαμποτάζ όπως συνέβη τον Σεπτέμβριο. Το παράδοξο της υπόθεσης ήταν πως η αμαξοστοιχία υπέστη υλικές ζημιές από λιθοβολισμό εν κινήσει. Αποτέλεσμα ήταν το σπάσιμο τζαμιών και ο τραυματισμός στο μάτι ενός Τούρκου πολίτη.²³¹ Την επομένη η ελληνική και τουρκική αστυνομία ξεκίνησαν έρευνα για τον εντοπισμό των δραστών. Τελικά αποδείχθηκε πως ο «στυγνός εγκληματίας» ήταν ένα δεκάχρονο παιδί που αφέθηκε ελεύθερο. Ο δράστης

²²⁸ Στο ίδιο

²²⁹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Ανατίναξις αμαξοστοιχίας υπό σαμποτέρ κομμουνιστών*, υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, διευθυντής Δ. Βλαστάρης, Γενική διεύθυνση Αλλοδαπών, Τμήμα Β', γραφείο ΙΙΙ, προς ΥΠΕΞ, διεύθυνση πολιτικών υποθέσεων, Αρ. Πρ. 366/5/7/2β, 18/10/1949 ·Βλ. και Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, σ. 57

²³⁰ Στο ίδιο

²³¹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, Τμήμα Β, γραφείο ΙΙ, διευθυντής Δ. Βλαστάρης, προς ΥΠΕΞ, διεύθυνση πολιτικών υποθέσεων, Αρ. Πρ. 582/1/1/2α, 7/12/1949

ανέφερε πως ενώ πρόσεχε το κοπάδι της οικογένειάς του, ξεκίνησε για παιχνίδι μαζί με άλλα παιδιά να πετούν πέτρες προς το διερχόμενο τρένο.²³²

3.4 Η Θράκη, οι μειονότητες και ο δημόσιος λόγος

Το μειονοτικό ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας αφορά κυρίως την διαχείριση των πληθυσμών που εξαιρέθηκαν από την ανταλλαγή του 1923. Στο διάστημα που ακολούθησε μετά την υπογραφή της συμφωνία της Λωζάνης μέχρι και το ξέσπασμα του πολέμου, τα δεδομένα για τις μειονοτικές κοινότητες ήταν θετικά. Οι δυο χώρες είχαν αποδεχθεί την νέα κατάσταση και σέβονταν τους πληθυσμούς σε Δυτική Θράκη, Κωνσταντινούπολη, Ίμβρο και Τένεδο. Αν και για την Ελλάδα φαίνεται πως η καταστροφή στη Μ. Ασία έβαλε ταφόπλακα στην ιδέα του εδαφικού επεκτατισμού δια των όπλων, δεν ισχύει το ίδιο και για την τουρκική πλευρά. Η Τουρκία μπορεί να έβαλε φρένο στις ιδεολογικές προεκτάσεις του Παντουρκισμού, ωστόσο δεν άφησε τα μάτια της στιγμή από τη Δ. Θράκη. Με το ξέσπασμα του πολέμου παρατηρήθηκαν μικρά περιστατικά κατά τα οποία η τουρκική πολιτική ηγεσία αμφισβήτησε την κυριαρχία του ελληνικού βασιλείου στη Θράκη και τα νησιά. Παράλληλα λήφθηκαν και μέτρα κατά των ομογενών της Πόλης με διώξεις, επιβολή υψηλής φορολογίας και συμμετοχή σε καταναγκαστικά έργα. Βέβαια ήδη από τις πρώτες μέρες του πολέμου όταν η Ελλάδα δεχόταν επίθεση από την Ιταλία μέσω Αλβανίας, ο Ινονού είχε προτείνει την αποστολή ενός σώματος τουρκικού στρατού για την αστυνόμευση και φύλαξη της Θράκης, ώστε όλες οι ελληνικές εφεδρείες να μεταβούν στην Πίνδο.²³³ Η πρόταση αυτή όμως δεν έγινε δεκτή από την Αθήνα. Από την άλλη υπάρχουν αναφορές πως ο τουρκικός στρατός αρνήθηκε να καταλάβει μέρος της Θράκης, παρά την προτροπή του ταξίαρχου Ε. Ζήση όταν γνωστοποιήθηκε η συνθηκολόγηση στην Αθήνα από τον Τσολάκογλου.²³⁴ Η ελληνική ταξιαρχία της Θράκης προκειμένου να διαφύγει της σύλληψης από τους Γερμανούς, πέρασε τα σύνορα και αφοπλίστηκε από τους Τούρκους.

Αναφορικά με την μουσουλμανική μειονότητα της Ελλάδας αυτή κατοικεί όπως αναφέραμε στη Δυτική Θράκη. Σε αυτήν ανήκουν κυρίως αυτόχθονες εξισλαμισμένοι πληθυσμοί όπως οι Πομάκοι αλλά και τουρκογενείς εναπομείνουσες

²³² Στο ίδιο

²³³ Μαλκίδης Θ., *ό.π.*, σ. 93-95

²³⁴ Στο ίδιο, σ. 94-95

ομάδες.²³⁵ Σύμφωνα με την πρώτη μεταπολεμική απογραφή που έγινε στον ελλαδικό χώρο τα δεδομένα για την μουσουλμανική μειονότητα ανέφεραν για ένα πληθυσμό που άγγιζε τις 104.000 κατοίκους στην περιοχή.²³⁶ Ο κύριος όγκος της μειονότητας κατοικεί ακόμα και σήμερα στους νομούς Ξάνθης και Ροδόπης. Αν και οι δυο θρησκευτικές μειονότητες σε Ελλάδα και Τουρκία που εξαιρέθηκαν από τις ανταλλαγές αντιμετώπιζαν μεγάλα κοινωνικά προβλήματα, η κατάσταση των μουσουλμάνων της Θράκης ήταν σαφώς δυσχερέστερη. Στον οικονομικό τομέα οι μειονοτικοί της Θράκης απασχολούνταν επαγγελματικά κυρίως στον πρωτογενή τομέα παραγωγής και η ένδεια και φτώχεια κυριαρχούσε στην κοινωνία τους. Η Τουρκία από τη δική της πλευρά εξέφραζε κατά διαστήματα την δυσφορία της και άφηνε αιχμές προς το ελληνικό κράτος πως δεν σεβόταν τα δικαιώματα των μειονοτικών.²³⁷ Οι ελληνικές κυβερνήσεις αρνούνταν κατηγορηματικά πως υφίστατο καθεστώς εξαίρεσης για την μουσουλμανική μειονότητα και υποστήριζε πως η τουρκική πλευρά είναι αυτή που αρνείται να εφαρμόσει το γράμμα της συνθήκης της Λωζάνης για τους χριστιανούς της Πόλης, της Ίμβρου και της Τενέδου.

Η μουσουλμανική μειονότητα έχει ως επικεφαλής 3 μουφτήδες. Η ύπαρξη των μουφτήδων προβλέπονταν από την σύμβαση της Λωζάνης. Αυτοί διορίζονται με απευθείας ανάθεση καθηκόντων από την ελληνική κυβέρνηση υπό την προϋπόθεση πως είναι Έλληνες πολίτες.²³⁸ Γενικότερα στο Ισλάμ ο ρόλος του μουφτή δεν περιορίζεται μόνο στα θρησκευτικά καθήκοντα, αλλά επεκτείνεται και αναλαμβάνει διοικητικές και δικαστικές αρμοδιότητες. Επίσης στον ιδεολογικό τομέα η μουσουλμανική μειονότητα δεν τάχθηκε με τον ριζοσπαστισμό. Αντίθετα λόγω της φύσης του Ισλάμ και των γεγονότων του εμφυλίου, η κοινότητα της Θράκης τάχθηκε με τον κεμαλισμό και στήριξε το Λαϊκό κόμμα. Βέβαια όλα τα κόμματα μεταπολεμικά επιδίωξαν την συνεργασία με την μειονότητα και συμπεριλάμβαναν υποψηφίους στα ψηφοδέλτια. Το 1946 εξελέγησαν 4 βουλευτές και 3 το 1950 από υποψηφίους της μειονότητας.²³⁹ Ο κομμουνισμός ουσιαστικά πέρασε και δεν ακούμπησε την ομάδα αυτή. Αν και το 1946 ο Τούρκος κομμουνιστής Ekrem Bey είχε επιδιώξει να συνενώσει την κοινότητα και να δημιουργήσει μια οργάνωση με στόχο την απελευθέρωση της

²³⁵ Φωτεινή Ασημακοπούλου & Σεβαστή Χρηστίδου-Λιοναράκη, *Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Λιβάνης, Αθήνα, 2002, σ. 215-216

²³⁶ Στο ίδιο, σ. 216 Για περισσότερες πληροφορίες βλ. και Ανδρεάδης Κ. Γ., *Η μουσουλμανική μειονότητα της Δυτικής Θράκης*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη, 1956

²³⁷ Στο ίδιο, σ. 225

²³⁸ Στο ίδιο, σ. 232-233

²³⁹ Αλεξανδρής Α., *Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων 1923-1955*, ό.π., σ. 144

Θράκης, η προσπάθεια όμως έπεσε στο κενό και έσβησε με το τέλος του εμφυλίου.²⁴⁰ Επιπλέον και το ΚΚΕ είχε προβεί σε άνοιγμα μέσω της έκδοσης της εφημερίδας «Savas»²⁴¹ που διανεμόταν δωρεάν από το 1947 έως το 1949.²⁴²

Η Τουρκία εξέφραζε επίσης συχνά παράπονα για την κατάσταση διαβίωσης των μουσουλμάνων στα Δωδεκάνησα. Όπως έχει αναφερθεί και σε παραπάνω ενότητα, το ζήτημα των Δωδεκανήσων δηλητηρίασε προσωρινά τις σχέσεις μεταξύ των δυο χωρών. Επιπρόσθετα οι λιγοστοί μουσουλμάνοι που διέμεναν στα νησιά αυτά είχαν εξαιρεθεί της ανταλλαγής, διότι όταν υπογράφηκε η ελληνοτουρκική ανταλλαγή του 1923 αυτά ήταν υπό ιταλική κυριαρχία. Με αφορμή τα επεισόδια του Μαΐου στον ποδοσφαιρικό αγώνα στην Αθήνα πολλές τουρκικές εφημερίδες όξυναν την κριτική τους προς την Ελλάδα. Στη θεματολογική τους επίθεση συμπεριέλαβαν την δεινή θέση της μουσουλμανικής μειονότητας και υποστήριζαν πως οι μουσουλμάνοι κάτοικοι της Ρόδου έτυχαν σκληρής κακομεταχείρισης από την ελληνική διοίκηση.²⁴³ Την επίθεση αυτή απέκρουσε αργότερα η ελληνική πλευρά. Στο άκουσμα τέτοιων ειδήσεων ο μητροπολίτης Ρόδου Απόστολος υποστήριξε πως αυτά αποτελούσαν ψεύδη και συκοφαντίες. Ανέφερε πως όλοι οι Τούρκοι στα Δωδεκάνησα ζουν μέσα σε ευτυχές κλίμα και συνεργάζονται με τους Έλληνες σαν πραγματικά αδέρφια, ενώ χαρακτήρισε και τον Τασχίν Μπατς, τον Τούρκο πρόξενο στο νησί, ως εργατικό και πολιτικά ώριμο άνθρωπο.²⁴⁴ Ακόμα στα πλαίσια αυτά έγινε επίσκεψη στο νησί από τον Τούρκο βουλευτή Οντζέλ Κεμάλ το Νοέμβριο του 1949. Κατά την παραμονή του στη Ρόδο ο βουλευτής ήρθε σε επαφή με τους μουσουλμάνους κατοίκους και άκουσε τα αιτήματά τους. Ο βουλευτής διαπίστωσε δια ζώσης την άριστη και άψογη μεταχείριση των μουσουλμάνων στα Δωδεκάνησα, άσκησε δριμεία κριτική προς αυτούς που έγραφαν ψεύδη κατά το προηγούμενο διάστημα και μίλησε με τα καλύτερα λόγια υπέρ της Ελλάδας.²⁴⁵

²⁴⁰ Ασημακοπούλου & Χρηστίδου-Λιοναράκη, *ό.π.*, σ. 247

²⁴¹ Στην τουρκική γλώσσα σημαίνει «Πόλεμος»

²⁴² Στο ίδιο, σ. 255

²⁴³ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, *Περί ανθελληνικών δημοσιευμάτων Τουρκικού Τύπου Σμύρνης*, πρόξενος Δασκαλόπουλος Π. Γ., προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Αρ. Πρ. 34346, Σμύρνη, 30/5/1949

²⁴⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Δηλώσεις ιερέως εκ Ρόδου*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας-Εγγύς Ανατολής, Αρ. Πρ. 3594, Άγκυρα, 14/10/1949

²⁴⁵ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, *Περί του αφιχθέντος εις ω Τούρκου Βουλευτού Ongel Kemal*, Γενική διοίκηση Δωδεκανήσου, Τμήμα Εξωτερικών υποθέσεων, προς ΥΠΕΞ, Β΄ Πολιτική διεύθυνση, Αρ. Πρ. Ε.Π. 2118 1Γ/2, Ρόδος, 30/11/1949

Τον Απρίλιο του 1951 η Ελλάδα και η Τουρκία υπέγραψαν την μορφωτική συμφωνία. Η συμφωνία αυτή αποτελούσε επιβεβαίωση της θέλησης για συνεργασία και διευθέτησης διμερών προβλημάτων που εντοπίζονταν στις μειονότητες. Η συμφωνία που υπογράφηκε στην Άγκυρα σφράγιζε την ίδρυση πανεπιστημίων, δευτεροβάθμιων και πρωτοβάθμιων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και την καθιέρωση μαθημάτων στη μειονοτική γλώσσα. Οι δυο πλευρές αποδέχονταν την ελεύθερη διδασκαλία της φιλολογίας και ιστορίας των μειονοτικών πληθυσμών τους, την εκατέρωθεν ανταλλαγή εκπαιδευτικών και την άμεση απάλειψη των ιστορικών ανακριβειών στα εκπαιδευτικά εγχειρίδια που αναφέρονταν στις δυο χώρες.²⁴⁶ Μάλιστα θα δινόταν ιδιαίτερη μέριμνα για την ελεύθερη κυκλοφορία και πρόσβαση σε έντυπο υλικό και την διεξαγωγή πολιτιστικών και μορφωτικών εκθέσεων.²⁴⁷ Επιπλέον για την ομαλή λειτουργία και την τήρηση της συνθήκης συστάθηκε μικτή επιτροπή από 2 Έλληνες και 2 Τούρκους αντιπροσώπους. Η συμφωνία επικυρώθηκε από την Βουλή στις 18/4/1952 και η ισχύς της οριζόταν στα 5 χρόνια και ανανεωνόταν αυτόματα εάν κάποιο μέλος δεν την κατήγγειλε.²⁴⁸ Με νέα νομοθετική ρύθμιση το 1954 η Ελλάδα αποδεχόταν την αλλαγή ταυτότητας στα μειονοτικά σχολεία της επικράτειάς της και από μουσουλμανικά μετονομάζονταν επίσημα σε τουρκικά.²⁴⁹

Η συμφωνία αποτελούσε τεράστια πρόοδο στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Για την ελληνική μειονότητα το γεγονός ήταν άκρως ενθαρρυντικό. Οι συνθήκες διαβίωσης διαγράφονταν εκείνη την εποχή ως καλύτερες και με προοπτική. Πλέον οι ομογενείς στην Κωνσταντινούπολη μπορούσαν να προμηθεύονται ελεύθερα ελληνικές εφημερίδες. Επίσης τα παιδιά είχαν την δυνατότητα να φοιτούν στα νέα μειονοτικά δημοτικά και γυμνάσια της Πόλης. Εντούτοις, οι Έλληνες δεν φάνηκαν πρόθυμοι να αγοράσουν τον νέο ελληνόφωνο τύπο και συνέχισαν να προμηθεύονται τον παλιό τουρκικό που εκδιδόταν σε καθημερινή βάση, παρόλο που ήταν ακριβότερος.²⁵⁰ Ένα χρόνο αργότερα ο γενικός διευθυντής του υπουργείου Παιδείας Ευάγγελος Παπανούτσος ταξίδεψε στην Κωνσταντινούπολη, προκειμένου να μελετήσει τα

²⁴⁶ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 25 · Αλεξανδρής Α., *Το ιστορικό πλαίσιο, ό.π.*, σ. 137 · Μαλκίδης Θ., *ό.π.*, σ. 125

²⁴⁷ Εφημερίς της Κυβερνήσεως, τεύχος 1^ο, αρ. φύλλου 103, νόμος 2073, Αθήνα, 18/4/1952

²⁴⁸ Η μορφωτική συμφωνία του 1951 ανανεώθηκε με νέο πρωτόκολλο το 1968

²⁴⁹ Ασημακοπούλου & Χρηστίδου-Λιοναράκη, *ό.π.*, σ. 165

²⁵⁰ Κώστας Σταματόπουλος, *Η τελευταία αναλαμπή. Η Κωνσταντινουπολίτικη Ρωμηοσύνη στα χρόνια 1948-1955*, Δόμος, Αθήνα, 1996, σ. 245-246 · Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 138

ζητήματα των νέων ελληνικών σχολείων και να διαπιστώσει αν η συμφωνία εφαρμοζόταν χωρίς κωλύματα.²⁵¹

Άκρως θετικά αποτελέσματα είχε η συμφωνία και για τους Έλληνες της Ίμβρου και της Τενέδου. Προηγουμένως το 1949 οι ομογενείς στα νησιά αυτά, καθώς και λιγοστοί που είχαν μετεγκατασταθεί στην περιοχή των Δαρδανελίων, απομακρύνθηκαν από τις εστίες τους μετά από εντολή της τουρκικής κυβέρνησης. Σε ερώτηση της ελληνικής πλευράς προς την Τουρκία για το λόγο που πραγματοποιούταν αυτό, έλαβε απάντηση πως θα εκτελούνταν έργα στρατιωτικής φύσεως στις περιοχές αυτές και κάθε άτομο που θα βρισκόταν εντός της ζώνης θα θεωρείτο ύποπτο για κατασκοπεία.²⁵² Το 1950 τα δεδομένα άλλαξαν και τα δυο νησιά αναγνωρίστηκαν ως ανεξάρτητος δήμος από το τουρκικό κράτος με διοικητικές και δικαστικές αρμοδιότητες, χωρίς όμως να παραχωρηθεί και πάλι καθεστώς ελληνικής αυτοδιοίκησης όπως προβλεπόταν με τη συνθήκη της Λωζάνης.²⁵³ Τον Σεπτέμβριο του 1951 λίγους μήνες μετά και την υπογραφή της μορφωτικής συμφωνίας ο πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ επισκέφθηκε τα νησιά. Στην Ίμβρο έχαιρε θερμότητας υποδοχής από τον ντόπιο πληθυσμό και δήλωσε πως οι συνθήκες διαβίωσης στα ελληνόφωνα νησιά θα βελτιώνονταν σύντομα προς το καλύτερο, χωρίς όμως κάτι τέτοιο να πραγματοποιηθεί άμεσα.²⁵⁴ Μετά από ένα χρόνο τέθηκαν σε συζητήσεις προτάσεις για την ελληνική μειονότητα. Ακόμα και τότε όμως το αίτημα της ελληνικής διπλωματίας να δοθούν άδειες στους απόδημους των δυο νησιών για επίσκεψη στις παλιές τους εστίες, η τουρκική πλευρά το αποδέχθηκε με ψυχρότητα.²⁵⁶

3.5 Το Πατριαρχείο και η εκλογή νέου Πατριάρχη

Το ζήτημα του Πατριαρχείου ταρακούνησε τις ελληνοτουρκικές σχέσεις μεταπολεμικά. Το Οικουμενικό Πατριαρχείο διαχρονικά αποτελούσε το επίκεντρο της ελληνικής παρουσίας στην παλαιά οθωμανική πρωτεύουσα. Αν και η τουρκική πλευρά

²⁵¹ Μιχαλόπουλος Δ., *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959*, ό.π., σ. 46

²⁵² ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, Διεύθυνση Αλλοδαπών, Τμήμα Β', γραφείο ΙΙΙ, προς ΥΠΕΞ, Διεύθυνση Πολιτικών υποθέσεων, Αρ. Πρ. 177/2/6/1ε, 4/7/1949

²⁵³ Αλεξανδρής Α., ό.π., σ. 140-142

²⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 140-141

²⁵⁵ Παρά τις διαβεβαιώσεις της Τουρκίας για καλύτερευση των συνθηκών διαβίωσης και υλοποίησης των υποχρεώσεων που απέρρεαν από τη συνθήκη της Λωζάνης, η κατάσταση ανατράπηκε για ακόμα μια φορά το 1955 με τα γεγονότα του Κυπριακού και έπειτα με το πραξικόπημα κατά του Δημοκρατικού κόμματος. Μόλις στα τέλη της δεκαετίας του 1950 και μετά την υπογραφή της συμφωνίας της Ζυρίχης για την ίδρυση ανεξάρτητου Κυπριακού κράτους, υλοποιήθηκαν μερικώς ορισμένες παλαιές υποσχέσεις.

²⁵⁶ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, Αρχείο Ευ. Αβέρωφ, Φακ. 64, υποφ. 2, *Πρακτικά συνομιλιών στη σύσκεψη*, 28/4/1952, σ. 10

είχε αποδεχθεί την διατήρηση του θεσμού αυτού στην Κωνσταντινούπολη υπήρχαν κατά καιρούς φωνές που υποστήριζαν την απομάκρυνση του Πατριάρχη από τα τουρκικά εδάφη. Τον Ιανουάριο του 1943 εν μέσω πολέμου η τουρκική κυβέρνηση προέβη σε ορισμένες αμφίρροπες δηλώσεις σχετικά με την τύχη του Πατριαρχείου, αναφέροντας πως η απομάκρυνση του και η αλλαγή έδρας από την Κωνσταντινούπολη ήταν ένα σενάριο υπό εξέταση.²⁵⁷ Οι ίδιες σκέψεις επαναλήφθηκαν σε σποραδικά διαστήματα κατά το 1945-1946 με το θέμα όμως να αποσιωπάται.

Μεταπολεμικά ωστόσο η ανακατανομή των δυνάμεων και η πτώση των παραδοσιακών κέντρων εξουσίας επηρέασαν και το θεσμό του Πατριαρχείου. Ήδη κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, η ΕΣΣΔ είχε αρχίσει να αμφισβητεί το κύρος και τη δύναμη του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη. Ασφαλώς και η σοβιετική πλευρά δεν επιθυμούσε κατάργηση της χριστιανικής αυτής παράδοσης, αλλά αντιθέτως υποστήριζε πως και αυτή είχε λόγο και δικαιώματα για την εκλογή του Πατριάρχη, επιμένοντας πως το ρωσικό έθνος μπορούσε με βάση παλαιότερες συνθήκες να διατηρεί εκκλησία εντός της Πόλης. Επιπλέον η ρωσική θρησκευτική ιεραρχία τηρούσε ενιαία γραμμή με το πολιτικό γραφείο και καθόλη τη διάρκεια του Μεγάλου Πατριωτικού πολέμου είχε μετατραπεί σε στυλοβάτη της πολεμικής προσπάθειας κατά του φασισμού. Στα πλαίσια αυτά, ο Πατριάρχης Μόσχας Αλέξιος μεταπολεμικά είχε πραγματοποιήσει σειρά δραστηρίων περιοδειών και ταξιδιών σε όλο τον χριστιανικό κόσμο, προσπαθώντας να αποσπάσει στήριξη στο αίτημα για μια πιθανή εκλογή νέου Οικουμενικού Πατριάρχη ρωσικής καταγωγής.

Οι σοβιετικές ενέργειες προκάλεσαν την αντίδραση της Ελλάδας και της Τουρκίας. Ελληνική αντιπροσωπεία υπό την καθοδήγηση του Έλληνα πρέσβη Περικλή Σκέφερη συναντήθηκε με τον Τούρκο πρωθυπουργό Σουκρού Σαράτσογλου στην Άγκυρα σε μια προσπάθεια να πείσουν την ηγεσία, πως ο θεσμός του Πατριαρχείου οφείλει να παραμείνει ελληνικός και πως αποτελεί εθνικό θέμα υψίστης σημασίας για την χώρα.²⁵⁸ Μάλιστα η ελληνική αντιπροσωπεία έκανε λόγο και για εφαρμογή ενός προγράμματος αλλαγών με στόχο την καλύτερη λειτουργία του Πατριαρχείου. Ζήτησε από τον πρωθυπουργό την επαναφορά των επιτρόπων που είχαν καθαιρεθεί το 1936, την κατάργηση φόρων για τις ελληνικές εκκλησίες και τα φιλανθρωπικά ιδρύματα, την διδασκαλία των ελληνικών ως πρώτης γλώσσας για τους Έλληνες της

²⁵⁷ Μαλκίδης Θ., *ό.π.*, σ. 96

²⁵⁸ Αλεξανδρής Α., *ό.π.*, σ. 128

Ίμβρου και Τενέδου, καθώς και διαβεβαίωση για την ομαλή συνέχιση της λειτουργίας της ιεράς σχολής Θεολογίας στη Χάλκη.²⁵⁹ Η τουρκική πολιτική ηγεσία μέσα στο έντονο πολιτικό κλίμα λόγω και των πρώτων πολυκομματικών εκλογών θέλησε να διατηρήσει τις καλές σχέσεις με την Ελλάδα και αποδέχθηκε όλα τα αιτήματα της αντιπροσωπείας.

Τον Οκτώβριο του 1948 τελικά μετά από ασφυκτικές πιέσεις ο τότε Πατριάρχης Μάξιμος ωθήθηκε σε παραίτηση. Η απόφαση αυτή πάρθηκε με παρότρυνση των ΗΠΑ και της Βρετανίας. Ο Μάξιμος αντιμετώπιζε διάφορα προβλήματα υγείας και ακόμα θεωρούταν από πολλούς ως ρωσόφιλος και πολιτικά προσκείμενος στην Αριστερά.²⁶⁰ Ακολούθησε μια πολύ σύντομη περίοδος αναζήτησης του νέου Πατριάρχη. Για την θέση τελικά προτάθηκε ο αρχιεπίσκοπος Αμερικής Αθηναγόρας. Η λύση «Αθηναγόρας», που είχε την έγκριση και της αμερικανικής διπλωματίας, ήταν μια αρκετά ασφαλής για τα δεδομένα επιλογή. Αν και η τουρκική πλευρά τον αποδέχθηκε ανεπιφύλακτα, δεν ίσχυσε το ίδιο και για την ελληνική. Η Ελλάδα εξέφρασε αντιρρήσεις σχετικά με το αν πράγματι ο Αθηναγόρας μπορούσε να ανταπεξέλθει στα νέα του καθήκοντα ή έπρεπε να διοριστεί στη θέση του Πατριάρχη μητροπολίτης από την ελληνική επικράτεια. Ωστόσο, η Τουρκία δεν συμεριζόταν τους προβληματισμούς αυτούς και κατόπιν και αμερικανικών παρεμβάσεων του χορήγησε με συνοπτικές διαδικασίες την τουρκική υπηκοότητα τον Ιανουάριο του 1949.²⁶¹ Οι τουρκικές αρχές βέβαια παρέβλεψαν το γεγονός πως ο νέος Πατριάρχης δεν είχε την τουρκική υπηκοότητα ποτέ του και η κυβέρνηση ανέθεσε στον προϊστάμενο του πολιτικού της Γενικής Ασφάλειας την έκδοση πιστοποιητικού τουρκικής ιθαγένειας.²⁶² Μάλιστα η Τουρκία δικαιολόγησε την παραχώρηση του τουρκικού διαβατηρίου με την αιτιολογία της καταγωγής του Αθηναγόρα από την Ήπειρο, η οποία την εποχή της γέννησής του ανήκε στην Οθωμανική αυτοκρατορία.²⁶³

Ο Αθηναγόρας όχι μόνο ανταποκρινόταν στο πνεύμα των νέων καιρών, αλλά παράλληλα ήταν αρεστός σε όλους. Για να καταλάβουμε και το γενικότερο διεθνές κλίμα και τη στήριξη που η αμερικανική κυβέρνηση παρείχε στον νέο Πατριάρχη, είναι χαρακτηριστικό πως ο Αθηναγόρας έφτασε στην Κωνσταντινούπολη τον Ιανουάριο

²⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 128-129

²⁶⁰ Συρίγος Α., *ό.π.*, σ. 107 · Αλεξανδρής Α., *ό.π.*, σ. 130

²⁶¹ Συρίγος Α., *ό.π.*, 107-108 · Αλεξανδρής Α., *ό.π.*, σ. 132

²⁶² Ιχσάν Τσαγλαγιακίλ, *Οι αναμνήσεις μου*, Ποταμός, Αθήνα, 2001, σ. 47-49, αναδημοσίευση από Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 17-18

²⁶³ Συρίγος Α., *ό.π.*, σ. 108

του 1949 με το αμερικανικό προεδρικό αεροσκάφος. Η εκλογή του Αθηναγόρα είχε φυσικά και κρυφές ιδεολογικοπολιτικές προεκτάσεις. Πρώτα και κύρια, η Τουρκία μέσω της υπόθεσης της εκλογής του νέου Πατριάρχη επιδίωξε να έρθει εγγύτερα στις ΗΠΑ και ταυτόχρονα προσπάθησε να πείσει το δυτικό κόσμο για την δημοκρατική στροφή στην οποία είχε εισέλθει.²⁶⁴ Ακόμα και ο Αθηναγόρας παραδέχθηκε χρόνια αργότερα πως η εκλογή του στον πατριαρχικό θρόνο ενδεχομένως αποτελούσε μια θρησκευτική προέκταση του Δόγματος Τρούμαν.²⁶⁵

Ο πρώην Πατριάρχης Αμερικής αποτελούσε σύμβολο για την προσέγγιση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Η εκλογή του είχε θετικές επιπτώσεις για την διαβίωση της ελληνικής μειονότητας στην Τουρκία και τις διμερείς σχέσεις των χωρών μεταξύ τους. Η Τουρκία ως ένδειξη καλής θελήσεως ανέχτηκε την ανάληψη πρωτοβουλιών από το Πατριαρχείο στο χειρισμό κάποιων θεμάτων στην διαχείριση της ελληνικής μειονότητας. Επίσης δόθηκε η δυνατότητα σε χριστιανούς κληρικούς της Τουρκίας να μπορούν να μετακινούνται ελεύθερα χωρίς να υπόκεινται σε περιορισμούς στο εσωτερικό της Τουρκίας και το εξωτερικό για θρησκευτικούς λόγους.²⁶⁶ Παράλληλα εκδόθηκε νόμος σύμφωνα με τον οποίο η διαχείριση των ελληνικών βακουφιών περνούσε στην αρμοδιότητα μιας επιτροπής, της οποίας τα μέλη εκλέγονταν από τους Έλληνες της Κωνσταντινούπολης και ήταν απαλλαγμένη ισόβια από την καταβολή φόρων.²⁶⁷ Το Οικουμενικό Πατριαρχείο από τη δική του πλευρά αποδέχθηκε την τοποθέτηση εικόνων του Κεμάλ και του προέδρου Ισμέτ Ινονού στο γραφείο του Πατριάρχη και την ανύψωση της τουρκικής σημαίας δίπλα από την πατριαρχική.²⁶⁸

Ο Αθηναγόρας αποτελούσε πρόσωπο σύμβολο για την ελληνοτουρκική φιλία. Ως Οικουμενικός Πατριάρχης κατείχε τεράστιο κύρος και ήταν απόλυτα σεβαστός και αποδεκτός από όλους. Πάνω απ' όλα όμως και ο ίδιος ήταν φλογερός υποστηρικτής της ελληνοτουρκικής προσέγγισης και φιλίας. Σε συνέντευξή του στο περιοδικό «Η Ζώσα Εκκλησία» τον Δεκέμβριο του 1948 μίλησε με τα καλύτερα λόγια για την Τουρκία. Συγκεκριμένα ανέφερε:

²⁶⁴ Θεόδωρος Τσίρης (αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος), *Η επίδραση των ελληνοτουρκικών σχέσεων (1923-2000) στην εκκλησιαστική πολιτική του Οικουμενικού Πατριαρχείου: από την ίδρυση του σύγχρονου Τουρκικού κράτους ως τα τέλη του 20^{ου} αιώνα*, διδακτορική διατριβή, Θεολογική Σχολή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2018, σ. 125

²⁶⁵ Γιώργος Ιατρού, *Η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην εκκλησιαστική, την ελληνική και τη διεθνή έννομη τάξη*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2010, σ. 564-565 · Τσίρης Θ. (π. Χρυσόστομος), *ό.π.*, σ. 126

²⁶⁶ Αλεξανδρής Α., *ό.π.*, σ. 134

²⁶⁷ Συρίγος Α., *ό.π.*, σ. 108 · Αλεξανδρής Α., *ό.π.*, σ. 135

²⁶⁸ Αλεξανδρής Α., *ό.π.*, σ. 136

«Αγαπώ την Τουρκίαν όπου εγεννήθην. Οι γονείς και οι προγόνι μου ήσαν Έλληνες ορθόδοξοι, αλλά η Τουρκία είναι η πατρίς μου. [...] Είμαι βέβαιος ότι δύναμαι να εγκαινιασώ άριστας σχέσεις με την Τουρκικήν Κυβέρνησιν και τον Τουρκικόν λαόν. Είμαι τόσον ευτυχής και ευγνώμων προς τον Πρόεδρον Τρούμαν».²⁶⁹

Η ελληνική πλευρά δήλωσε τελικά πλήρη ικανοποίηση και αποδέχθηκε τον Αθηναγόρα παρά τις αρχικές αμφιβολίες. Σε επίσκεψή του στην Κωνσταντινούπολη ο βουλευτής Αθηνών με την Εθνική Πολιτική Ένωση (ΕΠΕ) Γρηγόρης Κασιμάτης δήλωσε πως τα συμφέροντα και των δυο χωρών οικονομικά και πολιτικά είναι κοινά, ενώ ο Αθηναγόρας αποτελούσε την καλύτερη επιλογή για το ελληνικό έθνος.²⁷⁰ Έτσι λοιπόν το Πατριαρχείο κατέστη ένας από τους μηχανισμούς ενίσχυσης και προώθησης της ελληνοτουρκικής φιλίας. Ο νέος Πατριάρχης έφερε εις πέρας την αποστολή του και λειτούργησε όχι μόνο ως ποιμένας της μειονότητας αλλά και ως εκκλησιαστικός ηγέτης, αφού πέτυχε την αναβάθμιση του κύρους του Πατριαρχείου και την απόκρουση της ρωσικής πρόκλησης.²⁷¹

3.6 Εκατέρωθεν επισκέψεις, πολιτικές συζητήσεις και συναντήσεις

Η ένταξη από τα πάνω της Ελλάδας και της Τουρκίας στο στρατόπεδο των δημοκρατικών δυνάμεων εξομάλυνε τις μεταξύ τους σχέσεις και τις κατέστησε φίλους και συμμάχους. Οι δυο χώρες ανήκαν στην αμυντική γραμμή της Μεσογείου που λειτουργούσε ως το ανάχωμα απέναντι στην κομμουνιστική προέλαση. Αμέσως μετά την εξαγγελία του Δόγματος Τρούμαν τον Μάρτιο του 1947 ιδρύεται στην Αθήνα μια ελληνοτουρκική επιτροπή φιλίας και συνεργασίας υπό τις οδηγίες του αντιπροέδρου της κυβέρνησης Σοφοκλή Βενιζέλου. Λίγες μέρες αργότερα συνάπτεται και διμερή οικονομική συμφωνία, με τον Τούρκο πρόεδρο Ισμέτ Ινονού να δηλώνει πως τέτοιες ενέργειες αποτελούσαν απόδειξη της ενότητας και της ειλικρινούς συνεννόησης μεταξύ των δυο κρατών.²⁷² Επιπλέον η τουρκική εφημερίδα «Αναντολού» αναγνώρισε τα δυο έθνη ως φίλους με κοινά οικονομικά συμφέροντα που αντιμετωπίζουν ένα κοινό εχθρό, τον οποίο αφού νικήσουν θα ζήσουν σαν μια οντότητα.²⁷³

²⁶⁹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 1, *Συνέντευξις της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου με το περιοδικόν «Η Ζώσα Εκκλησία»*, πρέσβης Δενδραμής, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 12.724/9, Ουάσιγκτον, 4/12/1948

²⁷⁰ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 1, *Εφημερίδα «Χουρριέτ»*, 4/11/1948

²⁷¹ Αλεξανδρής Α., *Η Ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης*, ό.π., σ. 247-249 · Σταματίου Α., ό.π., σ. 19

²⁷² Αλεξανδρής Α., *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, ό.π., σ. 119 · Iatrides J., *Balkan Triangle*, ό.π., σ. 76-77

²⁷³ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 3, *Περί δημοσιεύματος εφημερίδος «Αναντολού»*, πρόξενος Δασκαλόπουλος, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 273 Δ/2. Σμύρνη, 9/4/1948

Τον Ιούλιο του 1949 πραγματοποιήθηκε τελετή παράδοσης σημαίας στα σύνορα στο φυλάκιο της γέφυρας Έβρου-Πυθίου. Αν και η τελετή ήταν μια απλή στρατιωτική εκδήλωση έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι έδωσαν το παρόν ως αντιπρόσωποι και Τούρκοι στρατιωτικοί. Την ελληνική πλευρά εκπροσώπησαν ο αντισυνταγματάρχης Βλάσης, ο επιτελάρχης διοικήσεως Θράκης αντισυνταγματάρχης Χρυσικός και οι βουλευτές Έβρου Κουγιουτζόγλου, Τίρρης και Χρυσοστόμου.²⁷⁴²⁷⁵ Μετά την τελετή παράδοσης ακολούθησε η προκαθορισμένη δεξίωση στο σιδηροδρομικό σταθμό του Πυθίου με άπαντες καλεσμένους. Με αφορμή και την παρουσία Τούρκων αξιωματικών ο Χρυσοστόμου σε λόγο του έκανε ειδική μνεία στην φιλία Ελευθέριου Βενιζέλου-Μουσταφά Κεμάλ και τα έργα που παρέδωσαν οι δυο άνδρες λέγοντας: *«Υπενθυμίζω ότι πρέπει να μιμηθώμεν το παράδειγμα των δυο μεγάλων ανδρών, [...] οίτινες έθεσαν τα θεμέλια της Ελληνο-Τουρκικής φιλίας, την οποίαν ημείς πρέπει να την διατηρήσωμεν»*.²⁷⁶ Επιπρόσθετα ο συνταγματάρχης Βλάσης συμπλήρωσε κλείνοντας, πως η παρουσία των δυο σημαιών στις άκρες της γέφυρας του Έβρου θα αποτελούν για πάντα το σύμβολο της πραγματικής φιλίας των δυο λαών.²⁷⁷ Στο κλείσιμο της δεξίωσης τον λόγο έλαβε και η τουρκική αντιπροσωπεία, η οποία ευχαρίστησε τους Έλληνες για την πρόσκληση και τόνισε πως και αυτοί σέβονται την γείτονα χώρα και διακατέχονται από αμοιβαία αισθήματα φιλίας.

Η ελληνοτουρκική συνεργασία αναβαθμίζεται και περνά σε νέο στάδιο όταν στις εκλογές του 1950 το Δημοκρατικό κόμμα παίρνει τα ηνία στην Τουρκία. Η νέα τουρκική κυβέρνηση άφησε να εννοηθεί πως έβλεπε την σύσφιξη των σχέσεων με τους γείτονές της ως την θεμέλια βάση για τον εκδημοκρατισμό, τον εκδυτικισμό και την ευημερία. Την πολιτική αυτή επιβεβαίωσε και ο νέος υπουργός Εξωτερικών Φουάτ Κιοπρουλού σε συνάντησή του με τον πρωθυπουργό Νικόλαο Πλαστήρα στο Παρίσι. Επίσης και κατά την πρώτη συνάντηση του νέου Έλληνα πρέσβη στην Άγκυρα Αλέξανδρου Κουντουμά, ο Τούρκος πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ στάθηκε στην μεγάλη

²⁷⁴ Οι κ. Κουγιουτζόγλου και Τίρρης ήταν βουλευτές με το Λαϊκό κόμμα και ο Χρυσοστόμου είχε εκλεγεί με το κόμμα των Φιλελευθέρων

²⁷⁵ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, προς ΥΠΕΞ, Γενική διεύθυνση αλλοδαπών, Τμήμα Β', γραφείο ΙΙ, Αρ. Πρ. 177/1/2/4γ, 8/8/1949 ·ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, Ελληνική βασιλική χωροφυλακή, προς Γενική διεύθυνση αλλοδαπών, Τμήμα Β', Αρ. Πρ. 8/36/6α

²⁷⁶ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, προς ΥΠΕΞ, Γενική διεύθυνση αλλοδαπών, Τμήμα Β', γραφείο ΙΙ, Αρ. Πρ. 177/1/2/4γ, 8/8/1949 ·ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, Ελληνική βασιλική χωροφυλακή, προς Γενική διεύθυνση αλλοδαπών, Τμήμα Β', Αρ. Πρ. 8/36/6α

²⁷⁷ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, προς ΥΠΕΞ, Γενική διεύθυνση αλλοδαπών, Τμήμα Β', γραφείο ΙΙ, Αρ. Πρ. 177/1/2/4γ, 8/8/1949 ·ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, Ελληνική βασιλική χωροφυλακή, προς Γενική διεύθυνση αλλοδαπών, Τμήμα Β', Αρ. Πρ. 8/36/6α

σημασία που έχει η ελληνοτουρκική φιλία. Ο Έλληνας πρεσβευτής συμφώνησε και ανέφερε με τη σειρά του πως θα κάνει τα πάντα για την περιφρούρηση της ελληνοτουρκικής συνεργασίας.²⁷⁸ Μάλιστα αργότερα τον Ιανουάριο του 1951 σε μια συνάντηση του Κουντουμά με τον αρχηγό της αξιωματικής αντιπολίτευσης Ισμέτ Ινονού, ο δεύτερος εκμυστηρεύτηκε στον Έλληνα πρέσβη ότι ο ίδιος ο Ελευθέριος Βενιζέλος είχε εναποθέσει τις ελπίδες του στην πολιτική του και τον είχε ορίσει διάδοχο εκφραστή της ελληνοτουρκικής φιλίας.²⁷⁹ Οι επαφές συνεχίστηκαν εντός του 1950 και τον Οκτώβριο ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Σοφοκλής Βενιζέλος τάχθηκε υπέρ της σύναψης επίσημης συμμαχίας με την Τουρκία μέσω ενός διμερούς συμφώνου, το οποίο υποστήριζε πως ενέκριναν η Βρετανία και οι ΗΠΑ.²⁸⁰ Για το λόγο αυτό μια επίσημη ελληνική στρατιωτική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον υπαρχηγό του Γενικού Επιτελείου στρατηγό Στυλιανό Κιτριλάκη επισκέφθηκε την Άγκυρα για συζητήσεις επί θεμάτων του στρατού με Τούρκους ομολόγους και την κυβέρνηση.²⁸¹

Οι πολιτικές ηγεσίες των δυο χωρών φρόντισαν να διατηρήσουν το εγκάρδιο κλίμα φιλίας που είχε δημιουργηθεί. Οι συνεννοήσεις και ο διάλογος μεταξύ των στρατιωτικών κύκλων διατηρήθηκε. Με την έλευση του 1951 την πρωτοβουλία των κινήσεων από την ελληνική πλευρά ανέλαβαν ο πρωθυπουργός Νικόλαος Πλαστήρας και ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Σοφοκλής Βενιζέλος. Παράλληλα, οι διμερείς συζητήσεις είχαν επικεντρωθεί και στο αίτημα εισόδου στο Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, με τις δυο χώρες να προσπαθούν συντονισμένα να πείσουν τα κράτη-μέλη του περί της αναγκαιότητας συμμετοχής τους σ' αυτό. Ο Βενιζέλος σε μια σύντομη συνάντηση με τον υπουργό Εξωτερικών Φουάτ Κιοπρουλού στο αεροδρόμιο Αθηνών τον Ιούλιο του 1951 τάχθηκε υπέρ της χάραξης κοινού σχεδιασμού, που θα επέτρεπε την όσο το δυνατόν ταχύτερη και ταυτόχρονη ένταξή τους στο ΝΑΤΟ.²⁸² Επιπλέον και ο Πλαστήρας, έχοντας ειδικευμένη γνώση επί των στρατιωτικών θεμάτων, είχε υποστηρίξει νωρίτερα πως η ελληνοτουρκική συνεργασία έπρεπε να προχωρήσει με

²⁷⁸ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 79, υποφ. 1, Συνέντευξις δοθείσα εις Τουρκικόν Πρακτορείον Άγκυρας, πρέσβης Κουντουμάς, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 2582, Άγκυρα, 24/10/1950 ·ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 79, υποφ. 7, Συνέντευξις προς συντάκτην της Γενή Ισταμπούλ, πρέσβης Κουντουμάς, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 2859, Άγκυρα, 29/11/1950

²⁷⁹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1951, Φακ. 70, υποφ. 3, *Συνομιλία Κουντουμά-Ινονού*, 12/1/1951 ·Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 16

²⁸⁰ Iatrides J., *ό.π.*, σ. 77 ·Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 13-14

²⁸¹ Αλεξανδρής Α., *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, *ό.π.*, σ. 120

²⁸² Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 29

ταχείς ρυθμούς, με μοναδικό σκοπό την δημιουργία μιας στρατιωτικής συμμαχίας, η οποία αποτελούσε επιτακτική ανάγκη.²⁸³

Μετά την αποδοχή του αιτήματος εισόδου στο NATO οι ελληνοτουρκικές σχέσεις επανεισέρχονται πολύ σύντομα σε ένα νέο στάδιο. Πλέον οι δυο χώρες δεν είναι μόνο γείτονες και φίλοι, αλλά αποτελούν συστατικά στοιχεία του δυτικού κόσμου και μέλη ενός κοινού στρατιωτικού συνασπισμού. Με λίγα λόγια οι δυο χώρες εγγυούνταν για την εδαφική ακεραιότητα και ανεξαρτησία της άλλης με όρους πραγματικής στρατιωτικής συμμαχίας. Για το λόγο αυτό και οι επισκέψεις των πολιτικών αρχηγών εκατέρωθεν έγιναν όλο και πιο συχνές. Την αυλαία των ταξιδιών άνοιξε ο αντιπρόεδρος και υπουργός Εξωτερικών Σοφοκλής Βενιζέλος με επίσκεψη στην Τουρκία τον Ιανουάριο-Φεβρουάριο του 1952. Ο Βενιζέλος έχαιρε θερμής υποδοχής στην τουρκική πρωτεύουσα από τον τουρκικό λαό. Ακόμα και οι τουρκικές εφημερίδες επισήμαναν την ιδιαίτερη σημασία της επίσκεψης, που αποτελούσε την πρώτη επίσκεψη Έλληνα πολιτικού στην Τουρκία μετά την ένταξη στο Ατλαντικό Σύμφωνο.²⁸⁴ Ο Τούρκος ομόλογός του τον καλωσόρισε και τον ευχαρίστησε για την επίσκεψή του, κάνοντας μνεία στα κατορθώματα των δυο στρατιωτικών τους σωμάτων στην Κορέα, όπου συνεργάζονταν για την διατήρηση της ειρήνης και της ασφάλειας. Επίσης ο Βενιζέλος έγινε δεκτός και σε συνεδρίαση της τουρκικής εθνοσυνέλευσης, όπου και παρακολούθησε τις συζητήσεις. Ειδικότερα ο Σοφοκλής Βενιζέλος ήταν ο πρώτος ξένος πολιτικός αρχηγός που έγινε δεκτός σε σύσκεψη της τουρκικής βουλής και του επετράπη η παρακολούθησή της.²⁸⁵

Ακολούθησαν συζητήσεις στις οποίες επιβεβαιώθηκε ξανά η συμπόρευση των δυο πλευρών. Οι δυο χώρες υπερψήφισαν τις προτάσεις του Σοφοκλή Βενιζέλου για τον σχηματισμό μιας μικτής ελληνοτουρκικής επιτροπής. Έργο της επιτροπής αυτής θα ήταν η εξέταση διμερών θεμάτων που θα προέκυπταν και η προσπάθεια επίλυσης αυτών. Η επιτροπή θα λειτουργούσε συμβολικά ως απόδειξη της ελληνοτουρκικής συνεργασίας και φιλίας και πρώτη έδρα της ορίστηκε η Άγκυρα. Βέβαια το πρώτο θέμα με το οποίο ασχολήθηκε η επιτροπή ήταν οικονομικής φύσεως και αφορούσε την κάλυψη του παθητικού ισοζυγίου πληρωμών που όφειλε η Ελλάδα²⁸⁶ προς την Τουρκία και η οριοθέτηση ζωνών αλιείας μεταξύ των δυο.²⁸⁷ Παράλληλα, τον Βενιζέλο είχε

²⁸³ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1951, Φακ. 70, υποφ. 1, *Εφημερίδα «Vatan»*, 10/7/1951

²⁸⁴ *Εφημερίδα «Ελευθερία»*, 24/1/1952

²⁸⁵ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 60

²⁸⁶ Η ελληνική πλευρά όφειλε το ποσό των 10 εκατομμυρίων αμερικανικών δολαρίων προς την Τουρκία

²⁸⁷ Oran B., *Turkish foreign policy*, *ό.π.*, σ. 350 · Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 61-62

ακολουθήσει και στρατιωτική αντιπροσωπεία με έργο την επιβεβαίωση της συνέχισης των συζητήσεων που είχαν ξεκινήσει από το 1950. Πιο συγκεκριμένα βέβαια, οι στρατιωτικοί ακόλουθοι αναλώθηκαν με τους Τούρκους ομολόγους τους στην κοινή προσπάθεια για τον προσεταιρισμό της Γιουγκοσλαβίας, με απώτερο στόχο την δημιουργία μιας παράλληλης συμμαχίας στα Βαλκάνια.²⁸⁸ Τέλος, ο Βενιζέλος επισκέφθηκε και την Κωνσταντινούπολη όπου έγινε δεκτός από την ελληνική μειονότητα και καλωσορίστηκε από τον Πατριάρχη Αθηναγόρα. Εκεί ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών ευχαρίστησε την τουρκική πλευρά για την φιλοξενία και υποστήριξε πως η επίσκεψη αυτή αποτελούσε την αρχή για την καθιέρωση ισχυρής διμερούς συνεργασίας. Στις 7 Φεβρουαρίου ο Σοφοκλής Βενιζέλος αναχώρησε για την Ελλάδα.

Το ταξίδι του Βενιζέλου στην Τουρκία είχε προκαλέσει εκπληκτικά θετικότερες εντυπώσεις. Οι δυο πλευρές δήλωναν ευχαριστημένες με τα αποτελέσματα των συνομιλιών και αισιοδοξούσαν ιδιαίτερα μετά και την δημιουργία της μικτής επιτροπής. Για την ακρίβεια, οι Τούρκοι είχαν ενθουσιαστεί από την προσωπικότητα του Σοφοκλή Βενιζέλου και την προτροπή του για ενδυνάμωση της φιλίας που είχε ξεκινήσει ο πατέρας του. Τον Μάιο του 1952 ο πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές συνοδευόμενος από τον υπουργό Εξωτερικών Φουάτ Κιοπρουλού επισκέφθηκαν με τη σειρά τους την Ελλάδα. Η τουρκική επίσκεψη στην Αθήνα ήταν περισσότερο συμβολική, αλλά συζητήθηκαν επιπλέον στρατιωτικά ζητήματα. Αυτό που απασχολούσε κυρίως τους στρατιωτικούς κύκλους ήταν η οργάνωση μιας ενιαίας αμυντικής γραμμής, η οποία θα συμβάδιζε με αυτή των πλαισίων του ΝΑΤΟ και θα περιλάμβανε και την Γιουγκοσλαβία. Ο Μεντερές φαίνεται πως στο πίσω μέρος του μυαλού του σκεφτόταν και την ενδεχόμενη Ελληνοτουρκική ένωση εντός των νατοϊκών περιθωρίων, κάτι που είχε προτείνει νωρίτερα και ο Πλαστήρας.²⁸⁹ Το σημαντικότερο ωστόσο αποτελεί το γεγονός, ότι η τουρκική πλευρά έδωσε την έγκρισή της για επίσκεψη του βασιλικού ζεύγους της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη.

Το ταξίδι του βασιλιά Παύλου και της βασίλισσας Φρειδερίκης πραγματοποιήθηκε τον Ιούνιο του 1952. Το βασιλικό ζεύγος έφτασε στην Τουρκία στις 7 του μηνός και η περιοδεία του κράτησε 8 μέρες. Ήταν η πρώτη επίσκεψη Έλληνα βασιλιά στην Τουρκία. Τον βασιλιά συνόδευσαν ο υφυπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος

²⁸⁸ Iatrides J., *ό.π.*, σ. 78

²⁸⁹ Αλεξανδρής Α., *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις, ό.π.*, σ. 120

Αβέρωφ, ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ, καθώς και ο αρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος. Η βασίλισσα Φρειδερίκη προηγουμένως είχε δηλώσει πως ο αποκλειστικός σκοπός του ταξιδιού, πέραν του συμβολικού χαρακτήρα που αυτό είχε, ήταν η ενίσχυση των φιλικών δεσμών με την Τουρκία.²⁹⁰ Το ζεύγος έγινε δεκτό με ενθουσιασμό στην Άγκυρα. Ο βασιλιάς Παύλος παρασημοφόρησε τον πρόεδρο της τουρκικής δημοκρατίας Τζελάλ Μπαγιάρ με τον Μεγαλόσταυρο του Σωτήρος.²⁹¹ Επιπρόσθετα το παράσημο του Φοίνικα έλαβε και ο δήμαρχος της πρωτεύουσας, ενώ με το παράσημο του Τάγματος του Γεωργίου Α΄ τιμήθηκε ο Αναστάσιος Μπακαλμπάσης για την προσφορά του ως αρχηγός της Ελλάδας στη μικτή επιτροπή.²⁹² Προς τιμήν του βασιλικού ζεύγους πραγματοποιήθηκε και στρατιωτική παρέλαση στην τουρκική πρωτεύουσα πριν αναχωρήσουν για την Πόλη.

Στην παλαιά πρωτεύουσα της οθωμανικής αυτοκρατορίας, η ελληνική μειονότητα υποδέχθηκε τον Παύλο και την Φρειδερίκη μέσα σε κλίμα πανηγυρικού ενθουσιασμού. Πλήθος κόσμου είχε συγκεντρωθεί στην αποβάθρα του Φαναριού για να καλωσορίσει το βασιλικό ζεύγος. Από το λιμάνι μέχρι και το Πατριαρχείο κατά μήκος του δρόμου είχαν στρωθεί ακριβοί κόκκινοι τάπητες, είχαν κρεμαστεί ελληνικές και τουρκικές σημαίες, ενώ ισχυρή αστυνομική δύναμη βρισκόταν στην περιοχή για την τήρηση της τάξης και της ασφάλειας του Έλληνα βασιλιά.²⁹³ Στις 4 μ.μ. η προεδρική ατμάκατος «Ατζάρ» εισήλθε στο λιμάνι και ο το βασιλικό ζεύγος υπό την συνοδεία του υφυπουργού Ευάγγελου Αβέρωφ, του πρέσβη Αλέξανδρου Κουντουμά και την στρατιωτική ακολουθία αποβιβάστηκαν, με το πλήθος να ξεσπά σε χειροκροτήματα.²⁹⁴ Στην Κωνσταντινούπολη ο βασιλιάς συνάντησε τον Οικουμενικό Πατριάρχη τον οποίο παρασημοφόρησε και αυτόν με τον Μεγαλόσταυρο της Σωτήρος σε μια συμβολική κίνηση.²⁹⁵ Κατόπιν της αναχώρησης του ζεύγους από το Πατριαρχείο ο Αθηναγόρας δήλωσε: «*Είμεθα υπερήφανοι διότι η πατρίς μας [...] επεφύλαξε τοιαύτην υποδοχήν εις τους βασιλείς της Ελλάδος. [...] Συγχαίρω τον τουρκικόν λαόν δια την υπέροχον υποδοχήν*».²⁹⁶ Επίσης συνολικά και ο τουρκικός τύπος υποδέχθηκε με θετικά σχόλια τον Έλληνα βασιλιά. Σύσσωμος ο κυβερνητικός και

²⁹⁰ Στο ίδιο, σ. 124

²⁹¹ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 90 ·Εφημερίδα «*Το Βήμα*», 11/6/1952

²⁹² ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 24, υποφ. 1, *Εφημερίδα «Απογευματινή»*, 13/6/1952

²⁹³ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 24, υποφ. 1, *Εφημερίδα «Ταχυδρόμος Κωνσταντινούπολης»*, 14/6/1952 ·ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 24, υποφ. 1, *Εφημερίδα «Απογευματινή»*, 14/6/1952

²⁹⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 24, υποφ. 1, *Εφημερίδα «Βήμα Κωνσταντινούπολης»*, 14/6/1952

²⁹⁵ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 90 ·Εφημερίδα «*Καθημερινή*», 14/6/1952

²⁹⁶ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 24, υποφ. 1, *Εφημερίδα «Απογευματινή»*, 14/6/1952

αντιπολιτευτικός τύπος έκαναν λόγο για την ανάγκη συνεργασίας εντός και εκτός του ΝΑΤΟ, η οποία πρέπει να διατηρηθεί αφήνοντας στο περιθώριο τις διαφορές του παρελθόντος.

Τον Αύγουστο του ίδιου έτους Ελλάδα και Τουρκία συμφώνησαν στην αμοιβαία κατάργηση θεώρησης των διαβατηρίων που ολοκληρώθηκε τον επόμενο χρόνο.²⁹⁷ Οι ελληνοτουρκικές επαφές συνεχίστηκαν αμείωτες και μετά την ανάληψη της εξουσίας από τον Αλέξανδρο Παπάγο. Τον Νοέμβριο του 1952 ο πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ ταξίδεψε στην Αθήνα, όντας ο πρώτος αρχηγός κράτους που επισκεπτόταν την Ελλάδα μετά την εκλογή κυβέρνησης από τον Ελληνικό Συναγερμό. Ο Τούρκος πρόεδρος έφτασε στην Ελλάδα δια θαλάσσης, όπως είχε πραγματοποιήσει το βασιλικό ζεύγος στην Κωνσταντινούπολη. Στο λιμάνι του Πειραιά αφίχθη με την συνοδεία τουρκικών αντιτορπιλικών και τον υποδέχθηκαν ο βασιλιάς Παύλος, ο πρωθυπουργός Παπάγος και ο δήμαρχος Αθηνών Κωνσταντίνος Νικολόπουλος, καθώς και πλήθος κόσμου.²⁹⁸ Ακολούθησε περιοδεία στην πρωτεύουσα και τα προάστια πριν ο Μπαγιάρ αναχωρήσει για την συμπρωτεύουσα, όπου και επισκέφθηκε το σπίτι του Κεμάλ. Κατόπιν, ταξίδεψε μέχρι την Κομοτηνή, όπου παρέστη ως επίτιμος προσκεκλημένος του ελληνικού κράτους, προκειμένου να εγκαινιάσει το μειονοτικό λύκειο «Μπαγιάρ». Το λύκειο που έφερε το όνομά του χτίστηκε με ελληνικούς πόρους²⁹⁹ και απευθυνόταν αποκλειστικά σε τουρκόφωνους της μειονότητας της Θράκης.³⁰⁰

Το καλοκαίρι του επόμενου έτους ο Παπάγος ανταπέδωσε την επίσκεψη του Μπαγιάρ στην Αθήνα. Τον Ιούνιο του 1953 ο πρωθυπουργός ταξίδεψε στην Τουρκία όπου και συναντήθηκε με τον ομόλογό του Αντνάν Μεντερές, τον υπουργό Εξωτερικών Φουάτ Κιοπρουλού και τον Πατριάρχη Αθηνάγορα. Αξίζει να σημειωθεί πως και ο Παπάγος επέλεξε να μεταβεί μέσω θαλάσσης στην Τουρκία αγκυροβολώντας στην Κωνσταντινούπολη. Οι συζητήσεις στην Άγκυρα όμως δεν εξελίχθηκαν ομαλά. Οι δυο χώρες συμφώνησαν σε μια σειρά θεμάτων όπως το ζήτημα της Τεργέστης, στο οποίο θα τηρούσαν ενιαία γραμμή τασσόμενες υπέρ του δημοψηφίσματος. Αυτό που κυριάρχησε στις συζητήσεις αφορούσε το ζήτημα της ολοκλήρωσης της συμμαχίας με τον Τίτο. Μάλιστα ο Παπάγος θέλησε να ανακινήσει και το ζήτημα του Κυπριακού,

²⁹⁷ Μιχαλόπουλος Δ., *ό.π.*, σ. 46 *·Εφημερίς της Κυβερνήσεως*, τεύχος Α', 7/5/1953, Αρ. Πρ. 48, σ. 305-307

²⁹⁸ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 118-119

²⁹⁹ Τα χρήματα για την κατασκευή του σχολείου συγκεντρώθηκαν με εισφορές από το ταμείο του βασιλιά Παύλου και της βασίλισσας Φρειδερίκης

³⁰⁰ Oran B., *Turkish foreign policy*, *ό.π.*, σ. 350 *·Αλεξανδρής Α., Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις, ό.π.*, σ. 143

αλλά συνάντησε έντονη άρνηση από την τουρκική αντιπροσωπεία που δεν σχολίασε τίποτα σχετικά με αυτό.³⁰¹

³⁰¹ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, Αρχείο Ευ. Αβέρωφ, Φακ. 64, υποφ. 2, *Πρακτικά σύσκεψης Άγκυρας*, 18/6/1953

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Στρατιωτικά, ΝΑΤΟ και διεθνής διπλωματία

Κεφάλαιο τέταρτο

4. Ο πόλεμος της Κορέας

Ο πόλεμος που ξεσπά στη χερσόνησο της Κορέας το καλοκαίρι του 1950 ανοίγει την αυλαία των περιφερειακών ενόπλων συγκρούσεων του Ψυχρού πολέμου. Για πρώτη φορά, με εξαίρεση τους εμφυλίους σε Ελλάδα και Κίνα που είχαν τερματιστεί νωρίτερα, τα δυο αντίπαλα ιδεολογικά στρατόπεδα αναμετρώνται ενεργά σε μια ένοπλη σύγκρουση που διήρκεσε για 3 χρόνια. Ο αιματηρός εμφύλιος της Κορέας προκάλεσε αύξηση του φόβου στη Δύση και όξυνε την αντιπαράθεση. Οι υποψίες για ενδεχόμενη εξάπλωση των κομμουνιστικών δυνάμεων με στρατιωτικά μέσα προς τη Δυτική Ευρώπη, αλλά και σε κάθε γωνιά του πλανήτη αν τους δινόταν η ευκαιρία, πήρε νέες διαστάσεις.³⁰² Ο πόλεμος αυτός είναι καθοριστικός και για τα ελληνοτουρκικά δεδομένα. Σηματοδοτεί την προσέγγιση και την επί χάρτου στρατιωτική συνεργασία μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, ενώ έδωσε δυναμική στα ενταξιακά αιτήματά τους στην Ατλαντική Συμμαχία. Επιπλέον η εμφύλια αυτή διαμάχη έφερε πιο κοντά τα δυο κράτη με την νέα προστάτιδα δύναμή τους, τις ΗΠΑ. Όπως μάλιστα αναφέρεται: *«ένα κράτος στην άλλη άκρη του κόσμου κατέστη ο «συνδετικός κρίκος» μεταξύ της Αν. Μεσογείου και των ΗΠΑ και απέδειξε πως η πάλη του Ψυχρού πολέμου δεν γνώριζε σύνορα και γεωγραφικά όρια»*.³⁰³

4.1 Το προοίμιο και οι εξελίξεις κατά την διάρκεια του πολέμου

Προκειμένου να κατανοήσουμε τα αίτια του ξεσπάσματος του πολέμου θα πρέπει να μεταφερθούμε χρονικά στις απαρχές του αιώνα. Η Κορέα στα τέλη του 19ου αι. ήταν ένα βασίλειο που γειτνίαζε με την αυτοκρατορική Κίνα. Για μεγάλα χρονικά διαστήματα αυτό το μικρό βασίλειο τελούσε υπό την επιρροή και τον έμμεσο έλεγχο του Πεκίνου και της Μόσχας. Τα πράγματα όμως άλλαξαν ραγδαία με την άνοδο της Ιαπωνικής αυτοκρατορίας στην Άπω Ανατολή. Μετά την ήττα της Ρωσίας στον Ρωσοϊαπωνικό πόλεμο του 1904-1905, η Κορέα πέρασε στον έλεγχο των Ιαπώνων. Παρέμεινε ως αποικία αυτών μέχρι και τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, ενώ παράλληλα λειτούργησε ως βάση τους για την επέκτασή τους και στην Μαντζουρία.

³⁰² Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, ό.π., σ. 121

³⁰³ Πετρίδου Αικ., *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, ό.π., σ. 69

Κατά την διάρκεια της ιαπωνικής κατοχής είχε αναπτυχθεί αντιστασιακό κίνημα. Δυο ήταν βέβαια οι κύριες τάσεις στην προέλευση αυτού του κινήματος. Αρχικά, η μια ήταν συντηρητική και είχε απήχηση στην ελίτ Κορεατών και στον εκχριστιανισθέντα πληθυσμό που διατηρούσε επαφές μαζί τους.³⁰⁴ Στον αντίποδα ανήκαν οι κομμουνιστές που δρούσαν δυναμικά με χτυπήματα κατά των κέντρων διοίκησης των Ιαπώνων και των συνεργατών τους.³⁰⁵ Κατά τη διάρκεια του πολέμου οι Κορεάτες είχαν στρατολογηθεί από την Ιαπωνία. Ωστόσο μια μεγάλη μερίδα του πληθυσμού αρνήθηκε να συμμαχήσει και κατέφυγε στην Κίνα και την ΕΣΣΔ. Έτσι το ζήτημα της Κορέας δεν είχε απασχολήσει τους Συμμάχους, οι οποίοι γνώριζαν ελάχιστα για την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί. Μόνο όταν η Σοβιετική Ένωση κήρυξε τον πόλεμο στην Ιαπωνία τον Αύγουστο του 1945 και κατέλαβε με ευκολία την Μαντζουρία και τις βόρειες κορεατικές επαρχίες, οι Δυτικοί αποφάσισαν να δράσουν. Συμφωνήθηκε η διαίρεση της Κορέας σε δυο ζώνες κατά μήκος του 38ου παραλλήλου και η εγκατάσταση ειρηνευτικής δύναμης. Όμως και τα δυο τμήματα υποστήριζαν πως αποτελούσαν τον νόμιμο απόγονο και συνεχιστή του κράτους της Κορέας που προϋπήρχε πριν το 1905. Στα έτη που ακολούθησαν καμία συμφωνία δεν εξελίχθηκε και η Κορέα δεν επανενώθηκε.

Τον Οκτώβριο του 1949 οι Σοβιετικοί έδρασαν πρώτοι και ανακήρυξαν την ίδρυση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κορέας. Υπό τον έλεγχο της είχε τα εδάφη βόρεια του 38ου παράλληλου και κυβερνούσε σύμφωνα με τα σοσιαλιστικά πρότυπα. Μέχρι το 1950 η Βόρεια Κορέα είχε σημειώσει σημαντική πρόοδο και είχε ενσωματώσει στις τάξεις του στρατού της την πρώην κομμουνιστική αντίσταση. Στο νότο οι Αμερικανοί είχαν εμπιστευτεί την διακυβέρνηση στον Σίγκμαν Ρη³⁰⁶, ο οποίος κυβερνούσε επικουρικά με έναν στρατιωτικό επίτροπο. Αντίθετα με ότι συνέβαινε στο βορρά, η αμερικανική χρηματοδότηση στο νότο βοήθησε ελάχιστα στην ανοικοδόμηση και την δημιουργία ενός ισχυρού στρατού και χωροφυλακής, διότι τα ποσά κατέληγαν στις τσέπες διεφθαρμένων και αναποτελεσματικών επιτροπών.³⁰⁷ Επιπλέον οι σχέσεις μεταξύ των δυο τομέων δεν ήταν οι καλύτερες, αφού είχε προηγηθεί η απόφαση του Σίγκμαν Ρη να θέσει εκτός νόμου το Κομμουνιστικό κόμμα Νοτίου Κορέας από το

³⁰⁴ Michael Hickey, *Ο πόλεμος της Κορέας: 1950-1953*, επιμ. Νίκος Κολομβάς, Γκοβόστης, Αθήνα, 2002, σ. 29-30

³⁰⁵ Στο ίδιο, σ. 30

³⁰⁶ Ο Σίγκμαν Ρη ήταν ηγέτης του Δημοκρατικού κόμματος, πρώην αντιστασιακός που είχε διαφύγει στις ΗΠΑ

³⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 49-51

1948, προκαλώντας την οργή των Βορείων.³⁰⁸ Όταν εντός του 1949 οι ξένοι στρατοί αποχώρησαν από την Κορέα, άφησαν τον διχασμένο λαό της να βρει ουσιαστικά μόνος του τον τρόπο επίτευξης της πολυπόθητης ένωσης. Τέλος, για τους Συμμάχους η κατάσταση ήταν ακόμα πιο δύσκολη. Όταν άρχισαν να μειώνουν τις στρατιωτικές δυνάμεις και δαπάνες τους, ταυτόχρονα οι κομμουνιστές του Μάο Τσε Τουνγκ αναδείχθηκαν νικητές στον μακρύ κινεζικό εμφύλιο και εκδίωξαν τις εθνικιστικές δυνάμεις του Τσιανγκ Κάι Σεκ στη νήσο της Φορμόζας.

Στις 25 Ιουνίου 1950 οι δυνάμεις της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κορέας επιτέθηκαν στο στρατό των Νοτίων. Είχαν προηγηθεί μικρές ασυμμάχες στη συνοριακή γραμμή. Πιθανότατα η ΕΣΣΔ είχε ενημερωθεί από τον Κιμ Ιλ Σουνγκ, γραμματέα του κομμουνιστικού κόμματος Βορείου Κορέας, για την επικείμενη εισβολή, αλλά ο Στάλιν για να μην διαρρήξει τις εύθραυστες ισορροπίες και προκαλέσει την οργή των Αμερικανών, δεν στήριξε την επίθεση.³⁰⁹ Ο ανεκπαιδευτος, άσχημα προετοιμασμένος και ανεπαρκώς εξοπλισμένος στρατός του Νότου δεν μπορούσε να συγκριθεί με τους πάνω από 100.000 εμπειροπόλεμους μαχητές του Βορρά. Πιο συγκεκριμένα, η Βόρεια Κορέα είχε στη διάθεσή της τεθωρακισμένα, άρματα, αεροπλάνα, πυροβόλα και μια ισχυρή βαριά βιομηχανία που μπορούσε να στηρίζει τις ανάγκες ενός τοπικού πολέμου.³¹⁰ Με την αιφνιδιαστική επίθεση τα εδαφικά κέρδη του Βορρά ήταν μεγάλα. Ο στρατός του Νότου υποχωρούσε άτακτα και το μέτωπο κατέρρεε. Η πρωτεύουσα Σεούλ έπεσε μέσα σε λίγες μέρες σχεδόν αμαχητί.

Οι ΗΠΑ συνήλθαν σχετικά γρήγορα από το αρχικό σοκ. Αμέσως ξεκίνησαν την προετοιμασία στρατού και στόλου που βρισκόταν στην Ιαπωνία υπό τις διαταγές του Douglas MacArthur για να επέμβουν. Την ίδια στιγμή γίνονταν παρεμβάσεις στον ΟΗΕ και καλούσαν για παρέμβαση στην απρόκλητη εισβολή καταθέτοντας ψήφισμα στο συμβούλιο ασφαλείας. Ο στρατηγός MacArthur διέθετε μεγάλη εμπειρία αλλά είχε περιορισμένο αριθμό χερσαίων δυνάμεων. Το σκεπτικό της αμερικανικής στρατιωτικής ηγεσίας ήταν να βομβαρδίσει τις βάσεις και τις εγκαταστάσεις των Βορειοκορεατών, υπό την προϋπόθεση αυτές να μην βρίσκονταν κοντά στα σύνορα με την Κίνα ή την ΕΣΣΔ.³¹¹ Έτσι θα πετύχαιναν καίρια πλήγματα στον ανεφοδιασμό του Λαϊκού στρατού και θα ανέκοπταν την ταχύτατη προέλασή του, δίνοντας χρόνο στο

³⁰⁸ Στο ίδιο, σ. 52

³⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 67

³¹⁰ Στο ίδιο, σ. 70

³¹¹ Στο ίδιο, σ. 85

Νοτιοκορεάτικο στρατό να ανασυγκροτηθεί και να οργανώσει άμυνα. Ωστόσο, ένα σημαντικό λάθος των Αμερικανών κατά την έναρξη των εχθροπραξιών αποτελούσε η ανάληψη όλων των καθηκόντων στο θέμα αυτό από τον υπουργό Εξωτερικών Dean Acheson. Ο Acheson ήταν ο πρώτος που πληροφορήθηκε για την εισβολή και δίχως να ενημερώσει τον πρόεδρο Harry Truman και τους λοιπούς αρμόδιους στρατιωτικούς, είχε προχωρήσει στην μεταφορά δυνάμεων στα ανοιχτά της Ταϊβάν, πιστεύοντας πως οι κομμουνιστές ετοιμάζονταν για μια κατά μέτωπο επίθεση κατά των δημοκρατιών στην Ασία.³¹²

Στις 27 Ιουνίου 1950 ο Truman ανακοίνωσε την κινητοποίηση των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων ναυτικού και αεροπορίας για την υπεράσπιση της Νοτίου Κορέας.³¹³ Σε πρώτη φάση τα μέλη του NATO άρχισαν στα τέλη Ιουνίου να στέλνουν μικρές ναυτικές και αεροπορικές δυνάμεις για την ενίσχυση του Νότου. Οι πρώτες χώρες που ανταποκρίθηκαν ήταν τα κράτη της Κοινοπολιτείας, όπου με παρότρυνση του Λονδίνου ο Καναδάς, η Αυστραλία και η Νέα Ζηλανδία έστειλαν διαθέσιμες μονάδες. Παράλληλα ο MacArthur πίεζε και απηύθυνε εκκλήσεις για την συμμετοχή μονάδων πεζικού στην Κορέα. Όμως οι χερσαίες δυνάμεις πεζικού και πυροβολικού δεν αναχώρησαν έγκαιρα. Επίσης στις αρχές του Ιουλίου ο Truman προέβη σε σημαντικά διαβήματα. Ανακοίνωσε πως οι ΗΠΑ προτίθενται να συνεχίσουν την παροχή οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας προς τα ευρωπαϊκά κράτη μη μέλη του NATO, υπό την προϋπόθεση αυτά να άρουν τους ενδοιασμούς και να δελεαστούν στην αποστολή εθελοντικών ταξιαρχιών στην Κορέα.³¹⁴ Στο αίτημα για αποστολή στρατού απάντησε και η Ταϊβάν. Ωστόσο, η πρότασή της για αποστολή 30.000 ανδρών του εθνικού κινεζικού στρατού απορρίφθηκε με την δικαιολογία πως ήταν αμφιβόλου πεποιθήσεων στρατιώτες και ελλιπώς εξοπλισμένοι.³¹⁵

Ο νεοσύστατος ΟΗΕ καταδίκασε την εισβολή της Βορείου Κορέας. Επέβαλε κυρώσεις στην κομμουνιστική πλευρά και ανακοίνωσε την συγκρότηση ενιαίου εκστρατευτικού σώματος που θα αποστελλόταν στην Κορέα. Η δύναμη αυτή τέθηκε υπό τις οδηγίες του Αμερικανού στρατηγού MacArthur. Ο Αμερικανός ανώτατος διοικητής είχε ήδη από τις αρχές του Ιουλίου αρχίσει να σχεδιάζει προσεκτικά επιχείρηση για την διάσωση του Νότου. Η επιχείρηση αυτή ονομάστηκε Chromite

³¹² Στο ίδιο, σ. 79-81

³¹³ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 288-289

³¹⁴ Hickey M., *ό.π.*, σ. 114-116

³¹⁵ Στο ίδιο, σ. 124-125

(=Χρωμίτης). Πολλά θα κρίνονταν από το αν ο νοτιοκορεάτικος στρατός εδραιωνόταν στην άκρη της χερσονήσου σε μια σταθερή αμυντική περίμετρο γύρω από το Πουσάν. Όταν τελικά το Πουσάν άντεξε στην πολιορκία, οι δυνάμεις του ΟΗΕ έδρασαν. Τον Σεπτέμβριο του 1950 το εκστρατευτικό σώμα σε μια υπερβολικά παράτολμη κίνηση αποβιβάστηκε στο Ίντσον, πίσω από τις γραμμές των Βορείων δημιουργώντας έτσι προγεφύρωμα με έναν μικρό θύλακα χωρίς όμως γραμμή ανεφοδιασμού. Επιπλέον ο MacArthur ήταν ένας χαρισματικός στρατηγός που ναι μεν είχε διακριθεί κατά τον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο στο μέτωπο του Ειρηνικού, αλλά ήταν αρκετά παράτολμος, σφόδρα αντικομμουνιστής και οι ιδέες του πολλές φορές τρόμαζαν ακόμα και τους πιο συντηρητικούς και μετριοπαθείς. Τα στρατεύματα του ΟΗΕ συνάντησαν πανίσχυρη αντίσταση από τις ενισχύσεις της Βορείου Κορέας. Πολύ γρήγορα όμως ακολούθησε συμμαχική αντεπίθεση κατά μήκος του μετώπου που διέσπασε τις γραμμές και αποτέλεσαν την αφετηρία της ανατροπής. Τελικά τα δεδομένα ανατράπηκαν όταν μόλις 3 μέρες αργότερα οι αμερικανικές δυνάμεις ανακατέλαβαν τη Σεούλ.

Με την έλευση του Οκτωβρίου οι δυνάμεις του ΟΗΕ είχαν ωθήσει τον Λαϊκό στρατό πίσω από τον 38ο παράλληλο. Μέσα σε μερικές μέρες ανέτρεψαν τα δεδομένα και στήρησαν από τον Βορρά εδάφη που κρατούσε από τον Ιούλιο. Στόχος πλέον ήταν η κατάληψη της Πιονγιάνγκ. Την στιγμή εκείνη ήταν που ο MacArthur άρχισε να προπαγανδίζει πως ο μοναδικός σκοπός της επιχείρησης ήταν η πλήρης απελευθέρωση της Κορέας και δήλωσε επανειλημμένα πως θα διέσχιζε τον παράλληλο και δεν θα σταματούσε πριν τα σύνορα της Κίνας.³¹⁶ Στον αντίποδα, υπήρχε φανερά μια γενική ανησυχία στο ενδεχόμενο εμπλοκής από την Κίνα και την ΕΣΣΔ και την πιθανότητα έπειτα της γενίκευσης του πολέμου. Για το λόγο αυτό, είχε δοθεί εντολή στον MacArthur σε καμία περίπτωση να μην δοκιμάσει εισβολή στην Μαντζουρία ή να προκαλέσει τους Σοβιετικούς.³¹⁷ Οι δυνάμεις των Ηνωμένων Εθνών συνέχισαν την επίθεσή τους προς τα βόρεια υποστηρίζοντας πως απελευθέρωναν τα νόμιμα εδάφη της Δημοκρατίας της Κορέας.

Η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας είχε αρχίσει ήδη να προετοιμάζει το στρατό της. Ο Douglas MacArthur αγνόησε τις προειδοποιήσεις για μια κινεζική επέμβαση. Το Πεκίνο διαμήνυσε πως αν οι δυνάμεις του ΟΗΕ περνούσαν τον ποταμό Γιαλού και έφθαναν στα κινεζοκορεατικά σύνορα, τότε θα επενέβαιναν υπέρ της συμμάχου τους

³¹⁶ Στο ίδιο σ. 130-131 & 151

³¹⁷ Στο ίδιο, σ. 152-153

Βόρειας Κορέας.³¹⁸ Επίσης η Κίνα διαμαρτυρόταν εντόνως για τον αποκλεισμό της και την μη αναγνώριση αυτής από τον ΟΗΕ. Τον Νοέμβριο του 1950 πάνω από 300.000 στρατιώτες του κόκκινου στρατού της Κίνας επιτέθηκαν στο συμμαχικό εκστρατευτικό σώμα, ωθώντας το πάλι πίσω προς τον 38ο παράλληλο. Αξίζει να σημειωθεί πως η Κίνα δικαιολόγησε την επίθεσή της λόγω των συνεχόμενων παραβιάσεων του εναέριου χώρου της από μαχητικά αεροπλάνα των ΗΠΑ.³¹⁹ Η διάβαση του ποταμού Γιαλού αποτελούσε όντως πράξη πολέμου και όχι μια μπλόφα των Κινέζων. Ως απάντηση στην κινεζική επίθεση ο πρόεδρος Harry Truman σε διάγγελμα δήλωσε emphaticά πως οι ΗΠΑ είχαν εμπλακεί στην Κορέα για να υπερασπιστούν την δημοκρατία κατά της παγκόσμιας συνωμοσίας του κομμουνισμού, αφήνοντας ανοιχτό ακόμα και το ενδεχόμενο της χρήσης πυρηνικών αν άλλες δυνάμεις αποφάσιζαν να αναμειχθούν.³²⁰

Στα τέλη του Νοέμβρη οι συμμαχικές γραμμές λύγισαν υπό το βάρος της συντονισμένης επίθεσης. Οι Κινέζοι είχαν αρχίσει σταθερά να σπρώχνουν τις συμμαχικές δυνάμεις πάλι πίσω προς τον 38ο παράλληλο. Στο δυτικό στρατόπεδο ήταν πλέον εμφανής η ανησυχία. Οι συμμαχικές δυνάμεις ήταν αριθμητικά ανίσχυρες μπροστά στη δύναμη των Κινέζων, ενώ καλούνταν να καλύψουν με λιγιστές ενισχύσεις μια τεράστια αχανή γραμμή μετώπου νότια της Μαντζουρίας. Μπροστά στην κατάσταση αυτή ο MacArthur πρότεινε να βομβαρδιστούν αεροδρόμια και βάσεις εντός της κινεζικής επικράτειας και αν κρινόταν αναγκαίο, να συγκροτήσει αντεπίθεση που θα καταδίωκε τις κομμουνιστικές δυνάμεις ακόμα και πέραν των συνόρων.³²¹ Δεν υπολόγιζε όμως πως το τολμηρό αυτό σχέδιο με το παραμικρό λάθος θα μπορούσε να οδηγήσει στην παρέμβαση και των Σοβιετικών και τις οδυνηρές συνέπειες της έναρξης ενός Γ΄ Παγκοσμίου πολέμου.

Στις αρχές Δεκεμβρίου οι Κινέζοι είχαν αποθήσει εκ νέου τις δυνάμεις του ΟΗΕ και είχαν ανακαταλάβει την Πιονγιάνγκ. Μπροστά στις νέες εξελίξεις είχε επανέλθει στο τραπέζι η χρήση βαρέων όπλων. Μολονότι η κατάσταση ήταν κρίσιμη λίγοι είχαν ταχθεί υπέρ αυτής της σκέψης. Για παράδειγμα, ακόμα και ο Dean Acheson που ήταν υποστηρικτής της σκληρής πολιτικής δήλωνε πως δεν θα επιδίωκε την άμεση σύγκρουση με την Κίνα και την ΕΣΣΔ, ενώ ο George Marshall ήταν υπέρ της δημιουργίας μιας ισχυρής αμυντικής γραμμής στα παλαιά σύνορα του 38ου

³¹⁸ Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία*, ό.π., σ. 124

³¹⁹ Hickey M., ό.π., σ. 196-197

³²⁰ Στο ίδιο, σ. 197-198

³²¹ Στο ίδιο, σ. 200

παραλλήλου.³²² Ο MacArthur εντούτοις επέμενε μέχρι τελευταία στιγμή στην αρχική του θέση. Ακόμα και όταν το μέτωπο έδειχνε να σταθεροποιείται την άνοιξη του 1951, ζητούσε επανειλημμένα την χρήση επιθετικών όπλων κατά της Κίνας και τον βομβαρδισμό της με πυρηνικά. Φαίνεται πως έτσι αδιαφορούσε για τις εντολές και τις οδηγίες που έρχονταν από τα ανώτατα κλιμάκια της Ουάσιγκτον και επιθυμούσε να επιφέρει το καθοριστικό πλήγμα κατά της Κίνας, προβαίνοντας την ίδια στιγμή σε μια επίδειξη ισχύος κατά της ΕΣΣΔ. Αδιαμφισβήτητα οι δηλώσεις του Αμερικανού στρατηγού δεν έβρισκαν κανέναν σύμφωνο. Η Γαλλία ζητούσε τον περιορισμό των εξουσιών του και η Βρετανία εξέφραζε ανησυχίες για πιθανά αντίποινα με επιθέσεις σε Ταϊβάν και Χονγκ Κονγκ.³²³

Ο πρόεδρος Harry Truman δεν υπέκυψε στις προτάσεις του ανώτατου διοικητή. Αρνήθηκε να εγκρίνει τους βομβαρδισμούς εντός της Κίνας και μια επίθεση με πυρηνικά. Το όλο σχέδιο ήταν υπερβολικά παράτολμο και θα μπορούσε να αποβεί μοιραίο για την παγκόσμια ειρήνη. Τον Απρίλιο του 1951 ο πρόεδρος είχε ανεχτεί πλέον πολλά και ανακοίνωσε την αποδέσμευση του Douglas MacArthur από τα καθήκοντά του. Απόρροια αυτού ήταν οι αντιδράσεις που ακολούθησαν από σκληροπυρηνικούς ρεπουμπλικάνους γερουσιαστές όπως ο Joseph (Joe) McCarthy και ο Richard Nixon, οι οποίοι δήλωναν δημόσια την αντίθεση τους με την αντικατάσταση του στρατηγού.³²⁴ Ο MacArthur αντικαταστάθηκε από τον James Van Fleet και έπειτα από τον στρατηγό Matthew Ridgway.

Η αλλαγή ηγεσίας στην ανώτατη διοίκηση οδήγησε σε αναδίπλωση της γραμμής άμυνας. Σταδιακά από τα μέσα του 1951 μετά από 1 χρόνο μαχών και εναλλασσόμενων επιθέσεων, ο πόλεμος πέρασε σε μια νέα στατική φάση. Η γραμμή «Κάνσας» καθιερώθηκε και οδήγησε σε ένα πεδίο χαρακωμάτων με τόνους αίματος να χύνονται καθημερινά για μηδαμινά χιλιόμετρα προόδου, με διαρκείς μονομαχίες μεταξύ των αντίπαλων πυροβολικών, όπως ακριβώς και στον Α΄ Παγκόσμιο.³²⁵ Από τη στιγμή που συνέβη αυτό άρχισαν και οι πρώτες σκέψεις για ανακωχή. Εξάλλου και οι ΗΠΑ δεν θα συνέχιζαν να στηρίζουν ένα πόλεμο που μόνο αυτές έβλαπτε, εφόσον η ΕΣΣΔ παρέμενε εκτός ενεργού δράσης. Η εκλογή του Dwight Eisenhower στην προεδρία έδωσε νέα ώθηση και τα πράγματα μπήκαν σε σειρά. Οι συνομιλίες για

³²² Στο ίδιο, σ. 269-270

³²³ Στο ίδιο, σ. 317

³²⁴ Στο ίδιο, σ. 327

³²⁵ Στο ίδιο, σ. 433

ανακωχή ξεκίνησαν τον Απρίλιο του 1953. Ωστόσο, μέχρι και την τελευταία στιγμή των διαπραγματεύσεων οι δυο πλευρές συνέχισαν να μάχονται σε μια απεγνωσμένη προσπάθεια να καταλάβουν στρατηγικά σημεία και να κερδίσουν κύρος και διαπραγματευτικά πλεονεκτήματα. Τελικά η ανακωχή υπογράφηκε στις 27 Ιουλίου 1953. Συμφωνήθηκε η οριοθέτηση μιας ασφαλούς ζώνης πλάτους 4 χλμ. και η πλήρης αποστρατιωτικοποίηση αυτής εντός 3 ημερών από την υπογραφή της συμφωνίας.³²⁶

4.2 Η ελληνική και η τουρκική συμμετοχή στον πόλεμο

Τα γεγονότα της Κορέας επηρέασαν βαθύτατα την Ελλάδα και την Τουρκία. Αν και χιλιάδες χιλιόμετρα μακριά από το μέτωπο των εχθροπραξιών, οι δυο χώρες μπορούσαν να αφουγκραστούν την κατάσταση που επικρατούσε και δεν ήταν αδιάφορες. Γι' αυτό και από την πρώτη στιγμή δεν έφεραν καμία αντίρρηση και ενέργησαν σύμφωνα με τις επιταγές και τις οδηγίες του ΟΗΕ για επέμβαση, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό ήταν βέβαια αμερικανοκίνητες διαδικασίες. Μάλιστα για το ελληνικό βασίλειο δεν είχε περάσει ούτε ένας ολόκληρος χρόνος από τις εμφύλιες συγκρούσεις και την μάχη κατά του ένοπλου συμμοριτισμού, όταν ξέσπασαν τα γεγονότα στην Κορέα. Επομένως μπορούσε να ταυτιστεί με την νότια δημοκρατία, έχοντας υπάρξει εστία σύγκρουσης των δυο κόσμων. Άλλωστε, η Ελλάδα αξίζει να σημειωθεί πως από τον Αύγουστο του 1949 με την λήξη του εμφυλίου είχε αναγνωρίσει την Δημοκρατία της Νότιας Κορέας ως επίσημο διάδοχο του κράτους της Κορέας. Μια αιφνιδιαστική επίθεση τύπου «Κορέας» από τις κομμουνιστικές δυνάμεις στα Βαλκάνια, με ή χωρίς την συνδρομή της ΕΣΣΔ, κατά της Ελλάδας και της Τουρκίας ήταν ένα αρκετά ρεαλιστικό σενάριο για τις πολιτικές και στρατιωτικές ηγεσίες.³²⁷

Η Άγκυρα αντέδρασε ταχύτατα στις εξελίξεις. Η Τουρκία ήταν από τις πρώτες χώρες που απάντησαν στο αίτημα των Ηνωμένων Εθνών για παροχή βοήθειας και προθυμοποιήθηκε να στείλει εθελοντικό εκστρατευτικό σώμα. Τον Ιούλιο του 1950 με τις εχθροπραξίες να έχουν ξεκινήσει τον προηγούμενο μήνα, η τουρκική κυβέρνηση ανακοίνωσε την αποστολή εκστρατευτικής δύναμης 4.500 στρατιωτών. Το τουρκικό εκστρατευτικό σώμα πεζικού και πυροβολικού έφτασε στην Κορέα τον Οκτώβριο μετά από προετοιμασία και συμμετείχε σε καθοριστικές μάχες. Φυσικά, η αποστολή μιας ολόκληρης ταξιαρχίας από την Τουρκία σχολιάστηκε θετικά και από τις ΗΠΑ.

³²⁶ Στο ίδιο, σ. 537

³²⁷ Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα των κόσμων*, ό.π., σ. 43 · Πετρίδου Αικ., ό.π., σ. 70

Ειδικότερα, ο αμερικάνικος τύπος έπλεξε ισχυρό εγκώμιο στον πρωθυπουργό Αντνάν Μεντερές για την πρωτοβουλία αυτή, ενώ ορισμένες εφημερίδες τάχθηκαν υπέρ της ένταξης της Τουρκίας στο ΝΑΤΟ.³²⁸³²⁹ Από την άλλη πλευρά, η αποστολή μιας τέτοιας αξιόμαχης και αριθμητικά υπολογίσιμης δύναμης από την Τουρκία λειτουργούσε και σαν διαπραγματευτικό χαρτί που ενίσχυε το κύρος της και τις πιθανότητες επιτυχίας του αιτήματος ένταξης³³⁰ που ακολούθησε στην Ατλαντική Συμμαχία.³³¹ Επιπλέον η τουρκική κυβέρνηση πέραν της πολυπόθητης ένταξης στο Ατλαντικό Σύμφωνο επιδίωκε και έναν δευτερεύοντα στόχο, ο οποίος ήταν μια θέση στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ, θέση την οποία σκόπευε να πάρει από την Αίγυπτο.³³²

Κατά τις συζητήσεις στην τουρκική εθνοσυνέλευση ο Αντνάν Μεντερές προσπάθησε να υιοθετήσει το προφίλ ενός ανιδιοτελούς και αλληλέγγυου δημοκρατικού ηγέτη. Στην ανακοίνωση της εισηγμένης απόφασης δήλωνε πως ο κίνδυνος είναι ίδιος για όλους και η Τουρκία συνδράμει όσες δημοκρατικές χώρες έχουν ανάγκη. Έλεγε πως: «*Αν δεν σταλεί στρατός στη Νότια Κορέα, τότε και εμάς αύριο ποιος θα μας βοηθήσει όταν θα μας επιτεθούν;*».³³³ Ωστόσο, όταν τα νέα έφτασαν στα αυτιά της αντιπολίτευσης υπήρξαν έντονες αντιδράσεις. Το Λαϊκό κόμμα άσκησε οξύτατη κριτική στην κυβέρνηση και επιτέθηκε στον Μεντερές με την κατηγορία της πλήρους παράβλεψης ψήφισης μιας τέτοιας απόφασης σύμφωνα με τις κοινοβουλευτικές διαδικασίες που προβλέπονταν.³³⁴ Πιο συγκεκριμένα, ο Ισμέτ Ινονού κατηγορήσε το Δημοκρατικό κόμμα για μυστικισμό και πλήρη ανευθυνότητα των πράξεών του, καθώς η αποστολή στρατού ήταν μια αυταρχική απόφαση που έλαβε ο πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές και ο πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ, δίχως να την

³²⁸ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 9, υποφ. 3, *Περί αποστολής τουρκικών στρατιωτικών μονάδων εις Κορέαν*, πρέσβης Πολίτης, προς ΥΠΕΕ, Αρ. Πρ. 10559, Ουάσιγκτον, 13/8/1950

³²⁹ Υπήρξε δημοσίευση άρθρου στην εφημερίδα “*New York Times*” σύμφωνα με το οποίο ο αρθρογράφος ευχαριστούσε θερμότατα την Τουρκία για την συμβολή της στον αγώνα της Κορέας και συνηγορούσε υπέρ της ένταξης αυτής στο ΝΑΤΟ και της παραχώρησης έδρας στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών. Βλ. και ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 9, υποφ. 3, *Περί της αποστολής τουρκικών στρατιωτικών μονάδων εις Κορέαν*, πρέσβης Πολίτης, Αρ. Πρ. 10559, Ουάσιγκτον, 13/8/1950

³³⁰ Το πρώτο επίσημο αίτημα της Τουρκίας για ένταξη στο ΝΑΤΟ είχε κατατεθεί τον Απρίλιο και είχε απορριφθεί. Το δεύτερο αίτημα που κατατέθηκε τον Ιούλιο αν και υποστηρίχθηκε σε μεγαλύτερο βαθμό και επιχειρηματολογήθηκε από τη στρατιωτική συνδρομή στην Κορέα, τελικά είχε παρόμοια τύχη

³³¹ Ιπποκράτης Δασκαλάκης, *Εκστρατευτικό Σώμα της Ελλάδος (ΕΚΣΕ) στην Κορέα: η λήψη της απόφασης, η προετοιμασία και η συμβολή στην ελληνική ένταξη στην Ατλαντική Συμμαχία*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο, Αθήνα, 2020, σ. 248 · Αλεξανδρή Α., *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις, ό.π.*, σ. 121-122 · Hale W., *Τουρκική εξωτερική πολιτική, ό.π.*, σ. 156 · Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 288-289

³³² Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 43 · Εφημερίδα «*Ακρόπολις*», 5/9/1950

³³³ Fusun Turkmen, *Turkey and the Korean War*, Turkish Studies, τόμος Γ', Αρ. 2, 2002, σ. 169, αναδημοσίευση και από Hale W., *ό.π.*, σ. 156

³³⁴ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 291-292

φέρουν για ψήφιση στην τουρκική εθνοσυνέλευση.³³⁵ Αποδείχθηκε όμως πως και η αντιπολίτευση δεν διαφωνούσε με το περιεχόμενο της απόφασης, αλλά με τον τρόπο που αυτή είχε ληφθεί.³³⁶

Με την αποστολή στρατού στην Κορέα η Τουρκία προσπαθεί να θέσει την Ατλαντική Συμμαχία προ τετελεσμένων γεγονότων. Ήταν φανερό η επιθυμία της Τουρκίας να μεταμορφωθεί σε πρωταγωνιστή της πτέρυγας στη Μεσόγειο, ενταγμένη σε ένα παγκόσμιο σύστημα που θα συνεργάζεται απευθείας με τις ΗΠΑ ως ισότιμο μέλος. Κυρίως αυτό που επιδίωκε η κυβέρνηση των Δημοκρατικών ήταν να καταστήσει την Τουρκία σημείο αναφοράς που θα κατείχε τα πρωτεία στην Αν. Μεσόγειο, ενώ παράλληλα έστελνε ένα σαφέστατο μήνυμα πως αυτοπροσδιοριζόταν ως δυτική δημοκρατία.³³⁷ Ο πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ σε μια κίνηση μεγαλοπρεπισμού και επίδειξης ισχύος ανακοίνωσε στις 7 Νοεμβρίου 1950 σε λόγο του προς την τουρκική εθνοσυνέλευση, πως η αποστολή τουρκικού στρατού στην Κορέα επιβεβαίωνε την μελλοντική είσοδο της χώρας στο ΝΑΤΟ.³³⁸ Επίσης με την άποψη του Τούρκου προέδρου συμφωνούσε και μέρος της στρατιωτικής ηγεσίας. Ο στρατηγός Γιουσούφ Εγγέλι δεν δίστασε να υποστηρίξει πως η στιγμή εκείνη αποτελούσε την μεγαλύτερη ευκαιρία που θα είχε η Τουρκία μεταπολεμικά, ώστε να ενταχθεί σε μια μεγάλη στρατιωτική συμμαχία χωρίς σημαντικό κόστος ή να αναγκαστεί να προβεί σε υποχωρήσεις.³³⁹ Στον αντίποδα, ο Αμερικανός πρέσβης στην Άγκυρα, George Wadsworth, είχε προειδοποιήσει την κυβέρνηση πως σε καμία περίπτωση, η στήριξη της Νοτίου Κορέας στον πόλεμο δεν συνεπαγόταν και την αυτόματη ένταξη οποιασδήποτε χώρας στο ΝΑΤΟ.³⁴⁰

Η Ελλάδα αν και σε πρώτη φάση ήταν θεατής των εξελίξεων, πολύ γρήγορα δραστηριοποιήθηκε. Η ελληνική κυβέρνηση εξέφρασε την άμεση στήριξη και συμπαράστασή της προς την Δημοκρατία της Κορέας, κάνοντας μάλιστα λόγο και για

³³⁵ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 291-292

³³⁶ Σχετικά με τις αντιδράσεις της αντιπολίτευσης, ελάχιστοι ήταν αυτοί που εναντιώθηκαν στην απόφαση της κυβέρνησης για αποστολή στρατού στην Κορέα. Αξιοσημείωτο περιστατικό είναι η σύλληψη του προέδρου και του γενικού γραμματέα του Τουρκικού Συνδέσμου Ειρήνης στις 29 Ιουλίου 1950, όταν δήλωσαν ανοιχτά την εναντίωσή τους για τη συμμετοχή της Τουρκίας και την αποστολή στρατού στην Κορέα Βλ. Oran B., *Turkish foreign policy, 1919-2006*, *ό.π.*, σ. 293

³³⁷ Huseyin Bagci, *Η τουρκική εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή την περίοδο 1950-1960*, στο Φαρούκ Σονμέζογλου επιμ., *Μύθος και Πραγματικότητα: Ανάλυση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής*, τόμος Α', μετάφρ. Χρήστος Τσιβιτζίογλου, Γνώμων, Αθήνα, 2001, σ. 150-152

³³⁸ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 79, υποφ. 4, *Ομιλία προέδρου δημοκρατίας ενώπιον της τουρκικής εθνοσυνελεύσεως*, πρέσβης Κουντουμάς, προς ΥΠΕΞ, Α' Πολιτική διεύθυνση, Τμήμα Τουρκίας, Αρ. Πρ. 2658, Άγκυρα, 7/11/1950 ·Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, 76-77

³³⁹ Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, σ. 75

³⁴⁰ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 291-292

αποστολής βοήθειας. Αρχικά, έχοντας βγει από ένα μακρύ εμφύλιο πόλεμο δεν ήταν διατεθειμένη να αυξήσει τις στρατιωτικές δαπάνες ή να αποστείλει μεγάλο αριθμό στρατιωτών. Πολλές ήταν οι φωνές στην στρατιωτική ηγεσία που συνηγορούσαν για την αποτροπή απαγκίστρωσης πεζικού και πυροβολικού από τον εθνικό κορμό προς όφελος της Κορέας. Μάλιστα υπέρ της άποψης αυτής φαίνεται πως τασσόταν και ο Παπάγος. Ο αρχιστράτηγος τόνιζε πως οι δυνάμεις του στρατού ξηράς μόλις που επαρκούσαν για την αποτελεσματική αντιμετώπιση ενδεχόμενης υποτροπής του συμμοριτισμού και για λόγους εθνικής ασφάλειας απέκλειε το σενάριο αποστολής ακόμα και ενός οπλίτη στην Κορέα.³⁴¹ Επιπλέον και η ECA/G ζητούσε τον περιορισμό νέων υπέρογκων στρατιωτικών δαπανών. Για το λόγο αυτό, η Αθήνα προσανατολίστηκε στην επιλογή της αποστολής μιας μικρής δύναμης αεροπλάνων Dakota C-47.

Οι ΗΠΑ προσπάθησαν από την πρώτη στιγμή να πείσουν την Ελλάδα και την Τουρκία για ενεργή συμμετοχή. Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι μιλούσαν με τα καλύτερα λόγια για την δυναμική και την πειθαρχία των συμμαχικών στρατιωτικών μονάδων. Σε επίσκεψή του στην τουρκική πρωτεύουσα ο γεροϋσιαστής George Kanne υποστήριξε πως αν η μεγάλη τουρκική αποστολή συνοδευόταν και από μονάδες του ελληνικού στρατού, τις οποίες χαρακτήρισε ως τις πιο μαχητικές και ανδρείες στα πεδία των μαχών, τότε τα αποτελέσματα στην Κορέα θα ήταν σαφώς ευνοϊκότερα.³⁴² Επίσης και το Κογκρέσο εξέφραζε φανερά την απογοήτευσή του για την απροθυμία της Ελλάδας να μην στείλει στρατό. Οι Αμερικανοί συνέχιζαν να ασκούν πιέσεις ελπίζοντας στην δημιουργία θετικού για τα συμφέροντά τους κλίματος, παρά τις διαβεβαιώσεις του πρέσβη Πολίτη πως η χώρα βρισκόταν διαρκώς σε μεγάλο κίνδυνο.³⁴³

Υπό το βάρος των πιέσεων τελικά η Ελλάδα υπέκυψε στα εξωτερικά αιτήματα και αποδέχθηκε την αποστολή στρατού. Κυρίως η απόφαση της Τουρκίας να αποστείλει μια ολόκληρη ταξιαρχία και η διαβεβαίωση των ΗΠΑ για παροχή επιπλέον κονδυλίων στρατιωτικής βοήθειας, ώθησαν την ελληνική κυβέρνηση προς αυτή την κατεύθυνση. Ως συνέπεια αυτού και η ECA/G αναγκάστηκε να αλλάξει τα σχέδια και

³⁴¹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 9, υποφ. 5, *Σημείωμα επί συνομιλίας του υφυπουργού μετά του αρχιστράτηγου*, γραφείο μόνιμου υφυπουργού Εξωτερικών, Αρ. Πρ. ΙΒ/39851/Α3/ΚΟΡ, Αθήνα, 15/7/1950

³⁴² Δημήτρης Κίτσος, *Η Ελληνική Συμμετοχή στον Πόλεμο της Κορέας, 1950-1953*, διπλωματική εργασία, ΠΑΜΑΚ, Θεσσαλονίκη, 2021, σ. 67-68 · ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 9, υποφ. 3, πρόεδρος υπουργός Σπύρος Καπετανίδης, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 40767, Αθήνα, 26/8/1950

³⁴³ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 9, υποφ. 5, *κρυπτοτηλεγράφημα*, πρέσβης Πολίτης, προς ΥΠΕΞ, Γ' Πολιτική διεύθυνση, Αρ. Πρ. 10556, Ουάσινγκτον, 21/7/1950

τον προγραμματισμό της και να μεταφέρει εκ νέου πόρους για τις στρατιωτικές δαπάνες.³⁴⁴ Επιπλέον και ο συνταγματάρχης Παπαρρόδος είχε ταχθεί υπέρ της άμεσης αποστολής στρατού στην Κορέα και κατόπιν συνομιλιών με Αμερικανούς ομολόγους του, εξέφρασε την άποψη πως: «*Η δήλωση της Ελλάδος ότι θα συμμετάσχη δια μονάδων στρατού ξηράς ανεμένετο λόγω του μεγάλου ηθικού αντικτύπου, [...] καθόσον η Ελλάς θεωρείται σύμβολον επιτυχούς αντιστάσεως κατά του κομμουνισμού*».³⁴⁵ Άλλωστε και η κυβέρνηση Νικολάου Πλαστήρα στην Αθήνα προσανατολιζόταν από τον Αύγουστο προς αυτή την κατεύθυνση.

Το Σεπτέμβριο του 1950 η Ελλάδα πήρε τελικά την μεγάλη απόφαση. Η νέα κυβέρνηση του Σοφοκλή Βενιζέλου, η οποία είχε σχηματιστεί μετά την πτώση αυτής του Πλαστήρα λίγες μέρες νωρίτερα, απάντησε θετικά στο αίτημα και έκανε λόγο για αποστολή μιας ταξιαρχίας 3.500 ανδρών.³⁴⁶ Αρχικά, το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα (ΕΚΣΕ) τέθηκε υπό τις διαταγές του ταξιαρχου Σόλωνα Γκίκα και στάλθηκε για εκπαίδευση στη Λαμία. Η είδηση αυτή χαροποίησε ιδιαίτερα την αμερικάνικη κυβέρνηση. Μάλιστα ο πρόεδρος Harry Truman διέκοψε ομιλία του μέσω του ραδιοφώνου, όταν ενημερώθηκε για την απόφαση της Ελλάδας να βοηθήσει με την αποστολή ταξιαρχίας, ώστε να ευχαριστήσει την κυβέρνηση για την προσφορά της.³⁴⁷ Κατόπιν στις 30 του μηνός, το ΓΕΕΘΑ ανέφερε λεπτομερώς τα χαρακτηριστικά του ΕΚΣΕ προς το Πεντάγωνο. Οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις αποδέχονταν χωρίς επιφύλαξη την πλήρη υπαγωγή τους στον στρατηγό Douglas MacArthur.³⁴⁸ Ωστόσο, πολύ σύντομα τα δεδομένα άλλαξαν για ακόμα μια φορά και τον Οκτώβριο η δύναμη του ΕΚΣΕ περιορίστηκε στο 1/3, λαμβάνοντας τη μορφή ενισχυμένου τάγματος. Διοικητές του νέου τάγματος ορίστηκαν ο συνταγματάρχης Ιωάννης Δασκαλόπουλος και ο διοικητής Διονύσης Αρμπούζης.³⁴⁹

Γενικά οι αντιδράσεις απέναντι στην ελληνική συμμετοχή στην Κορέα ήταν ισχνές. Από την πλευρά της αντιπολίτευσης ο Κωνσταντίνος Τσαλδάρης άσκησε

³⁴⁴ Στεφανίδης Γ., *Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο*, ό.π., σ. 207-208

³⁴⁵ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 9, υποφ. 5, *Ενίσχυσις αγώνος εις Κορέαν δια στρατευμάτων ξηράς*, συνταγματάρχης Ν. Κ. Παπαρρόδου, προς πρεσβεία Ουάσιγκτον, Αρ. Πρ. 1235/12/1201, 31/7/1950

³⁴⁶ Ιωάννης Γεμενετζής, *Το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα στη Κορέα 1950-1955*, στρατιωτική επιθεώρηση, Μάρτιος-Απρίλιος 2004, σ. 109

³⁴⁷ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 9, υποφ. 5, *κρυπτοτηλεγράφημα*, πρέσβης Πολίτης, προς ΥΠΕΞ, Γ' Πολιτική διεύθυνση, Αρ. Πρ. 10694, Ουάσιγκτον, 2/9/1950

³⁴⁸ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 9, υποφ. 5, *Απαντήσεις εις ερωτηματολόγιον*, ΓΕΕΘΑ/Β ΜΕΟ, προς Σ.Ο.Η.Π.Ε, Αρ. Πρ. 50022, 30/9/1950

³⁴⁹ Γενικό Επιτελείο Στρατού/ Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), *Το Εκστρατευτικό Σώμα Ελλάδος εις Κορέαν*, Αθήνα, 1977, σ. 29-30 ·Κίτσος Δ., ό.π., σ. 74

κριτική στην κυβέρνηση, διότι το ΕΚΣΕ δεν ενσωματώθηκε από την πρώτη στιγμή στο σώμα των Ηνωμένων Εθνών, αλλά θεωρήθηκε ως μια ανεξάρτητη εθελοντική αποστολή.³⁵⁰ Επίσης περιορισμένη αντίδραση υπήρξε και από το Κέντρο σε μεμονωμένες περιπτώσεις. Ο βουλευτής της ΕΠΕΚ Ανδρέας Ιωσήφ κατά την διάρκεια της συζήτησης στο κοινοβούλιο απηύθυνε ερώτημα προς την κυβέρνηση σχετικά με το αν η Ελλάδα με την αποστολή του ΕΚΣΕ εξασφάλιζε σε αντάλλαγμα την προοπτική μελλοντικής ένταξης στο ΝΑΤΟ.³⁵¹ Εντούτοις, η κυβέρνηση Σοφοκλή Βενιζέλου αρνήθηκε την εργαλειοποίηση του ΕΚΣΕ και την πολιτική των ανταλλαγμάτων, υποστηρίζοντας πως η αποστολή της δύναμης ήταν μια πράξη συμβολική και όχι διαπραγματευτική. Οι κύριες αντιδράσεις προήλθαν από την Αριστερά. Το ΚΚΕ καταδίκασε την αποστολή στρατού στην Κορέα. Έκανε λόγο για ιμπεριαλιστική επέμβαση της Ελλάδας σε ένα απόμακρο σημείο του χάρτη στην άλλη πλευρά του κόσμου. Ακόμα χαρακτήρισε την κυβέρνηση ως όργανο του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού που υποβοηθούσε στην προετοιμασία ενός νέου μετώπου αλά Κορέα στα Βαλκάνια με τη συνδρομή της Γιουγκοσλαβίας.³⁵²

Η τελική δύναμη του ΕΚΣΕ καθορίστηκε στους 1.000 οπλίτες. Κατόπιν συμφωνίας με τις ΗΠΑ αποφασίστηκε η μεταφορά αυτού στην Κορέα με αμερικάνικο οπλιταγωγό. Παρόμοιου τύπου πλοία που ήταν στη διάθεση του ελληνικού ναυτικού κρίθηκαν ακατάλληλα για να εκτελέσουν ταξίδια τέτοιων αποστάσεων για την μεταφορά και ανεφοδιασμό των δυνάμεων.³⁵³ Επιπλέον προς αναπλήρωση της αρχικής συμφωνίας αποφασίστηκε η αποστολή 9 αεροπλάνων Dakota. Η αναχώρηση του ΕΚΣΕ έγινε από το λιμάνι του Πειραιά στις 15 Νοεμβρίου 1950. Προτού αποχωρήσει, συμμετείχε σε τιμητική παρέλαση στο Σύνταγμα ενώπιον του βασιλιά Παύλου, του πρωθυπουργού Σοφοκλή Βενιζέλου, του αρχιστράτηγου Αλέξανδρου Παπάγου, καθώς και παρόντων ξένων πρεσβευτών.³⁵⁴ Έπειτα ακολούθησε κατάθεση στεφάνου στο μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη, με τον βασιλιά στο τέλος να παραδίδει στον συνταγματάρχη Δασκαλόπουλο την ελληνική πολεμική σημαία ζητώντας του να την υπερασπιστεί με πίστη και αφοσίωση.³⁵⁵

³⁵⁰ Κίτσος Δ., *ό.π.*, σ. 76

³⁵¹ Δασκαλάκης Ι., *ό.π.*, σ. 296

³⁵² Στο ίδιο, σ. 191

³⁵³ Κίτσος Δ., *ό.π.*, σ. 86

³⁵⁴ Δασκαλάκης Ι., *ό.π.*, σ. 427 · Hickey M., *ό.π.*, σ. 283

³⁵⁵ Δασκαλάκης Ι., *ό.π.*, σ. 427 · ΓΕΣ/ΔΙΣ, *ό.π.*, σ. 30

Το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα έφτασε στην Κορέα τον Δεκέμβριο του 1950 και τέθηκε υπό την εποπτεία του Αμερικανού διοικητή Matthew Ridgway. Συμμετείχε από την πρώτη στιγμή στις μάχες και σε μεγάλες επιχειρήσεις καθόλη τη διάρκεια του πολέμου μέχρι το 1953. Η αντικατάσταση του Douglas MacArthur σήμανε αλλαγές και στην ιεραρχία που επηρέασαν το ΕΚΣΕ. Την διοίκηση της 8ης στρατιάς, στην οποία ανήκε, ανέλαβε την άνοιξη του 1951 ο παλιός γνώριμος James Van Fleet, αφού ο Matthew Ridgway διορίστηκε επιχειρησιακός αρχηγός όλων των δυνάμεων του ΟΗΕ.³⁵⁶ Διακρίθηκε για την ανδρεία και την μαχητικότητα του εντυπωσιάζοντας ακόμα και τους Αμερικανούς διοικητές.³⁵⁷ Τα διθυραμβικά σχόλια για την δράση των στρατιωτών του ΕΚΣΕ είχαν ως επακόλουθο την παρασημοφόρησή τους. Τον Ιούνιο του 1952 μετά από 2 χρόνια σκληρών μαχών επισκέφθηκε το ΕΚΣΕ ο αρχηγός ΓΕΣ Θρασύβουλος Τσακαλώτος. Ο αντιστράτηγος ευχαρίστησε τους οπλίτες για την παρουσία τους στη μάχη για τη διατήρηση της δημοκρατίας και τους παρασημοφόρησε με το μετάλλιο του αρχιεπισκόπου Αθηνών και με τον πολεμικό σταυρό Α΄ τάξης.³⁵⁸ Οι ελληνικές δυνάμεις πολέμησαν με αυταπάρηση και ηρωισμό στις μάχες για την διατήρηση της πρωτεύουσας του Νότου, Σεούλ, καθώς και στα υψώματα 381³⁵⁹ και 313. Συνολικά στην Κορέα υπηρέτησαν πάνω από 10.000 Έλληνες εθελοντές και κληρωτοί που αναπλήρωναν την αρχική δύναμη των 1.000 ανδρών. Οι απώλειες του ΕΚΣΕ ανήλθαν στους 186 νεκρούς, 610 τραυματίες και 12 θάνατοι αεροπόρων ως πληρώματα στα 4 καταρριφθέντα Dakota C-47.³⁶⁰

Από την άλλη το τουρκικό σώμα στρατού αριθμούσε αρχικά 4.500 άνδρες. Ήταν δηλαδή πολλαπλάσιο αριθμητικά του αντίστοιχου ελληνικού. Αναφορικά με τον αριθμό των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων, συνολικά υπηρέτησαν πάνω από 25.000 στρατιώτες ως εθελοντές, έφεδροι και αναπληρωτές κληρωτοί στον τριετή πόλεμο, με τις απώλειες να φτάνουν τις 3.000 νεκρούς και τραυματίες.³⁶¹ Βέβαια οι αναλογίες μεταξύ των δυο χωρών διαφέρουν σημαντικά, ειδικά αν αναλογιστούμε πως η Ελλάδα είχε μόλις βγει από εμπόλεμη κατάσταση. Όπως το ελληνικό σώμα έτσι και το τουρκικό

³⁵⁶ Σαζανίδης Χ., *Ξένοι, Βάσεις και Πυρηνικά*, ό.π., σ. 274

³⁵⁷ Hickey M., ό.π., σ. 605-606

³⁵⁸ Κίτσος Δ., ό.π., σ. 107 ·ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 113-115

³⁵⁹ Η μάχη του υψώματος 381 αποτέλεσε την αιματηρότερη συμπλοκή που συμμετείχε το ΕΚΣΕ. Συνολικά οι ελληνικές δυνάμεις απώλεσαν 128 στρατιώτες, προκαλώντας όμως πολλαπλάσιες απώλειες στα κινεζικά στρατεύματα και κατόρθωσαν να βγουν νικήτριες παρά το μεγάλο αριθμητικό μειονέκτημα. Βλ. και Hickey M. ό.π., σ. 283-285

³⁶⁰ Γεμενετζής Ι., ό.π., σ. 119 ·Σαζανίδης Χ., ό.π., σ. 274 & 341 ·ΓΕΣ/ΔΙΣ, ό.π., σ. 184-188 ·Hickey M., ό.π., σ. 606-610

³⁶¹ Hale W., ό.π., σ. 156

διακρίθηκε στις μάχες και είχε σπουδαία συνεισφορά. Από την πρώτη στιγμή συμμετείχε στην εκστρατεία των Ηνωμένων Εθνών. Τον Νοέμβριο του 1950 οι τουρκικές δυνάμεις προσπάθησαν να σταματήσουν την προέλαση των Κινέζων. Μεγάλες μάχες σημειώθηκαν στην Τοκτσόν, το Γουαόν και το Σινάμ-Νι, όπου οι Τούρκοι αντιστάθηκαν, αλλά αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν προς τις νέες γραμμές άμυνας που οργάνωσαν οι Αμερικάνοι.³⁶² Μάλιστα οι Τούρκοι αργότερα δήλωσαν πως θα μπορούσαν να κρατήσουν τις θέσεις τους αν είχαν την βοήθεια των Αμερικάνων, τους οποίους κατηγόρησαν για έλλειψη μαχητικότητας.³⁶³ Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως κατά τον πρώτο χρόνο οι απώλειες του τουρκικού σώματος έφτασαν το 10% κατέχοντας ουσιαστικά αρνητικό ρεκόρ απωλειών αναλογικά με άλλες ξένες ταξιαρχίες.³⁶⁴

4.3 Τα συμπεράσματα ενός πολέμου που ποτέ δεν τέλειωσε

Ο πόλεμος της Κορέας σήμανε την πλήρη αλλαγή των συσχετισμών. Η μεγαλύτερη έκκληση για την Δύση φαίνεται να αποτελούσε σίγουρα η εμφάνιση της Κίνας ως μιας νέας ισχυρής παγκόσμιας δύναμης που θα συμμαχούσε με την ΕΣΣΔ και θα επιδίωκε την ιδεολογική επέκταση των κομμουνιστικών δυνάμεων παγκοσμίως. Ακριβώς αυτό λειτούργησε ως παράγοντας που έφερε τις φωνές των πιο φανατικών αντικομμουνιστών στο προσκήνιο. Ειδικότερα αποτέλεσε ταφόπλακα στην μετριοπαθή πολιτική του George Kennan για προσπάθεια περιορισμού της κομμουνιστικής επιρροής. Παρόλο που προηγουμένως ο Kennan υποστήριζε το δόγμα της οικονομικής και πολιτικής ανάσχεσης, πλέον το National Security Council (NSC) δήλωνε πως η ανάσχεση δεν έπρεπε να περιορίζεται στην Ευρώπη και να έχει αμυντικό χαρακτήρα, αλλά αντιθέτως να επεκταθεί παγκοσμίως με στρατιωτικά μέσα και με έμφαση στις περιοχές γύρω από την ΕΣΣΔ και την Κίνα.³⁶⁵ Πιο συγκεκριμένα, οι εκθέσεις του NSC-68 έκαναν λόγο για υπεροπλία των Σοβιετικών σε όλους τους τομείς και γι' αυτό οι ΗΠΑ έπρεπε εκτάκτως να αυξήσουν τη βοήθεια των προγραμμάτων παροχής στρατιωτικής βοήθειας, αλλά και ταυτόχρονα να την επεκτείνουν σε χώρες που δεν απολάμβαναν μέχρι τότε το προνόμιο αυτό.³⁶⁶

³⁶² Hickey M., *ό.π.*, σ. 216-218

³⁶³ Στο ίδιο, σ. 222-223

³⁶⁴ Hale W., *ό.π.*, σ. 156

³⁶⁵ Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία*, *ό.π.*, σ. 127-128 · Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 306-313

³⁶⁶ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 306-313

Ο φόβος στο δυτικό στρατόπεδο για μια αιφνίδια επίθεση αυξήθηκε ραγδαία μετά τα αποκάλυπτα γεγονότα στην Κορέα. Ο πόλεμος στην Κορέα λειτούργησε ως απόδειξη των θέσεων της έκθεσης NSC-68 και του Paul Nitze, δηλαδή την πεποίθηση πως η Δύση πρέπει να προβάλλει τα όπλα της και να απαντά με αυτά σε κάθε πρόκληση της ΕΣΣΔ, ώστε να αποθαρρύνεται η κομμουνιστική απειλή.³⁶⁷ Έτσι εισερχόμενες στη δεκαετία του 1950 οι Ηνωμένες Πολιτείες θα σκληρύνουν τη στάση τους. Η πρόταση για παγκόσμια ανάσχεση της κομμουνιστικής ιδεολογίας εφαρμόζεται. Συμπερασματικά, ο πραγματισμός και η μετριοπάθεια του δόγματος Κένναν αντικαταστάθηκαν από τον σκληροπυρηνικό αντικομμουνισμό που δεν θα δίσταζε να χρησιμοποιήσει τα όπλα σε οποιοδήποτε μέρος της υφελίου.

Ξεμπερδώντας η Ελλάδα από τον εμφύλιο και αξιοποιώντας εύστοχα τους πόρους του Σχεδίου Μάρσαλ, είχε θεωρητικά καταφέρει σε σύντομο χρονικό διάστημα να κερδίσει την εμπιστοσύνη της Δύσης. Επίσης η γειτνίαση με την Τουρκία και τον αναδιοργανωμένο αξιόμαχο στρατό της δημιούργησε μια γραμμή άμυνας, ικανής να αντισταθεί στις κομμουνιστικές βλέψεις στα Βαλκάνια και τη Μεσόγειο. Μάλιστα οι ΗΠΑ προχώρησαν στην αντικατάσταση του στρατηγού James Van Fleet από τον κατώτερό του Reuben Ellis Jenkins και απέσυραν σημαντικό αριθμό αμερικανικών δυνάμεων από την περιοχή, δίνοντας την αίσθηση πως έδειχναν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις ελληνοτουρκικές δυνάμεις για την επιτήρηση της τάξης.³⁶⁸ Ωστόσο, η Ελλάδα και Τουρκία από τη δική τους πλευρά ακολουθούσαν πολιτική άσκησης πίεσεων ώστε να μην αφεθούν απροστάτευτες, με απώτερο στόχο την ένταξη στο ΝΑΤΟ.

Η ενεργή συμμετοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας στον πόλεμο της Κορέας δεν πέρασε απαρατήρητη. Με την αποστολή εκστρατευτικών σωμάτων και στήριξης των κυρώσεων κατά του Βορρά έδωσαν ισχυρό κίνητρο για την ένταξή τους στην Ατλαντική Συμμαχία.³⁶⁹ Η επίθεση του κομμουνιστικού Βορρά κατά του δημοκρατικού Νότου καλλιέργησε έντονο κλίμα ανασφάλειας, το οποίο εκμεταλλεύθηκαν. Είχαν προηγηθεί η ίδρυση της COMINFORM και της COMECON, ο αποκλεισμός του Βερολίνου και το πραξικόπημα της Πράγας, τα οποία συνολικά πλέον είχαν αμβλύνει τις αντιθέσεις εντός του ΝΑΤΟ για το αν ήταν απαραίτητο να

³⁶⁷ Στεφανίδης Ι., *Ψυχρός Πόλεμος*, ό.π., σ. 53-55

³⁶⁸ Πετρίδου Αικ., ό.π., σ. 73

³⁶⁹ Κωνσταντίνος Σβολόπουλος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1981*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, τόμος Β', Αθήνα, 1992, σ. 32 ·Στεφανίδης Ι., *Ψυχρός Πόλεμος*, ό.π., σ. 173-174

ενταχθούν οι δυο χώρες στην οικογένειά του.³⁷⁰ Τα δυο κράτη προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να δείξουν «καλή διαγωγή» και θέληση, αλλά παράλληλα ανταγωνίζονταν και η μια την άλλη ως προς το ποια είχε το «πάνω χέρι» και ποια εθελοντική αποστολή στη Κορέα είχε συνεισφέρει τα μέγιστα. Ωστόσο, μεταξύ των δυο διατηρήθηκε κλίμα άμιλλας με τις δυο πλευρές να κάνουν λόγο για αναγκαία συνεργασία σε στρατιωτικά ζητήματα.

³⁷⁰ Σβολόπουλος Κ., *ό.π.*, σ. 32

Κεφάλαιο πέμπτο

5. Η είσοδος στο NATO

Πώς εισέρχονται λοιπόν η Ελλάδα και η Τουρκία στο NATO; Είναι γεγονός πως από τα πρώτα χρόνια του πολέμου οι σχέσεις μεταξύ Τουρκίας-ΕΣΣΔ έπαιρναν την κατιούσα, ενώ η κατάσταση στο εσωτερικό της Ελλάδας χειρότερη, οδηγώντας εν τέλει στον αιματηρό και αδελφοκτόνο εμφύλιο. Η επιβολή του Δόγματος Τρούμαν τον Μάρτιο του 1947 ήταν καθοριστική για τις εξελίξεις. Επρόκειτο για μια οικονομική παρέμβαση που προηγήθηκε της στρατιωτικής. Οι εισαγωγές από τις ΗΠΑ και τα εκατομμύρια δολάρια οικονομικής βοήθειας άλλαξαν τις ισορροπίες και οδήγησαν σε νίκη των κυβερνητικών δυνάμεων και του Εθνικού στρατού στην Ελλάδα. Παράλληλα, η Αγκυρα κατόρθωσε να αναδιοργανώσει το στράτευμά της και να λάβει επιπρόσθετους πόρους για την ανασυγκρότηση μιας στάσιμης οικονομίας. Το σημαντικότερο όλων των γεγονότων όμως για να κατανοήσουμε την κατάσταση που διαμορφώνεται μετά το 1949, είναι πως οι ΗΠΑ αναλαμβάνουν ένα ρόλο κηδεμόνα στην περιοχή των Βαλκανίων που θεωρείται δημοκρατική. Οι ΗΠΑ αντικατέστησαν ουσιαστικά την Βρετανία ήδη από το 1947 ως κυρίαρχη δύναμη στην περιοχή και έγιναν ο τοποτηρητής και ο κύριος πάροχος στρατιωτικής και οικονομικής αρωγής.³⁷¹

Η από Βορρά κομμουνιστική απειλή κυριαρχούσε στο ιδεολογικό και στρατιωτικό εποικοδόμημα. Για την Ελλάδα αυτή η απειλή ήταν υπαρκτή. Όλες οι χώρες στα βόρεια σύνορα της Ελλάδας, δηλαδή η Αλβανία, η Γιουγκοσλαβία και η Βουλγαρία, είχαν ασπαστεί την κομμουνιστική ιδεολογία και είχαν ενταχθεί στην σφαίρα επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης. Η Βουλγαρία εμφανιζόταν ως ο κύριος αντίζηλος της Ελλάδας, καθώς είχε εκδηλώσει αναθεωρητικές τάσεις και διεκδικούσε εδάφη σε Μακεδονία και Θράκη. Επιπλέον η Αλβανία υπό την καθοδήγηση του Ενβέρ Χότζα είχε αρχικά τεθεί υπό την στέγη και την κηδεμονία του Τίτο, αλλά από το 1948 στράφηκε σταδιακά στην αγκαλιά της ΕΣΣΔ. Μάλιστα το 1949 η Λαϊκή Δημοκρατία της Αλβανίας έγινε δεκτή στην COMECON, οξύνοντας την αντιπαράθεση και ενισχύοντας τον κίνδυνο του βορείου μετώπου, παρόλο που το μέγεθος, η έκταση και οι παραγωγικές της δυνατότητες την είχαν καταστήσει ως την χώρα από την οποία η Ελλάδα διέτρεχε τον μικρότερο κίνδυνο. Τέλος, η Γιουγκοσλαβία ήταν η πιο σημαντική σοσιαλιστική δύναμη. Μπορεί να παρουσιαζόταν ως η πιο μετριοπαθής και

³⁷¹ Σαζανίδης Χ., *ό.π.*, σ. 267-268

συγκρατημένη κομμουνιστική χώρα, αλλά τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια ήταν σε ανοιχτή αντιπαράθεση με το δυτικό μπλοκ για το ζήτημα της Τεργέστης.³⁷²

Οι δυο μεσογειακές δημοκρατίες ακολούθησαν παρόμοια εξωτερική πολιτική στο ζήτημα της ένταξης σε ένα οργανισμό. Αν και τυπικά συμμαχούν, παράλληλα ανταγωνίζονταν μεταξύ τους για το ποια εκ των δυο θα αποσπούσε μεγαλύτερη στήριξη και περισσότερους πόρους από τη Δύση. Όταν η διαδικασία της ανασυγκρότησης λάβει τέλος στην Τουρκία και ο εμφύλιος στην Ελλάδα αναδείξει νικήτρια την φιλοδυτική παράταξη, τότε και τα δυο κράτη θα προσπαθήσουν να αποσπάσουν εγγυήσεις ασφάλειας από το εξωτερικό και να ενταχθούν σε ένα στρατιωτικό οργανισμό. Πρώτιστος στόχος κατέστη η συμμετοχή στο νέο στρατιωτικό οικοδόμημα που είχαν δημιουργήσει οι δυτικοί και ονομαζόταν ΝΑΤΟ. Για την Ελλάδα και την Τουρκία που αντιμετώπιζαν έντονα προβλήματα στον τομέα της εθνικής άμυνας, η ένταξή τους στο ΝΑΤΟ αποτέλεσε στρατηγικό στόχο, ενώ για την είσοδό τους σ' αυτό προχώρησαν σε στενή συνεργασία υπό αμερικανική προτροπή και επίνευση.³⁷³

5.1 Η δημιουργία του Βορειοατλαντικού Συμφώνου

Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος επέφερε σαρωτικές αλλαγές. Κυρίως όμως αυτό που αυξήθηκε ραγδαία ήταν ο φόβος απέναντι στην ενδεχόμενη επέκταση του κομμουνιστικού κινήματος. Η διαίρεση της Γερμανίας και η υπαγωγή των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης στο δίκτυο επιρροής της Μόσχας, ενώ προηγουμένως χρησίμευαν ως αντικομμουνιστικό ανάχωμα, αναζωπύρωσε τον φόβο για ένα νέο 1917 στην Ευρώπη. Την επαύριο του Β΄ Παγκοσμίου και τα όσα ακολούθησαν τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, η Βρετανία και η Γαλλία φοβούνταν μια πιθανή επίθεση της ΕΣΣΔ. Ο φόβος αυτός κυριαρχούταν από την μόνιμη πλέον παρουσία του σοσιαλισμού στην Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη και τα Βαλκάνια. Τα δυο στρατόπεδα συνόρευαν μεταξύ τους χωρίς να υπάρχει μια ουδέτερη ζώνη. Έτσι το 1947 η Βρετανία και η Γαλλία προχώρησαν σε μια διμερή στρατιωτική συμμαχία.

Οι εξελίξεις που ακολούθησαν όμως δεν ήταν οι ιδανικές και η κατάσταση οξύνθηκε ακόμα περισσότερο μέσα σε λίγο διάστημα. Η αποπομπή των κομμουνιστικών κομμάτων από τις κυβερνήσεις και η έλευση της βοήθειας του

³⁷² Άναλις Δ., *ό.π.*, σ. 67-69

³⁷³ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 41

Σχεδίου Μάρσαλ προσέφεραν μια ανάσα στην Γηραιά ήπειρο.³⁷⁴ Η κομμουνιστική επιρροή περιορίστηκε αισθητά. Πολύ σύντομα όμως εντός του 1948 ο κίνδυνος επανέρχεται και μαζί του και η ένοπλη απειλή. Επομένως τα ευρωπαϊκά κράτη συντόνισαν τις προσπάθειές τους για την δημιουργία αμυντικών συμμαχιών μέσα από ένα σύστημα εγγυήσεων και πολυμερών συμφωνιών.

Τον Μάρτιο του 1948 η Βρετανία, η Γαλλία, το Βέλγιο, η Ολλανδία και το Λουξεμβούργο υπέγραψαν τη συνθήκη των Βρυξελλών. Η συμφωνία αυτή βασιζόταν ακριβώς πάνω στην διμερή συνθήκη που είχαν υπογράψει τον προηγούμενο χρόνο η Μ. Βρετανία και η Γαλλία. Ήταν μια ξεκάθαρα αμυντική στρατιωτική συμμαχία που στρεφόταν κατά οποιασδήποτε χώρας προέβαινε σε επίθεση εναντίον ενός εκ των μελών του συμφώνου.³⁷⁵ Η συμμαχία είχε στόχο την ανακοπή ενδεχόμενης απειλής από την ΕΣΣΔ, εντούτοις στρεφόταν κυρίως κατά της Γερμανίας στην περίπτωση που αυτή εκδήλωνε έντονες милитарιστικές και ιμπεριαλιστικές τάσεις.³⁷⁶ Επίσης ανοιχτό αφηνόταν και το ενδεχόμενο της συμμετοχής της Ιταλίας μελλοντικά, εφόσον έδειχνε «καλή διαγωγή». Το σύμφωνο διοικούταν από δυο επιτροπές. Στο πολιτικό σκέλος συμμετείχαν οι υπουργοί Εξωτερικών Βρετανίας, Γαλλίας και Μπενελούξ. Στον στρατιωτικό τομέα συστάθηκε αντίστοιχη επιτροπή από τους υπουργούς Αμύνης. Αργότερα σχηματίστηκε κεντρικό στρατηγείο με έδρα το Φοντενεμπλό της Γαλλίας και ανώτατο επιτελάρχη τον στρατηγό Bernard Montgomery.³⁷⁷

Εμπνευστής αυτής της συνθήκης και του πνεύματός της ήταν ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Ernest Bevin.³⁷⁸ Σύμφωνα με τον Bevin, το σύμφωνο αυτό δεν εξασφάλιζε την ασφάλεια και τη σταθερότητα στη δυτική πλευρά του Ρήνου, όμως αποτελούσε περισσότερο ένα προληπτικό μέτρο και μήνυμα προς τον ανατολικό συνασπισμό. Κανένα μικρό κράτος δεν θα αφηνόταν στην τύχη του, καθώς θα μπορούσε να υπολογίζει στην αμοιβαία βοήθεια δυο μεγάλων δυνάμεων. Ακόμα ο Βρετανός υπουργός τόνιζε με έμφαση πως όπως η Αγγλο-Γαλλική συνθήκη αποτέλεσε τη βάση για το σύμφωνο των Βρυξελλών, έτσι αυτό με τη σειρά του θα συνιστούσε τον θεμέλιο λίθο για την δημιουργία ευρύτερης συμμαχίας πέραν της Ευρώπης.

³⁷⁴ Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, η αποπομπή των κομμουνιστικών κομμάτων από τις κυβερνήσεις συνεργασίας και εθνικής ενότητας στη Δύση είχε τεθεί ως βασική προϋπόθεση από τους Αμερικανούς για την παροχή της βοήθειας του Σχεδίου Μάρσαλ

³⁷⁵ Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία*, ό.π., σ. 109-110

³⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 110

³⁷⁷ Βασίλειος Βρεττός, *Η δομή διοίκησης του ΝΑΤΟ και οι ελληνοτουρκικές διενέξεις 1952-2021*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο, Αθήνα, 2021, σ. 52

³⁷⁸ Γιανουλόπουλος Γ., ό.π., σ. 108-109

Στο σύμφωνο των Βρυξελλών αισθητή ήταν η απουσία της νέας δυτικής υπερδύναμης. Οι ΗΠΑ είχαν προσκληθεί να συμμετάσχουν ως ιδρυτικό μέλος αλλά αρνήθηκαν. Ωστόσο πέραν της διαφωνίας τους να εμπλακούν στρατιωτικά ακόμα στην Ευρώπη, είχαν τοποθετηθεί αρνητικά και πρόβαλαν αντιρρήσεις ως προς το πνεύμα και το σκοπό της συμμαχίας, τονίζοντας ειδικότερα πως η απειλή αναβίωσης της γερμανικής επεκτατικής ισχύος δεν κατείχε το μονοπώλιο στον κίνδυνο.³⁷⁹ Από την άλλη ο Λευκός Οίκος αποδέχθηκε τη νέα κατάσταση όπως αυτή διαμορφώθηκε και στήριξε τη συμμαχία. Ως απάντηση στην υπογραφή του συμφώνου των Βρυξελλών, η ΕΣΣΔ επέβαλε αποκλεισμό όλων των οδικών και σιδηροδρομικών αξόνων που οδηγούσαν στον τομέα του Βερολίνου και που ελεγχόταν από τις δυτικές δυνάμεις.

Οι ΗΠΑ από την πρώτη στιγμή ήθελαν να δημιουργήσουν έναν αμυντικό οργανισμό στην Ευρώπη. Παρά την πρόθεσή τους, οι ίδιες δεν ήθελαν να συμμετέχουν, δίνοντας τον πρωταγωνιστικό ρόλο στη Βρετανία. Κυρίως όμως σε έναν τέτοιο αμυντικό οργανισμό επιθυμούσαν να εντάξουν την Ελλάδα και την Τουρκία για να μην αφεθούν απροστάτευτες. Οι ΗΠΑ δεν επιθυμούσαν σε κάθε περίπτωση να παραμελήσουν σε εκείνο το στάδιο την βοήθεια του Σχεδίου Μάρσαλ στην οποία έδιναν προτεραιότητα.³⁸⁰ Τελικά μόνο λίγους μήνες αργότερα το 1949 δέχθηκαν να συμμετάσχουν στο Σύμφωνο των Βρυξελλών. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους οι ΗΠΑ, ο Καναδάς, η Ιταλία, η Πορτογαλία, η Δανία, η Ισλανδία και η Νορβηγία αποφάσισαν να προσχωρήσουν στο σύμφωνο των Βρυξελλών. Η μόλις ενός χρόνου διάρκειας συμμαχία μετονομάστηκε σε Οργανισμό Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO=North Atlantic Treaty Organization). Η ιδρυτική συνθήκη του νέου οργανισμού υπογράφηκε στην Ουάσιγκτον στις 4 Απριλίου 1949 με τη συμμετοχή παλαιών και νέων κρατών-μελών.³⁸¹

Η δημιουργία μιας ευρύτερης συμμετοχικής στρατιωτικής συμμαχίας ήταν πολύ σημαντική. Όπως επισημαίνει και ο Ευάνθης Χατζηβασιλείου σχετικά με την ίδρυση του NATO, αυτή κατανέμεται στην αμερικανική φαρέτρα όπλων της «σκληρής ισχύος», σε αντίθεση με το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ που χαρακτηρίζονταν ως προληπτικά μέτρα «μαλακής ισχύος».³⁸² Με το ανανεωμένο αυτό

³⁷⁹ Βρεττός Β., *ό.π.*, σ. 50

³⁸⁰ Lawrence Kaplan, *The long entanglement NATO's first fifty years*, Prager Publishers, Westport, 1999, σ. 8-9

³⁸¹ Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 114

³⁸² Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Σχέδιο Μάρσαλ και η διαμόρφωση της μεταπολεμικής Δυτικής Ευρώπης*, *ό.π.*, σ. 119

σύμφωνο πλέον η Δύση διέθετε περισσότερες δυνάμεις σε ενδεχόμενη αντιπαράθεση. Σύμφωνα και με τον πρώτο γραμματέα του NATO Λόρδο Ismay, στόχος ήταν η δημιουργία μιας σταθερής και ακλόνητης συμμαχίας των δυο πλευρών του Ατλαντικού, η οποία θα κρατούσε τους Ρώσους εκτός Ευρώπης και την διαιρεμένη Γερμανία υπό τον ζυγό τους.³⁸³ Επίσης οι ΗΠΑ με την προσχώρησή τους σε μια τέτοια συμφωνία εγκατέλειψαν οριστικά το δόγμα του απομονωτισμού και θα εμπλέκονταν όχι μόνο οικονομικά αλλά και στρατιωτικά στην Ευρώπη. Βέβαια κάτι τέτοιο ήταν θέμα χρόνου, καθώς ήδη από τον Ιούλιο του 1948 αντιπρόσωποι του Καναδά και των ΗΠΑ συμμετείχαν στις διασκέψεις του συμφώνου των Βρυξελλών ως συμβουλευτικά μέλη.³⁸⁴ Με την ίδρυση του NATO λήγει ένα μήνα αργότερα, το Μάιο, ο οδικός και σιδηροδρομικός αποκλεισμός του δυτικού Βερολίνου που είχε επιβληθεί από τους Σοβιετικούς. Η ΕΣΣΔ κατήγγειλε το NATO ως έναν επιθετικό οργανισμό που δεν συνάδει με τις αρχές του ΟΗΕ, καθώς στρεφόταν εναντίον άλλων χωρών.

5.2 Σχοινοβατώντας στην εξωτερική πολιτική: Το δίλημμα μεταξύ Μεσογείου ή Ατλαντικού

Όπως όλες οι χώρες μεταπολεμικά επιδόθηκαν σε αναζήτηση ένταξης σε μια σταθερή και ισχυρή συμμαχία, το ίδιο ισχύει και για την Ελλάδα και την Τουρκία. Η ίδρυση του συμφώνου των Βρυξελλών δεν πέρασε απαρατήρητη στις δυο χώρες. Μάλιστα από την πρώτη στιγμή που έγινε γνωστή η προσπάθεια δημιουργίας μιας συμμαχίας ευρωπαϊκών κρατών, τα δυο κράτη έδειξαν ζωηρότατο ενδιαφέρον. Κατά την διάσκεψη υπουργών Εξωτερικών στο Παρίσι τον Μάρτιο του 1948, κατά την διάρκεια του οποίου υπογράφηκε το σύμφωνο³⁸⁵, οι υπουργοί Εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες ώστε να συμπεριληφθούν σ' αυτό ως ιδρυτικά μέλη.

Κατά την διάρκεια της σύσκεψης, έντονη ήταν η δράση του Έλληνα υπουργού Εξωτερικών Κωνσταντίνου Τσαλδάρη. Ο Τσαλδάρης γνώριζε πως η Ελλάδα όφειλε να επιδιώξει την ένταξη σε μια συμμαχία δυτικών κρατών, όπου θα της παρεχόταν ζωτική βοήθεια δεδομένης της δυσχερούς κατάστασης που επικρατούσε στην ελληνική επικράτεια. Ήδη από την πρώτη στιγμή που αφίχθη στη γαλλική πρωτεύουσα, τόνιζε

³⁸³ Καρβουναράκης Θ., *Οι απαρχές του Ψυχρού Πολέμου*, ό.π., σ. 60

³⁸⁴ Βρεττός Β., ό.π., σ. 52

³⁸⁵ Ουσιαστικά το σύμφωνο των Βρυξελλών υπογράφηκε μια εβδομάδα αργότερα στην βελγική πρωτεύουσα, αλλά η ανακοίνωση για επίτευξη συμφωνίας είχε πραγματοποιηθεί κατά την σύσκεψη του Παρισιού

την σημασία που δίνει η Ελλάδα στο όραμα μιας ευρωπαϊκής ενοποίησης. Οι φεντεραλιστικές δηλώσεις είχαν στόχο την δημιουργία ευνοϊκού κλίματος υπέρ της χώρας. Όπως ανέφερε: «*Η Ελλάς θα επιδιώξη συμμετοχήν εις το πενταμελές σύμφωνον των Δυτικών Κρατών. [...] Όλα όσα γίνονται, αποβλέπουσιν εις την δημιουργίαν ενός συνόλου ευρωπαϊκών κρατών. [...] Η Ελλάς, αποτελούσα μέλος της Ευρώπης, πρωτοστατεί πάντοτε εις την πραγματοποίησιν της εννοίας της ενώσεως*».³⁸⁶

Παρά την δράση και παρουσία των αντιπροσώπων Ελλάδος και Τουρκίας οι διαπραγματεύσεις δεν ήταν επιτυχείς. Η βρετανική πλευρά δεν φαίνεται να πρόβαλε αντίρρηση στην συμμετοχή των δυο χωρών στο σύμφωνο ως ιδρυτικά μέλη και της γεωγραφικής επέκτασης αυτού, αν και σίγουρα δεν επιθυμούσε κάτι τέτοιο. Κυρίως οι αντιρρήσεις των κρατών της Μπενελούξ ήταν αυτές που απέκλεισαν όλα τα σενάρια συμμετοχής περισσότερων κρατών στη συμμαχία. Ειδικότερα το Βέλγιο και η Ολλανδία ήταν εξαιρετικά επιφυλακτικές. Άλλωστε όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το σύμφωνο των Βρυξελλών αναδύθηκε ως μια εξέλιξη της διμερούς συνθήκης Αγγλίας και Γαλλίας. Την παρούσα στιγμή συντελούταν η πρώτη επέκτασή της με τη συμμετοχή τριών νέων κρατών και επομένως δύσκολα θα δινόταν το πράσινο φως για την ξαφνική συμπερίληψη άλλων χωρών, πόσο μάλλον στην περίπτωση που απουσίαζε η γεωγραφική εγγύτητα. Επιπλέον δεν επιθυμούσαν το πενταμερές σύμφωνο να θεωρηθεί ως μια συμμαχία όλων των αντισοβιετικών κρατών της Ευρώπης με την προσχώρηση πρόσθετων μελών.³⁸⁷ Μάλιστα τόνιζαν πως η αποδοχή της Ελλάδας και της Τουρκίας εντός αυτού, θα του προσέδιδε την έννοια μιας επιθετικής συμμαχίας και θα υπήρχαν συνέπειες, τις οποίες τα εν λόγω κράτη δεν ήταν διατεθειμένα να υποστούν.³⁸⁸ Από την άλλη, οι δυο χώρες βασιζόνταν στις εξαιρετικά μικρές ελπίδες να ενσωματωθούν στην ευρωπαϊκή συμμαχία μελλοντικά. Αξίζει να σημειωθεί πως ο Βρετανός υπουργός Εξωτερικών Ernest Bevin όταν αντίκρουσε τους ομόλογούς του Κωνσταντίνο Τσαλδάρη και Νεσμετίν Σαντάκ τους είπε χαριτολογώντας: «*Ιδού δύο υποψήφια μέλη του συμφώνου των Βρυξελλών*».³⁸⁹

³⁸⁶ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, *εφημερίδα «Έθνος»*, 14/3/1948

³⁸⁷ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, *εφημερίδα «Έθνος»*, 16/3/1948

Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, *εφημερίδα «Έθνος»*, 17/3/1948

Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, *εφημερίδα «Ελευθερία»*, 18/3/1948

³⁸⁸ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, *εφημερίδα «Ελευθερία»*, 18/3/1948

³⁸⁹ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, *εφημερίδα «Έθνος»*, 17/3/1948

Πολύ νωρίτερα είχαν ξεκινήσει συζητήσεις για την δημιουργία μιας διαφορετικής συμμαχίας. Όλα τα κράτη μεταπολεμικά επιδίωξαν την συμμετοχή τους σε συνασπισμούς που θα εγγυούνταν την ασφάλειά τους. Οι σκέψεις της Ελλάδας και της Τουρκίας κινήθηκαν αρχικά στον σχηματισμό μιας συμμαχίας κρατών στο χώρο της Μεσογείου. Από το 1947 η Τουρκία είχε πρωτοστατήσει στην ιδέα αυτή. Η τουρκική διπλωματία είχε κάνει εμφανής την πρόθεσή της για ανάπτυξη φιλικών σχέσεων με όλες τις ευρωπαϊκές και δημοκρατικές δυνάμεις. Τον Μάρτιο του ίδιου έτους έθεσε στο τραπέζι την σκέψη για σύναψη αμυντικής συνθήκης με την Ελλάδα και την Αίγυπτο. Το Μεσογειακό σύμφωνο κρατών είχε θεωρηθεί ως ένα μέσο εγγύησης για την ειρήνη και την ασφάλεια στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.³⁹⁰ Εντός αυτής της συμμαχίας πέραν των 3 υποψήφιων ιδρυτικών μελών θα έπρεπε να συμμετάσχουν και ισχυρές δυνάμεις όπως η Βρετανία και οι ΗΠΑ, ώστε να ενδυναμωθεί η αξιοπιστία, το κύρος του και να παρέχονται εγγυήσεις. Έτσι η Τουρκία από την άνοιξη του 1947 άρχισε να πιέζει όλο και περισσότερο σε πρώτη φάση την Βρετανία, προκειμένου να την πείσει για την αναγκαιότητα δημιουργίας ενός συμφώνου στη Μεσόγειο.

Η Ελλάδα συμφωνούσε με την προοπτική αυτή. Την ίδια χρονική στιγμή, η ελληνική κυβέρνηση είχε προσεταιριστεί την τουρκική πλευρά και συμφωνούσαν στο θέμα δημιουργίας μιας συμμαχίας. Επίσης και η Ελλάδα οραματιζόταν στον ίδιο άξονα την συμμετοχή της Βρετανίας και των Ηνωμένων Πολιτειών ως βασική προϋπόθεση για την εξασφάλιση προστασίας και παροχής ισχυρών εγγυήσεων από κάποια μεγάλη δύναμη. Ωστόσο, η ελληνική πρόταση διαφοροποιούνταν ελάχιστα από την τουρκική. Στα ελληνικά σχέδια δεν γινόταν διάκριση μεταξύ της Αιγύπτου και άλλων χωρών της Μέσης Ανατολής. Βάση της πρότασης των Αθηνών, στο σύμφωνο αυτό θα μπορούσαν να ενταχθούν και τα νεοσύστατα Αραβικά κράτη, τα οποία μόλις είχαν αποδεσμευτεί από τον αποικιακό ζυγό Βρετανών και Γάλλων. Όμως παρά την σύγκλιση της ελληνικής και της τουρκικής πλευράς στα βασικά σημεία και την σύμφωνη γνώμη των κυβερνήσεων να προχωρήσουν προς αυτή την κατεύθυνση, το Foreign Office αρνήθηκε να στηρίξει το αίτημα αυτό.³⁹¹³⁹²

³⁹⁰ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 232-233

³⁹¹ Στο ίδιο, σ. 234-236

³⁹² Στην πραγματικότητα η Βρετανία δεν αρνήθηκε άμεσα να στηρίξει την δημιουργία ενός Μεσογειακού συμφώνου. Μάλιστα η εξωτερική πολιτική της έκλινε προς αυτή την κατεύθυνση. Ωστόσο εντός του 1947 το ενδιαφέρον της είχε στραφεί περισσότερο στην Μέση Ανατολή και την Ινδία λόγω της διαδικασίας της αποαποικιοποίησης που συντελούταν. Έπειτα στρέφει και πάλι το βλέμμα της στο χώρο της Μεσογείου. Ο κύριος ενδοιασμός της για την δημιουργία του συμφώνου φαίνεται πως

Οι προσπάθειες για επίτευξη συμφωνίας επανήλθαν την επόμενη χρονιά. Αρχικά, την πρωτοβουλία ανέλαβε ο Κωνσταντίνος Τσαλδάρης. Ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης ήταν ένθερμος υποστηρικτής της προσέγγισης. Κατά την άφιξή του στο Παρίσι για τη διάσκεψη του Μαρτίου του 1948, άφησε να εννοηθεί πως υπάρχει ανοιχτό το ενδεχόμενο σύναψης ενός ευρύτερου συμφώνου στο χώρο της Μεσογείου. Συγκεκριμένα ανέφερε πως η εξέλιξη αυτή θα ήταν ιδιαίτερα θετική για την Ελλάδα λέγοντας: «*Η Ελλάς υφισταμένη την πίεσιν των σλαβικών απειλών είνε ηναγκασμένη να εξασφαλίση την υποστήριξιν των Μεσογειακών γειτόνων της και ιδίως της Τουρκίας και Ιταλίας και ιδιαιτέρως των Αραβικών κρατών*».³⁹³ Επίσης μετά τις προγραμματικές του ομιλίες επανέλαβε την σημασία του θέματος αυτού, από την στιγμή που η Ελλάδα και η Τουρκία θα αποκλείονταν προσωρινά από το πενταμερές σύμφωνο των Βρυξελλών. Επιβεβαίωσε για ακόμα μια φορά πως οι σκέψεις που είχαν εκφραστεί κατά το παρελθόν σχετικά με την ίδρυση Μεσογειακού συμφώνου έβαιναν σε καλό δρόμο. Τόνισε πως έχουν υπάρξει προκαταρκτικές συζητήσεις μεταξύ των κρατών της Εγγύς Ανατολής και η πραγματοποίηση ενός τέτοιου εγχειρήματος θα λειτουργούσε συμπληρωματικά του πενταμερούς.³⁹⁴

Ο Τσαλδάρης διαβίβασε προσωπικά την άποψή του περί αυτού του ζητήματος στον Τούρκο ομόλογό του. Αρχικά, ο Νεσμετίν Σαντάκ απέφυγε να σχολιάσει την κατάσταση. Δήλωσε ικανοποιημένος από την πορεία των συνομιλιών και στάθηκε στην πρόοδο που είχε σημειωθεί στην ελληνοτουρκική φιλία. Μάλιστα χαρακτήρισε την φιλία αυτή ως ειλικρινές αποτέλεσμα μεγάλων προσπαθειών. Με τη σειρά του τόνισε πως τα δυο έθνη οφείλουν να συνεχίσουν την συνεργασία τους υπό καθεστώς πλήρους αρμονίας, για να αντιμετωπίσουν την τεταμένη κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή, καθώς και τις ιδιαίτερες δυσκολίες που αντιμετώπιζε με ηρωισμό ο ελληνικός λαός.³⁹⁵ Επιπλέον μίλησε με τα καλύτερα λόγια για το ήθος και τον χαρακτήρα του Έλληνα υπουργού. Ωστόσο, την τελευταία μέρα της διάσκεψης ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών προέβη σε ορισμένες δηλώσεις σχετικά με το

αφορούσε ο τρόπος με τον οποίο διατυπώνονταν οι τουρκικές και οι ελληνικές προτάσεις επί της παρούσης. Αν και οι δυο χώρες ζητούσαν την άμεση συμμετοχή των Βρετανών ως ιδρυτικών μελών, οι δεύτεροι προσανατολίζονταν περισσότερο προς μια έμμεση και «κρυφή» συμμετοχή, κινώντας τα νήματα υποκινώντας τις ενέργειες των άλλων. Βλ. και Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 125-284

³⁹³ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, *εφημερίδα «Το Βήμα»*, 13/3/1948 · Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 178

³⁹⁴ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, *εφημερίδα «Έθνος»*, 17/3/1948

³⁹⁵ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 9, *εφημερίδα «Έθνος»*, 18/3/1948

Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 9, *εφημερίδα «Βραδινή»*, 18/3/1948

Μεσογειακό σύμφωνο. Σε συνέντευξή του στην εφημερίδα «Βραδινή» είπε: «*Είμεθα θιασωταί παντός μεσογειακού συμφώνου, το οποίον δύναται να εξυπηρετήση μεγάλως την ειρήνην*». ³⁹⁶ Στο κλείσιμό του παρέπεμψε το ζήτημα αυτό για ύστερες συνομιλίες που θα πραγματοποιούνταν, ενώ δήλωσε πως σύντομα σκόπευε και για το λόγο αυτό να επισκεφθεί και την Ελλάδα.

Ο Σαντάκ όντως επισκέφθηκε την ελληνική πρωτεύουσα τον Απρίλιο. Κατά την σύντομη παραμονή του στην Αθήνα συναντήθηκε με τον Τσαλδάρη, ο οποίος του επανέλαβε την πρότασή του για δημιουργία μεσογειακού στρατιωτικού οργανισμού με την συμμετοχή των Αραβικών χωρών και πιθανώς άνοιγμα και προς την Ιταλία. Η Τουρκία ωστόσο αν και συμφωνούσε με το περιεχόμενο και το πνεύμα του συμφώνου, δεν έδωσε την συγκατάθεσή της αυτή τη φορά. Ο κύριος λόγος απόρριψης της ελληνικής πρότασης ήταν η μη συμπερίληψη της Βρετανίας ή των ΗΠΑ. Επιπρόσθετα σε συνδυασμό με αυτόν τον ανασταλτικό παράγοντα η τουρκική πλευρά εξέφρασε αντίρρηση προς την συμμετοχή των Αραβικών κρατών λόγω της πολυδιάσπασής τους και των διχογνωμιών που επικρατούσαν μεταξύ τους. ³⁹⁷ Για την Άγκυρα η συμμετοχή των Αράβων δημιουργούσε πολλαπλά προβλήματα που ήταν δύσκολο να λυθούν. Πιο συγκεκριμένα, τα περιέγραφε ως κράτη ευάλωτα σε πιέσεις λόγω της εσωτερικής αστάθειας που τα χαρακτήριζε και ως κράτη με ανεπαρκείς έμπιστες ένοπλες δυνάμεις ικανές να αντισταθούν, κάτι που δημιουργούσε μεγαλύτερο πονοκέφαλο μακροπρόθεσμα. ³⁹⁸ Σχετικά με αυτό ο Παναγιώτης Πιπινέλης είχε προειδοποιήσει την ελληνική κυβέρνηση νωρίτερα, λέγοντας σε τηλεγράφημά του πως οι Τούρκοι δεν διάκεινταν θετικά απέναντι στην υποψηφιότητα των Αράβων, υποστηρίζοντας πως οι πρώτοι ήταν επηρεασμένοι από αισθήματα υπεροχής έναντι των πρώην υποτελών τους. ³⁹⁹

Η ελληνική πρόταση δεν έλαβε ούτε την έγκριση της Δύσης. Πρώτον και κύριον, η Βρετανία, η οποία είχε ένα χρόνο νωρίτερα αποδεσμευτεί από την κηδεμονία της στην Ελλάδα, δεν φαινόταν πρόθυμη να αναλάβει πρόσθετες υποχρεώσεις όντας εξασθενημένη. Αντιτάχθηκε στην ιδέα αυτή και δεν θεωρούσε ως ύψιστη προτεραιότητα τον σχηματισμό μιας «ελαφράς» συμμαχίας στην Ανατολική Μεσόγειο

³⁹⁶ Τδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 9, εφημερίδα «Βραδινή», 18/3/1948

³⁹⁷ Κόντης Β., *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική*, ό.π., σ. 347-348

³⁹⁸ Αθανασοπούλου Ε., ό.π., σ. 180

³⁹⁹ Τδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, κρυπτοτηλεγράφημα, Πιπινέλης, Αρ. Πρ. 24828, Παρίσι, 14/3/1948

ακόμα και αν καλούταν να συμμετάσχει. Επιπλέον το σχέδιο απορρίφθηκε και από την άλλη πλευρά του Ατλαντικού. Αν και η αμερικανική κυβέρνηση φαινόταν πως θα στήριζε την πρόταση, τελικά αρνήθηκε να το στηρίξει. Δεν ήταν κατηγορηματικά αρνητική αλλά ούτε την επικρότησε. Οι ΗΠΑ σκόπευαν να μελετήσουν με σοβαρότητα το Μεσογειακό σύμφωνο, αλλά θεωρούσαν την πρόταση της Ελλάδας υπερβολικά σουρεαλιστική.⁴⁰⁰ Αποτέλεσμα της συνολικής απόρριψης της πρότασης ήταν φυσικά η απογοήτευση της ελληνικής κυβέρνησης.

Η ελληνική πλευρά βέβαια είχε πρωτύτερη γνώση της κατάστασης. Σε σημείωμα που αποστέλλεται προς το υπουργείο Εξωτερικών στις 2 Απριλίου 1948, μια ημέρα μετά την άφιξη του Νεσμετίν Σαντάκ στην Αθήνα, αναλύεται διεξοδικά η μεθοδολογία πάνω στην οποία βασίστηκε η ελληνική διπλωματία. Αν και πιθανότατα ο Τσαλδάρης σίγουρα ανέμενε περισσότερο ενθουσιασμό και σαφή τοποθέτηση από τον Σαντάκ κατά τη συνάντησή τους, φαίνεται πως είχε ενημερωθεί για την ψυχρότητα με την οποία η τουρκική πλευρά θα προσέγγιζε το ζήτημα. Υπάρχει σαφής οδηγία κατά τη διάρκεια των συζητήσεων να υπάρξει βολιδοσκόπηση για το αν η τουρκική κυβέρνηση επιθυμεί να προσδώσει στην ελληνοτουρκική συνεργασία ουσιαστικότερη μορφή.⁴⁰¹ Προπαντός, στόχος ήταν να διασφαλιστεί πως οι δυο χώρες βαδίζουν προς μια κοινή κατεύθυνση με θεμέλιο την επανεπιβεβαίωση των διμερών συμφωνιών φιλίας, συνεργασίας και ουδετερότητας που είχαν υπογραφεί το 1930, το 1933 και το 1938. Ωστόσο, αυτό που δεν είχε υπολογιστεί σωστά από την ελληνική κυβέρνηση ήταν η στάση της Βρετανίας. Οι πληροφορίες στις οποίες είχε βασιστεί έκαναν λόγο για σχετική αποδοχή των ελληνικών προτάσεων από τους Βρετανούς. Άλλωστε, ο Ernest Bevin στις συνομιλίες που είχε με τον Νεσμετίν Σαντάκ και τον Κωνσταντίνο Τσαλδάρη στο Παρίσι είχε αφήσει να εννοηθεί πως ασχέτως της συμπερίληψης ή μη των δυο χωρών στο Σύμφωνο των Βρυξελλών, κρινόταν σκόπιμη και αναγκαία η σύναψη παράλληλων συμφώνων τοπικού χαρακτήρα στην Εγγύς Ανατολή, την Μεσόγειο και την Σκανδιναβία.⁴⁰²

Η τουρκική διπλωματία όντως δεν είχε μια αποκρυσταλλωμένη ιδέα για την υλοποίηση των σχεδίων της. Αυτό που αποτελούσε κύριο στόχο της τουρκικής πολιτικής ήταν η επιθυμία τους να προσεταιριστούν και να πείσουν τις ΗΠΑ για

⁴⁰⁰ Κόντης Β., *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική*, ό.π., σ. 348

⁴⁰¹ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 9, *σημείωμα*, Αθήνα, 2/4/1948, σ. 1-3 & 5

⁴⁰² Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 9, *σημείωμα*, Αθήνα, 2/4/1948, σ. 4-5

συμμετοχή στο οικοδόμημά τους και παροχή εγγυήσεων.⁴⁰³ Αντίθετα, οι βρετανικές δεσμεύσεις ήταν δευτερευούσης σημασίας. Εναλλακτικά το τουρκικό σχέδιο προέβλεπε πως σε ενδεχόμενη άρνηση των ΗΠΑ, θα μπορούσαν να το υλοποιήσουν με την συμβολή της Βρετανίας και της Γαλλίας. Έτσι τον Ιούνιο του 1948 η Τουρκία τάχθηκε υπέρ της δημιουργίας συμφώνου με τη συμμετοχή της Ελλάδας, της Γαλλίας και της Βρετανίας.⁴⁰⁴ Στην τουρκική λογική, η συμμετοχή της Βρετανίας και της Γαλλίας θα μπορούσε να λειτουργήσει ως αντικαταστάτης της αμερικάνικης συμμετοχής ή ακόμα και ως μοχλός πίεσης για την είσοδό τους σ' αυτό. Σε κάθε περίπτωση οι Τούρκοι τόνιζαν πως ακόμα και αν οι ΗΠΑ δεν συμμετείχαν άμεσα στο σύμφωνο θα έπρεπε να παρέχονται γραπτές εγγυήσεις από το Πεντάγωνο.⁴⁰⁵ Μάλιστα όπως τονίζει και η Εκάβη Αθανασοπούλου, η συγκεκριμένη πρόταση των Τούρκων ήταν τόσο προσεκτικά σχεδιασμένη στο βαθμό που η Άγκυρα δεν αναλάμβανε καμία υποχρέωση έναντι άλλων μελών, ούτε προβλεπόταν η συνδρομή της με αμυντικές υποχρεώσεις έναντι των άλλων μελών όπως είχε συμβεί με το σύμφωνο των Βρυξελλών.⁴⁰⁶ Στον αντίποδα, προσπαθούσε να παρασύρει τις υπόλοιπες δυνάμεις, κυρίως τις ΗΠΑ, για την παροχή εγγυήσεων ασφαλείας. Ωστόσο και πάλι οι τουρκικές προτάσεις προσέκρουσαν στην βρετανική άρνηση. Ο Ernest Bevin υποστήριζε πως ήταν για την Βρετανία αδύνατο να υπάγεται σε ένα ατλαντικό σύστημα και ταυτόχρονα να εμπλέκεται και στη Μεσόγειο, αντιπροτείνοντας έτσι την δημιουργία συμφώνου μεταξύ Ελλάδος, Τουρκίας και Ιράν.⁴⁰⁷

Σιγά σιγά η προθυμία της Τουρκίας για την δημιουργία ενός συμμαχικού συμφώνου στο χώρο της Μεσογείου έσβηνε. Όχι πως δεν ενδιαφερόταν, αλλά έπειτα από τις πρώτες αποτυχημένες προτάσεις, η πρώτιστη επιλογή της ήταν η ένταξη σε μια μεγάλη συμμαχία. Τον Νοέμβριο του 1948 η Τουρκία προβαίνει στο πρώτο της επίσημο διάβημα για σύνδεση με το Σύμφωνο των Βρυξελλών. Το διάβημα του Τούρκου υφυπουργού Εξωτερικών στήριξε λίγο αργότερα και ο Βασίλης Δενδραμής για την Ελλάδα ως επιτετραμμένος της ελληνικής πρεσβείας⁴⁰⁸ στην Ουάσιγκτον.⁴⁰⁹ Οι Τούρκοι είχαν καταλάβει πως η Βρετανία και η Γαλλία σε κάθε περίπτωση θα

⁴⁰³ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 179-180

⁴⁰⁴ Hale W., *ό.π.*, σ. 154 · Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 182-183

⁴⁰⁵ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 181-183

⁴⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 199

⁴⁰⁷ Στο ίδιο, σ. 201

⁴⁰⁸ Ο Δενδραμής κατείχε το αξίωμα του πρεσβευτή της Ελλάδας στην πρωτεύουσα των ΗΠΑ, ενώ την ίδια χρονιά ήταν και μόνιμος αντιπρόσωπος της χώρας στον ΟΗΕ

⁴⁰⁹ Στο ίδιο, σ. 207

ασκούσαν βέτο για την εμπλοκή τους στην Αν. Μεσόγειο. Επίσης η Τουρκία ήθελε να προσεταιριστεί τη δυτική συμμαχία. Όπως σημείωνε και ο πρόεδρος Ισμέτ Ινονού, η Τουρκία έπρεπε να αποδείξει πως αποτελεί πολιτισμένο κράτος του δημοκρατικού κόσμου και να ενταχθεί σε μια δυτική συμμαχία παρά την γεωγραφική της διάσταση.⁴¹⁰ Όμως το εναλλακτικό τουρκικό σχέδιο συνάντησε για ακόμα μια φορά την αντίσταση των Βρετανών.

Ο ερχομός του 1949 έφερε σημαντικές αλλαγές. Η τουρκική υποψηφιότητα για το Σύμφωνο των Βρυξελλών τον Νοέμβριο του προηγούμενου έτους είχε ταραξεί τα νερά στη διεθνή σκηνή. Οι σκέψεις για την υπογραφή ενός συμφώνου στο χώρο της Αν. Μεσογείου δεν είχαν ευοδωθεί εντός του 1948. Μπροστά στα νέα δεδομένα οι ρόλοι άλλαξαν. Υπό το φόβο μήπως και κάποια από τις δυο χώρες απογοητευτούν, προσεταιριστούν ή επιδιώξουν ανοιχτά έναν συμβιβασμό με την ΕΣΣΔ, η Βρετανία έκανε ολική στροφή 180 μοιρών. Με λίγα λόγια ήταν πλέον αυτή που έγινε φορέας της ιδέας ενός Μεσογειακού συμφώνου. Για την ακρίβεια τον Ιανουάριο του 1949 οι ΗΠΑ και η Βρετανία αποφάσισαν να δώσουν μια προφορική διαβεβαίωση προς την Ελλάδα και την Τουρκία εγγυώμενες την ασφάλεια και ακεραιότητά τους.⁴¹¹ Σε καμία περίπτωση όμως καμία εκ των δυο δεν δεσμευόταν για την άμεση εμπλοκή τους στην περιοχή, ούτε οι προφορικές συμφωνίες ικανοποιούσαν την τουρκική πλευρά.

Το Φεβρουάριο του 1949 επανέρχεται στο τραπέζι η ιδέα του συμφώνου στο χώρο της Αν. Μεσογείου. Ο υπουργός Εξωτερικών Κωνσταντίνος Τσαλδάρης είχε βολιδοσκοπήσει την κατάσταση και είχε καταλάβει πως με την τροποποίηση του Συμφώνου των Βρυξελλών σε μια Ατλαντική συμμαχία κρατών, ίσως άνοιγε ο δρόμος για την δημιουργία μιας συμμαχίας μεσογειακών κρατών, εάν αυτά δεν γίνονταν αποδεκτά στον ατλαντικό οργανισμό. Η σκέψη αυτή επιβεβαιώθηκε σύντομα κατά την επίσκεψη του Τσαλδάρη στο Παρίσι. Στη διάρκεια των συνομιλιών με τον Γάλλο υπουργό Εξωτερικών Robert Schuman έγινε φανερό πως η Γαλλία θα τασσόταν υπέρ της ίδρυσης ενός Μεσογειακού συμφώνου. Ωστόσο, το θέμα αυτό θα εξεταζόταν λεπτομερώς μετά την υπογραφή του αναμενόμενου Ατλαντικού συμφώνου τον Απρίλιο, ενώ η συμμετοχή της Γαλλίας σ' αυτό ως ιδρυτικό μέλος δεν ήταν εγγυημένη.⁴¹² Επίσης δεν βρέθηκε κοινή τομή πάνω στην οποία να συμφωνηθούν τα

⁴¹⁰ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 203 · Μάντζιαρη Β., *ό.π.*, 71 · Hale W., *ό.π.*, 153-154

⁴¹¹ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 229

⁴¹² Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, *κρυπτοτηλεγράφημα*, Τσαλδάρης, προς ΥΠΕΞ, Παρίσι, 19/2/1949

προτεινόμενα ιδρυτικά μέλη. Η ελληνική πλευρά τασσόταν υπέρ της συμμετοχής της Ελλάδας, της Τουρκίας, της συμπερίληψης κρατών της Μέσης Ανατολής και της Αιγύπτου. Αντίθετα, οι Γάλλοι δήλωναν πως θα παρείχαν εγγυήσεις εάν το σύμφωνο παρέμενε στενά μεσογειακό και συμμετείχαν κράτη της βορείου Αφρικής.⁴¹³⁴¹⁴

Δυο μέρες αργότερα παρουσιάζεται και η άποψη των Άγγλων επί του θέματος αυτού. Η Μ. Βρετανία τάσσεται ξεκάθαρα πλέον υπέρ της δημιουργίας ενός συμφώνου, ιδέα την οποία προηγουμένως απέρριπτε. Οι Βρετανοί δεν κρύβουν την ανησυχία τους για το γεγονός πως η Ελλάδα και η Τουρκία κινδύνευαν να μείνουν απροστάτευτες, ενώ την ίδια στιγμή ολοκληρώνονταν η ευρωπαϊκή και η ατλαντική ένωση κρατών. Για το λόγο αυτό συμερίζονται τις ελληνοτουρκικές ανησυχίες. Άλλωστε, από τη στιγμή που ο ατλαντικός οργανισμός θα απολάμβανε την προστασία των ΗΠΑ, δεν ήταν απίθανο οι Σοβιετικοί να κινούνταν με επιθετικές ορέξεις προς την ακάλυπτη πτέρυγα της Μεσογείου.⁴¹⁵ Στο υπόμνημα που είχε υποβάλει ο Κωνσταντίνος Τσαλδάρης προς το Foreign Office, καλούσε την Βρετανία και την Γαλλία να στηρίζουν αυτές τις προσπάθειες. Ως υποψήφια μέλη προς ένταξη προτείνει την Ελλάδα, την Τουρκία, την Ιταλία, το Ιράν, την Αίγυπτο και λοιπά Αραβικά κράτη που θα έδειχναν ενδιαφέρον.⁴¹⁶ Από την δική της πλευρά η Βρετανία συμφωνούσε να συνδράμει στην προσπάθεια από τη στιγμή που οι Αμερικάνοι ήταν σύμφωνοι να στηρίζουν ενεργά το σχέδιο με αντάλλαγμα την απόκτηση βάσης στην Αν. Μεσόγειο.⁴¹⁷ Μάλιστα κάνουν λόγο για πολλαπλά οφέλη από την δημιουργία τέτοιας συμμαχίας. Η ελληνοτουρκική συμμετοχή θα λειτουργούσε ως θεμέλιο και συνδετικός κρίκος μιας αμυντικής αλυσίδας. Αυτό διότι η Βρετανία ήδη προγραμματιζόταν την επέκταση μέσω μιας συμφωνίας που θα ξεκινούσε από την Τουρκία, θα περιλάμβανε το Ιράν, τους Άραβες, ενδεχομένως το Ισραήλ, το Πακιστάν, την Ινδία και θα κατέληγε στην Ινδονησία και τους νότιους πρόποδες της Κίνας.⁴¹⁸

Όταν έγινε γνωστό πως σύντομα το πενταμερές σύμφωνο θα μετασχηματιζόταν σε κάτι πολύ ευρύτερο, η Ελλάδα και η Τουρκία έσπευσαν να δηλώσουν την υποψηφιότητά τους δείχνοντας ενδιαφέρον για ένταξη. Στο άκουσμα αυτό υπήρξαν και

⁴¹³ Στο ίδιο

⁴¹⁴ Προφανώς οι Γάλλοι εννοούσαν την Αίγυπτο και την νεοσύστατη Λιβύη που τελούσε προσωρινά υπό την κηδεμονία και τον έλεγχο του ΟΗΕ

⁴¹⁵ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, *υπόμνημα με τίτλο "Mediterranean Pact"*, Λονδίνο, 21/2/1949

⁴¹⁶ Στο ίδιο

⁴¹⁷ Στο ίδιο

⁴¹⁸ Στο ίδιο

οι πρώτες αντιδράσεις. Αν και τίποτα δεν ήταν επίσημο, πολλές ήταν οι χώρες που πρόβαλαν έντονες αντιρρήσεις, καθώς στο νέο οργανισμό θα συμμετείχαν κράτη που ανήκαν αποκλειστικά στην επικράτεια του Ατλαντικού. Η Βρετανία, οι Κάτω Χώρες και τα Σκανδιναβικά κράτη άσκησαν βέτο, δηλώνοντας ότι δεν θα γίνονταν δεκτές υποψηφιότητες από την Μέση και Εγγύς Ανατολή και πως ούτε επιθυμούσαν να εμπλακούν σε περιπέτειες στο χώρο της Μεσογείου.⁴¹⁹

Ο αποκλεισμός προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια. Η ελληνική πλευρά δεν ταραχθηκε από τις εξελίξεις, καθώς γνώριζε πως οι πιθανότητες δεν ήταν με το μέρος της και ήταν υπερβολικά αδύναμη λόγω της εσωτερικής κατάστασης. Μάλιστα ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Κωνσταντίνος Τσαλδάρης σε συνέντευξή του προς την εφημερίδα «Καθημερινή» χαρακτήρισε την υπογραφή του Ατλαντικού συμφώνου ως ευτυχές γεγονός με θετικό αντίκτυπο για την Ελλάδα, παρότι δεν συμμετείχε.⁴²⁰ Αντίθετα, οι Τούρκοι εκνευρίστηκαν από τον αποκλεισμό τους. Συγκεκριμένα, αυτό που τους εξόργισε ήταν η συμπερίληψη της Ιταλίας στον στρατιωτικό οργανισμό. Η Τουρκία και η Ελλάδα παρόλο που είχαν δείξει ζωνρό ενδιαφέρον, είχαν αποκλειστεί με την δικαιολογία πως δεν αποτελούσαν κράτη που βρέχονταν από τα νερά του Ατλαντικού ωκεανού. Επομένως η ένταξη προϋπέθετε ένα γεωγραφικό κριτήριο. Η ένταξη της Ιταλίας αποτελούσε εξαίρεση του κανόνα αυτού. Από την άλλη, η Δύση αιτιολογούσε την ιταλική συμμετοχή στο NATO ως ενέργεια απαραίτητη για την ασφάλεια και της γαλλικής επικράτειας, δημιουργώντας ουσιαστικά μια νοητή γραμμή από τη Νορβηγία μέχρι τη Ρώμη, η οποία χώριζε το NATO από τα σοσιαλιστικά κράτη. Τέλος, σχετικά με την συμμετοχή της Ιταλίας αξίζει να σημειωθεί πως η ελληνική πλευρά είχε αντιληφθεί την σοβαρή πιθανότητα να εξελιχθούν τα γεγονότα όπως αυτά ακολούθησαν. Ο πρέσβης Μελάς από το Λονδίνο σε τηλεγράφημα προς το υπουργείο Εξωτερικών γνωστοποιούσε πως η συμμετοχή της Ιταλίας κρινόταν αμφίβολη λόγω προοπτικής ένταξης στο Βορειοατλαντικό σύμφωνο.⁴²¹

Στα μέσα του 1949 η ιδέα περί σύστασης Μεσογειακού συμφώνου επανήλθε στις συζητήσεις. Όχι βέβαια με την ίδια ζέση όπως την προηγούμενη χρονιά. Τον Απρίλιο του 1949 ο Κωνσταντίνος Τσαλδάρης επανεκκίνησε τις συνομιλίες με την

⁴¹⁹ Γιώργος Τσιτσόπουλος & Θάνος Βερέμης, *Οι Ελληνοτουρκικές αμυντικές σχέσεις 1945-1987*, στο Αλέξης Αλεξανδρής (επιμ.), *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, ό.π., σ. 178 · Σταματίου Α., ό.π., σ. 41

⁴²⁰ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, *εφημερίδα «Καθημερινή»*, 5/4/1949

⁴²¹ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, Φακ. 1949, 40, υποφ. 1, *τηλεγράφημα*, πρέσβης Μελάς, προς ΥΠΕΞ, Λονδίνο, 15/1/1949

Τουρκία. Αυτό που πρότεινε, ήταν μια διμερή ελληνοτουρκική συνθήκη που θα αποτελούσε την βάση για ένα σύμφωνο, στο οποίο έπειτα θα προσχωρούσαν τα Αραβικά κράτη και θα το υποστήριζαν οι ΗΠΑ και η Βρετανία.⁴²² Όμως η Τουρκία δεν έδωσε την συγκατάθεσή της. Δεν αρκούταν σίγουρα από μια συμμαχία με τους Άραβες και την αποδυναμωμένη Ελλάδα και ένιωθε εγκλωβισμένη. Η μόνη περίπτωση που θα αποδεχόταν μια τέτοια πρόταση θα ήταν η προϋπόθεση αυτή η συνθήκη να συνδεόταν άμεσα με το ΝΑΤΟ. Σε τελευταία ανάλυση το έθεσαν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων τον Απρίλιο θεωρώντας το ως ένα ενδιάμεσο βήμα για την μελλοντική τους είσοδο στον Βορειοατλαντικό οργανισμό.⁴²³

Από την άλλη, υπάρχουν ορισμένες ενδείξεις που μας καθοδηγούν στο συμπέρασμα πως η Τουρκία δεν επιδίωξε την υπογραφή συμφώνου στη Μεσόγειο, ακόμα και όταν η ίδια το πρότεινε. Όπως ενημερώνει ο πρέσβης Περικλής Σκέφερις από την Άγκυρα, το κλίμα μετά την ανακοίνωση του αποκλεισμού της Τουρκίας ήταν βαρύ. Μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης είχε πιστέψει στο εγχείρημα αυτό, χωρίς όμως να υπάρξει οξεία κριτική προς την κυβέρνηση, αφού υπήρχαν φωνές που τάσσονταν υπέρ της ουδετερότητας, αντιλαμβανόμενες την συμμετοχή σε ένα σύμφωνο ως πράξη που εγκυμονεί τον κίνδυνο εμπλοκής σε πόλεμο.⁴²⁴ Σε ύστερη συνάντηση του πρέσβη Σκέφερη με τον Νεσμετίν Σαντάκ τον Δεκέμβριο του 1949 ο δεύτερος επανέλαβε την απροθυμία του να συνάψει διμερή συνθήκη με την Ελλάδα, αποδεχόμενος μόνο την πρόταση για συνεργασία των δυο χωρών σε επίπεδο στρατιωτικών επιτελείων.⁴²⁵ Εν κατακλείδι, η τουρκική πλευρά για λόγους ασφαλείας δεν συμβιβαζόταν με τίποτα άλλο πέραν της πλήρους ένταξης στο Ατλαντικό σύμφωνο με ή χωρίς την συνδρομή της Ελλάδας.⁴²⁶

Η επιρροή της Βρετανίας είχε μειωθεί δραματικά στην περιοχή λόγω της καχυποψίας και του μίσους από τις πρώην αποικίες. Κάτι παρόμοιο αντανακλάται την ίδια εποχή σε μικρότερο βαθμό βέβαια και προς τις ΗΠΑ, διότι οι μεγάλες αποικιακές δυνάμεις όπως η Βρετανία και η Γαλλία ήταν σύμμαχοί της. Επίσης ο αραβικός κόσμος θεωρούσε τις ΗΠΑ ως υποστηρικτή του Ισραήλ λόγω της φιλικής πολιτικής που

⁴²² Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 41

⁴²³ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 236

⁴²⁴ Τδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, *τηλεγράφημα*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 1132, Άγκυρα, 30/3/1949

⁴²⁵ Τδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, *τηλεγράφημα*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 4070, Άγκυρα, 3/12/1949

⁴²⁶ Τδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, *τηλεγράφημα*, πρέσβης Σκέφερις, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 1132, Άγκυρα, 30/3/1949 · Iatrides J., *Balkan Triangle*, *ό.π.*, σ. 78

ακολουθούσε προς αυτό.⁴²⁷ Οι Αμερικάνοι είχαν προηγουμένως αντιδράσει στην ελληνοτουρκική επιθυμία για συμμετοχή στο σύμφωνο των Βρυξελλών και έπειτα στο ΝΑΤΟ. Τάσσονταν κατά αυτής υπό τον φόβο σοβιετικών αντιποίνων, αλλά στην πραγματικότητα δεν επιθυμούσαν να αφήσουν ακάλυπτες τις δυο χώρες. Ειδικότερα για το State Department, η Τουρκία ήταν στρατηγικά περισσότερο σημαντική σε σύγκριση με την Ελλάδα, αφού είχε χερσαία σύνορα με τη Μόσχα και ένωνε την Ευρώπη με τις πετρελαιοπηγές της Μέσης Ανατολής.⁴²⁸ Γι' αυτό ακριβώς το λόγο δεν έπρεπε σε καμία περίπτωση να αφεθούν απροστάτευτες στο έλεος των σοβιετικών πιέσεων. Από την άλλη όμως, η είσοδός τους στο Ατλαντικό σύστημα δεν μπορούσε να γίνει αποδεκτή, καθώς δεν αποτελούσαν στην δυτικοευρωπαϊκή αντίληψη γεωγραφικό τμήμα της ηπείρου και μια τέτοια ενέργεια θα ήταν υπέρμετρα ριζοσπαστική.⁴²⁹

Οι Τούρκοι ήθελαν με κάθε τρόπο να συνάψουν μια επίσημη συμμαχία. Βασική προϋπόθεση όμως ήταν η αμερικανική εγγύηση. Δίχως την συμμετοχή των ΗΠΑ αισθάνονταν ευάλωτοι και φοβούνταν πως οι Σοβιετικοί θα άδραζαν την ευκαιρία, σκεπτόμενοι πως η Δύση ολιγορούσε και δεν έδειχνε ενδιαφέρον για την Εγγύς και Μέση Ανατολή.⁴³⁰ Από τη στιγμή που το ΝΑΤΟ έκανε την εμφάνισή του, επιδίωξαν την είσοδό τους ως μοναδική λύση στο πρόβλημα ασφάλειας. Γι' αυτό και απέρριπταν προηγουμένως την πρόταση του Μεσογειακού συμφώνου χωρίς αυτό να αποτελεί επίσημο παρακλάδι της Ατλαντικής συμμαχίας μέσα από ένα σύστημα εγγυήσεων. Τέλος, η συμμαχία με την Ελλάδα ήταν και αυτή αναγκαία. Η φιλία, οι καλές σχέσεις γειτνίασης και αμοιβαίας βοήθειας με τους Έλληνες αποτελούσαν σύμφωνα με τον Ενίς Ακαγιέν, τον Τούρκο πρέσβη στο Κάιρο, την «λυδία λίθο» της εξωτερικής πολιτικής απέναντι στον ρωσικό κίνδυνο.⁴³¹ Δεν θα θυσιάζαν όμως την προσπάθειά τους να ενταχθούν σε κάποια μεγάλη συμμαχία για χάρη μιας διμερούς συνθήκης με την μικρή και αποδυναμωμένη από τον εμφύλιο Ελλάδα.

⁴²⁷ Oran B., *Turkish foreign policy*, ό.π., σ. 326 · Μιχαλόπουλος Δ., *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959*, ό.π., σ. 35

⁴²⁸ Αθανασοπούλου Ε., ό.π., σ. 212

⁴²⁹ Στο ίδιο, σ. 213

⁴³⁰ Hale W., ό.π., σ. 154

⁴³¹ Stephen Xydis, *The Crisis over the Turkish Straits*, Balkan Studies, Θεσσαλονίκη, 1960, σ. 66, αναδημοσίευση από Μιχαλόπουλος Δ., ό.π., σ. 41

5.3 Η «Ατλαντική στροφή»

Τα δεδομένα αλλάζουν απότομα από το 1950. Η Ελλάδα και η Τουρκία ευαισθητοποιήθηκαν από την δημιουργία του Βορειοατλαντικού οργανισμού και σκέφτονταν ξεκάθαρα πλέον ολοένα και περισσότερο την απευθείας ένταξή τους στους κόλπους του, απορρίπτοντας όλα τα σχέδια για μια μέση λύση και μαζί και την ιδέα της Μεσογειακής συμφωνίας. Βέβαια η Ελλάς ήταν πιο πειθήνια, συμβιβαστική και δεκτική από την Τουρκία στις δυτικές παροτρύνσεις.⁴³² Από το 1949 μέχρι και το 1952 πολλά καθοριστικά γεγονότα συμβάλλουν στην αλλαγή συσχετισμών. Η αλλαγή των κυβερνητικών σχηματισμών, η πρώτη πυρηνική δοκιμή από την ΕΣΣΔ το 1949, ο πόλεμος της Κορέας το 1950, η πετρελαϊκή κρίση στο Ιράν το 1951 και η αυξανόμενη σοβιετική πίεση προς τον Τίτο έπειτα από την αποπομπή του από την COMINFORM, έδρασαν καταλυτικά προς την επαναξιολόγηση των ενταξιακών αιτημάτων της Ελλάδας και της Τουρκίας.⁴³³

Οι εκλογές στην Ελλάδα και την Τουρκία αλλάζουν τα δεδομένα. Το 1950 οι ψηφοφόροι στις δυο χώρες προστρέχουν σχεδόν ταυτόχρονα στις κάλπες για την ανάδειξη νέων κυβερνήσεων. Στις δυο περιπτώσεις το αποτέλεσμα είναι πανομοιότυπο. Οι δημοκρατικές δυνάμεις υπερτερούν έναντι των παλιών συντηρητικών σχηματισμών. Στην Ελλάδα αναλαμβάνει τη διακυβέρνηση το προοδευτικό Κέντρο, ενώ στην Τουρκία μετά από δεκαετίες αλώθηκε το κάστρο των Ρεπουμπλικάνων και την εξουσία ανέλαβαν οι Δημοκρατικοί. Μάλιστα στην Τουρκία το εκλογικό αποτέλεσμα είναι σαφέστερα πιο ρηξικέλευθο, καθότι για πρώτη φορά αναλαμβάνει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης ένα κόμμα που μετρά λίγα χρόνια ζωής. Το σημαντικότερο βέβαια είναι πως το ΔΚ είχε θέσει ως πρώτο στόχο στην εξωτερική πολιτική την ένταξη στο NATO, αρνούμενο να αποδεχθεί την ηθική ταπείνωση του αποκλεισμού και αποφεύγοντας παράλληλα τις παλινδρομήσεις του ΡΛΚ. Από την άλλη, στην Ελλάδα διεξάγονται οι πρώτες μετεμφυλιακές εκλογές, γεγονός που προσέδιδε ιδιαίτερο χαρακτήρα στην αναμέτρηση. Η νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Νικόλαο Πλαστήρα, καθώς και αυτή του Σοφοκλή Βενιζέλου που την διαδέχθηκε, εκδήλωσαν μεγαλύτερο ενδιαφέρον και ζήλο για την προσχώρηση της Ελλάδας στο NATO και εναρμόνισαν την πολιτική τους με αυτή της Τουρκίας.⁴³⁴ Αυτό

⁴³² Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 41

⁴³³ Lagani I., *U.S. Forces in Greece in the 1950s*, *ό.π.*, σ. 310

⁴³⁴ Σβολόπουλος Κ., *Ελληνική εξωτερική πολιτική*, *ό.π.*, σ. 31 · Στεφανίδης Ι., *Ψυχρός Πόλεμος*, *ό.π.*, σ. 172

που έχει σημασία, είναι πως και στα δυο κράτη αναδύονται νέα πρόσωπα στο τιμόνι της διακυβέρνησης που επιθυμούν να αποδείξουν πως οι χώρες τους ανήκουν στον δημοκρατικό, δυτικό και ευρωπαϊκό κόσμο.

Ο πόλεμος της Κορέας άλλαξε άρδην την κατάσταση. Το τουρκικό αίτημα για ένταξη στο Βορειοατλαντικό σύμφωνο νωρίτερα είχε απορριφθεί ομόφωνα. Το δεύτερο όμως αίτημα τον Αύγουστο του 1950 είχε βάσεις, καθώς τα γεγονότα στην Κορέα έσπειραν σε πρώτη φάση πανικό στη Δύση και έκαναν πολλούς να αναρωτιούνται για το ανοιχτό ενδεχόμενο πραγματοποίησης παρόμοιας επίθεσης στα Βαλκάνια στο μέλλον. Τα ευάλωτα σημεία με τεράστια στρατηγική σημασία που θα πλήττονταν ήταν φυσικά η Ελλάδα και η Τουρκία.⁴³⁵ Προηγουμένως η Ελλάδα είχε στηρίξει τις αιτήσεις της Τουρκίας, γνωρίζοντας πως ασχέτως αν και δεν είχε προβεί σε καμία ενέργεια, θα συμπεριλαμβανόταν αυτόματα στο NATO, δεδομένης της γειτνίασης των δυο χωρών και του ενιαίου αμυντικού σχεδιασμού. Ο πόλεμος της Κορέας έγειρε την πλάστιγγα υπέρ των νέων θέσεων της Ελλάδας και της Τουρκίας. Επίσης η αποστολή εκστρατευτικών σωμάτων από τις δυο χώρες σχολιάστηκε θετικά από τη Δύση. Με την ενέργεια αυτή Ελλάδα και Τουρκία κέρδισαν έδαφος στον αγώνα αναγνώρισής τους ως πλήρη και ισότιμα μέλη του NATO. Με λίγα λόγια η αποστολή του ελληνικού και του τουρκικού στρατού στην Κορέα εργαλοποιήθηκε και χρησιμοποιήθηκε ως διαπραγματευτικό χαρτί.

Στα τουρκικά αιτήματα οι Βρετανοί πρόβαλαν έντονες αντιρρήσεις. Αρνούσαν να δώσουν την συγκατάθεσή τους μέχρι και τα τέλη του 1951 στην ενταξιακή προοπτική. Υποστήριζαν πως η επέκταση του NATO στη Μεσόγειο θα προκαλούσε επιπλέον προβλήματα και παράλληλα την οργή των Σοβιετικών. Η Βρετανία πρόβαλε ακόμα μια παράμετρο που δεν είχε γίνει αντιληπτή από άλλα κράτη. Ακριβώς επειδή οι αιτήσεις πραγματοποιούνταν από την Τουρκία, είχε ως αποτέλεσμα να αποκλείεται από το σχεδιασμό η Ελλάδα παρά την υποστήριξη που παρείχε η δεύτερη. Αν οποιοδήποτε αίτημα λοιπόν που είχε συνταχθεί μονομερώς από την Άγκυρα γινόταν αποδεκτό, αυτόματα έπρεπε να ακολουθήσει και η ελληνική ένταξη, διότι ήταν αδύνατο η Αθήνα να αφεθεί απροστάτευτη εκτός συμμαχίας.⁴³⁶ Για το Foreign Office η Τουρκία αποτελούσε κομβικής σημασίας σύμμαχο. Ήταν το κράτος-συνδεδεμένος κρικός με τον Αραβικό κόσμο και τη Μέση Ανατολή.⁴³⁷ Επιπλέον η Ελλάδα και η

⁴³⁵ Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα, ό.π.*, σ. 43

⁴³⁶ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 298-299

⁴³⁷ Στο ίδιο, σ. 278-279

Τουρκία στην βρετανική αντίληψη ανήκαν στο αμυντικό σχήμα της Μέσης και Εγγύς Ανατολής. Σε έκθεση του Βρετανικού Γενικού Επιτελείου τον Σεπτέμβριο του 1950 περιγράφεται η καθοριστική σημασία που έχουν οι δυο γείτονες, καθώς και ο καίριος ρόλος που καλούνταν να φέρουν εις πέρας οι ένοπλες δυνάμεις τους στην Αν. Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή.⁴³⁸ Πιο συγκεκριμένα, πρότεινε την έμμεση σύνδεση Ελλάδας και Τουρκίας με τον Ατλαντικό μέσω της δημιουργίας συμφωνιών μεταξύ των χωρών της Μεσογείου, για τις οποίες η Βρετανία θα εγγυούταν από τη στιγμή που η Αίγυπτος, η βάση του Σουέζ και τα συμφέροντά της ήταν στην περιοχή και αποτελούσαν αναπόσπαστο τμήμα της.⁴³⁹

Προσπάθησε έτσι να υλοποιήσει ένα διαφορετικό εγχείρημα. Το βρετανικό σχέδιο υποστήριζε την υπαγωγή της Ελλάδας και της Τουρκίας σε μια ξεχωριστή συμμαχία, η οποία θα αποτελείτο αποκλειστικά από Μεσογειακά κράτη.⁴⁴⁰ Σύμφωνα με την βρετανική εκδοχή οι δυο χώρες δεν μπορούσαν να γίνουν δεκτές στο ΝΑΤΟ, αλλά προέκριναν την μεσογειακή συμμαχία λόγω ιδιαίτερων γεωμορφολογικών συνθηκών. Έτσι κατά τη διάρκεια του 1950 και του 1951 η Βρετανία και οι ΗΠΑ πλησίασαν την Γαλλία και την Τουρκία προωθώντας τους την ιδέα για συμμετοχή τους σε μια Μεσοανατολική-Μεσογειακή οργάνωση.⁴⁴¹ Η συμφωνία αυτή παρείχε αυξημένες εγγυήσεις προς την Τουρκία, αφού συνδεόταν έμμεσα με άλλα μέλη του ΝΑΤΟ. Ωστόσο, απορρίφθηκε από την τουρκική πλευρά, η οποία θα την αποδεχόταν μόνο στην περίπτωση που δινόταν υπόσχεση για επανεξέταση του νατοϊκού αιτήματος. Πολύ γρήγορα ακολούθησε βελτιωμένη πρόταση για την δημιουργία της Middle East Defense Organization (MEDO). Η παράλληλη στο ΝΑΤΟ συνθήκη προσκαλούσε τυπικά την Ελλάδα, την Τουρκία, το Ισραήλ, την Αίγυπτο και λοιπά Αραβικά κράτη που θα έδειχναν ενδιαφέρον.⁴⁴² Μάλιστα για να δελεαστεί η Άγκυρα και να συμφωνήσει, δινόταν στην Τουρκία ο πρωταγωνιστικός ρόλος του συντονιστή και της κυρίαρχης δύναμης του συμφώνου.⁴⁴³

Οι ΗΠΑ απέρριψαν και αυτές το δεύτερο αίτημα κρατώντας αμιγώς ουδέτερη στάση. Περισσότερο επιθυμούσαν να διαπραγματευτούν για την αύξηση της ήδη παρεχόμενης βοήθειας προς την Ελλάδα και την Τουρκία, παρά την επέκταση του

⁴³⁸ Στο ίδιο, σ. 305

⁴³⁹ Στο ίδιο, σ. 306

⁴⁴⁰ Βαληνάκης Γ., *ό.π.*, σ. 48

⁴⁴¹ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 44

⁴⁴² Αλεξανδρής Α., *Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων 1923-1955*, *ό.π.*, σ. 121-122

⁴⁴³ Αλεξανδρής Α., *ό.π.*, σ. 121-122 · Βαληνάκης Γ., *ό.π.*, σ. 48 · Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 122-123

NATO ανατολικότερα. Αυτό που το State Department συνέχιζε να επαναλαμβάνει, ήταν η πεποίθηση περί βρετανικής εποπτείας στην περιοχή της Αν. Μεσογείου, δίχως να μπορεί να αντιληφθεί την δυσμένεια και την ανικανότητα της Βρετανίας να ανταπεξέλθει ακόμα και στα περιορισμένα της καθήκοντα μεταπολεμικά. Επιπρόσθετα οι Αμερικάνοι είχαν προτείνει την συμμετοχή των δυο κρατών στο NATO ως συνεργάτες με ειδικό καθεστώς χωρίς να απολαμβάνουν πλήρη δικαιώματα, δηλαδή δοκίμων μελών που θα είχαν την δυνατότητα να παρακολουθούν συνεδριάσεις και να τοποθετούνται ακόμα και συμβουλευτικά.⁴⁴⁴

Από την άλλη, φάνηκε πως θα στήριζαν πλέον τις μελλοντικές τους προσπάθειες και θα ασκούσαν από εδώ και έπειτα πιέσεις για την εξεύρεση ευνοϊκής λύσης. Στο αμυντικό δόγμα των ΗΠΑ οι δυο χώρες αποτελούσαν σημαντικό ανάχωμα μπροστά στον σοβιετικό επεκτατισμό. Ενδεχόμενη είσοδος της Ελλάδας και της Τουρκίας στο Βορειοατλαντικό σύμφωνο θα απέτρεπε τα σχέδια αναθεωρητισμού από τα βόρεια κομμουνιστικά κράτη, αλλά ίσως έφερνε πιο κοντά και την Γιουγκοσλαβία στον δυτικό κόσμο. Η παροχή εγγυήσεων προς τα δυο κράτη και η ανάπτυξη νατοϊκής μεσογειακής πτέρυγας απέφερε σημαντικά πλεονεκτήματα. Η ελληνοτουρκική συμμετοχή ωφελούσε τις ΗΠΑ, διότι παράλληλα άνοιγε και η συζήτηση για την εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων στη Μεσόγειο. Εξάλλου με αμερικανική προτροπή η Ελλάδα και η Τουρκία είχαν κληθεί τον Σεπτέμβριο του 1950 να στείλουν αντιπροσώπους για να παρακολουθήσουν την σύνοδο του NATO στη Νέα Υόρκη, παρά τις σφοδρές αντιρρήσεις άλλων μελών.⁴⁴⁵ Οι Αμερικάνοι εξέταζαν το ζήτημα της νατοϊκής επέκτασης μετά τα γεγονότα στην Κορέα με μεγαλύτερη σοβαρότητα.

Είναι γεγονός πως η Τουρκία επιδείκνυε μεγαλύτερο ζήλο από την Ελλάδα στο θέμα της ένταξης στο στρατιωτικό σκέλος της Δύσης. Η ελληνική κυβέρνηση βλέποντας πως η Τουρκία είχε το προβάδισμα στις διαπραγματεύσεις ένταξης, θέλησε με τη σειρά της να βγει στο προσκήνιο. Αρχικά, προσπάθησε να πείσει την Άγκυρα για την υπογραφή διμερούς συνθήκης και της εξασφάλισης από κοινού συμμετοχής σε οποιαδήποτε μελλοντική συμφωνία. Όταν έγινε γνωστό όμως πως στα τέλη του 1950 το κλίμα είχε αρχίσει να γίνεται ευνοϊκό για την προοπτική της ένταξης, η τουρκική κυβέρνηση έβαλε φρένο στις διμερείς συζητήσεις εκτός και αν αυτές αφορούσαν μόνο την πιθανότητα σύνταξης νέου αιτήματος. Ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Φουάτ

⁴⁴⁴ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, 310-311 · Σβολόπουλος Κ., *ό.π.*, σ. 31

⁴⁴⁵ Αχιλλέας Χατζόπουλος, *Οι Προστάτες 1943-1949*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1977, σ. 158 · Σαζανίδης Χ., *ό.π.*, σ. 356

Κιοπρουλού επέμενε αυστηρά στη διμερή στρατιωτική συνεργασία, όπως αυτή των επιτελείων που πραγματοποιούνταν επί σειρά ετών, με την προϋπόθεση αυτή να γίνει αισθητή στις επικείμενες συζητήσεις συμμετοχής τους στην Ατλαντική συμμαχία.⁴⁴⁶ Η Άγκυρα πίστευε πως οποιαδήποτε διμερή συνθήκη με την Αθήνα εκείνη την στιγμή θα έδινε τροφή στους επικριτές και αρνητές της συμμετοχής τους.⁴⁴⁷ Επιπλέον, οι Τούρκοι πιθανώς χρονοτριβούσαν σκόπιμα και αρνούταν να προχωρήσουν σε διμερείς συζητήσεις, προκειμένου να ασκήσουν όσο το δυνατόν μεγαλύτερη πίεση και στις ΗΠΑ δεδομένης και της σύσκεψης που εκκρεμούσε στην τουρκική πρωτεύουσα.⁴⁴⁸

Τον Δεκέμβριο του 1950 πραγματοποιήθηκε σύσκεψη στην Άγκυρα. Οι κύριοι ομιλητές ήταν για την Τουρκία ο υπουργός Εθνικής Άμυνας Ρεφίκ Σεβκέτ Ιντσέ και ο πρεσβευτής των ΗΠΑ George Wadsworth.⁴⁴⁹ Επί της ουσίας δεν συζητήθηκε κάτι καινούριο. Επιβεβαιώθηκε όμως η πολύ σημαντική στροφή που είχε κάνει ο Λευκός Οίκος. Η τουρκική πλευρά τόνισε πως αν βασιζόνταν μαζί με την Ελλάδα στις εθνικές τους δυνάμεις χωρίς την συνδρομή του ΝΑΤΟ, ήταν αδύνατο να συγκρατηθεί μια συντονισμένη κομμουνιστική προέλαση στα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή. Για να υπάρξει πιθανότητα επιτυχίας ενός τέτοιου εγχειρήματος, οι δυο χώρες, θεωρούμενες ως ένα σύνολο με κοινή μοίρα και πεπρωμένο, έπρεπε να γίνουν δεκτές στην ατλαντική οικογένεια και να εξοπλιστούν από τη Δύση.⁴⁵⁰

Οι συζητήσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας με θέμα την ένταξη στο ΝΑΤΟ κορυφώθηκαν το 1951. Μετά και την αλλαγή κατάστασης λόγω της Κορέας οι ΗΠΑ ήταν έτοιμες να δεχθούν τις δυο χώρες στο ΝΑΤΟ, παρά τα δυο αποτυχημένα αιτήματα της Τουρκίας που είχαν προηγηθεί. Τον Φεβρουάριο ο Τούρκος πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ είχε λάβει την διαβεβαίωση του υπουργού Εξωτερικών των ΗΠΑ Dean Acheson, δια στόματος του υφυπουργού George McGhee σε συνομιλίες στην Κωνσταντινούπολη, πως θα εξεταζόταν σύντομα το ενδεχόμενο της επέκτασης της Συμμαχίας.⁴⁵¹ Στις 24 Μαρτίου ο Acheson υπέβαλε επίσημη πρόταση προς τον υπουργό Αμύνης Μάρσαλ για την ένταξη Ελλάδας και Τουρκίας στο ΝΑΤΟ.⁴⁵² Τον Μάιο ο πρόεδρος Harry Truman αποδέχθηκε με τη σειρά του το αίτημα του State

⁴⁴⁶ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1950, Φακ. 79, υποφ. 4, Βλαστάρης, προς ΥΠΕΞ, Διεύθυνση Πολιτικών υποθέσεων, Αρ. Πρ. 177/1/4/24α, Αθήνα, 6/12/1950

⁴⁴⁷ Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα, ό.π.*, σ. 44-45

⁴⁴⁸ Αθανασοπούλου Ε., *ό.π.*, σ. 334-335

⁴⁴⁹ Μιχαλόπουλος Δ., *ό.π.*, σ. 44

⁴⁵⁰ Στο ίδιο, σ. 44-45

⁴⁵¹ Hale W., *ό.π.*, σ. 157-158

⁴⁵² Σβολόπουλος Κ., *ό.π.*, σ. 32 · Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 45

Department και άρχισε γοργά να πλέκει το εγκώμιο των δυο χωρών και να πιέζει υπέρ της ένταξης. Έτσι τον Αύγουστο του ίδιου έτους η Ελλάδα και η Τουρκία προέβησαν στην σύνταξη κοινής αίτησης για ένταξη στο Βορειοατλαντικό οργανισμό.

Αυτό που απέμενε ήταν η κάμψη των αντιρρήσεων και των ενδοιασμών άλλων κρατών για την ελληνοτουρκική ένταξη. Πράγματι υπήρξαν έντονες αντιδράσεις από την πλειοψηφία των κρατών-μελών του ΝΑΤΟ. Οι χώρες της Μπενελούξ, η Νορβηγία, η Δανία και η Ισλανδία ανησυχούσαν με την πρόταση του Αυγούστου και εξέφραζαν ανοιχτά την αντίρρησή τους. Όλες ήταν αντίθετες με την πιθανότητα εμπλοκής τους στην Αν. Μεσόγειο και τη Μέση Ανατολή και έκαναν λόγο για υπερβολική επέκταση των ορίων ευθύνης της συμμαχίας.⁴⁵³ Επιπλέον υποστήριζαν πως καμία εκ των δυο υποψηφίων δεν κατείχε το γεωγραφικό κριτήριο και δεν συνέπιπταν από γεωγραφική άποψη με τη φύση του οργανισμού. Μάλιστα επέμεναν πως η κατάσταση στην Ελλάδα μετά τον εμφύλιο δεν ήταν ακόμα σταθερή και δεν επιθυμούσαν να ρισκάρουν την πρόκληση της ΕΣΣΔ με ένα πόλεμο στα Βαλκάνια και την ένταξη κρατών που ήταν στο κατώφλι της.⁴⁵⁴ Κομβικός παράγοντας στο διπλωματικό αυτό παιχνίδι ήταν η ψήφος εμπιστοσύνης ή μη της Βρετανίας. Με την κατάσταση να γίνεται όλο και πιο δυσμενής και καθώς η προσπάθεια του Ηνωμένου Βασιλείου να εγκλωβίσουν Έλληνες και Τούρκους σε ένα μεσογειακό σύμφωνο είχε αποτύχει, οι Βρετανοί με τη σειρά τους στήριζαν θέλοντας και μη το νέο αίτημα. Φυσικά οι αμερικανικές πιέσεις αρκούσαν για να άρουν τους ενδοιασμούς ακόμα και των πιο νατοϊκών «αντιφρονούντων».

Τον Σεπτέμβριο του 1951 στη διάσκεψη της Οτάβα έγινε ομόφωνα αποδεκτή η πρόταση περί ένταξης Ελλάδας και Τουρκίας. Με την ομόφωνη υπερψήφιση του σχεδίου οι δυο χώρες κλήθηκαν να συμμετάσχουν ανεπίσημα στη σύνοδο της Ρώμης.⁴⁵⁵ Οι παραπάνω αποφάσεις επικυρώθηκαν στη διάσκεψη της Λισαβόνας τον Φεβρουάριο του 1952. Αντιρρήσεις συνέχισαν να εκφράζονται κατά την διάρκεια της όλης διαδικασίας αλλά αυτές δεν επηρέασαν το τελικό αποτέλεσμα. Αξίζει να σημειωθεί πως λόγω υπόγειων εντάσεων που είχαν σημειωθεί μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, αποφασίστηκε πως μόνο στην περίπτωση που κράτος-μέλος του ΝΑΤΟ

⁴⁵³ Pter Turan & Dilek Barlas, *Η ένταξη της Τουρκίας στο δυτικό συνασπισμό και οι επιπτώσεις στην εξωτερική της πολιτική*, στο Φαρούκ Σονμέζογλου επιμ., *Μύθος και Πραγματικότητα: Ανάλυση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής*, μετάφρ. Χρήστος Τσιβιτζίογλου, τόμος Β', Γνώμων, Αθήνα, 2002, σ. 299 · Βαληνάκης Γ., *ό.π.*, σ. 48 · Τσιτσόπουλος & Βερέμης, *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, *ό.π.*, σ. 178 · Hale W., *ό.π.*, σ. 158

⁴⁵⁴ Γιανουλόπουλος Γ., *ό.π.*, σ. 121-122 · Hale W., *ό.π.*, σ. 158

⁴⁵⁵ Εφημερίδα «Καθημερινή», 29/9/1951, αναδημοσίευση από Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 158

δεχόταν επίθεση από μη μέλος, τότε το NATO θα υποχρεούταν να επέμβει στρατιωτικά.⁴⁵⁶⁴⁵⁷ Η ταυτόχρονη ένταξη Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO ισοδυναμούσε με καθιέρωση και υπαγωγή των δυο χωρών ως βασικές και απαραίτητες συνιστώσες του δυτικού και δημοκρατικού στρατοπέδου.⁴⁵⁸

Ο βασικός πονοκέφαλος για όλες τις μεριές αφορούσε την υπαγωγή των εθνικών επιτελείων στο NATO. Η έδρα της νότιας πτέρυγας είχε έδρα τη Νάπολη. Επομένως η Ιταλία ως ιδρυτικό κράτος-μέλος πίεζε για την τοποθέτηση Ιταλού ναυάρχου για τη θέση του υποδιοικητή στο στόλο της Μεσογείου.⁴⁵⁹ Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν έβρισκε σύμφωνα τα νέα μέλη. Άλλωστε, η Ελλάδα έφερε ακόμα φρέσκια επάνω της την πρόσφατη πληγή του Ελληνοϊταλικού πολέμου, οπότε οποιαδήποτε παραχώρηση και υπαγωγή ελληνικών στρατευμάτων στις ιταλικές οδηγίες δεν έβρισκε σύμφωνη την κοινή γνώμη. Με παρότρυνση του υφυπουργού Ευάγγελου Αβέρωφ και τη σύμφωνη γνώμη της τουρκικής διπλωματίας, οι δυο χώρες αποφάσισαν να μην ενδώσουν σε καμία εξωτερική πίεση και να συνεργαστούν από κοινού, ώστε να μην διοριστεί Ιταλός υποδιοικητής στο νατοϊκό στόλο. Τελικά οι ναυτικές δυνάμεις υπήχθησαν στην πλήρη βρετανική δικαιοδοσία. Υποδιοικητής ορίστηκε ο λόρδος Mountbatten με ναύαρχο του στόλου τον λόρδο Κάρνεϊ.

Η περίπτωση της υπαγωγής των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων ήταν επίσης παρασκηνιακή. Σε συζητήσεις που είχαν προηγηθεί στο Παρίσι πριν την σύνοδο της Λισαβώνας οι συμμαχικοί διοικητές είχαν εκφράσει πολλές και διαφορετικές απόψεις σχετικά με την κατανομή των ελληνοτουρκικών ενόπλων δυνάμεων και της υπαγωγής τους στα διοικητικά κέντρα. Η επικρατούσα άποψη, που υποστηριζόταν από την Βρετανία, έθετε διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στα νέα κράτη-μέλη. Η Ελλάδα εντασσόταν στον τομέα διοίκησης της Νοτίου Ευρώπης, ενώ η Τουρκία υπαγόταν στον τομέα διοίκησης Μέσης Ανατολής.⁴⁶⁰ Εξαιρουμένης της γειτνίασης των δυο χωρών, η Άγκυρα όφειλε να αφοσιωθεί στο πεδίο της Μέσης Ανατολής υπό την επίβλεψη των Βρετανών, αφήνοντας την Αθήνα στις αμερικάνικες οδηγίες του ευρωπαϊκού τομέα.

Η Ελλάδα αποδέχθηκε την πρόταση διατυπώνοντας ελαφρώς ορισμένες επιφυλάξεις για το θέμα κάλυψης των βορείων συνόρων. Δεν ίσχυε όμως το ίδιο και

⁴⁵⁶ Χατζηβασιλείου Ευ., *Εισαγωγή στην ιστορία*, ό.π., σ. 112

⁴⁵⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 5 του NATO, η Βορειοατλαντική συμμαχία όφειλε να συνδράμει στην αντιμετώπιση παντός κινδύνου κατά κράτους-μέλους του συμφώνου και να αναλάβει στρατιωτική δράση εάν κρινόταν απαραίτητο. Βλ. και Στεφανίδης Ι., *Ο Ψυχρός Πόλεμος*, ό.π., σ. 175

⁴⁵⁸ Συρίγος Α., ό.π., σ. 113-114

⁴⁵⁹ Σταματίου Α., ό.π., σ. 72

⁴⁶⁰ Βρεττός Β., ό.π., σ. 98-99

για την Τουρκία. Σε συνάντηση στην τουρκική πρωτεύουσα τα δεδομένα άλλαξαν απότομα. Οι Τούρκοι αρνήθηκαν να υπακούσουν στις εξ' άνωθεν εντολές, κάτι που παραλίγο να οδηγήσει σε ναυάγιο των διαπραγματεύσεων. Ο πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές εξέφραζε την πεποίθηση πως η Τουρκία κατείχε την στρατηγικότερη θέση στην περιοχή της Μεσογείου. Επιπλέον ο Τούρκος πρωθυπουργός επέμενε στην υπαγωγή των τουρκικών ενόπλων δυνάμεων στις διαταγές του Dwight Eisenhower.⁴⁶¹ Εν τέλει και οι δυο χώρες εντάχθηκαν στο Νότιο τομέα διοίκησης.⁴⁶² Το ενιαίο πρωτόκολλο για την υπαγωγή των ελληνοτουρκικών στρατιωτικών δυνάμεων στη διοίκηση Νοτιοανατολικής διοίκησης του NATO είχε υπογραφεί στο Λονδίνο στις 22 Οκτωβρίου 1951.⁴⁶³

Όταν έφτασε η στιγμή ώστε οι αποφάσεις του NATO να περάσουν από τα εθνικά κοινοβούλια των εκάστοτε χωρών-μελών παρατηρήθηκαν εκ νέου αντιδράσεις. Στις ΗΠΑ η πρόταση υπερψηφίστηκε με μόλις δυο γερουσιαστές να την καταψηφίζουν. Ο ένας εξ' αυτών, ο γερουσιαστής Case, υποστήριζε πως ναι μεν ψήφισε υπέρ της ένταξης Ελλάδας και Τουρκίας στο NATO, αλλά καταψήφισε την επέκτασή του προς τα ανατολικά.⁴⁶⁴ Στην Γαλλία δόθηκε το πράσινο φως από το κοινοβούλιο, με την αντιπολίτευση όμως να διαφωνεί, να εκφράζει έντονους φόβους για την ενέργεια αυτή και να κάνει λόγο ακόμα και για υπερβολικές παραχωρήσεις που συνέπιπταν με δουλική στάση προς τις ΗΠΑ.⁴⁶⁵ Παρόμοια κατάσταση επικράτησε και στην Ελλάδα. Η πλειοψηφία του πολιτικού κόσμου «πανηγύριζε» για την ένταξη στην Ατλαντική Συμμαχία. Λόγω του ψυχροπολεμικού κλίματος το Κέντρο, το Λαϊκό κόμμα και ο Ελληνικός Συναγερμός υπερψήφισαν το πρωτόκολλο. Η συντηρητική Δεξιά και το φιλελεύθερο Κέντρο έκαναν λόγο για εξασφάλιση της εδαφικής ανεξαρτησίας για πρώτη φορά στην σύγχρονη ελληνική ιστορία και εκπλήρωσης της ιδεολογικής συγγένειας που συνέδεε παραδοσιακά την Ελλάδα με τη Δύση.⁴⁶⁶ Μάλιστα ο Κωνσταντίνος Τσαλδάρης χαρακτήρισε το Βορειοατλαντικό σύμφωνο ως τον διεθνή

⁴⁶¹ Στο ίδιο, σ. 103

⁴⁶² Το 1952 το αρχηγείο διοίκησης μετακόμισε από τη Νάπολη στην Σμύρνη. Μια χρονιά αργότερα ακολούθησαν και το κέντρο διοίκησης αεροπορικών δυνάμεων. Ανώτατος διοικητής του στρατηγείου Σμύρνης διορίστηκε ο Αμερικανός στρατηγός Wyman. Βλ. και Σαζανίδης, *ό.π.*, σ. 357-358

⁴⁶³ Iatrides J., *ό.π.*, σ. 78 · Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 54-55

⁴⁶⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 201, υποφ. 2, πρέσβης Πολίτης, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 635, Ουάσιγκτον, 7/2/1952, αναδημοσίευση Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, σ. 101-102

⁴⁶⁵ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 201, υποφ. 2, *Συζήτησις εν τη Γαλλική Εθνοσυνελεύσει επί του νομοσχεδίου περί προσκλήσεως της Ελλάδος και της Τουρκίας εις την Ατλαντικήν Συμμαχίαν*, πρέσβης Ραφαήλ, προς ΥΠΕΞ, Β' Πολιτική διεύθυνση, Αρ. Πρ. 150/Ε, Παρίσι, 31/1/1952, αναδημοσίευση από Πετρίδου Αικ., *ό.π.*, σ. 101

⁴⁶⁶ Lagani I., *U.S. Forces in Greece in the 1950s*, *ό.π.*, σ. 312-313

εκείνη οργανισμό που έβαζε οριστικά επιτύμβια πλάκα στην ιδέα του πολέμου.⁴⁶⁷ Η ΕΔΑ ήταν η μόνη πολιτική δύναμη που το καταψήφισε. Τόνιζε πως η Ελλάδα όφειλε στην εξωτερική πολιτική να τηρήσει ουδετερότητα. Ενέργειες σαν και αυτή καθιστούσαν το χάσμα με το σοσιαλιστικό στρατόπεδο αγεφύρωτο, θα οδηγούσαν σε εκδήλωση αντιποίνων και θυσίαζαν τα ελληνικά συμφέροντα για χάρη του δυτικού κόσμου.⁴⁶⁸ Το ΚΚΕ από το εξωτερικό κατήγγειλε και αυτό τα αμερικανοκίνητα σχέδια της Ελληνοτουρκικής ένταξης στο ΝΑΤΟ. Ειδικότερα, προοικονομούσε την μελλοντική συμφωνία για την εγκατάσταση νατοϊκών βάσεων επί ελληνικού εδάφους, καθώς και της τριμερούς συμφωνίας με τον Τίτο που θα υπογράφονταν ένα χρόνο αργότερα.⁴⁶⁹

Στα πλαίσια της στενής συνεργασίας με το ΝΑΤΟ η κυβέρνηση Παπάγου υπέγραψε το 1953 νέα συμφωνία. Αυτή αφορούσε την εγκατάσταση αμερικανικών βάσεων. Στη διμερή συμφωνία με τις ΗΠΑ τον Οκτώβριο ολοκληρώθηκε η μετατροπή της ελληνικής επικράτειας σε νατοϊκή επικράτεια. Με τη συνθήκη αυτή οι ΗΠΑ είχαν την δυνατότητα να χρησιμοποιούν λιμάνια, αεροδρόμια και στρατιωτικές εγκαταστάσεις στην Ελλάδα, αναλαμβάνοντας οι ίδιες αποκλειστικά το κόστος αναβάθμισης και λειτουργίας τους.⁴⁷⁰ Η συμφωνία υπογράφηκε από τον Έλληνα υπουργό Εξωτερικών Στέφανο Στεφανόπουλο και τον Αμερικανό πρέσβη στην Αθήνα Cavendish Cannon.⁴⁷¹ Ένθερμος υποστηρικτής της συμφωνίας αυτής ήταν και ο υπουργός Εθνικής Άμυνας Παναγιώτης Κανελλόπουλος.⁴⁷² Ο Κανελλόπουλος κατά την παρουσίαση του θέματος στη Βουλή υποστήριξε πως η εγκατάσταση βάσεων στην Ελλάδα έθετε τέλος στις εξωτερικές απειλές, ενώ επισήμανε πως η συνθήκη περιείχε και μυστικά κείμενα που δεν θα αποκαλύπτονταν για λόγους εθνικής ασφάλειας.⁴⁷³ Επιπλέον οι ΗΠΑ είχαν προειδοποιήσει την ελληνική κυβέρνηση για τις ενδεχόμενες αντιδράσεις και της είχαν προτείνει να μην φέρει το θέμα προς ψήφιση.⁴⁷⁴ Στην

⁴⁶⁷ Πρακτικά Βουλής, συνεδρίαση, περίοδος Β', σύνοδος Α', 18/2/1952, αναδημοσίευση από Βρεττός Β., ό.π., σ. 91

⁴⁶⁸ Lagani I., ό.π., σ. 312-313 · Βαληνάκης Γ., ό.π., σ. 49 · Σβολόπουλος Κ., ό.π., σ. 33-34

⁴⁶⁹ Beatrice Heuser, *Western Containment Policies in the Cold War: The Yugoslav Case, 1948-1953*, Routledge, London, 1989, σ. 154

⁴⁷⁰ Lagani I., ό.π., σ. 318-319 · Βαληνάκης, ό.π., σ. 51-52 · Στεφανίδης Ι., *Ο Ψυχρός Πόλεμος*, ό.π., σ. 181

⁴⁷¹ Ιωάννης Στεφανίδης, *Ασύμμετροι εταίροι, Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Πατάκης, Αθήνα, 2019, σ. 209 · Σαζανίδης, ό.π., σ. 368

⁴⁷² Ο Κανελλόπουλος κατά τη διάρκεια επίσκεψής του στην Ουάσιγκτον θέλησε να πάει ένα βήμα παραπέρα την φιλία Ελλάδας-ΗΠΑ, λέγοντας πως οι Αμερικανοί στρατιώτες που διαμένουν στην ελληνική επικράτεια δεν λογίζονται ως ξένοι, αλλά αντίθετα αποτελούν τον πιο πιστό σύμμαχο. Βλ. και Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα*, ό.π., σ. 20

⁴⁷³ Χατζηβασιλείου Ευ., ό.π., σ. 20 · Σαζανίδης, ό.π., σ. 368-369

⁴⁷⁴ Στεφανίδης Ι., *Ασύμμετροι εταίροι*, ό.π., σ. 203 & 205-206

ανακοίνωση της είδησης αυτής η αντιπολίτευση ξέσπασε με πύρινες δηλώσεις κατά της κυβέρνησης. Πολιτικά πρόσωπα του Κέντρου και της ΕΔΑ έκαναν λόγο για υπερβολικές παραχωρήσεις προς τις ΗΠΑ. Η ΕΔΑ τόνισε πως η νέα συμφωνία υπονόμει ακόμα περισσότερο την ανεξαρτησία της χώρας και την δυνατότητα κυριαρχίας πάνω στα ίδια της τα εδάφη.⁴⁷⁵ Τελικά η συμφωνία ψηφίστηκε από τον Ελληνικό Συναγερμό και τους Φιλελεύθερους, ενώ καταψηφίστηκε από ΕΠΕΚ και ΔΚΕΛ.⁴⁷⁶

Αν και η συμφωνία πέρασε από τη Βουλή άφησε ανεξίτηλο το στίγμα της για πολλούς λόγους. Η απόκρυψη άρθρων και η προσπάθεια των ΗΠΑ να επέμβουν στα εσωτερικά της Ελλάδας προκάλεσε δυσαρέσκεια. Ακόμα και πολιτικοί που ψήφισαν τη συμφωνία όπως ο Γεώργιος Παπανδρέου, επέκριναν τον τρόπο με τον οποίο η κυβέρνηση είχε χειριστεί το θέμα και στάθηκαν στην αντισυνταγματική παρέμβαση των Αμερικανών.⁴⁷⁷ Επίσης η όλη διαδικασία με την οποία συμφωνήθηκαν τα προαπαιτούμενα και συντάχθηκε το κείμενο της συνθήκης δεν ενέπνεε εμπιστοσύνη. Οι συνομιλίες είχαν κρατήσει μόλις μερικούς μήνες από το καλοκαίρι και η συμφωνία είχε επέλθει εντός του φθινοπώρου με fast track διαδικασίες. Επιπρόσθετα προέκυψε γρήγορα το ζήτημα της ετεροδικίας. Το προσωπικό των βάσεων απολάμβανε καθεστώς ασυλίας αντίστοιχο με αυτό που είχαν οι διπλωμάτες και οι πρέσβεις. Καμία άλλη χώρα δεν είχε δεχθεί την παραχώρηση ενός τέτοιου καθεστώτος ετεροδικίας, στο βαθμό που το προσωπικό βάσεων να εξαιρείται από την δικαιοδοσία των ελληνικών δικαστηρίων. Ακόμα και η Τουρκία αντιστάθηκε πιο σθεναρά στο θέμα αυτό και αρνήθηκε την ίδια εποχή να παραχωρήσει όλα όσα της ζητούσαν οι ΗΠΑ.⁴⁷⁸ Επίσης ιδρυτικά μέλη του ΝΑΤΟ όπως η Δανία και η Νορβηγία αρνούσαν οποιαδήποτε συζήτηση για αμερικανικές βάσεις υπό καθεστώς παρόμοιων παραχωρήσεων.⁴⁷⁹ Η συγκεκριμένη ρύθμιση άγγιζε τα όρια μιας αποικιοκρατικού χαρακτήρα παραχώρησης από την ελληνική πλευρά.⁴⁸⁰ Βέβαια δεν ήταν κάτι καινούριο για τα ελληνικά δεδομένα. Το καθεστώς ετεροδικίας του αμερικανικού προσωπικού επί ελληνικού εδάφους είχε ξεκινήσει πολύ νωρίτερα. Οι Αμερικανοί αξιωματούχοι της AMAG και των λοιπών

⁴⁷⁵ Βαληνάκης Γ., *ό.π.*, σ. 52

⁴⁷⁶ Στο ίδιο, σ. 53

⁴⁷⁷ Στεφανίδης Ι., *Ασύμμετροι εταίροι*, *ό.π.*, σ. 210-211

⁴⁷⁸ Στο ίδιο, σ. 214

⁴⁷⁹ Lagani I., *ό.π.*, σ. 320-321

⁴⁸⁰ Αντώνης Μπρεδήμας, *Η σύναψη των διεθνών συμφωνιών από τη σκοπιά του διεθνούς και συνταγματικού δικαίου: Η περίπτωση των συμφωνιών Ελλάδας-ΗΠΑ για τις βάσεις (1953/1983/1990)*, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 1996, σ. 146-147 ·Στεφανίδης Ι., *Ασύμμετροι εταίροι*, *ό.π.*, σ. 218

οικονομικών αποστολών από το 1947 και έπειτα στα πλαίσια του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ απολάμβαναν πανομοιότυπο καθεστώς ασυλίας.⁴⁸¹ Από την άλλη, η συμφωνία αυτή αναβάθμισε την στρατηγική σημασία της Ελλάδας και την έφερε πιο κοντά στο άρμα των ΗΠΑ. Ακόμα και η παραχώρηση ή εκχώρηση ορισμένου ποσοστού κυριαρχίας επί της ελληνικής επικράτειας μπορούσε να συμβεί για την συμμετοχή σε μια συμμαχία, όπως είχε πει και ο Κωνσταντίνος Καραμανλής.⁴⁸²

Η Τουρκία από τη δική της πλευρά ήταν ικανοποιημένη αλλά παράλληλα και προβληματισμένη. Πίστευε πως σε κάθε περίπτωση θα της δινόταν πρωταγωνιστικός ρόλος στη Συμμαχία. Μάλιστα οι πολιτικοί κύκλοι τόνιζαν πως ήταν η μόνη μουσουλμανική χώρα στο NATO και για το λόγο αυτό θα μπορούσε να προσεγγίσει τα μουσουλμανικά και αραβικά κράτη. Στο κλίμα αυτό ο πρωθυπουργός Αντάν Μεντερές άσκησε κριτική για την στάση και την πολιτική της Βρετανίας στα αποικιοκρατικά ζητήματα, υποστηρίζοντας πως όσο αξιόμαχη και αν ήταν η αυτοκρατορία, είχε προβεί σε στρατηγικά λάθη και είχε δυσαρεστήσει τους λαούς στη Μέση Ανατολή.⁴⁸³ Παρόμοια άποψη είχε μεταφέρει και ο υπουργός Εσωτερικών Κωνσταντίνος Ρέντης τον Μάιο του 1952, όπου και έκανε λόγο για φανερή προτίμηση της Τουρκίας προς τις ΗΠΑ, εξαιτίας του σεβασμού που φαίνεται να έτρεφαν τα Αραβικά κράτη προς τους Αμερικανούς σε αντίθεση με την αντιπάθεια που είχαν απέναντι στους Άγγλους.⁴⁸⁴

Με την ένταξη στο NATO η Ελλάδα επιδίωξε την αύξηση του αισθήματος εθνικής ασφάλειας και την αποτροπή αναθεωρητικών τάσεων στα Βαλκάνια. Η χρηματοδότηση με νατοϊκά κονδύλια για την κατασκευή υποδομών αυξήθηκε σημαντικά και τέθηκαν σχέδια για την δημιουργία βάσεων και αεροδρομίων. Επίσης οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις υποχρεούνταν να συμμετέχουν σε ασκήσεις στα πλαίσια του NATO. Σύμφωνα με τις αμερικανικές εκθέσεις, οι ελληνικές ένοπλες δυνάμεις σε περίπτωση πολέμου θα περιορίζονταν σε αμυντικές επιχειρήσεις κατά των βόρειων γειτόνων της με στόχο την καθυστέρηση μιας οργανωμένης μαζικής επίθεσης των κομμουνιστικών δυνάμεων στην Τουρκία, ενώ αποτελούσε και τον συνδετικό κρίκο μεταξύ αυτής στα ανατολικά και της Ιταλίας στα δυτικά.⁴⁸⁵ Από κάθε άποψη βέβαια

⁴⁸¹ Κωνσταντίνος Οικονομίδης, *Απαραβίαστον και ετεροδικία των διπλωματικών υπαλλήλων*, Παπούλια, Αθήνα, 1975, σ. 196-198

⁴⁸² Στεφανίδης Ι., *Ασύμμετροι εταίροι*, ό.π., σ. 199

⁴⁸³ Πετρίδου Αικ., ό.π., σ. 103

⁴⁸⁴ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 23, υποφ. 3, Ρέντης, προς ΥΠΕΞ, διεύθυνση πολιτικών υποθέσεων, Αρ. Πρ. 177/1/4/87α, Αθήνα, 14/5/1952, αναδημοσίευση από Πετρίδου Αικ., ό.π., σ. 103

⁴⁸⁵ Τσιτσόπουλος & Βερέμης, *Οι Ελληνοτουρκικές αμυντικές σχέσεις*, ό.π., σ. 179-181

καμία εκ των δυο δεν θα μπορούσε να ανταπεξέλθει μόνη χωρίς τη συνδρομή εξωτερικής βοήθειας. Το μήκος των συνόρων από την Αδριατική μέχρι τον Καύκασο ήταν υπερβολικά μεγάλο για να καλυφθεί, ενώ ποσοτικά και ποιοτικά οι στρατιές τους δεν θα μπορούσαν να αντισταθούν σε μια κατά μέτωπο επίθεση σε όλη τη διασυνοριακή γραμμή. Τέλος, η δυνατότητα βελτίωσης των διπλωματικών σχέσεων με τη Βουλγαρία, την Αλβανία και την ΕΣΣΔ φαινόταν να παραμερίζεται για χάρη της αμερικανικής κηδεμονίας και προστασίας.⁴⁸⁶

⁴⁸⁶ Βαληνάκης Γ., ό.π., σ. 50-51

Κεφάλαιο έκτο

6. Το Βαλκανικό Τρίγωνο: Ελλάδα-Τουρκία-Γιουγκοσλαβία

6.1 Η προσέγγιση με τον Τίτο

Η Γιουγκοσλαβία αποτελούσε παραδοσιακά σύμμαχο της Ελλάδας και της Τουρκίας. Το πρώην βασίλειο Σέρβων, Κροατών και Σλοβένων πολέμησε στο πλευρό των συμμαχικών δυνάμεων κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου. Όπως συνέβη σε όλες τις χώρες, ο πόλεμος και η κατοχή από τις δυνάμεις του Άξονα ανέτρεψαν τις παραδοσιακές δομές. Μέσα από το αντιστασιακό κίνημα των παρτιζάνων αναδείχθηκε ο Josip Broz Tito, ένας κομμουνιστής αντάρτης και μέλος του κομμουνιστικού κόμματος που κατάφερε να εδραιωθεί στην εξουσία μεταπολεμικά. Η μετατροπή της Γιουγκοσλαβίας από βασίλειο με εξόριστη κυβέρνηση σε μια σοσιαλιστική ομοσπονδία όπως ήταν φυσικό άλλαξε τα δεδομένα. Αν και η συμφωνία μεταξύ της Βρετανίας και της ΕΣΣΔ στη Μόσχα τον Οκτώβριο του 1944 προέβλεπε ισότιμη επιρροή επί των Γιουγκοσλάβων, αυτό ουσιαστικά δεν επιτεύχθηκε ποτέ. Ο Τίτο τάχθηκε ανοιχτά με το σοσιαλιστικό στρατόπεδο και στήριξε μέχρι το 1947 κάθε πράξη των Σοβιετικών.

Από το 1948 όμως τα πράγματα παίρνουν μια εντελώς απρόσμενη για την ΕΣΣΔ τροπή. Η ρήξη Τίτο-Στάλιν για την πρωτοκαθεδρία στα Βαλκάνια αποτέλεσε εξέλιξη, η οποία άλλαξε για ακόμα μια φορά τα δεδομένα. Έπειτα από αυτή οι Γιουγκοσλάβοι όχι μόνο υιοθέτησαν τον δικό τους σοσιαλιστικό δρόμο για την επίτευξη κομμουνισμού, αλλά προέβησαν και σε διπλωματικές προσπάθειες για προσέγγιση με τον δυτικό κόσμο της φιλελεύθερης δημοκρατίας. Η Γιουγκοσλαβία αποτέλεσε την πρώτη και για μεγάλο διάστημα μοναδική σοσιαλιστική χώρα, που κατόρθωσε στην ψυχροπολεμική περίοδο να ακροβατήσει επί του παραπετάσματος. Αν και η τιτοϊκή ομοσπονδία δεν αποκήρυξε ποτέ τα σοσιαλιστικά και μαρξιστικά ιδεώδη, από την άλλη δέχθηκε απλόχερα την βοήθεια που της προσέφερε η Δύση και επιδίωξε στενότερη συνεργασία με τους συντηρητικούς γείτονές της.

Ο Τίτο μετά τη ρήξη με την Σοβιετική Ένωση κατέστη σκαλοπάτι της Δύσης εντός του κομμουνιστικού μπλοκ. Η Γιουγκοσλαβία πολύ γρήγορα μετατράπηκε από αμφίβολος σύμμαχος σε πιστός φίλος. Στα σχέδια που καταρτίζονταν, οι Γιουγκοσλάβοι λαμβάνονταν υπόψη ως λαός που μαζί με τους Έλληνες και τους Τούρκους, θα βρίσκονταν στην πρώτη γραμμή του μετώπου κατά της σοβιετικής επέκτασης στην Κεντρική Ευρώπη και τα Βαλκάνια. Η ρήξη του Τίτο με τους πρώην

συμμάχους του και τον Στάλιν άνοιξε το παράθυρο της προσέγγισης και συνεργασίας της σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας με τις αντικομμουνιστικές δημοκρατίες των Βαλκανίων. Η ελληνική πλευρά φαινόταν πρόθυμη να αποδεχθεί την στενή συνεργασία με τον Τίτο. Παρά τα όσα είχαν προηγηθεί λόγω της στήριξης αρχικά του Τίτο προς τον ΔΣΕ και τις εξαιρετικά περιορισμένες ενέργειες των Γιουγκοσλάβων για συμφιλίωση, η ελληνική κυβέρνηση όπως τόνιζε και ο διπλωμάτης Χρήστος Παλαμάς από το Παρίσι: «*Ήτο πάντοτε διατεθειμένη συντελέσει εις βελτίωσιν σχέσεων Ελλάδος μετά Γιουγκοσλαβίας*».⁴⁸⁷ Σε άλλη πάλι αναφορά γίνεται λόγος για επιθυμία της Γιουγκοσλαβικής πλευράς για συνεννόηση με τους γείτονές της. Συγκεκριμένα ο Πιπινέλης ως εκπρόσωπος της Ελλάδος στα Ηνωμένα Έθνη ανέφερε: «*Ως προς Γιουγκοσλαβίαν συγκλίνουν πληροφορίες εις το ότι πραγματικώς επιθυμεί συνεννόησιν μεθ' ημών. [...] Πληροφορούμαι ότι Γιουγκοσλαβός πρεσβευτής εν Ουάσιγκτων εις συνομιλίαν του μετά φίλους μας Αμερικανικής Αντιπροσωπείας είπεν απεριφράστως ότι [...] έχει αποφασίσει την προσέγγισιν μετά της Ελλάδος*».⁴⁸⁸ Η επιδείνωση των σχέσεων Γιουγκοσλαβίας-ΕΣΣΔ-Βουλγαρίας αντανακλάται και στις σχέσεις Γιουγκοσλαβίας-Ελλάδας-Τουρκίας με τρόπο αντιστρόφως ανάλογο.⁴⁸⁹

Στα πλαίσια της δυτικής πολιτικής ασφάλειας υπό συμμαχική επιδοκιμασία επιδιώχθηκε η συμμαχία με την αδέσμευτη Γιουγκοσλαβία στα Βαλκάνια.⁴⁹⁰ Η τριμερής συμμαχία Ελλάδας-Τουρκίας-Γιουγκοσλαβίας μπορούσε να ενδυναμώσει το ΝΑΤΟ με πρόσθετες ταξιαρχίες, θα κάλυπτε την χερσόνησο του Αίμου, τα Στενά και συνολικά την λεκάνη της Αν. Μεσογείου, καθιστώντας την Βουλγαρία και την Αλβανία απομονωμένους θύλακες σοβιετικής επιρροής.⁴⁹¹ Η Αθήνα δήλωνε έτοιμη για την πραγματοποίηση ενός τέτοιου εγχειρήματος, καθώς αφαιρούσε από τη σκακιέρα του πολέμου έναν πρώην υποψήφιο αντίπαλο στα βόρεια.⁴⁹² Οι ΗΠΑ σαφώς και ενδιαφέρονταν για αυτή την προοπτική. Ωστόσο, στα τέλη του 1949 με την κατάσταση να είναι ακόμα ρευστή, ο Dean Acheson σε συνομιλία του με τον Έλληνα πρέσβη Βασίλη Δενδραμή στην Ουάσιγκτον υποστήριξε πως η τριμερής στρατιωτική

⁴⁸⁷ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 38, υποφ. 6, *κρυπτοτηλέγραφο*, Παλαμάς, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 1222, Παρίσι, 24/8/1949

⁴⁸⁸ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 36, υποφ. 2, *κρυπτοτηλέγραφο*, Πιπινέλης, προς ΥΠΕΞ, κοινοποίηση προς πρεσβείες Παρισίων και Λονδίνου, Αρ. Πρ. 6392, Νέα Υόρκη, 14/10/1949

⁴⁸⁹ Thanos Veremis, *Greece's Balkan Entanglement*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, 1995, σ. 34-35

⁴⁹⁰ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 45

⁴⁹¹ Σβολόπουλος Κ., Ελληνική εξωτερική πολιτική, *ό.π.*, σ. 60 · Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 45-46

⁴⁹² Iatrides J., *ό.π.*, σ. 81-82

συνεργασία με την Τουρκία και την Γιουγκοσλαβία αν και εφικτή ήταν αρκετά πρόωρη.⁴⁹³

Η Γιουγκοσλαβία ήταν εν δυνάμει υπονήφια για ένταξη σε στρατιωτικό οργανισμό. Ο στόχος της εισόδου σε ένα στρατιωτικό σύμφωνο υπό την κηδεμονία της Δύσης ήταν διττός και τα πλεονεκτήματα πολλά. Αρχικά, στερούσε από την COMINFORM τον πιο ισχυρό σύμμαχο και την μεγαλύτερη δύναμη στα Βαλκάνια. Επίσης οι ΗΠΑ εξασφάλιζαν την στήριξη ενός «αποστάτη» και ισχυροποιούσαν την δική τους συμμαχία. Επιπλέον όπως προαναφέρθηκε, η συνεργασία με τους Γιουγκοσλάβους έλυνε τα χέρια σε Ελλάδα και Τουρκία, καθώς διασφάλιζαν μέρος των βορείων συνόρων και περιόριζαν το μέτωπο των Βαλκανίων στην βουλγαρική και αλβανική μεθόριο. Την άποψη αυτή φαίνεται πως συμμεριζόταν και η Ελλάδα, υποστηρίζοντας πως η συνεργασία με τη Γιουγκοσλαβία εξασφάλιζε τα βόρεια σύνορα της χώρας και την ίδια στιγμή η Δύση επικύρωνε με βεβαιότητα την αποφυγή κατάρρευσης του μετώπου στα νότια.⁴⁹⁴ Υποστηρικτές της παραπάνω θέσης ήταν ο υπουργός Εξωτερικών και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Κωνσταντίνος Τσαλδάρης και ο μετέπειτα αρχηγός ΓΕΕΘΑ στρατηγός Στυλιανός Κιτριλάκης. Ο πρώην πρωθυπουργός ήταν υπέρμαχος της δημιουργίας ενός Μεσογειακού Συμφώνου με τη συμμετοχή Ελλάδας, Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας.⁴⁹⁵ Επίσης ο στρατηγός Κιτριλάκης θεωρούσε πως η αγίλλειος πτέρνα μπορούσε να καλυφθεί μέσω της προσέγγισης με τη Γιουγκοσλαβία. Τον Οκτώβριο του 1949 συνέταξε υπόμνημα μέσω του οποίου καλούσε σε ενιαίο στρατηγικό σχεδιασμό με την Τουρκία και την Γιουγκοσλαβία.⁴⁹⁶

Εμπόδιο στην προσέγγιση με τη Γιουγκοσλαβία φαίνεται πως μπαίνει αρχικά όμως η Τουρκία. Ωστόσο, εδώ πρέπει να τονιστεί πως η αντίθεση της τουρκικής πολιτικής στην συνεργασία με τον Τίτο μέχρι το 1950, δεν είχε να κάνει με κάποια απέχθεια προς τον στρατάρχη ή αποστροφής προς το γιουγκοσλαβικό έθνος. Κάθε άλλο μάλιστα. Η Τουρκία ήταν αυτή που επιθυμούσε τα πρώτα μεταπολεμικά έτη την

⁴⁹³ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, *κρυπτοτηλεγράφημα, Συνομιλία με Άτσεσον, Δενδραμής, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 1372, Ουάσιγκτον, 18/11/1949*

⁴⁹⁴ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, *κρυπτοτηλεγράφημα, Αρ. Πρ. 6097, 5/10/1949*

⁴⁹⁵ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, Αλέξανδρος Κύρου, αντιπρόσωπος της Ελλάδας στον ΟΗΕ, *τηλεγράφημα προς πρωθυπουργό Αλέξανδρο Διομήδη, Αρ. Πρ. 6806, 29/10/1949*

⁴⁹⁶ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, Κιτριλάκης, *υπόμνημα, ξενοδοχείο St. Mortiz, Νέα Υόρκη, 9/10/1949* Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 40, υποφ. 1, Κιτριλάκης, *μνημόνιο προς Τσαλδάρη, Νέα Υόρκη, 25/10/1949*

δημιουργία Μεσογειακής ή Βαλκανικής συμφωνίας και εργαζόταν προς τον σκοπό αυτό. Οι τουρκικές αντιρρήσεις είχαν να κάνουν όχι με το περιεχόμενο, αλλά με το σχήμα μέσω του οποίου θα εξασφαλιζόταν η ασφάλεια. Αν και οι Τούρκοι είχαν ρίξει στο τραπέζι τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια την ιδέα για την δημιουργία ενός Μεσογειακού συμφώνου, πλέον, όπως έχουμε αναφέρει και σε προηγούμενο κεφάλαιο, αποστρέφονταν αυτήν την ιδέα. Για την Άγκυρα κανένας οργανισμός στην Μεσόγειο δεν εγγυούταν την ασφάλεια και την ανεξαρτησία αν σ' αυτόν δεν συμμετείχαν ενεργά και οι ΗΠΑ. Οποιαδήποτε άλλη πρόταση πέραν της ένταξης στο Σύμφωνο των Βρυξελλών και έπειτα στο NATO, αποτελούσε για την τουρκική ηγεσία μια βαριά διπλωματική ήττα. Εξού και η άρνησή της να συμμετάσχει σε περιφερειακές συμμαχίες, δίχως πρωτίστως να έχει εξασφαλισμένη την «κάρτα-μέλους» του NATO. Κάθε πρόταση για δημιουργία μεσογειακής ή ανατολικής συμφωνίας αποτελούσε το τέλειο φανταστικό πρόσχημα για να απορριφθεί η είσοδος στην Ατλαντική Συμμαχία.⁴⁹⁷

Η Ελλάδα από τη δική της πλευρά προσεγγίζει τον Τίτο. Με την λήξη του εμφυλίου οι διπλωματικές επαφές με την Γιουγκοσλαβία γίνονται στενότερες, αφήνοντας στην άκρη τις εντάσεις που είχαν προκληθεί το προηγούμενο διάστημα. Αποδεχόμενες την νέα πραγματικότητα οι ελληνικές κυβερνήσεις βαδίζουν προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι τον Δεκέμβριο του 1950 αποκαθίστανται πλήρως οι διπλωματικές σχέσεις με την Γιουγκοσλαβία. Νωρίτερα ο πρωθυπουργός Σοφοκλής Βενιζέλος είχε προαναγγείλει το άνοιγμα της ελληνικής πρεσβείας στο Βελιγράδι και της γιουγκοσλαβικής πρεσβείας στην Αθήνα.⁴⁹⁸ Πρώτος πρέσβης στην ελληνική πρεσβεία του Βελιγραδίου διορίστηκε ο Σπύρος Καπετανίδης. Επίσης με την έλευση του νέου έτους οι δυο χώρες προχωρούν σε σειρά διμερών συμφωνιών που ρύθμιζαν οικονομικά, συγκοινωνιακά και πολιτιστικά ζητήματα. Με συμφωνίες τον Ιανουάριο και το Μάρτιο του 1951 αποκαταστάθηκε η αεροπορική σύνδεση μεταξύ των δυο πρωτευουσών και επαναλειτούργησε η σιδηροδρομική γραμμή που ένωνε το Βελιγράδι με τη Θεσσαλονίκη.⁴⁹⁹ Την αναθέρμανση των σχέσεων με την Γιουγκοσλαβία ακολούθησε η υπογραφή διμερούς οικονομικής συμφωνίας τον Απρίλιο του ίδιου

⁴⁹⁷ Θεοδώρα Γκότα, *Ψυχοπολεμική πραγματικότητα και περιφερειακές σχέσεις: Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία, Τουρκία 1950-1955: σύναψη και αποδυνάμωση των βαλκανικών συμφωνιών*, διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Φιλοσοφική σχολή, Αθήνα, 2008, σ. 35

⁴⁹⁸ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1951, Φακ. 48, υποφ. 1, Καπετανίδης, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 4612, Βελιγράδι, 30/12/1950, αναδημοσίευση από Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 37

⁴⁹⁹ Iatrides J., *ό.π.*, σ. 70 ·Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 39-40

έτους. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί πως από το 1950 οι πρωθυπουργοί Νικόλαος Πλαστήρας και Σοφοκλής Βενιζέλος είχαν προσπαθήσει επανειλημμένα να προσεταιριστούν τον Τίτο για σύναψη συνθήκης φιλίας και ρύθμισης των διμερών ζητημάτων, ειδικότερα στο θέμα της επιστροφής των ελληνοπαίδων του εμφυλίου.⁵⁰⁰

Σταδιακά η κατάσταση καλυτέρευε από τη στιγμή που η ρήξη Τίτο-Στάλιν είχε ωθήσει την Γιουγκοσλαβία στην αναζήτηση νέων συμμάχων. Η Γιουγκοσλαβία αν και προσηλωμένη στο σοσιαλισμό κρατούσε αποστάσεις από την ΕΣΣΔ και συνέβαλε στη δημιουργία ενός τρίτου ιδεολογικού πόλου, ο οποίος δεν υποστήριζε την συμμετοχή σε κάποιο ιδεολογικό στρατόπεδο ή τον διπολισμό. Αρχικά, η Βρετανία και έπειτα οι ΗΠΑ έπεισαν την Ελλάδα και την Τουρκία να συνάψουν φιλικές σχέσεις με την Γιουγκοσλαβία, με απώτερο στόχο την δημιουργία μιας συμμαχίας των τριών στα Βαλκάνια εκτός του NATO.⁵⁰¹ Οι πρώτες επαφές στον στρατιωτικό τομέα μεταξύ Γιουγκοσλαβίας και Δυτικού κόσμου πραγματοποιούνται με την έλευση της δεκαετίας του 1950. Οι Γιουγκοσλάβοι κρατούσαν στάση αναμονής και δεν ήθελαν να προκαλέσουν την οργή και την αντίδραση της COMINFORM. Περιτριγυρισμένοι από λαϊκές δημοκρατίες που είχαν εγκατασταθεί με την έλευση των σοβιετικών στρατευμάτων, οι Γιουγκοσλάβοι ανησυχούσαν για τις συνέπειες που θα είχε μια επίσημη στρατιωτική συμφωνία με τη Δύση. Επιπλέον και οι ίδιοι είχαν περιέλθει την περίοδο εκείνη σε μια «κρίση ταυτότητας». Ως ομοσπονδιακή λαϊκή δημοκρατία ήταν πιστή στα σοσιαλιστικά ιδεώδη. Από την άλλη όμως η αποστασία του Τίτο και η ρήξη του με την ΕΣΣΔ βάρυνε το κλίμα και προκαλούσε ερωτηματικά στην αίσθηση ασφάλειας του καθεστώτος. Επίσης και η Δύση από την δική της μεριά έθετε ως πρώτο στόχο την επίλυση του ζητήματος της Τεργέστης πριν την έναρξη συνομιλιών με το Βελιγράδι, ενώ σε καμία περίπτωση δεν γινόταν λόγος για αίτηση υποψηφιότητας αυτού στο NATO.

6.2 Προσπάθειες για τη σύναψη συμμαχίας

Από τις αρχές του 1951 η Ελλάδα και έπειτα η Τουρκία είναι αυτές που σκέφτονται το ενδεχόμενο μιας βαλκανικής στρατιωτικής συμμαχίας με την συμμετοχή και της Γιουγκοσλαβίας. Οι προτάσεις αυτές όμως απορρίφθηκαν σε πρώτη φάση από τον

⁵⁰⁰ Σπυρίδων Σφέτας, *Από τη συνθήκη Φιλίας και Συνεργασίας της Αγκυρας (28.2.1953) στη συνθήκη Συμμαχίας, Πολιτικής Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας του Μπλέντ (9.8.1954): Η επίσκεψη του στρατάρχη Τίτο στην Ελλάδα*, ΙΚΕΕ, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2015, σ. 72

⁵⁰¹ Βαληνάκης Γ., *ό.π.*, σ. 53

Τίτο, ο οποίος ήταν πεπεισμένος επί του παρόντος για εμβάθυνση των οικονομικών και πολιτιστικών σχέσεων μεταξύ τους.⁵⁰² Για ορισμένο διάστημα μέχρι και τους πρώτους μήνες του επόμενου έτους οι διαπραγματεύσεις πάγωσαν. Κυρίως λόγω της προτεραιότητας που έδινε η ελληνική και η τουρκική πλευρά στο θέμα της εισόδου στο ΝΑΤΟ. Όταν όμως οι δυο χώρες προσχώρησαν στη συμμαχία, τα πράγματα έγιναν πιο περίπλοκα. Πλέον υπήρχαν άλλες δυνάμεις στην περιοχή που αντιστέκονταν σθεναρά σε μια προσέγγιση της Γιουγκοσλαβίας με μέλη της Ατλαντικής συμμαχίας. Μια εξ' αυτών ήταν η Ιταλία. Η Ρώμη είχε μήνες νωρίτερα προειδοποιήσει πως θα στήριζε το κοινό αίτημα Ελλάδας και Τουρκίας για ένταξη στο ΝΑΤΟ, υπό την προϋπόθεση πως καμία εκ των δυο δεν θα σύναπτε συμφωνία με τους Γιουγκοσλάβους πριν ρυθμιστεί το ζήτημα της Τεργέστης.⁵⁰³ Η ελληνική πλευρά αποδέχθηκε τους ιταλικούς όρους, αλλά συνέχισε να διατηρεί τον διάλογο με το Βελιγράδι ακόμα και σε μειωμένη συχνότητα.

Το θέμα της προσέγγισης με τον Τίτο συνέχισε να απασχολεί τις ελληνοτουρκικές συνομιλίες. Ο προσεταιρισμός της Γιουγκοσλαβίας συζητήθηκε αρχικά κατά την επίσκεψη του υπουργού Εξωτερικών Σοφοκλή Βενιζέλου στην Τουρκία τον Ιανουάριο-Φεβρουάριο του 1952. Εκεί τον Βενιζέλο ακολούθησε και ελληνική στρατιωτική αντιπροσωπεία. Η ελληνική πλευρά υπό τις οδηγίες του ταξίαρχου Ρούσου συναντήθηκε και συνομίλησε με εκπροσώπους του τουρκικού επιτελείου στρατού.⁵⁰⁴ Στον μεταξύ τους διάλογο οι δυο χώρες επιβεβαίωσαν ως «νεογνά» μέλη του ΝΑΤΟ την τήρηση ενιαίας γραμμής στην εξωτερική πολιτική και την πρόθεση συνεργασίας και συνδιαιτησίας. Την ίδια στιγμή επιβεβαίωσαν την από κοινού προσπάθεια προσεταιρισμού της Γιουγκοσλαβίας, με απώτερο στόχο την δημιουργία μιας ισχυρής συμμαχίας στα Βαλκάνια παράλληλης στη λειτουργία του Ατλαντικού συμφώνου.⁵⁰⁵ Επίσης ο αντιπρόεδρος Βενιζέλος συναντήθηκε κατά την παραμονή του και με τον Γιουγκοσλάβο πρέσβη Λιούμπομιρ Ραντοβάνοβιτς.

Ο ημιτελής διάλογος συνεχίστηκε στην Αθήνα τον Μάρτιο. Τα θέματα που συζητήθηκαν από τις δυο πλευρές ήταν ουσιαστικά μια επανάληψη των συνομιλιών στην Άγκυρα. Αυτό που απασχολούσε πλέον τους πολιτικούς και στρατιωτικούς κύκλους ήταν η χάραξη φιλικής πολιτικής με τον Τίτο και η σύναψη τριμερούς

⁵⁰² Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 72

⁵⁰³ Στο ίδιο, σ. 73

⁵⁰⁴ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 60 ·Εφημερίδα «Καθημερινή», 2/2/1952 & 3/2/1952

⁵⁰⁵ Iatrides J., *ό.π.*, σ. 78

συμφώνου. Ωστόσο, και η Ελλάδα και η Τουρκία γνώριζαν, πως η προσέγγιση με τη Γιουγκοσλαβία πριν διευθετηθεί το ζήτημα της Τεργέστης, θα δυσαρεστούσε και ενδεχομένως θα δημιουργούσε πληγές στις σχέσεις τους με την Ιταλία. Η ελληνική πλευρά φαινόταν πιο έτοιμη να προβεί στο πρώτο βήμα. Μάλιστα υποστηρικτής αυτής της προσπάθειας ήταν ο υφυπουργός Εξωτερικών Ευάγγελος Αβέρωφ. Ο Αβέρωφ πίστευε πως ο προσεταιρισμός της Γιουγκοσλαβίας περιείχε μονάχα θετικά στοιχεία για την Ελλάδα. Ταυτόχρονα, ζητήματα όπως αυτό της «αρπαγής» ελληνοπαίδων κατά τη διάρκεια του εμφυλίου θα λύνονταν μέσω του διαλόγου με τον Τίτο.⁵⁰⁶ Από την άλλη μεριά οι Τούρκοι ήταν φανερά πιο διστακτικοί. Αυτό που τους απασχολούσε περισσότερο ήταν ο μυστικός χαρακτήρας που όφειλαν να έχουν οι συνομιλίες με τους Γιουγκοσλάβους. Επιπλέον η ελληνοτουρκική πλευρά όφειλε να κινηθεί ταχύτατα αν επιθυμούσε συνεργασία με το Βελιγράδι, πριν αυτό αλλάξει ξανά στάση στην εξωτερική πολιτική του και επιχειρήσει να επαναπροσεγγίσει την ΕΣΣΔ. Αναφορικά με αυτό τον προβληματισμό και η Ελλάδα εξέφραζε έντονες ανησυχίες σε μια ενδεχόμενη στροφή ή πραξικοπηματική ανατροπή του Τίτο από φιλοσοβιετικούς.⁵⁰⁷

Η Γιουγκοσλαβία διατηρούσε ουδέτερη στάση. Προφανώς κατά τη διάρκεια συζητήσεων είχε δείξει το ενδιαφέρον της και επιθυμούσε να καταρτιστούν σχέδια κοινής άμυνας στα Βαλκάνια. Από την άλλη, δήλωνε ανοιχτά πως δεν θα υπέγραφε καμία τριμερή συμφωνία.⁵⁰⁸ Αυτές οι δηλώσεις πιθανότατα ήταν παραπλανητικές με στόχο να θολώσουν τα νερά στο διπλωματικό παρασκήνιο. Άλλωστε, οι Γιουγκοσλάβοι ήταν αυτοί που προηγουμένως είχαν προσπαθήσει να κάνουν την κίνηση «ματ» στη Δύση. Ήταν ακριβώς η γιουγκοσλαβική πλευρά που τόνωσε το ενδιαφέρον της από τον Φεβρουάριο του 1952 όταν η Ελλάδα και η Τουρκία είχαν γίνει επίσημα μέλη του ΝΑΤΟ. Συγκεκριμένα, τον Μάρτιο του ίδιου έτους γιουγκοσλαβική αντιπροσωπεία επισκέφθηκε την ελληνική και την τουρκική πρεσβεία στο Βελιγράδι και πρότεινε στους δυο την άμεση έναρξη συνομιλιών μυστικού χαρακτήρα με απώτατο στόχο την κατάρτιση κοινών αμυντικών σχεδίων στο χώρο της βαλκανικής.⁵⁰⁹ Η προσπάθεια των Γιουγκοσλάβων να βάλουν φωτιά στους νατοϊκούς κύκλους είχε επιτυχία και συνεχίστηκε με τον Γιουγκοσλάβο πρέσβη στην Αθήνα να επαναλαμβάνει το ίδιο αίτημα.

⁵⁰⁶ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Ευ. Αβέρωφ, Φακ. 63 Σταματίου Α., ό.π., σ. 73

⁵⁰⁷ Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Ευ. Αβέρωφ, Φακ. 63 Σταματίου Α., ό.π., σ. 76-77

⁵⁰⁸ Σταματίου Α., ό.π., σ. 74 Έφημερίδα «Καθημερινή», 29/4/1952

⁵⁰⁹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 66, υποφ. 4, τηλεγράφημα, πρεσβεία Βελιγραδίου, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 4627, Βελιγράδι, 26/11/1952 Γκότα Θ., ό.π., σ. 56-57

Οι γιουγκοσλαβικές προτάσεις είχαν αντίκρισμα. Τον Ιούλιο του 1952 η Ελλάδα απέστειλε αντιπροσωπεία στο Βελιγράδι όπου συναντήθηκε με τον υπουργό Εξωτερικών και τον Έλληνα πρέσβη, ενώ τον επόμενο μήνα πραγματοποιήθηκε το αντίστροφο δρομολόγιο προς την ελληνική πρωτεύουσα.⁵¹⁰ Την ίδια στιγμή και οι Τούρκοι σκέφτονταν σοβαρά και μελετούσαν την μυστική προσφορά που είχε προηγηθεί. Βλέποντας την κατάσταση να αποβαίνει προς όφελός του, ο Τίτο όξυνε τον διπλωματικό πυρετό που είχε ξεκινήσει νωρίτερα την ίδια χρονιά. Έτσι τον Σεπτέμβριο αποφάσισε πως είχε πλέον έρθει και ο καιρός και οι συνθήκες ήταν κατάλληλες για να αποστείλει επίσημες στρατιωτικές αποστολές σε Ελλάδα και Τουρκία. Οι Γιουγκοσλάβοι όμως επιδόθηκαν σε ένα εντυπωσιακό τέχνασμα. Ο στρατάρχης και η κυβέρνηση δεν έδωσαν σαφείς κατευθυντήριες οδηγίες στους αρχηγούς των αποστολών, προσδίδοντας έτσι στις συνομιλίες έναν άτυπο χαρακτήρα από μεριάς του Βελιγραδίου και περιορίζοντας σημαντικά την πιθανότητα επιτυχών διαπραγματεύσεων. Παράλληλα, το τέχνασμα αποσκοπούσε στο να δοθεί η εντύπωση πως η Ελλάδα και η Τουρκία ήταν αυτές που αναλάμβαναν την πρωτοβουλία των συζητήσεων, ασχέτως του αν η Γιουγκοσλαβία είχε πρωτύτερα εκκινήσει τις επαφές. Αυτό φάνηκε ξεκάθαρα κατά την συνάντηση της γιουγκοσλαβικής αντιπροσωπείας με τον Έλληνα υπουργό Εθνικής Αμύνης. Οι Γιουγκοσλάβοι προφασιζόμενοι πως δεν είχαν λάβει εντολή από την κυβέρνηση, αρνήθηκαν κάθε πρόταση που έκανε ο υπουργός Γεώργιος Μαύρος για μια σύσταση ενός τριμερούς στρατιωτικού συμβουλίου.⁵¹¹ Ταυτόχρονα, υποστήριζαν πως ενέργειες μικρής σημασίας που δεν παρείχαν ικανοποιητικές εγγυήσεις ασφαλείας, θα προκαλούσαν την οργή των Σοβιετικών και σύντομα η Γιουγκοσλαβία θα βρισκόταν αντιμέτωπη και απροστάτευτη μαζί τους.⁵¹² Λίγες μέρες αργότερα ακολούθησε και η προγραμματισμένη επίσκεψη στην Κωνσταντινούπολη και την Άγκυρα. Όμως τα αποτελέσματα ήταν παρόμοια και οι αποστολές γύρισαν άπραγες στο Βελιγράδι. Ουσιαστικά το μόνο θετικό ήταν η επιθυμία για στενότερη μελλοντική συνεργασία ανάμεσα στις 3 χώρες και η διαβεβαίωση πως η Γιουγκοσλαβία είχε εξασφαλισμένη και εγγυημένη την προστασία στα νότια σύνορά της.

⁵¹⁰ Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 73-74

⁵¹¹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1953, *πρακτικά ελληνογιουγκοσλαβικής σύσκεψης*, Αθήνα, 20/9/1952, αναδημοσίευση από Γκότα Θ., *ό.π.*, 69-70

⁵¹² Στο ίδιο, σ. 69-70

Λίγες εβδομάδες έπειτα δόθηκε συνέχεια στον κύκλο επαφών. Αυτή τη φορά ήταν η Ελλάδα και η Τουρκία που έκαναν το βήμα στέλνοντας δικές τους αντιπροσωπείες στο Βελιγράδι στα τέλη του 1952. Φάνηκε ξεκάθαρα πως διάθεση για συνεργασία και επικύρωση της φιλίας μεταξύ Ελλάδας-Τουρκίας-Γιουγκοσλαβίας υπήρχε. Στον αντίποδα όμως κανείς δεν έκανε το πρωταρχικό βήμα, ώστε να προτείνει επίσημη στρατιωτική συνεργασία. Αποτέλεσμα αυτού ήταν οι συζητήσεις να πραγματοποιούνται μεν σε ιδιαίτερο φιλικό κλίμα, αλλά να περιστρέφονται σε γενικά θέματα δίχως να αποδίδουν καρπούς. Η ελληνική αποστολή είχε αρνηθεί επανειλημμένα να επωμιστεί μόνη της την ευθύνη για μια επίσημη στρατιωτική συνεργασία με το Βελιγράδι χωρίς πρώτα να έχει λάβει την έγκριση του ΝΑΤΟ, κάτι που είχαν ξεκαθαρίσει προηγουμένως ο Έλληνας πρέσβης Σπύρος Καπετανίδης και ο πρεσβευτής των ΗΠΑ George Allen.⁵¹³ Την ολιγορία αυτή της ελληνικής πλευράς έσπευσε να επωφεληθεί η Τουρκία. Έχοντας λάβει μαθήματα από το πάθημα της ελληνικής αποτυχίας, η τουρκική αποστολή πριν αναχωρήσει για το Βελιγράδι συμβουλευτήκε δυτικούς συμβούλους και έλαβε οδηγίες για το χειρισμό ακανθωδών ζητημάτων.⁵¹⁴ Αν και φυσικά οι ξεχωριστές τριμερείς συνομιλίες επιβεβαίωσαν για ακόμα μια φορά την καλή θέληση όλων των εμπλεκομένων, αυτή τη φορά η Τουρκία φρόντισε να παρουσιαστεί μπροστά στον Τίτο ως υπέρμαχος και πρωταγωνίστρια στον αγώνα για την συμφιλίωση της Δύσης με τη Γιουγκοσλαβία. Η αποστολή δυο ξεχωριστών αποστολών από Ελλάδα και Τουρκία και η απουσία συντονισμού με το ΝΑΤΟ απέδειξαν πως δεν υπήρχε συνεννόηση, αλλά πιθανότατα οι δυο χώρες ανταγωνίζονταν την ίδια στιγμή μεταξύ τους για το ποια θα εξασφάλιζε την φιλία των Γιουγκοσλάβων και θα λάμβανε τα εύσημα των Αμερικανών.⁵¹⁵

Την ίδια περίοδο και η Δύση είχε ξεκινήσει τις δικές της κινήσεις. Τον Νοέμβριο του 1952 είχε μεταβεί στη Γιουγκοσλαβία η πρώτη επίσημη δυτική στρατιωτική αποστολή. Επικεφαλής αυτής είχε τεθεί ο στρατηγός Thomas Handy ως επικεφαλής των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων και όχι του ΝΑΤΟ, ενώ την γιουγκοσλαβική πλευρά εκπροσώπησε ο στρατηγός Πέκο Ντάπσεβιτς.⁵¹⁶ Στο άκουσμα

⁵¹³ Στο ίδιο, σ. 75

⁵¹⁴ Στο ίδιο, σ. 77-78

⁵¹⁵ Στο ίδιο, σ. 78

⁵¹⁶ US State Department, Harry Truman Administration 1945-1952, 1952, Eastern Europe, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume VIII, No. 659, *telegram, Allen, Ambassador in Yugoslavia (Allen) to the Department of State, Belgrade, 18/11/1952* ·US State Department, Harry Truman Administration 1945-1952, Eastern Europe, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume VIII, No. 662, C.P. Cabell, *Memorandum by the Director of the Joint Staff of the Joint Chiefs of Staff (Cabell) to the Secretary of Defense (Lovett)*, Washington, 12/12/1952 ·Γκότα Θ., ό.π., σ. 49-50

της άφιξης μιας αμερικανικής αποστολής στο Βελιγράδι η Ιταλία εξέφρασε έντονα παράπονα και πίεση στις ΗΠΑ προκειμένου να αποσύρουν τον Handy. Η Ιταλία αρνούταν να δεχθεί οποιονδήποτε συμβιβασμό στο ζήτημα της Τεργέστης και επέμενε πως το θέμα θα επιλυόταν πρώτα εντός του NATO, απορρίπτοντας τον διάλογο με τον Τίτο.⁵¹⁷ Επίσης και οι Γιουγκοσλάβοι επιζητούσαν να εξασφαλίσουν μια προφορική υπόσχεση για μελλοντικές εγγυήσεις ασφαλείας από την αποστολή. Επιδίωκαν ακριβώς την στενή συνεργασία με το NATO, απολαμβάνοντας όλα τα προνόμια που είχε κάθε κράτος-μέλος μαζί με την συμπερίληψή τους στα αμυντικά του σχέδια, χωρίς όμως να συμμετέχουν στο Βορειοατλαντικό οργανισμό. Έτσι οι συνομιλίες του Νοεμβρίου ναυάγησαν.

Το NATO από τη δική του μεριά παρακολουθούσε τις εξελίξεις και άφηνε το κουβάρι της διπλωματίας να ξετυλίγεται στα Βαλκάνια. Δεν ήταν αντίθετο στην προσέγγιση με τη Γιουγκοσλαβία, την οποία ίσα ίσα επιδίωκε κιάλας, αλλά γνώριζε τους κινδύνους που εγκυμονούσε η εισδοχή του Τίτο ή μια έμμεση συνθήκη σύνδεσης μέσω άλλων μελών. Συναγωνιζόμενες ή μη η Ελλάδα και η Τουρκία προσπαθούσαν τόσο για κοινούς όσο και για εθνικούς λόγους να εξασφαλίσουν την συμμαχία με τον Τίτο. Ακόμα και έτσι όμως ο στρατάρχης γνώριζε τις συνθήκες που επικρατούσαν. Μάλιστα ακόμα και όταν προτάθηκε από την τουρκική πλευρά η υπογραφή τριμερούς ειδικής συνθήκης, η οποία θα λειτουργούσε ως προοίμιο της γιουγκοσλαβική ένταξης στο NATO, αυτή σκόνταψε στην άρνηση και την απροθυμία του Τίτο, που παρέμενε προσκολλημένος στην ιδέα της περιφερειακής συμμαχίας.⁵¹⁸ Για το Βελιγράδι η καλύτερη επιλογή φαίνεται πως αποτελούσε η «απούσα συμμετοχή» στο Βορειοατλαντικό σύμφωνο.

6.3 Από την Άγκυρα στο Μπλεντ

Οι ελληνογιουγκοσλαβικές επαφές σύντομα άγγιξαν το ζενίθ τους. Όταν στην πρωθυπουργία εκλέχθηκε ο Αλέξανδρος Παπάγος, οι συνομιλίες όχι μόνο κατέρρευσαν λόγω της ανόδου ενός έντονα αντικομμουνιστή πολιτικού και πρώην αρχιστράτηγου, αλλά αντιθέτως συνεχίστηκαν με αμείωτο ρυθμό. Μόλις λίγες μέρες μετά την άνοδό του στην εξουσία, την Αθήνα επισκέφθηκε η αντιπροσωπεία των

⁵¹⁷ US State Department, Harry Truman Administration 1945-1952, Eastern Europe, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume VIII, No. 671, *telegram, Allen, The Ambassador in Yugoslavia (Allen) to the Department of State, Belgrade, 10/1/1953* Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 51

⁵¹⁸ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 83-84

Γιουγκοσλάβων στρατιωτικών, όπου συζήτησαν με τον Παπάγο και τον βασιλιά Παύλο τις προτάσεις και τα σχέδιά τους για την δημιουργία μιας κοινής αμυντικής γραμμής στα Βαλκάνια με τη συμμετοχή και της Τουρκίας στο εγχείρημα.⁵¹⁹ Τον Ιανουάριο του 1953 η Ιταλία βλέποντας τις συνομιλίες να προοδεύουν, υπενθύμισε προς την ελληνική πλευρά για ακόμα μια φορά την σταθερή και πάγια θέση της. Μια ενδεχομένη συμφωνία με την Γιουγκοσλαβία και την Τουρκία για τη δημιουργία Βαλκανικού συμφώνου δεν ήταν αρεστή και επιτρεπτή από τους Ιταλούς λόγω του μη διευθετημένου ζητήματος της Τεργέστης.⁵²⁰

Τελικά η τουρκική παρέμβαση επιτάχυνε τις εξελίξεις. Οι ΗΠΑ αρχικά κράτησαν αποστάσεις στη συγκεκριμένη περίπτωση από την Ελλάδα και την Τουρκία, δείχνοντας πως θα ευνοήσουν την ιταλική θέση. Παράλληλα, τον ίδιο μήνα ο Τούρκος υπουργός Εξωτερικών Φουάτ Κιοπρουλού επισκέφθηκε το Βελιγράδι για να συνομιλήσει με τον ομόλογό του Κότσα Πόποβιτς. Παίζοντας στο παιχνίδι της διπλωματίας από θέση ισχύος, η Τουρκία είχε καταλάβει πως η τριμερής προσέγγιση θα ενίσχυε το κύρος όλων συνολικά και από την άλλη θα μείωνε το κύρος και την επιρροή της Ιταλίας, από την οποία προέρχονταν οι κατεξοχήν αντιδράσεις.⁵²¹ Η Τουρκία επιθυμούσε την ολοκλήρωση της τριμερούς συνεργασίας, ενώ την ίδια στιγμή προειδοποιούσε τους Γιουγκοσλάβους πως αυτή θα αποτελούσε το εναρκτήριο βήμα για την μελλοντική τους ένταξη στο NATO.⁵²² Επιπλέον γνωρίζοντας πως ο Τίτο θα αρνούταν την πρόταση συμμετοχής στο NATO, είχε ήδη ετοιμάσει την αντιπρότασή της για δημιουργία τοπικού συμφώνου. Η δεύτερη πρόταση της Τουρκίας αφορούσε την συγκρότηση στρατιωτικού συμφώνου ανάμεσα σε Ελλάδα, Τουρκία, Γιουγκοσλαβία, με την πρόσθετη συμμετοχή και της Ιταλίας.⁵²³ Για ακόμα μια φορά ωστόσο, η τουρκική διπλωματία είχε προβλέψει τις αντιρρήσεις των Γιουγκοσλάβων για την ιταλική συμμετοχή, πιστεύοντας πως εν τέλει θα αποδέχονταν την τριμερή συνεργασία. Έτσι, με τον τρόπο αυτό επιτεύχθηκε προσωρινή συμφωνία πολιτικού χαρακτήρα για την υπογραφή συμφώνου Φιλίας και Συνεργασίας, χωρίς όμως να είναι κλειστού χαρακτήρα, αφού δεν απέκλειε την συμμετοχή επιπλέον κρατών μελλοντικά, ούτε ήταν αντίθετο με τις επιδιώξεις του NATO.⁵²⁴

⁵¹⁹ Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 74

⁵²⁰ Στο ίδιο, σ. 75

⁵²¹ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 94-95

⁵²² Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 76

⁵²³ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 96-97

⁵²⁴ Στο ίδιο, σ. 98

Η Ελλάδα ήταν αποφασισμένη να αποσπάσει σαφείς εγγυήσεις από την Γιουγκοσλαβία όσο και αν το σύμφωνο Φιλίας είχε συμφωνηθεί με την Τουρκία. Τον Φεβρουάριο του 1953 ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Στέφανος Στεφανόπουλος επισκέφθηκε το Βελιγράδι για επίσημες συνομιλίες. Από την αρχή έμεινε σταθερός στη θέση της Ελλάδας και πρότεινε την άμεση έναρξη συνομιλιών για την υπογραφή στρατιωτικής συμμαχίας.⁵²⁵ Οι Γιουγκοσλάβοι φάνηκαν απρόθυμοι να ικανοποιήσουν το ελληνικό αίτημα. Μάλιστα πρόβαλαν την αποδοχή της τουρκικής πρότασης ως επιχείρημα στην αντίρρησή τους για συμφωνία στρατιωτικού χαρακτήρα. Σε δεύτερη φάση ωστόσο δέχθηκαν να συζητήσουν επ' αυτού. Άλλωστε, το μείζον πρόβλημα που ανέκυπτε ήταν η εκ παραδρομής εμπλοκή του Βορειοατλαντικού οργανισμού. Αν η τελική συμφωνία είχε στρατιωτικό χαρακτήρα, όπως επιθυμούσε η Ελλάδα, τότε το ΝΑΤΟ θα καλούταν έμμεσα να υπερασπιστεί την Γιουγκοσλαβία, κάτι που προφανέστατα έβρισκε απρόθυμες τις ΗΠΑ και την Αγγλία.⁵²⁶

Η τελική συμφωνία επιτεύχθηκε λίγες μέρες αργότερα. Στις 28 Φεβρουαρίου 1953 στην Άγκυρα υπεγράφη τριμερές Σύμφωνο Φιλίας και Συνεργασίας. Νωρίτερα είχε προηγηθεί στην Αθήνα συνάντηση των τριών υπουργών Εξωτερικών για να συμφωνήσουν επί των λεπτομερειών του τελικού κειμένου. Το Σύμφωνο Φιλίας, Βοήθειας και Ουδετερότητας έγινε γνωστό και ως Βαλκανικό Σύμφωνο ή Τριμερές Πολιτικό Σύμφωνο. Με τη συνθήκη αυτή οι τρεις χώρες έκαναν επίσημη την φιλία και συνεργασία μεταξύ τους, καθώς επίσης δεσμεύονταν για την διατήρηση της ειρήνης, της ασφάλειας και της εδαφικής ακεραιότητας στα Βαλκάνια. Επιπρόσθετα θα απείχαν από οποιαδήποτε επιθετική ενέργεια που στόχευε κατά μέλους του συμφώνου. Προβλεπόταν συνεργασία και σε στρατιωτικό επίπεδο μεταξύ των τριών επιτελείων και επιτροπή των υπουργών Εξωτερικών για διαβουλεύσεις και έγκαιρη λήψη των άμεσων αποφάσεων. Τέλος, αναφερόταν ρητά πως στο μέλλον θα γίνονταν στο πολιτικό σύμφωνο και άλλες χώρες δεκτές υπό την προϋπόθεση πως η αίτηση συμμετοχής τους θα γινόταν ομόφωνα δεκτή από όλα τα κράτη-μέλη.

Οι συνομιλίες για την επίτευξη συμφωνίας ήταν μακροχρόνιες αλλά απέδωσαν. Με τον τρόπο αυτό το ΝΑΤΟ είχε συνάψει έμμεσα μια συμφωνία και με την κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία. Στην Τουρκία η συνθήκη έγινε δεκτή μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού. Η εφημερίδα «Cumhuriyet» έκανε λόγο για ένα νέο ειρηνικό ξεκίνημα

⁵²⁵ Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 77

⁵²⁶ Στο ίδιο, σ. 77

στα Βαλκάνια και έπλεκε στον Τίτο το εγκώμιο του ισχυρού συμμάχου κατά του κομμουνιστικού κινδύνου.⁵²⁷ Ακόμα ο Φουάτ Κιοπρουλού παρουσίασε σε λόγο του στη βουλή τον εαυτό του ως τον πρωτεργάτη και εμπνευστή του συμφώνου με την Ελλάδα και τη Γιουγκοσλαβία.⁵²⁸ Επίσης και το ΡΛΚ υπερψήφισε την συμφωνία ως μέτρο στην αναγκαία ανάσχεση του σοβιετικού επεκτατισμού. Με τη σειρά της και η Ελλάδα ευνοήθηκε και δήλωνε ευχαριστημένη, αφού διασφάλιζε τα ελληνογιουγκοσλαβικά σύνορα. Ο πρωθυπουργός Αλέξανδρος Παπάγος έκανε λόγο για σημαντικό βήμα στη διασφάλιση της ειρήνης και σταθερότητας με απώτερο σκοπό την πλήρη ενσωμάτωση της Γιουγκοσλαβίας στο δυτικό στρατόπεδο. Ουσιαστικά για να ολοκληρωθεί αυτό απέμενε μόνο η υπογραφή ενός στρατιωτικού συμφώνου μεταξύ των μελών της συνθήκης της Άγκυρας μαζί με την επίλυση του Τεργεστιακού ζητήματος. Ωστόσο παρά τα θετικά βήματα, η αποδοχή του Τίτο στο ΝΑΤΟ έδειχνε μακρινή υπόθεση, με τους Γιουγκοσλάβους να είναι εξαιρετικά προσεκτικοί και επιφυλακτικοί. Από την άλλη, η τουρκική πλευρά επέμενε για την αποδοχή ενός συμφώνου προένταξης του Βελιγραδίου στο Ατλαντικό σύμφωνο.⁵²⁹ Η πρώτη επίσημη ενέργεια των μελών του συμφώνου ήταν η σύσκεψη στην Αθήνα τον Ιούλιο του 1953 με τους Στεφανόπουλο, Κιοπρουλού και Πόποβιτς.⁵³⁰

Η υπογραφή του Συμφώνου Φιλίας και Συνεργασίας με τη Γιουγκοσλαβία προκάλεσε προφανώς και αντιδράσεις. Οι τριμερείς συζητήσεις περί στρατιωτικών θεμάτων που διεξάγονταν στην τουρκική πρωτεύουσα, ξεσήκωσαν θύελλα αντιδράσεων εντός του ΝΑΤΟ. Μετά από πιέσεις της γαλλικής και βρετανικής διπλωματίας προς τις ΗΠΑ, οι τελευταίες ενημέρωσαν τα δυο βαλκανικά μέλη της συμμαχίας, ότι σε καμία περίπτωση ο οργανισμός δεν ήταν διατεθειμένος να ρισκάρει την ειρήνη και να αναλάβει επιπρόσθετες δεσμεύσεις λόγω της Γιουγκοσλαβίας.⁵³¹ Επιπλέον τέθηκε για ακόμα μια φορά το ζήτημα της έγκαιρης ενημέρωσης και πληροφόρησης που όφειλαν να τηρούν όλα τα κράτη-μέλη απέναντι στο Βορειοατλαντικό σύμφωνο. Οι συστάσεις αυτές προκάλεσαν την δυσφορία ειδικότερα της Τουρκίας. Ωστόσο, στην συνάντηση της Άγκυρας στις 18 Μαρτίου 1953 οι εκπρόσωποι Ελλάδας και Τουρκίας επισήμαναν από τη δική τους μεριά πως καμία στρατιωτική συνθήκη δεν είχε υπογραφεί με τους Γιουγκοσλάβους, ούτε είχε

⁵²⁷ Σταματίου Α., *ό.π.*, σ. 150

⁵²⁸ Στο ίδιο, σ. 151

⁵²⁹ Στο ίδιο, σ. 154

⁵³⁰ Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 78

⁵³¹ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 122

παραβιαστεί κάποιο μυστικό πρωτόκολλο.⁵³² Απεναντίας η ελληνοτουρκική πλευρά πρόταξε ως επιχείρημα για την δράση της τις διεργασίες που είχαν προηγηθεί, ώστε να συμπεριληφθεί στη συμφωνία με τη Γιουγκοσλαβία μελλοντικά και η Ιταλία. Μετά από παρότρυνση των ΗΠΑ όμως οι δυο χώρες έβαλαν προσωρινά στον πάγο τα σχέδια περί στρατιωτικής συνθήκης. Είχε ακολουθήσει και η επίσκεψη του Αμερικανού υπουργού Εξωτερικών John Foster Dulles σε Άγκυρα και Αθήνα, ο οποίος τόνισε τον αποκλεισμό οποιασδήποτε πιθανής συζήτησης για συμμετοχή του Τίτο στο ΝΑΤΟ, έως ότου επιλυόταν οριστικά το ζήτημα της Τεργέστης.⁵³³

Η επαναπροσέγγιση της ΕΣΣΔ με τη Γιουγκοσλαβία μετά τον θάνατο του Στάλιν άλλαξε για ακόμα μια φορά τα δεδομένα. Ο θάνατος του Στάλιν και η αρχή της αποσταλινοποίησης προκαλούσε έντονες ανησυχίες σε Ελλάδα και Τουρκία. Επικρατούσε επίσης φόβος πως ενδεχομένως το ΝΑΤΟ να έδινε προτεραιότητα σε άλλα μέτωπα, αφήνοντας τα Βαλκάνια και το Τριμερές σύμφωνο σε δεύτερη μοίρα.⁵³⁴ Οι τριμερείς συνομιλίες πάγωσαν για λίγους μήνες και επανεκκίνησαν τον Ιούνιο του 1953. Προς καθησυχασμό των Ελλήνων, η Γιουγκοσλαβία και η Τουρκία έδειξαν ζωνρό ενδιαφέρον αυτή τη φορά για στρατιωτική συνεργασία. Οι συζητήσεις έλαβαν χώρα στην Αθήνα, όπου εκπρόσωποι των γενικών επιτελείων παρέθεσαν τα στρατηγικά τους σχέδια. Μάλιστα στα θέματα που συζητήθηκαν υπήρξε και η πιθανότητα διεξαγωγής κοινών στρατιωτικών γυμνασίων.⁵³⁵ Αν και δεν σημειώθηκε πρόοδος στη συνάντηση των Αθηνών, φάνηκε για ακόμα μια φορά η δυσκολία της προσαρμογής και οι αντιθέσεις των σχεδίων του ΝΑΤΟ που έπρεπε πιστά να ακολουθήσουν Ελλάδα και Τουρκία, σε σχέση με αυτά που πρότειναν οι Γιουγκοσλάβοι. Επίσης δεν μπορούσαν σε καμία περίπτωση να κάνουν φανερά τα άκρως απόρρητα σχέδια του ΝΑΤΟ σε μη κράτος-μέλος και για το λόγο αυτό απέφυγαν να κάνουν οποιαδήποτε αναφορά σ' αυτό.⁵³⁶ Αντιθέτως, οι Γιουγκοσλάβοι φάνηκαν πιο διαλλακτικοί από ποτέ και ήταν αυτοί που πρότειναν την στενή στρατιωτική συνεργασία και την κατάρτιση κοινής ελληνο-γιουγκοσλαβικής γραμμής.

Τον ίδιο μήνα πραγματοποιήθηκε και η επίσκεψη Παπάγου στην Τουρκία. Στις συζητήσεις που πραγματοποιήθηκαν έγινε λόγος για προσπάθεια επέκτασης της Ατλαντικής συμμαχίας με την συμμετοχή της Γιουγκοσλαβίας. Ο Τούρκος

⁵³² Στο ίδιο, σ. 125

⁵³³ Iatrides J., *ό.π.*, σ. 117-118 · Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 126

⁵³⁴ Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα*, *ό.π.*, σ. 39

⁵³⁵ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 128

⁵³⁶ Στο ίδιο, σ. 129

πρωθυπουργός Αντνάν Μεντερές συμφωνούσε στην ενδυνάμωση της συνεργασίας με το Βελιγράδι και επέκταση αυτής στον στρατιωτικό τομέα, όμως στο βαθμό που αυτή δεν θα έθιγε τις υποχρεώσεις τους προς το ΝΑΤΟ.⁵³⁷ Οι δυο πλευρές φαίνεται πως είχαν πλήρη γνώση της κατάστασης στο εσωτερικό του τιτοϊκού καθεστώτος. Η γιουγκοσλαβική πλευρά ήταν εξαιρετικά επιφυλακτική απέναντι σε οποιαδήποτε συμφωνία επί των στρατιωτικών θεμάτων, διότι φοβόταν για την εσωτερική δυσαρέσκεια και αναστάτωση που είχε ως φυσική συνέπεια η εγγύς επαφή με το ΝΑΤΟ.⁵³⁸

Τον Ιούλιο του 1953 ακολούθησε η προσυμφωνημένη σύσκεψη των υπουργών Εξωτερικών. Οι συνομιλίες διεξήχθησαν στην Άγκυρα με τους Γιουγκοσλάβους να αποστέλλουν τον υφυπουργό Άλεξ Μπέμπλερ. Η οικοδέσποινα Τουρκία μπήκε δυνατά στο παιχνίδι των διαπραγματεύσεων και πίεσε τους Γιουγκοσλάβους. Για ακόμα μια φορά παρουσίασε την τριμερή συμφωνία ως το πρώτο στάδιο για την μελλοντική ένταξη του Τίτο στο Ατλαντικό σύμφωνο. Ωστόσο, ο Μπέμπλερ πολύ γρήγορα ξεκαθάρισε τη θέση του. Η Γιουγκοσλαβία δεν φαινόταν διατεθειμένη να δώσει σάρκα και οστά στις ελληνοτουρκικές προτάσεις για τη δημιουργία στρατιωτικού σκέλους στη συμφωνία της Άγκυρας. Αντίθετα, περιόρισε τις επιδιώξεις της και συμφωνούσε μόνο στην ανάγκη για ενδυνάμωση του υπάρχοντος πολιτικού σκέλους και των οικονομικών συναλλαγών. Επιπλέον η πρόταση του Έλληνα υπουργού Στέφανου Στεφανόπουλου για τη δημιουργία μιας επιτροπής στρατιωτικής διοίκησης μεταξύ Αθήνας και Βελιγραδίου απορρίφθηκε ως αντίστοιχη της τουρκικής.⁵³⁹

Μετά τις εξελίξεις αυτές ακολούθησε διάλειμμα που κράτησε μέχρι το Νοέμβριο με τις συνομιλίες να σιγούν. Τον Σεπτέμβριο είχε σημειωθεί ψύχρανση στις σχέσεις Ελλάδας-Γιουγκοσλαβίας. Αιτία αποτελούσε η πρωτοβουλία για σταδιακή εξομάλυνση των γιουγκοσλαβικών σχέσεων με τη γειτονική Βουλγαρία. Η ενέργεια αυτή του Τίτο προκάλεσε ανησυχία στην Αθήνα για το ενδεχόμενο μεταστροφής της Γιουγκοσλαβίας απέναντι στην COMINFORM, καθώς επίσης είχαν δημοσιευτεί πληθώρα άρθρων στο γιουγκοσλαβικό τύπο που έκαναν λόγο για μια κατεχόμενη από τους Έλληνες Μακεδονία.⁵⁴⁰ Την ίδια περίοδο ο Παπάγος επισκέφθηκε την Ρώμη. Η προσπάθεια της ελληνικής κυβέρνησης για διακανονισμό με την Ιταλία είχε

⁵³⁷ Τδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Ευ. Αβέρωφ, Φακ. 63, *πρακτικά σύσκεψης Παπάγου-Μεντερές*, 18/6/1953

⁵³⁸ Στο ίδιο

⁵³⁹ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 131

⁵⁴⁰ Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα, ό.π.*, σ. 39

αποτελέσματα. Η Ιταλία αποδέχθηκε την επιθυμία Ελλάδας και Τουρκίας για βαθύτερη συνεργασία με τη Γιουγκοσλαβία, με την πρώτη εντούτοις να δηλώνει πως ο Τίτο δεν αποτελεί πρόσωπο εμπιστοσύνης.

Η αναθέρμανση της τριμερούς συνεργασίας έγινε τον Νοέμβριο. Η συνάντηση εκπροσώπων των γενικών επιτελείων αν και ήταν προγραμματισμένη για τον Οκτώβριο μετατέθηκε.⁵⁴¹ Στη συνάντησή τους τον επόμενο μήνα στο Βελιγράδι υπήρξαν ανάμεικτες εντυπώσεις. Φυσικά όλες οι πλευρές συνηγορούσαν υπέρ της δημιουργίας μια κοινής αμυντικής στρατιάς και της κατάρτισης ενός κοινού αμυντικού σχεδίου κατά των βουλγαρικών επιθέσεων.⁵⁴² Ωστόσο, οι Γιουγκοσλάβοι παρουσιάστηκαν απρόθυμοι να επεκτείνουν την συνεργασία τους, καθώς επίσης και η ελληνοτουρκική πλευρά κωλυσιέργησε στην επεξεργασία και μελέτη των προτάσεων του Βελιγραδίου. Έτσι, η συνάντηση οδηγήθηκε σε αδιέξοδο. Η γιουγκοσλαβική πλευρά προβληματιζόταν σχετικά με τον συντονισμό και την ενιαία δράση των τριών επιτελείων εν καιρώ ειρήνης.⁵⁴³ Πιο συγκεκριμένα, η Ελλάδα είχε πάει τα πράγματα ένα βήμα παραπέρα, προτείνοντας την δημιουργία κοινού επιχειρησιακού στρατηγείου και επιτροπής στρατιωτικών αρχηγών βαθμού ΓΕΕΘΑ και ΓΕΣ αντίστοιχης με αυτής των υπουργών Εξωτερικών.⁵⁴⁴ Το όλο εγχείρημα συνάντησε την αντίδραση των Γιουγκοσλάβων, οι οποίοι αρνούσαν να τοποθετήσουν τις ένοπλες δυνάμεις τους υπό την καθοδήγηση ενός πιθανού νατοϊκού διοικητή.⁵⁴⁵ Μάλιστα και ο αρχηγός ΓΕΕΘΑ Κιτριλάκης ήταν επιφυλακτικός. Υποστήριζε πως με βάση την πορεία που είχαν ακολουθήσει οι διαπραγματεύσεις, ο Τίτο δεν αποτελούσε τον πιο έμπιστο σύμμαχο της Αθήνας, ενώ θεωρούσε επίσης πιθανή την ακύρωση της συμφωνίας ή ακόμα και προδοσία και σύνταξη της Γιουγκοσλαβίας με την COMINFORM.⁵⁴⁶

Από εκείνο το σημείο τον Νοέμβριο του 1953, η σύναψη τριμερούς στρατιωτικού συμφώνου μπήκε στον πάγο. Ούτε οι Γιουγκοσλάβοι ούτε η ελληνοτουρκική πλευρά επιζητούσαν απεγνωσμένα την άμεση υπογραφή συνθήκης, αν και οι τρεις πλευρές επιθυμούσαν την δημιουργία στρατιωτικού σκέλους εντός της Συμφωνίας της Άγκυρας. Επιπλέον και το ΝΑΤΟ έθετε φραγμούς και εμπόδια και ήταν πολέμιος αυτής της προοπτικής, αρνούμενο να αναλάβει πρόσθετες δεσμεύσεις.

⁵⁴¹ Iatrides J., *ό.π.*, σ. 126

⁵⁴² Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα, ό.π.*, σ. 40

⁵⁴³ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 138

⁵⁴⁴ Στο ίδιο, σ. 138

⁵⁴⁵ Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα, ό.π.*, σ. 40 ·Iatrides J., *ό.π.*, σ. 125-127

⁵⁴⁶ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1954, Φακ. 28, υποφ. 3, Κιτριλάκης, Αρ. Πρ. 0210/03, 2/1/1954, αναδημοσίευση από Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 139-140

Παρόλα αυτά την λύση στο αδιέξοδο φαίνεται πως έδωσε η γιουγκοσλαβική πλευρά. Τον Φεβρουάριο του 1954, 3 μήνες μετά την τελευταία επίσημη τριμερή σύσκεψη, υπήρξε δημοσίευση στην εφημερίδα «Jugopress», η οποία τασσόταν υπέρ της ολοκλήρωσης των διαπραγματεύσεων για την επίτευξη συμφωνίας.⁵⁴⁷ Κατόπιν ανακοινώθηκε πως ο Τίτο προγραμματίζε επίσκεψη σε Άγκυρα και Αθήνα σε μια προσπάθεια ειλικρινούς πρόθεσης για φιλία και συνεργασία από την πλευρά του Βελιγραδίου.

Ο Τίτο έφτασε στην τουρκική πρωτεύουσα στις 12 Απριλίου 1954 όπου και έγινε δεκτός με τιμές. Στις συνομιλίες του με τους Τούρκους, ο Γιουγκοσλάβος ηγέτης επανέλαβε για ακόμη μια φορά την βασική γραμμή της εξωτερικής πολιτικής του, δηλαδή την άρνηση συμμετοχής του στο NATO ή άλλους οργανισμούς, τηρώντας αυστηρή ουδετερότητα. Φάνηκε ικανοποιημένος όμως από την πορεία των πραγμάτων και ήταν αυτός που ανέφερε στον Τούρκο πρωθυπουργό την επιθυμία του για μετατροπή της συμφωνίας της Άγκυρας σε μια στρατιωτική συμμαχία υπό τις κατάλληλες συνθήκες εντός του έτους.⁵⁴⁸ Η τουρκική πλευρά εντυπωσιάστηκε από τις δηλώσεις του και συμφώνησε στην εξέλιξη της τριμερούς συνεργασίας, αφού βέβαια και η Ελλάδα έδινε το πράσινο φως. Έτσι στις προγραμματικές δηλώσεις που ακολούθησαν, ο Γιουγκοσλάβος υπουργός Εξωτερικών Κότσα Πόποβιτς ανακοίνωσε την μετατροπή του Βαλκανικού συμφώνου σε συνθήκη στρατιωτικής συμμαχίας.

Βέβαια η είδηση αυτή προκάλεσε διθυραμβικά και αποδοκιμαστικά σχόλια ταυτοχρόνως στην Αθήνα. Η ελληνική πλευρά δεν είχε ειδοποιηθεί για την επίτευξη συμφωνίας μεταξύ Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας και θεώρησε πως αν δεν λάμβανε μέτρα ίσως και να έμενε εκτός αυτής. Ο υπουργός Εξωτερικών Στέφανος Στεφανόπουλος που ενημερώθηκε από τις ανταποκρίσεις της ελληνικής πρεσβείας και του τύπου, θεώρησε πως είχαν ληφθεί αποφάσεις χωρίς την σύμφωνη γνώμη του. Τότε δήλωσε πως η Τουρκία ως μέλος του NATO δεν μπορούσε να προχωρήσει από μόνη της σε σύναψη στρατιωτικής συμμαχίας με τρίτη χώρα.⁵⁴⁹ Η Τουρκία προσπάθησε να σβήσει την φωτιά του διπλωματικού πυρετού που λάμβανε χώρα στην Αθήνα, επισημαίνοντας πως ουδέποτε συμφώνησε στην μονομερή σύναψη συμμαχίας, αλλά αντιθέτως υπήρξε παρερμηνευση των γιουγκοσλαβικών δηλώσεων και πως ακριβώς η μετατροπή του συμφώνου της Άγκυρας αποτελούσε πρόταση του ίδιου του Τίτο.

⁵⁴⁷ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 147 ·Iatrides J., *ό.π.*, σ. 127-128

⁵⁴⁸ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 149-150 ·Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα*, *ό.π.*, σ. 40

⁵⁴⁹ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 152

Η Ελλάδα βρέθηκε μπροστά σε ένα λαβύρινθο εξελίξεων. Ήταν εμφανέστατα δυσαρεστημένη από τη στιγμή που ελήφθησαν αποφάσεις χωρίς τη πρόιμη συγκατάθεσή της ασχέτως αν ευνοούταν από αυτή την πορεία. Πιθανότατα αυτό είχε να κάνει και με τον Ελληνοτουρκικό ανταγωνισμό εντός των πλαισίων του ΝΑΤΟ σχετικά με την σημασία και τον ρόλο που επιθυμούσε να αποκτήσει η Ελλάδα στα Βαλκάνια, παραχωρώντας στην Τουρκία τον πρώτο ρόλο μόνο στη Μέση Ανατολή.⁵⁵⁰ Το θέμα τελικά παραπέμφθηκε στη σύνοδο του ΝΑΤΟ στο Παρίσι. Αν και το ΝΑΤΟ δεν ήταν αντίθετο σε μια συμμαχία με τη Γιουγκοσλαβία έβαλε φρένο στην προσπάθεια της Τουρκίας για άμεση επίτευξη συμφωνίας και ζήτησε την επανεξέταση των παραμέτρων. Ουσιαστικά και οι ΗΠΑ αρνήθηκαν να εγκρίνουν προς το παρόν την πρόταση της Γιουγκοσλαβίας και συνέστησαν υπομονή στους δυο συμμάχους τους έως ότου υλοποιηθεί η επίσκεψη του Τίτο στην Αθήνα. Επίσης παράλληλα έτρεχαν και οι συνομιλίες για την επίλυση του ζητήματος της Τεργέστης. Έτσι, ήταν δεδομένο πως καμία μεγάλη δύναμη του ΝΑΤΟ δεν ήθελε να προκαλέσει διπλωματικούς τριγμούς με την Ιταλία. Η τελευταία ήταν βέβαιο πως θα αντιλαμβανόταν την δημιουργία μιας στρατιωτικής συμμαχίας μελών του ΝΑΤΟ με τον Τίτο ως προδοσία. Η Ελλάδα συμφώνησε με τις συστάσεις της Συμμαχίας. Η ελληνική κυβέρνηση ανακοίνωσε την πρόθεσή της για επίτευξη συμφωνίας κατόπιν της επισκέψεως του στρατάρχη στην Αθήνα, χωρίς όμως να ανακοινωθεί και τότε ακριβής ημερομηνία των υπογραφών.⁵⁵¹

Ο Τίτο προγραμμάτισε αμέσως επίσκεψη στην Αθήνα. Το υπουργείο Εξωτερικών της Γιουγκοσλαβίας απέστειλε προς την Ελλάδα έναν κατάλογο για τα θέματα που θα συζητούνταν, στα οποία περιλαμβάνονταν το Μακεδονικό, η δημιουργία Βαλκανικής συνέλευσης και η δημιουργία γιουγκοσλαβικής ζώνης στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης.⁵⁵² Ως προς το τελευταίο, η Γιουγκοσλαβία επιθυμούσε να επιλέγει η ίδια τους εργάτες και το προσωπικό που θα εργάζονταν στην ζώνη της στο λιμάνι της Θεσσαλονίκης.⁵⁵³ Επιπλέον σχετικά με το ζήτημα της μακεδονικής μειονότητας στην Ελλάδα, η Γιουγκοσλαβία ζητούσε την αναγνώρισή της από την Ελλάδα και την έκδοση βίζας στους Σλαβομακεδόνες, ώστε να εξασφαλιστεί το απαραβίαστο των μεταξύ τους συνόρων.⁵⁵⁴ Ωστόσο, ο Τίτο δεν ανακίνησε το

⁵⁵⁰ Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 81

⁵⁵¹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1954, Φακ. 6, υποφ. 5, *τηλεγράφημα*, Α' Πολιτική διεύθυνση, προς πρεσβεία Ελλάδος στη Ρώμη, Αρ. Πρ. 41775, 29/5/1954

⁵⁵² Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 82

⁵⁵³ Στο ίδιο, σ. 82

⁵⁵⁴ Στο ίδιο, σ. 83-84

Μακεδονικό όταν επισκέφθηκε την Αθήνα, γνωρίζοντας πως ήταν ένα υπερβολικά ευαίσθητο θέμα.

Ο Τίτο ήρθε στην Αθήνα μαζί με τον υπουργό Εξωτερικών Κότσα Πόποβιτς στις 2 Ιουνίου 1954. Έγιναν δεκτοί στο λιμάνι του Πειραιά από τον πρωθυπουργό Παπάγο, τον βασιλιά Παύλο και τον Γεώργιο Ράλλη.⁵⁵⁵ Η υποδοχή που έχαιρε ήταν θερμή. Ακόμα και η συντηρητική εφημερίδα «Ακρόπολις» περιέγραψε τον Γιουγκοσλάβο ηγέτη ως σύμβολο της αντίστασης κατά του κόκκινου ιμπεριαλισμού.⁵⁵⁶ Στις συνομιλίες που ακολούθησαν μεταξύ των δυο πλευρών συμμετείχαν οι υπουργοί Εξωτερικών Στέφανος Στεφανόπουλος και Κότσα Πόποβιτς, ο Αλέξανδρος Παπάγος, ο Τίτο, ο πρέσβης της Τουρκίας στην Αθήνα Τατάι και ο Γιουγκοσλάβος πρέσβης Γιοβάνοβιτς. Οι συζητήσεις διεξήχθησαν μέσα σε εγκάρδιο κλίμα, το οποίο τονίστηκε και από τις δυο πλευρές ως απόδειξη πραγματικής θέλησης για συμφωνία. Ο Τίτο συμφώνησε σχεδόν με όλα όσα είχε πει ο Παπάγος και αποδέχθηκε με χαρά την πρόταση της Ελλάδας για την δημιουργία μιας Βαλκανικής Συμβουλευτικής Επιτροπής από όλα τα κράτη.⁵⁵⁷ Συμφωνούσε επίσης στην εξέλιξη της Βαλκανικής Συμμαχίας και στο γεγονός πως οποιαδήποτε στρατιωτική συνεργασία με την Ελλάδα και την Τουρκία δεν θα επηρέαζε τον διακανονισμό στο ζήτημα της Τεργέστης.⁵⁵⁸ Παρόλα αυτά, επισήμανε και στον Παπάγο πως αν και ήθελε να έχει φιλικές σχέσεις με το ΝΑΤΟ, η ένταξη της Γιουγκοσλαβίας σ' αυτό απείχε ακόμα αρκετά.⁵⁵⁹ Αυτό που και οι 3 συμφώνησαν ήταν η αμοιβαία παροχή βοήθειας σε περίπτωση επίθεσης ξένης δύναμης κατά μέλους της συμμαχίας. Αν η Βουλγαρία επιτιθόταν κατά ενός, τότε όλοι όφειλαν να συμμετέχουν, διότι μοιράζονταν κοινά σύνορα με αυτή.⁵⁶⁰ Αν η Ρουμανία, η Ουγγαρία ή η ΕΣΣΔ αποφάσιζαν να επιτεθούν στη Γιουγκοσλαβία, τότε η Ελλάδα και η Τουρκία θα την βοηθούσαν ακόμα και με στρατιωτικά μέσα.⁵⁶¹ Τέλος υπήρχε αναφορά στην εξέλιξη της Βαλκανικής συμμαχίας και σύνδεσής της με το ΝΑΤΟ στο μέλλον.⁵⁶²

Ουσιαστικά επικυρώθηκαν όσα είχαν συμφωνηθεί κατά την επίσκεψη του Γιουγκοσλάβου ηγέτη στην Άγκυρα. Η Ελλάδα εμφανώς ανακουφισμένη με την ομαλή

⁵⁵⁵ Στο ίδιο, σ. 85

⁵⁵⁶ Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα, ό.π.*, σ. 41

⁵⁵⁷ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1954, Φακ. 6, υποφ. 5, *πρακτικά σύσκεψης*, 4/6/1954

⁵⁵⁸ Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 87

⁵⁵⁹ Στο ίδιο, σ. 88

⁵⁶⁰ Στο ίδιο, σ. 89-90

⁵⁶¹ Στο ίδιο, σ. 90

⁵⁶² Στο ίδιο, σ. 90

πορεία των γεγονότων μετά την «διπλωματική παρεξήγηση» του Απριλίου, έδωσε την συγκατάθεσή της για μετατροπή της συνθήκης της Άγκυρας σε στρατιωτική συμμαχία. Για το σκοπό αυτό, θα ακολουθούσε λίγες μέρες αργότερα προγραμματισμένη συνάντηση της επιτροπής εμπειρογνομόνων με στόχο την προπαρασκευή σχεδιασμού. Επιπλέον συμφωνήθηκε αυτή να ολοκληρωθεί μέχρι και την επόμενη συνάντηση των τριών υπουργών Εξωτερικών, ανεξάρτητα από τις εξελίξεις που συνέβαιναν παράλληλα στο ζήτημα της Τεργέστης και τις ενδεχόμενες αντιδράσεις της Ιταλίας.

Αξίζει να σημειωθεί πως ο Αλέξανδρος Κύρου και ο Κότσα Πόποβιτς είχαν μυστική συζήτηση νωρίτερα. Στις 5 Ιουνίου 1954 η ελληνική πλευρά είχε θέσει στην Γιουγκοσλαβία το ζήτημα της Κύπρου. Μπροστά στην προσπάθεια διεθνοποίησης του Κυπριακού από την Ελλάδα, ο Πόποβιτς απάντησε πως ακριβώς επειδή και η Τουρκία δεν είχε επίσημη θέση, η Γιουγκοσλαβία σεβόταν απόλυτα τις ελληνικές διεκδικήσεις και είχε ως ύψιστη αρχή στο θέμα αυτό την αρχή της αυτοδιάθεσης.⁵⁶³ Για την Ελλάδα αυτό ήταν μια μεγάλη διπλωματική επιτυχία. Η επίσκεψη του στρατάρχη Τίτο στην Αθήνα ουσιαστικά έθεσε τις βάσεις για την σύσταση της στρατιωτικής Βαλκανικής Συμμαχίας.⁵⁶⁴ Μετά την ολοκλήρωση των συζητήσεων και την αναχώρηση του Τίτο, οι ΗΠΑ ανακοίνωσαν την στήριξή τους στην δημιουργία στρατιωτικής συμμαχίας και επισήμαναν πως το εγχείρημα αυτό έπρεπε να συνδεθεί μελλοντικά με το ΝΑΤΟ, καθώς η συγκρότησή της θα οδηγούσε στην επίλυση του ζητήματος της Τεργέστης αργά ή γρήγορα.⁵⁶⁵ Από την άλλη όμως, η Γιουγκοσλαβία για ακόμα μια φορά έμεινε σταθερή στις θέσεις της και αρνήθηκε την εμπλοκή της στο ΝΑΤΟ. Αυτό επισημάνθηκε επανειλημμένα κατά τις συζητήσεις του προοιμίου της συμμαχίας στην Αθήνα τον Ιούλιο του 1954. Η Γιουγκοσλαβία επέμεινε στην δημιουργία ενός στενού βαλκανικού συμφώνου και μια χαλαρή σύνδεση με το Βορειοατλαντικό σύμφωνο.⁵⁶⁶

Η συνάντηση της επιτροπής εμπειρογνομόνων που ακολούθησε την αναχώρηση του Τίτο έγινε στις 28 Ιουνίου. Συμμετείχαν ο γραμματέας του υπουργείου Εξωτερικών Αλέξανδρος Κύρου, ο Τούρκος υφυπουργός Εξωτερικών Νουρί Μπιργκί και ο Γιουγκοσλάβος συνάδελφός του Άλες Μπέμπλερ.⁵⁶⁷ Η Γιουγκοσλαβία εμφανίστηκε στη σύσκεψη με απρόσμενα μεγάλες απαιτήσεις. Συμφωνούσε μαζί με την Ελλάδα και την Τουρκία, ότι η στρατιωτική συμφωνία που επρόκειτο να επιτευχθεί

⁵⁶³ Στο ίδιο, σ. 92

⁵⁶⁴ Στο ίδιο, σ. 95

⁵⁶⁵ Στο ίδιο, σ. 99

⁵⁶⁶ Στο ίδιο, σ. 100

⁵⁶⁷ Γκότσα Θ., *ό.π.*, σ. 167 · Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα, ό.π.*, σ. 41

δεν θα αποτελούσε ξεχωριστό κομμάτι, αλλά θα ενσωματωνόταν στο ήδη υπάρχον σύμφωνο της Άγκυρας ως συμπληρωματική. Επίσης γινόταν σαφές πως αυτή δεν θα είχε καμία σχέση με το ΝΑΤΟ και θα λειτουργούσε ανεξάρτητα. Στο σημείο αυτό η Ελλάδα και η Τουρκία προχώρησαν σε ορισμένες παραχωρήσεις προς όφελος των Γιουγκοσλαβικών προτάσεων. Μια εξ' αυτών αποτελούσε η ομόφωνα αποδεκτή δημιουργία ενός συμβουλίου Αμύνης, στο οποίο θα συμμετείχαν οι υπουργοί Εξωτερικών και μέλη των τριών κυβερνήσεων και το οποίο θα αναλάμβανε προσωρινά τον ρόλο του ηγετικού στρατιωτικού οργάνου της ανανεωμένης συμφωνίας της Άγκυρας.⁵⁶⁸⁵⁶⁹

Στο διάστημα που μεσολάβησε από τον καθορισμό των τελικών άρθρων του συμφώνου μέχρι και της υπογραφής του ελάχιστα πράγματα άλλαξαν. Η Ελλάδα στην προσπάθειά της να εξασφαλίσει την εύνοια της Γιουγκοσλαβικής πλευράς, δέχθηκε αλλαγές που πρότεινε η δεύτερη. Ένα από τα βασικότερα κωλύματα των Γιουγκοσλάβων ήταν το άρθρο 12 που αφορούσε την προοπτική συνεργασίας του βαλκανικού συμφώνου με άλλους διεθνείς οργανισμούς όπως το ΝΑΤΟ και ο ΟΗΕ. Ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών Στέφανος Στεφανόπουλος αποδέχθηκε την διαγραφή του άρθρου αυτού σε αντάλλαγμα για την τροποποίηση άλλων άρθρων σύμφωνα με τις ελληνικές θέσεις.⁵⁷⁰ Η μονομερής αυτή ενέργεια βέβαια δεν άρεσε στην Τουρκία. Νωρίτερα η τουρκική πλευρά με τηλεγράφημα είχε ζητήσει από την Ελλάδα την μεταξύ τους επικοινωνία και συνεργασία στο θέμα αυτό. Μάλιστα ο Τούρκος πρέσβης Τατάι στην Αθήνα είχε στείλει επιστολή ζητώντας από το ελληνικό υπουργείο Εξωτερικών την τήρηση ενιαίας ελληνοτουρκικής στάσης στο ζήτημα αυτό.⁵⁷¹

Στις αρχές του Ιουλίου οι Αμερικανοί παρενέβησαν και εξέφρασαν ανοιχτά το φόβο τους σε Ελλάδα και Τουρκία. Επισήμαναν πως το προσχέδιο που είχε συμφωνηθεί, περιλάμβανε μια μορφή αυτόματων εγγυήσεων προς τη Γιουγκοσλαβία, σε βαθμό που σε περίπτωση πολέμου το ΝΑΤΟ θα προσέτρεχε προς υπεράσπιση του Τίτο.⁵⁷² Με βάση αυτό αυξανόταν η πιθανότητα άλλα μέλη του ΝΑΤΟ να ασκήσουν βέτο και να μην βοηθήσουν ούτε την Ελλάδα και την Τουρκία, οδηγώντας σε

⁵⁶⁸ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 172

⁵⁶⁹ Οι Γιουγκοσλάβοι στρατηγοί ήταν σε κάθε περίπτωση κατηγορηματικά αρνητικοί στο ενδεχόμενο υπαγωγής των δικών τους δυνάμεων υπό τις εντολές ξένων διοικητών όπως συνέβαινε στα πρότυπα του ΝΑΤΟ

⁵⁷⁰ Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 184

⁵⁷¹ ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1954, Φακ. 28, υποφ. 3, τηλεγράφημα, Α΄ Πολιτική διεύθυνση, προς πρεσβεία Ελλάδας στη Ρώμη, Αρ. Πρ. 51059, 21/7/1954, αναδημοσίευση από Γκότα Θ., *ό.π.*, σ. 183-184

⁵⁷² Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα, ό.π.*, σ. 41

εσωτερικές ανταρσίες και αποδυνάμωση της νατοϊκής αξιοπιστίας.⁵⁷³ Μέσα σε όλα αυτά, η κατάσταση περιπλέχθηκε όταν η Τουρκία με δική της πρωτοβουλία άφησε να εννοηθεί πως υπήρχε ανοιχτό ενδεχόμενο μιας μελλοντικής συμμετοχής της Ιταλίας στο σύμφωνο. Προς στιγμήν η δυσαρέσκεια των Γιουγκοσλάβων φούντωσε τόσο που σκέφτονταν να ακυρώσουν τις διαπραγματεύσεις και να προχωρήσουν σε διμερή συμφωνία μονάχα με την Ελλάδα.⁵⁷⁴ Το αίτημα για αποπομπή της Τουρκίας, αν αυτή επέμενε προς την ιταλική υποψηφιότητα, ασπάστηκε σε φύλλο της και η εφημερίδα «Καθημερινή».⁵⁷⁵ Η Τουρκία υπό τον φόβο ολικού ναυαγίου των συζητήσεων υπαναχώρησε και δέχθηκε τον αποκλεισμό της Ιταλίας από το σύμφωνο.

Η διάσκεψη για την υπογραφή οριστικής συμφωνίας ξεκίνησε στις 6 Αυγούστου 1954. Οι τελικές υπογραφές για την Συνθήκη Συμμαχίας, Πολιτικής Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας έπεσαν στο Μπλεντ της Σλοβενίας στις 9 Αυγούστου 1954. Την συνθήκη υπέγραψαν οι υπουργοί Εξωτερικών Κότσα Πόποβιτς, Στέφανος Στεφανόπουλος και Φουάτ Κιοπρουλού. Προβλεπόταν πως σε περίπτωση επίθεσης από ξένη δύναμη, τότε όλα τα μέλη της συμμαχίας έπρεπε να προστρέξουν σε βοήθεια του αμυνόμενου και να την εκλάβουν ως συνολική επίθεση κατά της συμμαχίας. Επιπρόσθετα οι 3 πλευρές δεσμεύονταν να μην συνάψουν καμία συμφωνία με άλλη χώρα χωρίς να έχουν προηγηθεί συζητήσεις μεταξύ τους.⁵⁷⁶ Όσον αφορά τις υποχρεώσεις της Γιουγκοσλαβίας προς το NATO και σε περίπτωση γενικού πολέμου, τότε θα προηγούταν σύσκεψη των συμβαλλόμενων δυνάμεων πριν προηγηθεί οποιαδήποτε εμπλοκή. Η συνθήκη του Μπλεντ είχε ισχύ 20 ετών και ανανεωνόταν αυτόματα κάθε χρονιά. Ακυρωνόταν μόνο αν κάποια από τις 3 συμβαλλόμενες δυνάμεις την κατήγγειλε προτού αυτή ανανεωθεί. Είχε εξαιρετικά στενό βαλκανικό χαρακτήρα και η Γιουγκοσλαβία δεν απέκτησε καμία υποχρέωση έναντι του NATO.

Οι συμφωνίες με το Βελιγράδι αποτελούσαν σημείο αναφοράς για την εποχή εκείνη. Για πρώτη φορά δυο μέλη του NATO συμμαχούσαν με τον αποστάτη του ανατολικού μπλοκ και η Δύση ενωνόταν έμμεσα με τον Τίτο. Ωστόσο, οι συμφωνίες δεν αξιοποιήθηκαν και δεν απέδωσαν τα αναμενόμενα. Ξεχάστηκαν από την ιστορία και παρέμειναν για πολλά χρόνια ως νεκρά κείμενα δίχως ουσία, παρά τις τεράστιες προσπάθειες που δόθηκαν για να δημιουργηθούν. Τόσο οι εύθραυστες ισορροπίες του

⁵⁷³ Στο ίδιο, σ. 41

⁵⁷⁴ Στο ίδιο, σ. 41

⁵⁷⁵ Χατζηβασιλείου Ευ., *Στα σύνορα, ό.π.*, σ. 41 ·Iatrides J., *ό.π.*, σ. 136-137 ·Εφημερίδα «Καθημερινή», 17/7/1954

⁵⁷⁶ Σφέτας Σπ., *ό.π.*, σ. 101

ψυχροπολεμικού κλίματος, όσο και η μετατόπιση του τουρκικού ενδιαφέροντος από τα Βαλκάνια στην Μέση Ανατολή και την Κύπρο, αποτέλεσαν σημαντικούς παράγοντες για την υποτίμηση και τον «θάνατο» της τριμερούς συνεργασίας.⁵⁷⁷

⁵⁷⁷ Αλέξης Αλεξανδρής, *Τουρκική εξωτερική πολιτική, 1923-1993: Βαλκάνια, Καύκασος και Κεντρική Ασία*, στο Θάνος Βερέμης επιμ., *Η Τουρκία Σήμερα. Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήσης, Αθήνα, 1995, σ. 455-456

Επίλογος και συμπεράσματα

Η Ελλάδα και η Τουρκία αποτέλεσαν το σημείο εκείνο του χάρτη για το οποίο τα δυο μεγάλα στρατόπεδα συγκρούστηκαν την επαύριο των μαχών. Οι δυο χώρες αποτελούσαν πολύ σημαντικά στρατηγικά σημεία στα σχέδια της Δύσης. Μεταπολεμικά χρησιμοποιήθηκαν ως ανάχωμα στον κομμουνισμό και μέρος μιας ευρύτερης γραμμής άμυνας. Χαρακτηριστικό είναι πως και τα δυο κράτη ανήκαν στην κατηγορία των μικρών χωρών που συνιστούσαν στοιχεία ενός παγκοσμίου συστήματος, αλλά από την άλλη ήταν αδύνατο να διαμορφώσουν την πορεία των πραγμάτων σύμφωνα με τη δική τους θέληση και τα εθνικά τους σχέδια.⁵⁷⁸ Άλλωστε, η μετάβαση από ένα πολυκεντρικό σε ένα διπολικό σύστημα μείωνε σημαντικά την θέση τους, εφόσον τα εθνικά συμφέροντα έμπαιναν σε δεύτερη μοίρα και θυσιάζονταν για αυτά της μεγάλης συμμαχίας.⁵⁷⁹ Μάλιστα η ίδια η ένταξη στο δυτικό στρατόπεδο αποτελεί απόδειξη των αδυναμιών τους. Η οικονομική πατρωνία από τις ΗΠΑ με τα δυο προγράμματα και η στρατιωτική υπαγωγή στο NATO είναι στοιχεία της αδυναμίας τους και των εξαιρετικά περιορισμένων δυνατοτήτων τους.

Μεταπολεμικά σε γενικές γραμμές μέχρι και το 1954 οι δυο χώρες ζουν αρμονικά η μια δίπλα στην άλλη. Ο κύριος εχθρός για την εδαφική τους ακεραιότητα δεν είναι άλλος από τα σοσιαλιστικά κράτη. Στην ελληνική εξωτερική πολιτική αυτό εκφράστηκε μέσω του δόγματος του «από Βορρά κινδύνου» στο πρόσωπο της Βουλγαρίας, ενώ αντίστοιχα η Τουρκία καλούνταν να «αντιμετωπίσει» την μητέρα του σοσιαλισμού στον Καύκασο, την Σοβιετική Ένωση, και να διεκπεραιώσει υποστηρικτικό ρόλο στα Βαλκάνια και τη Μέση Ανατολή. Επίσης η από κοινού ένταξη στο NATO μετατρέπει την ελληνοτουρκική γειτνίαση σε ειλικρινή στρατιωτική συμμαχία. Οι δυο χώρες φαίνεται πως παραμερίζουν την αντιπαλότητα του προηγούμενου αιώνα και των περασμένων δεκαετιών και χαράσσουν κοινή εξωτερική πολιτική, η οποία όμως παραμένει πιστή στις επιταγές του ψυχροπολεμικού συστήματος.

Αυτή η ελληνοτουρκική προσέγγιση όμως δεν αποτελεί αμοιβαία συμπάθεια και πραγματική φιλία. Η ελληνοτουρκική φιλία μεταπολεμικά είναι ένα πολιτικό φαινόμενο που πατάει πάνω σε ήδη υπάρχουσες εξουσιαστικές σχέσεις.⁵⁸⁰ Ήδη το

⁵⁷⁸ Βαληνάκης, *ό.π.*, σ. 13

⁵⁷⁹ Στο ίδιο, σ. 15

⁵⁸⁰ Ασημακοπούλου Φ. & Χρηστίδου-Λιοναράκη Σ., *Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, *ό.π.*, σ. 57

φαινόμενο αυτό φαίνεται να βρίσκεται σε διαρκή εξέλιξη ακόμα και προπολεμικά. Πιο συγκεκριμένα, για ορισμένους η ανύψωση της ελληνοτουρκικής φιλίας και συνεργασίας συγκαλύπτει πιθανότατα εξουσιαστικούς δεσμούς. Μετά την υπογραφή του πρώτου ελληνοτουρκικού συμφώνου φιλίας του 1930 η Τουρκία επιδίωκε να καταστήσει την Ελλάδα ως ένα εξάρτημα, που θα της άνοιγε μια δίοδο για προσέγγιση με το δυτικό κόσμο.⁵⁸¹ Στη συνέχεια πάνω ακριβώς στο ίδιο σχήμα και ο Αλέξης Αλεξανδρής, φέρνει ως παράδειγμα τις εδαφικές βλέψεις που έθεσε η Τουρκία σε τμήματα της ελληνικής επικράτειας με επεκτατικές βλέψεις στο χώρο του Αιγαίου κατά τον πόλεμο.⁵⁸²

Παρόμοια άποψη ασπάζεται και ο Τούρκος ιστορικός Μουράτ Χατίπογλου. Ο Χατίπογλου υποστηρίζει πως οι ελληνοτουρκικές σχέσεις παρέμειναν άριστες και αγαστές μέχρι και το 1954 γιατί και η Ελλάδα αποδεχόταν το πνεύμα της μεταπολεμικής συνεργασίας. Από τη στιγμή όμως που η ελληνική κυβέρνηση ανακινεί το ζήτημα του Κυπριακού, τότε προκαλεί και την κατιούσα πορεία στις ελληνοτουρκικές σχέσεις.⁵⁸³ Επιπλέον αναφέρει πως οι δυο χώρες μέχρι και την ένταξή τους στο ΝΑΤΟ συνεργάζονται άψογα, λόγω του ότι η Ελλάδα από τη δική της πλευρά λόγω των δεινών που είχε υποστεί στην κατοχή, αισθάνεται αδύναμη και ανήμπορη να επιβληθεί.⁵⁸⁴ Επιπλέον άλλος ένας Τούρκος ιστορικός ο Φαρούκ Σονμέζογλου επίσης παρουσιάζει τις ελληνοτουρκικές σχέσεις ως αγαστές και φιλικές. Στο δικό του θεωρητικό σχήμα τις παρομοιάζει με τις γαλλογερμανικές, όπου και αυτές μεταπολεμικά περνούν από το στάδιο του μίσους στην συνεργασία και την καλή γειτονία.⁵⁸⁵

Στις δυο χώρες συντελούνται μεγάλες εσωτερικές αλλαγές. Το βασικό κοινό στοιχείο είναι η προσπάθεια εισαγωγής φιλελεύθερων δημοκρατικών μεταρρυθμίσεων, οι οποίες επιβάλλονται από τις ΗΠΑ. Η όλη προσπάθεια των Αμερικανών φαίνεται πως αποσκοπούσε στο να «ντύσουν με τον δημοκρατικό μανδύα» τις πρώτες μεταπολεμικές κυβερνήσεις σε Ελλάδα και Τουρκία και να παρουσιάσουν την εικόνα μιας κατ' επίφαση δημοκρατίας στο πολιτικό πεδίο. Σε καμία περίπτωση δεν είναι τυχαίο πως ο απατηλός εκδημοκρατισμός στην περίπτωση της Ελλάδας και ο ουτοπικός πολυκομματισμός στην περίπτωση της Τουρκίας συμβαίνουν ταυτοχρόνως.

⁵⁸¹ Στο ίδιο, σ. 56-57

⁵⁸² Στο ίδιο, σ. 59

⁵⁸³ Στο ίδιο, σ. 142

⁵⁸⁴ Στο ίδιο, σ. 142

⁵⁸⁵ Στο ίδιο, σ. 144-145

Ούτε είναι επίσης τυχαίο το γεγονός πως οι κατευθυντήριες οδηγίες δίνονται από τον Λευκό Οίκο δια στόματος των αμερικανικών πρεσβειών σε Αθήνα και Άγκυρα. Στην Τουρκία η αμερικανική κυβέρνηση ευνόησε αρχικά τους συντηρητικούς ρεπουμπλικανούς του λαϊκού κόμματος και εμπιστεύτηκε την διακυβέρνηση της χώρας στον πρόεδρο Ισμέτ Ινονού. Όμως αυτό άλλαξε απότομα. Στα τέλη της δεκαετίας του 1940 οι ΗΠΑ παρείχαν πλέον την στήριξη τους στους δημοκρατικούς ως καταλληλότερων για να κυβερνήσουν. Την ίδια εποχή στην Ελλάδα την διακυβέρνηση αρχικά είχαν αναλάβει οι συντηρητικές δυνάμεις. Κατόπιν των αμερικανικών συμβουλών αυτό άρχισε να αλλάζει με την είσοδο κεντρικών στοιχείων στις εμφυλιακές κυβερνήσεις. Σταδιακά η διακυβέρνηση περνούσε στα χέρια των πιο φιλελεύθερων και προοδευτικών του Κέντρου. Επομένως και στις δυο χώρες η αμερικανική παρέμβαση οδήγησε στην εκ των έξω επιβολή προοδευτικών και φιλοδυτικών κυβερνήσεων. Επιπλέον η υποστήριξη των ΗΠΑ προς κεντροδεξιές κυβερνήσεις για περίπου μια ολόκληρη δεκαετία δεν συνέβη τυχαία, αλλά είχε σκοπό την βέλτιστη την οικονομική και στρατιωτική συνένωση των δυο χωρών με την Δύση.⁵⁸⁶

Βέβαια οφείλουμε εδώ να σημειώσουμε πως η κατάσταση αργότερα άλλαξε για ακόμα μια φορά. Στην Ελλάδα με την παρέμβαση του Αμερικανού πρέσβη John Reuifoy η εξουσία επανήλθε στα χέρια των συντηρητικότερων δυνάμεων του κόμματος του Ελληνικού Συναγερμού. Φαίνεται πως ακριβώς μετά τον τερματισμό της αμερικανικής οικονομικής βοήθειας το 1952, οι ΗΠΑ θέλησαν να επαναφέρουν στο τιμόνι της εξουσίας τις μετριοπαθείς και συντηρητικές δυνάμεις. Επίσης στην Τουρκία συντελέστηκε μια παρόμοια μεταβολή. Αν και αυτή η αλλαγή συνέβη πολύ αργότερα το 1960, στην Τουρκία οι δημοκρατικοί αποπέμφθηκαν δια της βίας έπειτα από στρατιωτικό πραξικόπημα.

Στον οικονομικό τομέα οι δυο χώρες συμπεριλήφθηκαν στην ίδια κατηγορία. Από την πρώτη στιγμή τα δυο κράτη έγιναν αποδέκτες μεγάλης οικονομικής βοήθειας προερχόμενη από τις ΗΠΑ. Όπως αναφέρεται και στο 2^ο κεφάλαιο, η βοήθεια δεν μοιράστηκε ισόποσα και ισομερώς, καθώς κρίθηκε αναγκαίο η Ελλάδα να απορροφήσει τα 3/4 του Δόγματος Τρούμαν. Η οικονομική βοήθεια του Δόγματος Τρούμαν αποκλειστικά προς την Ελλάδα και την Τουρκία αποτελεί απόδειξη της κοινής μοίρας και ταξινόμησης αυτών στα μάτια της Δύσης. Ωστόσο, η οικονομική

⁵⁸⁶ Oran B., *Turkish foreign policy*, ό.π., σ. 349

αρωγή αποτέλεσε επίσης σημείο τριβής ανάμεσα στους δυο γείτονες. Η απορρόφηση της πλειοψηφίας των πόρων από την Ελλάδα προκάλεσε εκνευρισμό πολλάκις στην Τουρκία. Μάλιστα δεν ήταν λίγες οι φορές που ο τουρκικός τύπος ή ακόμα στελέχη της κυβέρνησης εξέφρασαν την αγανάκτησή τους και την αντίρρησή τους σχετικά με την κατάσταση. Παραβλέποντας το ότι η Ελλάδα βρισκόταν σε καθεστώς εκτάκτου ανάγκης λόγω του εμφυλίου σπαραγμού, η Τουρκία επέμενε πως υφίστατο άنيση μεταχείριση και κατηγόρησε την Ελλάδα για κατασπατάληση των πόρων. Επιπλέον οι Τούρκοι επέμεναν στο γεγονός της μεταπολεμικής γεωστρατηγικής αναβάθμισης της χώρας τους και της ανάγκης για αντιστροφή της κατανομής της οικονομικής αρωγής.

Η ταυτόχρονη συμπερίληψη της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO αποτελεί επίσης αντικείμενο της παρούσας μελέτης. Η συμμετοχή στο NATO αναβάθμισε την στρατηγική θέση των δυο χωρών και τους παρείχε ζωτικές εγγυήσεις ασφαλείας και εδαφικής ακεραιότητας, καθώς πλέον από το 1952 ένας μεγάλος δυτικός στρατιωτικός συνασπισμός είχε γίνει εγγυητής της επιβίωσής τους. Επιπλέον απομάκρυνε οριστικά την απειλή του κομμουνιστικού κινδύνου. Όπως φάνηκε όμως το κύριο βάρος της διαδικασίας για ένταξη στο Βορειοατλαντικό οργανισμό είχε αναλάβει η τουρκική διπλωματία. Για την Τουρκία φαίνεται πως ήταν περισσότερο σημαντική υπόθεση η είσοδος σε ένα στρατιωτικό σύμφωνο υπό τις εγγυήσεις των ΗΠΑ και της Βρετανίας. Αντίθετα, για τις ελληνικές κυβερνήσεις αν και η ένταξη σε ένα στρατιωτικό οργανισμό αποτελούσε πράξη ύψιστης σημασίας, αυτές δεν έδειχναν προτίμηση στο αν αυτός θα ήταν ένας συνασπισμός δυτικών δημοκρατιών ή ενός κλειστού μεσογειακού χαρακτήρα. Βέβαια, η ένταξη στο NATO και η στρατιωτική συμμαχία με τη Δύση αποτελούσε την καλύτερη δυνατή εκδοχή για τις ελληνικές κυβερνήσεις, οι οποίες αρνούνταν οποιαδήποτε άλλη λύση πέραν της στροφής προς το δυτικό κόσμο.⁵⁸⁷ Για την Τουρκία, η ένταξη στο NATO σύμφωνα και με τον πρώην υπουργό Εξωτερικών Φουάτ Κιοπρουλού αποτελούσε την ιστορική δικαίωση του έθνους της.⁵⁸⁸

Κατά τη διάρκεια του 1947-1954 παρά το κλίμα φιλίας και αλληλεγγύης, υπήρξαν πολλά περιστατικά που επηρέασαν τις διμερείς σχέσεις. Πιο συγκεκριμένα, τα περιστατικά που έφεραν ρήξη κατά καιρούς στα ελληνοτουρκικά είναι τόσα πολλά που αποδεικνύουν το εύθραυστο κλίμα στην περιοχή. Τα γεγονότα που έρχονται στο

⁵⁸⁷ Lagani I., *ό.π.*, σ. 310-314 & 330

⁵⁸⁸ Βρεττός Β., *Η δομή διοίκησης του NATO και οι ελληνοτουρκικές διενέξεις*, *ό.π.*, σ. 90

φως μέσα από το αρχείο του ελληνικού υπουργείου Εξωτερικών όπως ο ποδοσφαιρικός αγώνας του Μεσογειακού Κυπέλλου Φιλίας, τα διασυνοριακά επεισόδια στον Έβρο και τα όσα εκτυλίσσονταν κατά τους ελλημενισμούς τουρκικών ή ελληνικών σκαφών σε ξένα παράλια ακόμα και εν καιρώ φιλίας και συνεργασίας συνιστούν αποδείξεις μιας φιλίας που μάλλον επιβλήθηκε ή κρίθηκε αναγκαία για την επιβίωσή τους, παρά μιας ειλικρινούς φιλίας λαών με αμοιβαία συναισθήματα συμπάθειας που έγινε αντικείμενο της εκάστοτε εξωτερικής πολιτικής και ενστερνίστηκαν οι κυβερνήσεις.

Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις κατά τον Ψυχρό πόλεμο αποτελούν ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον θέμα προς μελέτη. Παρόλο βέβαια που οι δυτικές δυνάμεις είχαν ήδη νωρίτερα χαράξει τα δικά τους σχέδια αναφορικά με τους δύο γείτονες, η καχυποψία φαίνεται πως υποβόσκει παράλληλα με την επιθυμία για προσέγγιση. Από την άλλη, η προσέγγιση αυτή δεν αποτελεί αποκλειστικά και μόνο μια αυτόνομη και αυτόβουλη ενέργεια των δυο, αλλά συνιστούσε επιπρόσθετα και μια εντολή που υπαγορεύτηκε από τη Βρετανία και τις ΗΠΑ.⁵⁸⁹ Μετά την κοινή ένταξη στο NATO η Τουρκία θεωρείται και επίσημα σύμμαχος της Ελλάδας. Η διαδικασία αυτή διευρύνθηκε αργότερα με την συμμετοχή της Γιουγκοσλαβίας και πήρε την μορφή ενός τριμερούς συμφώνου. Ωστόσο, η Τουρκία παραμένει ένας σοβαρός και ισχυρός αντίπαλος της Ελλάδας όχι στο ιδεολογικό, αλλά κυρίως σε γεωγραφικό και ιστορικό επίπεδο.

Το 1954 αποτελεί σημαδιακό έτος για τα ελληνοτουρκικά. Είναι η τελευταία χρονιά κατά την οποία τα δυο κράτη διατηρούν σε ένα βαθμό αισθήματα ομόνοιας και φιλικές σχέσεις μεταξύ τους. Ουσιαστικά το 1954 κλείνει μια μακρά περίοδος εγγύτητας και ομαλούς συνεργασίας, της οποίας η εκκίνηση ανιχνεύεται το 1930 όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος και ο Κεμάλ Ατατούρκ υπογράφουν το σύμφωνο φιλίας. Η αφορμή για την αλλαγή στις ελληνοτουρκικές σχέσεις είναι το ζήτημα του Κυπριακού. Μέχρι και το 1955 με τη διάσκεψη του Λονδίνου, τα γεγονότα των Σεπτεμβριανών στην Κωνσταντινούπολη και την διεθνοποίηση του Κυπριακού από την Ελλάδα ένα χρόνο νωρίτερα, υπήρχε ένα αρκετά καλό και ευνοϊκό κλίμα στις σχέσεις των δυο. Εντούτοις πρέπει να τονιστεί πως παρότι το Κυπριακό συνιστούσε την είσοδο σε μια νέα φάση στα ελληνοτουρκικά αποτελώντας σημείο αναφοράς και καμπής, δεν μπορεί να θεωρηθεί όμως σε καμία περίπτωση ως το μοναδικό θέμα στο οποίο οι απόψεις των δύο χωρών αντικρούονταν.

⁵⁸⁹ Αλεξανδρής Α., *Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων 1923-1955*, ό.π., σ. 119

Οι σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας αποτελούν ένα ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον. Πολύ συχνά κατά διαστήματα ακόμα και σήμερα παρατηρείται εναλλαγή του κλίματος στις σχέσεις των δύο χωρών που κυμαίνεται από την κλιμάκωση της έντασης στην κατάσταση της νηνεμίας. Αν θα πρέπει να συνοψίσουμε σε λίγες γραμμές τα ελληνοτουρκικά κατά την πρόμη περίοδο του Ψυχρού πολέμου, με βεβαιότητα μπορούμε να πούμε πως μέχρι και την υπογραφή της συνθήκης του Μπλεντ τον Αύγουστο του 1954 επικρατεί ένα κλίμα φιλίας στο οποίο όμως δεν απουσιάζουν οι μικροεντάσεις, ενώ συχνά πυκνά κάνουν την εμφάνισή τους αγεφύρωτα χάσματα και άλυτες υποθέσεις του παρελθόντος. Η Ελλάδα και η Τουρκία κατάφεραν να συνεργαστούν και να χαράξουν κοινή γραμμή στην εξωτερική πολιτική τους επιλέγοντας τον δρόμο της Δύσης. Ασπάστηκαν τα φιλελεύθερα δημοκρατικά πρότυπα, αποδέχθηκαν όλους τους όρους προκειμένου να λάβουν την υπερπολύτιμη αμερικανική βοήθεια του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ, συνεργάστηκαν σε μια σειρά διμερών ζητημάτων, πολέμησαν μαζί στην Κορέα, εντάχθηκαν από κοινού στο Βορειοατλαντικό οργανισμό και επιδίωξαν ταυτόχρονα την προσέγγιση με την σοσιαλιστική Γιουγκοσλαβία. Από την άλλη δεν μπορούμε να παραβλέψουμε πως η Ελλάδα ευνοήθηκε και έλαβε την μερίδα του λέοντος από το Δόγμα Τρούμαν ή πως η Τουρκία αντέδρασε και εκτόξευσε πυρά κατά των Ελλήνων με κατηγορίες για κατασπατάληση πόρων και επιεικούς στάσης απέναντι στους κομμουνιστές. Τόσο στον πόλεμο της Κορέας όσο και στην ένταξη στο NATO η Τουρκία πρωτοστατεί με την έννοια ότι αποφάσισε πρώτη να στείλει στρατεύματα -η Ελλάδα δέχθηκε μετά την προτροπή των ΗΠΑ να συμμετάσχει- ενώ οι ελληνικές κυβερνήσεις εξάρτησαν την ένταξή τους στο Βορειοατλαντικό οργανισμό πάνω στις τουρκικές πρωτοβουλίες. Συνοψίζοντας τα συμπεράσματά μας σε μια φράση θα μπορούσε κανείς να πει πως η Ελλάδα και η Τουρκία αποτελούν μια ιδιαίτερη περίπτωση άσπονδων γειτόνων, όπου τα μίση του παρελθόντος θα ανακύπτουν και θα εμποδίζουν την εγγύτητα ακόμα και αν η φιλία επιβάλλεται από παγκόσμιες υπερδυνάμεις. Κλείνοντας, είναι σαφές πως το 1954 αποτελεί το τελευταίο έτος μιας κατά το ήττον αρμονικής συνεργασίας ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία. Ένα νέο κεφάλαιο θα άνοιγε στα ελληνοτουρκικά με επίκεντρο το Κυπριακό ζήτημα που θα σφράγιζε τις μεταξύ τους σχέσεις, αλλά και την πορεία των σχέσεων των δυο χωρών με την Βορειοατλαντική συμμαχία.

Πηγές και βιβλιογραφία

Α.Αρχειακές πηγές

**Αρχείο ΥΔΙΑ (Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου Υπουργείο
Εξωτερικών)**

1946

Φάκελος 39.2

1947

Φάκελος 5.2

1948

Φάκελος 27.1

Φάκελος 27.3

1949

Φάκελος 27.1

Φάκελος 90.3

Φάκελος 90.4

1950

Φάκελος 9.3

Φάκελος 9.5

Φάκελος 79.1

Φάκελος 79.4

Φάκελος 79.7

1951

Φάκελος 70.1

Φάκελος 70.3

Φάκελος 48.1

1952

Φάκελος 24.1

Φάκελος 66.4

1954

Φάκελος 6.5

Φάκελος 28.3

Αρχείο Κωνσταντίνου Τσαλδάρη (Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής)

1948

Φάκελος 30.6

Φάκελος 30.8

Φάκελος 30.9

1949

Φάκελος 36.2

Φάκελος 38.6

Φάκελος 40.1

Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα (Ίδρυμα Κωνσταντίνος Καραμανλής)

Φάκελος 63.2

Φάκελος 63.3

Φάκελος 63.4

Φάκελος 64.2

Αρχείο State Department FRUS (Foreign Relations of the United States)

FRUS, US State Department, Harry Truman Administration 1945-1952, 1952, Eastern Europe, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume VIII, No. 659, telegram, Allen, Ambassador in Yugoslavia (Allen) to the Department of State, Belgrade, 18/11/1952

FRUS, US State Department, Harry Truman Administration 1945-1952, Eastern Europe, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume VIII, No. 662, C.P. Cabell, Memorandum by the Director of the Joint Staff of the Joint Chiefs of Staff (Cabell) to the Secretary of Defense (Lovett), Washington, 12/12/1952

FRUS, US State Department, Harry Truman Administration 1945-1952, Eastern Europe, Soviet Union, Eastern Mediterranean, Volume VIII, No. 671, telegram, Allen, The Ambassador in Yugoslavia (Allen) to the Department of State, Belgrade, 10/1/1953

<https://history.state.gov/historicaldocuments>

B. Εφημερίδες

Ακρόπολις, 1950

Απογευματινή, 1949,1952

Βραδινή, 1948
Έθνος, 1948
Ελευθερία, 1947,1948, 1949, 1952
Εμπρός, 1947, 1949
Καθημερινή, 1949, 1951, 1952, 1954
Ριζοσπάστης, 1947
Το Βήμα, 1946, 1948, 1949, 1952

Γ. Αρθρογραφία

Yavuz, Hakan, Cleansing Islam from the public sphere, *Journal of International Affairs*, 54/1, 2000 <https://www.academia.edu/>
Ustun, Senem, Turkey and the Marshall Plan: Strive for Aid, *The Turkish Yearbook of International Relations*, Ankara, 1997 <https://dergipark.org.tr/>

Δ. Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αθανασοπούλου, Εκάβη, *Τουρκία: αναζήτηση ασφάλειας, αμερικανοβρετανικά συμφέροντα*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1999
Αλεξανδρή, Αλέξης, *Η ελληνική μειονότητα της Κωνσταντινούπολης και οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1918-1974*, Κέντρο Μικρασιατικών σπουδών, Αθήνα, 1992
Αλεξανδρή, Αλέξης, *Το ιστορικό πλαίσιο των ελληνοτουρκικών σχέσεων 1923-1955*, στο Αλεξανδρή, Αλέξης, (επιμ.), *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις: 1923-1987*, Γνώση, Αθήνα, 1991
Αλεξανδρή, Αλέξης, *Τουρκική εξωτερική πολιτική, 1923-1993: Βαλκάνια, Καύκασος και Κεντρική Ασία*, στο Βερέμης, Θάνος, (επιμ.), *Η Τουρκία Σήμερα. Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήσης, Αθήνα, 1995
Αλιβιζάτος, Νίκος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση, 1922-1974: Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1995
Αναγνωστοπούλου, Σία, *Τουρκικός εκσυγχρονισμός*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2004
Άναλις, Δημήτρης, *Βαλκάνια 1945-1960, Η κατάληψη της εξουσίας*, Ιωλκός, Αθήνα, 2005

- Ασημακοπούλου, Φωτεινή & Χρηστίδου-Λιοναράκη, Σεβαστή, *Η μουσουλμανική μειονότητα της Θράκης και οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Λιβάνης, Αθήνα, 2002
- Bagci, Huseyin, *Η τουρκική εξωτερική πολιτική στη Μέση Ανατολή την περίοδο 1950-1960*, στο Σονμέζογλου, Φαρούκ, (επιμ.), *Μύθος και Πραγματικότητα: Ανάλυση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής*, τόμος Α', μετάφρ. Χρήστος Τσιβιτζιογλου, Γνώμων, Αθήνα, 2001
- Βαληνάκης, Γιάννης, *Εισαγωγή στην ελληνική εξωτερική πολιτική, 1949-1988*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1989
- Barlas, Dilek & Turan, Ilter, *Η ένταξη της Τουρκίας στο δυτικό συνασπισμό και οι επιπτώσεις στην εξωτερική της πολιτική*, στο Σονμέζογλου, Φαρούκ, (επιμ.), *Μύθος και Πραγματικότητα: Ανάλυση της τουρκικής εξωτερικής πολιτικής*, μετάφρ. Χρήστος Τσιβιτζιογλου, τόμος Β', Γνώμων, Αθήνα, 2002
- Βερέμης, Θάνος, *Ελλάδα-Ευρώπη: από τον πρώτο πόλεμο ως τον ψυχρό πόλεμο*, Πλέθρον, Αθήνα, 1992
- Βερέμης, Θάνος & Κολιόπουλος, Γιάννης, *Ελλάς: η σύγχρονη συνέχεια: από το 1821 μέχρι σήμερα*, Καστανιώτης, Αθήνα, 2006
- Βερέμης, Θάνος & Τσιτσόπουλος, Γιώργος, *Οι Ελληνοτουρκικές αμυντικές σχέσεις 1945-1987*, στο Αλεξανδρή, Αλέξης, (επιμ.), *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1923-1987*, Γνώση, Αθήνα, 1991
- Berstein, Serge & Milza, Pierre, *Ιστορία της Ευρώπης: Διάσπαση και ανοικοδόμηση της Ευρώπης, 1919 έως σήμερα*, τόμος Γ', μετάφρ. Μιχάλης Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997
- Bozarslan, Hamit, *Ιστορία της Σύγχρονης Τουρκίας. Από την επανάσταση των Νεότουρκων μέχρι σήμερα*, μετάφρ. Μάρθα Οικονόμου, Σαββάλας, Αθήνα, 2008
- Βρεττός, Βασίλειος, *Η δομή διοίκησης του NATO και οι ελληνοτουρκικές διενέξεις 1952-2021*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο, Αθήνα, 2021
<http://hdl.handle.net/10442/hedi/50838>
- Burns, Edward McNail, *Ευρωπαϊκή ιστορία: ο δυτικός πολιτισμός: νεότεροι χρόνοι*, Σ. Κολιόπουλος, (επιμ.), μετάφρ. Τάσος Δαρβέρης, Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, 2006
- Γεμεντζής, Ιωάννης, *Το ελληνικό εκστρατευτικό σώμα στη Κορέα 1950-1955*, στρατιωτική επιθεώρηση, Μάρτιος-Απρίλιος 2004

- Γενικό Επιτελείο Στρατού/ Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού (ΓΕΣ/ΔΙΣ), *Το Εκστρατευτικό Σώμα Ελλάδος εις Κορέαν*, Αθήνα, 1977
- Γιανουλόπουλος, Γιάννης, *Ο μεταπολεμικός κόσμος: ελληνική και ευρωπαϊκή ιστορία, 1945-1963*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1992
- Γκότα, Θεοδώρα, *Ψυχοπολεμική πραγματικότητα και περιφερειακές σχέσεις: Ελλάδα, Γιουγκοσλαβία, Τουρκία 1950-1955: σύναψη και αποδυνάμωση των βαλκανικών συμφωνιών*, διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Φιλοσοφική σχολή, Αθήνα, 2008 <http://hdl.handle.net/10442/hedi/18022>
- Δασκαλάκης, Ιπποκράτης, *Εκστρατευτικό Σώμα της Ελλάδος (ΕΚΣΕ) στην Κορέα: η λήψη της απόφασης, η προετοιμασία και η συμβολή στην ελληνική ένταξη στην Ατλαντική Συμμαχία*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο, Αθήνα, 2020 <http://hdl.handle.net/10442/hedi/47452>
- Διαμαντόπουλος. Θανάσης, *Η ελληνική πολιτική ζωή: εικοστός αιώνας: Από την προβενιζελική στη μεταπαπανδρεϊκή εποχή*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1997
- Ζαχαρίου, Στυλιανός, *Η πολιτική παράμετρος της ανασυγκρότησης της Ελλάδας και ο ρόλος του Σχεδίου Μάρσαλ (1945-1952)*, διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Φιλοσοφική σχολή, Αθήνα, 2008 <http://hdl.handle.net/10442/hedi/19820>
- Zurcher, Erik, *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, μετάφρ. Βαγγέλης Κεχριώτης, Σωκράτης, Πετμεζάς, (επιμ.), Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2004
- Hale, William, *Τουρκική εξωτερική πολιτική, 1774-2000*, Πεδίο, Αθήνα, 2016
- Hickey, Michael, *Ο πόλεμος της Κορέας: 1950-1953*, Κολομβάς, Νίκος, (επιμ.) Γκοβόστης, Αθήνα, 2002
- Hobsbawm, Eric John, *Εποχή των Άκρων. Ο Σύντομος Εικοστός Αιώνας 1914-1991*, μετάφρ. Βασίλης Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα, 2004
- Ιατρού, Γιώργος, *Η θέση του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην εκκλησιαστική, την ελληνική και τη διεθνή έννομη τάξη*, Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, 2010
- Καρβουναράκης, Θεόδωρος, *Οι απαρχές του Ψυχρού Πολέμου και οι Ηνωμένες Πολιτείες, 1945-1953*, στο Καρβουναράκης, Θεόδωρος, (επιμ.), *Ο Ψυχρός Πόλεμος: μια διεπιστημονική προσέγγιση*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 2012
- Keyder, Caglar, *Τουρκία: δικτατορία και δημοκρατία*, μετάφρ. Δήμος Βεργής, Στοχαστής, Αθήνα, 1980
- Κιτσίκης, Δημήτρης, *Ιστορία του Ελληνοτουρκικού χώρου 1928-1973*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα, 1981

- Κίτσος, Δημήτρης, *Η Ελληνική Συμμετοχή στον Πόλεμο της Κορέας, 1950-1953*, διπλωματική εργασία, ΠΑΜΑΚ, Θεσσαλονίκη, 2021
<http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/25692>
- Κόντης, Βασίλης, *Η Αγγλοαμερικανική πολιτική και το ελληνικό πρόβλημα 1945-1949*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1984
- Κόντης, Βασίλης, *Σταθμοί στην εξέλιξη του Εμφυλίου Πολέμου*, στο Μουρέλος Ιωάννης, Μιχαηλίδης Ιάκωβος, (επιμ.), *Ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μια αποτίμηση. Πολιτικές, ιδεολογικές, ιστοριογραφικές προεκτάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007
- Lewis, Bernard, *Η ανάδυση της σύγχρονης Τουρκίας, τόμος Α΄, Τα στάδια της ανάδυσης*, μετάφρ. Πιτ Κωνσταντέας, Παπαζήσης, Αθήνα, 2001/2
- Μάζης, Ιωάννης, *Μυστικά ισλαμικά τάγματα και πολιτικο-οικονομικό Ισλάμ στη σύγχρονη Τουρκία*, Παρασκήνιο, Αθήνα, 2000
- Mazower, Mark, *Σκοτεινή ήπειρος, Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, μετάφρ. Κώστας Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2013
- Μαλκίδης, Θεοφάνης, *Η πολιτικής της Ελλάδας και της Τουρκίας για τη Θράκη μετά την ένταξή τους στο NATO*, διδακτορική διατριβή, Πάντειο, Αθήνα, 1999
<http://hdl.handle.net/10442/hedi/11733>
- Μάντζιαρη, Βασιλική, *Ο Ρόλος της Τουρκίας στον Ψυχρό Πόλεμο, 1945-1952*, διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Φιλοσοφική σχολή, Ιωάννινα, 2021
- Μάρκου, Γεώργιος, *Η οικονομική διάσταση της εφαρμογής του Δόγματος και του Σχεδίου Μάρσαλ στην Ελλάδα*, στο Τομαή-Κωνσταντοπούλου, Φωτεινή, (επιμ.), *Η Ελλάδα στο μεταίχμιο ενός νέου κόσμου. Ψυχρός Πόλεμος-Δόγμα Τρούμαν-Σχέδιο Μάρσαλ (Μέσα από διπλωματικά και ιστορικά έγγραφα 1943-1951)*, τ. Α΄, Καστανιώτης, Αθήνα, 2002
- Μεταλληνός, Φώτιος, *Η αμερικανική συμβολή στην αναδιοργάνωση και επιχειρησιακή προαγωγή των ελληνικών ενόπλων δυνάμεων στο πλαίσιο του Δόγματος Τρούμαν και του Σχεδίου Μάρσαλ*, στο Τομαή-Κωνσταντοπούλου, Φωτεινή, (επιμ.), *Η Ελλάδα στο μεταίχμιο ενός νέου κόσμου. Ψυχρός Πόλεμος-Δόγμα Τρούμαν-Σχέδιο Μάρσαλ (Μέσα από διπλωματικά και ιστορικά έγγραφα 1943-1951)*, τ. Α΄, Καστανιώτης, Αθήνα, 2002

- Μιχαλόπουλος, Δημήτρης, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959: η χαμένη προσέγγιση*, Ροές, Αθήνα, 1989
- Μούδουρος, Νίκος, *Ο μετασχηματισμός της Τουρκίας: από την κεμαλική κυριαρχία στον ισλαμικό νεοφιλελευθερισμό*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2012
- Μπρεδήμας, Αντώνης, *Η σύναψη των διεθνών συμφωνιών από τη σκοπιά του διεθνούς και συνταγματικού δικαίου: Η περίπτωση των συμφωνιών Ελλάδας-ΗΠΑ για τις βάσεις (1953/1983/1990)*, Α. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, 1996
- Νικολακόπουλος, Ηλίας, *Η καχιεκτική δημοκρατία: Κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Πατάκης, Αθήνα, 2001
- Οικονομίδης, Κωνσταντίνος, *Απαραβίαστον και ετεροδικία των διπλωματικών υπαλλήλων*, Παπούλια, Αθήνα, 1975
- Παρέσογλου, Αθανάσιος, *Το τουρκικό πολιτικό σύστημα*, στο Βερέμης, Θάνος, (επιμ.), *Η Τουρκία Σήμερα. Πολιτεία, κοινωνία, οικονομικά, εξωτερική πολιτική, θρησκεία*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Παπαζήσης, Αθήνα, 1995
- Πετρίδου, Αικατερίνη, *Οι Ελληνοτουρκικές σχέσεις: Από το σχέδιο Μάρσαλ έως την ένταξη των δυο χωρών στο ΝΑΤΟ (1947-1952)*, διπλωματική εργασία, ΠΑΜΑΚ, Θεσσαλονίκη, 2018 <http://dspace.lib.uom.gr/handle/2159/24236>
- Σαζανίδης, Χρήστος, *Ξένοι, Βάσεις και Πυρηνικά στην Ελλάδα. Η Ελλάδα και οι σχέσεις της με τις Μεγάλες Δυνάμεις 1821-1981 (Μια πολιτικοδιπλωματική και στρατιωτική θεώρηση)*, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Σχολή Νομικών, Οικονομικών και Πολιτικών επιστημών, Θεσσαλονίκη, 1985 <http://hdl.handle.net/10442/hedi/0206>
- Σαρρής, Νεοκλής, *Εξωτερική πολιτική και πολιτικές εξελίξεις στην πρώτη τουρκική δημοκρατία*, Γόρδιος, Αθήνα, 1992
- Σβολόπουλος, Κωνσταντίνος, *Η ελληνική εξωτερική πολιτική 1945-1981*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, τόμος Β', Αθήνα, 1992
- Σταθάκης, Γιώργος, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ. Η ιστορία της αμερικανικής βοήθειας στην Ελλάδα*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2004
- Σταθάκης, Γιώργος, *Το Δόγμα Τρούμαν και το Σχέδιο Μάρσαλ στην Ελλάδα*, στο Σφήκας, Θανάσης, (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Η ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Πατάκης, Αθήνα, 2011

- Σταματίου, Ανδρέας, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις 1950-1955: από την προσέγγιση στο χάσμα*, διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Φιλοσοφική σχολή, Αθήνα, 2009
<http://hdl.handle.net/10442/hedi/17640>
- Σταματόπουλος, Κώστας, *Η τελευταία αναλαμπή. Η Κωνσταντινουπολίτικη Ρωμηοσύνη στα χρόνια 1948-1955*, Δόμος, Αθήνα, 1996
- Στεφανίδης, Ιωάννης, *Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο. Η Ελλάδα και ο Συμμαχικός Παράγοντας (1949-1952)*, Προσκήνιο, Αθήνα, 1999
- Στεφανίδης, Ιωάννης, *Ψυχρός Πόλεμος*, ΕΑΠ, Αθήνα, 2021
- Στεφανίδης, Ιωάννης, *Ασύμμετροι εταίροι, Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στον Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Πατάκης, Αθήνα, 2019
- Συρίγος, Άγγελος, *Οι ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Πατάκης, Αθήνα, 2015
- Σφέτας, Σπυρίδων, *Από τη συνθήκη Φιλίας και Συνεργασίας της Άγκυρας (28.2.1953) στη συνθήκη Συμμαχίας, Πολιτικής Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας του Μπλέντ (9.8.1954): Η επίσκεψη του στρατάρχη Τίτο στην Ελλάδα*, ΙΚΕΕ, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2015
- Σφήκας, Θανάσης, *Η αμερικανική εθνική ιδεολογία και ο ιπτάμενος δίσκος του σχεδίου Μάρσαλ*, στο Σφήκας, Θανάσης, (επιμ.), *Το σχέδιο Μάρσαλ: ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Πατάκης, Αθήνα, 2011
- Τσαγλαγιακίλ, Ιχσάν, *Οι αναμνήσεις μου*, Ποταμός, Αθήνα, 2001
- Τσίρης, Θεόδωρος (αρχιμανδρίτης Χρυσόστομος), *Η επίδραση των ελληνοτουρκικών σχέσεων (1923-2000) στην εκκλησιαστική πολιτική του Οικουμενικού Πατριαρχείου: από την ίδρυση του σύγχρονου Τουρκικού κράτους ως τα τέλη του 20^{ου} αιώνα*, διδακτορική διατριβή, Θεολογική Σχολή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2018
<http://hdl.handle.net/10442/hedi/43635>
- Young, John W., *Η Ευρώπη του Ψυχρού Πολέμου, 1945-1991: πολιτική ιστορία*, μετάφρ. Γιώργος Δεμερτζίδης, Πατάκης, Αθήνα, 2003
- Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Πατάκης, Αθήνα, 2001
- Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Στα σύνορα των κόσμων. Η Ελλάδα και ο Ψυχρός Πόλεμος, 1952-1967*, Πατάκης, Αθήνα, 2009
- Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Το Σχέδιο Μάρσαλ και η διαμόρφωση της μεταπολεμικής Δυτικής Ευρώπης*, στο Σφήκας, Θανάσης, (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Η ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Πατάκης, Αθήνα, 2011

- Χατζηιωσήφ, Χρήστος, *Σχέδιο Μάρσαλ και οικονομικός προγραμματισμός αλά Γαλλικά και αλά Ελληνικά*, στο Σφήκας, Θανάσης, (επιμ.), *Το Σχέδιο Μάρσαλ: Η ανασυγκρότηση και διαίρεση της Ευρώπης*, Πατάκης, Αθήνα, 2011
- Χατζόπουλος, Αχιλλέας, *Οι Προστάτες 1943-1949*, Παπαζήσης, Αθήνα, 1977
- Χρηστίδης, Περικλής, *Διπλωματία του ανέφικτου. Η Ελλάδα στη συνδιάσκεψη για την ειρήνη στο Παρίσι*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2009

Ξενόγλωσση

- Aksin, Sina, *Turkey from Empire to Revolutionary Republic. The emergence of the Turkish Nation from 1789 to the present*, New York University Press, New York, 2007
- Barlas, Dilek, *Etatism and diplomacy in Turkey: economic and foreign policy strategies in an uncertain world, 1929-1939*, Koninklijke Brill, Leiden, Netherlands, 1998
- Churchill, Winston, *The Second World War. Triumph and Tragedy*, τ. 6, Penguin Books Ltd, London, 2005
- Djilas, Milovan, *Conversations with Stalin*, translated by Michael B. Petrovich, Penguin Books, USA, 1962
- George, Alexander, *The prelude to the Truman Doctrine: British Policy in Greece, 1944-1947*, Oxford University Press, London, 1982
- Haliday, Fred, *The making of the Second Cold War*, Verso, London, 1983
- Heuser, Beatrice, *Western Containment Policies in the Cold War: The Yugoslav Case, 1948-1953*, Routledge, London, 1989
- Iatrides, John, *Balkan Triangle: Birth and decline of an alliance across ideological boundaries*, Mouton, Hauge, 1968
- Kaplan, Lawrence, *The long entanglement NATO's first fifty years*, Prager Publishers, Westport, 1999
- Kousoulas, Dimitris, *Revolution and defeat: The story of the Greek communist party*, Oxford University Press, London, 1965 <https://archive.org>
- Lagani, Irene, *U.S. Forces in Greece in the 1950s*, στο Duke Simon & Krieger Wolfgang, (επιμ.), *U.S. Military Forces in Europe. The Early Years, 1945-1970*, Boulder, Westview Press, San Francisco, 1993

Oran, Baskin, (επιμ.), *Turkish foreign policy, 1919-2006: facts and analyses with documents*, συλλογικός τόμος, μετάφρ. Mustafa Aksin, Utah Series and Turkish and Islamic Studies, University of Utah Press, Salt Lake City, 2010

Turkkaya, Ataov, *Turkish Foreign Policy 1939-1945*, Ankara University Press, Ankara, 1965 <https://archive.org>

Veremis, Thanos, *Greece's Balkan Entanglement*, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα, 1995

Παραρτήματα

1. Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 8, εφημερίδα «Εθνος», 17/3/1948
2. Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 9, εφημερίδα «Βραδινή», 18/3/1948
3. Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1948, Φακ. 30, υποφ. 9, εφημερίδα «Εθνος», 18/3/1948
4. Ίδρυμα Κ. Καραμανλής, αρχείο Κ. Τσαλδάρη, 1949, Φακ. 38, υποφ. 6, εφημερίδα «Ουλούς», 10/6/1949
5. ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φακ. 27, υποφ. 1, Συνέντευξις της Α.Θ.Π. του Οικουμενικού Πατριάρχου με το περιοδικόν «Η Ζώσα Εκκλησία», πρέσβης Δενδραμής, προς ΥΠΕΞ, Αρ. Πρ. 12.724/9, Ουάσιγκτον, 4/12/1948
6. ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, Γελοιογραφία σατυρικού περιοδικού «Μιζάχ»
7. ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 3, Έκθεση λιμενάρχη Σάμου, Καμάρη, προς ΥΠΕΞ, Βαθύ Σάμου, 28/5/1949
8. ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, Εφημερίς «Χουρριέτ», Περί αμερικανικής βοήθειας εις Ελλάδα (8/7/1949), πρέσβης Σκέφερς, 10/7/1949
9. ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φακ. 90, υποφ. 4, Ελληνική βασιλική χωροφυλακή, προς ΥΠΕΞ, Γενική διεύθυνση αλλοδαπών, Τμήμα Β', γραφείο ΙΙ, Αρ. Πρ. 8/36/6α, Αλεξανδρούπολη, 17/7/1949
10. ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 24, υποφ. 1, Εφημερίδα «Απογευματινή», 13/6/1952
11. ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 24, υποφ. 1, Εφημερίδα «Το Βήμα», 14/6/1952
12. ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φακ. 24, υποφ. 1, Εφημερίδα «ΕΝ ΣΟΝ ΔΑΚΙΚΑ», 14/6/1952

3018/1311

Εφημερίς..... *Εθνος*.....

Πόλις..... *Αθήναι*.....

Ημερομηνία..... *17.3.48*..... *17/3/48*

Εθνος
ΔΙΕΞΗΧΘΗΣΑΝ ΜΥΣΤΙΚΑΙ
ΣΥΝΟΜΙΛΙΑ ΜΕΤΑΞΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ
ΣΥΜΦΩΝΟΝ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ
Η ΕΠΕΚΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΕΝΤΑΜΕΡΟΥΣ
ΤΟΥ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΟΥ ΜΑΣ κ. Γ. ΣΚΟΥΡΑ

17/3
ΠΑΡΙΣΙΟΙ, 17 Μαρτίου.—
Ο ύπουργός των Έξωτερικών
της Ελλάδος κ. Τσαλδάρης,
εις συνομιλίαν του με αντι-
προσώπους του Τύπου, έπε-
βεβαίωσεν ότι εις τό παρελ-
θόν έχουν γίνει προκαταρκτι-
καί συζητήσεις, προς σύναψιν
συμφώνου μεταξύ των Κρα-
τών της Έγγυς Ανατολής.
Πληροφορούμαι, ότι αι οχε-
τικαί συζητήσεις έχουν γίνει
μεταξύ Ελλάδος και Τουρκί-
ας και ότι έπ' αυτών έτηρή-
θησαν ένήμεροι και οι σύμ-
μαχοι.
Έλέχθη ότι τό ένδεχόμενον
πραγματοποιήσεως ενός τοι-
ούτου συμφώνου, δύναται να
θεωρηθῆ ώς παράλληλον συμ-
πλήρωμα του συμφώνου των
Βρυξελλών, χωρίς θεβαίως
να αποκλείεται ή επέκτασις

του τελευταίου τούτου, διά
της συμμετοχής και άλλων
χωρών.

ΤΟ ΠΕΝΤΑΜΕΡΕΣ

Τό Βέλγιον εξακολουθεί να
είνε επιφυλακτικόν εις τό ζή-
τημα της επέκτασεως του συμ-
φώνου Άγγλίας, Γαλλίας και
των Κρατών της Μπενελούξ.
Έν τούτοις ή έν προκειμένω
άποψις των Μεγάλων Δυτι-
κών Δυνάμεων είναι πάντοτε
σαφής, έν γνώση δέ ότι κατά
τήν διάρκειαν της δοθείσης
υπό του κ. Μπιντώ δεξιώσε-
ως, ό κ. Μπέθιν, άπευθυνόμε-
νος προς τους ύπουργούς των
Έξωτερικών Ελλάδος και
Τουρκίας κ. κ. Τσαλδάρην
και Σαντάκ, και χαριτολογών
είπεν: 'Είδου δύο ύποψήφια

μέλη του συμφώνου των Βρυ-
ξελλών.»

Πληροφορούμαι, ότι ό ύ-
πουργός των Έξωτερικών
της Μεγάλης Βρεττανίας κ.
Μπέθιν, κατά την συνάντησίν
του μετά του κ. Τσαλδάρη, έ-
ζήτησε παρ' αυτού πληροφο-
ρίας επί της διαπιστουμένης
έκαστοτε διωφημιστικής έκ-
στρατείας, όχι μόνον των έχ-
θρών, αλλά και των κύκλων
των δυναμένων να θεωρηθούν
ώς φιλικώς προς την Έλλά-
δα διακεκμημένων, επί της άκο-
λουθουμένης εις την αντιμετώ-
πισιν των συμμοριτών, τακτι-
κής. Από την έπακολουθή-
σασαν συζήτησιν διεπιστώθη,
ότι ό κ. Μπέθιν είναι απόλύ-
τως ένημερωμένος επί της
πραγματικής καταστάσεως.

Ο κ. Τσαλδάρης θά συνο-
μιλήσῃ, ώς έν γνώση, εις τό
Λονδίνον μετά του ύφυπουρ-
γου των Έξωτερικών της Με-
γάλης Βρεττανίας κ. Σέρ-
τζαντ, και διά τά θέματα, τό
προκύπτοντα έκ της παραθιό-
σεως, από της βουλγαρικής
πλευράς, της συνθήκης ειρή-
νης, καθώς και τον τρόπον
άντιμετωπίσεώς των.

Άρμοδίως παρεσχέθη ή
πληροφορία περί προσεχού-
ένάρξεως έλληνογαλλικών
διαπραγματεύσεων προς σύ-
ναψιν έμπορικης συμφωνίας.
Σήμερον ό κ. Τσαλδάρης
συναντάται έκ νέου μετά του
ύπουργού των Έξωτερικών
της Τουρκίας κ. Σαντάκ.

Γ. ΣΚΟΥΡΑΣ

Φύλλο της εφημερίδας «Εθνος», 17/3/1948, για τις συνομιλίες που πραγματοποιούνταν στο
Παρίσι σχετικά με την δημιουργία πενταμερούς ευρωπαϊκού συμφώνου, αρχείο
Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, Φ. 30.8

Ἐφημερίς... *Βραδινή*...

Πόλις... *Αθήναι*...

Ἡμερομηνία... *18-3-48*...

ΒΑΡΥΣΗΜΑΝΤΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΙΣ

Ο ΤΟΥΡΚΟΣ ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ ΟΜΙΛΕΙ ΠΡΟΣ ΤΗΝ «ΒΡΑΔΥΝΗΝ»

(Η ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΩΣ ΚΑΘΙΣΤΑΤΑΙ ΣΤΕΝΟΤΕΡΑ. — ΣΥΝΟΜΙΑΣΙΑ ΕΦ' ΟΛΩΝ ΤΩΝ ΖΗΤΗΜΑΤΩΝ ΜΕ ΤΩΝ ΕΞΕΧΟΝΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ ΗΓΕΤΗΝ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΣΑΣ κ. ΤΣΑΛΔΑΡΗΝ. — ΤΟ ΣΜΕΡΕΣ, ΠΥΡΗΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΙΣΧΥΡΟΥ ΣΥΝΑΣΠΙΣΜΟΥ)

ΤΟ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΟΝ ΣΥΜΦΩΝΟΝ

ΤΟΥ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΥ ΜΑΣ κ. Α. ΠΕΤΡΟΜΑΝΙΑΤΗ

ΠΑΡΙΣΙΟΙ, 18 Μαρτίου. (Του δημοσιογράφου μας). — Ο Τούρκος υπουργός των Εξωτερικών με εδίδθη σήμερον την ψεύσαν εις την τουρκικην πρεσβειαν εις μορφήν άρθρου.

μονών μου είνε την εξαίρεση τα συνωμότης εφ' όλων των λεπτημάτων των ενδιφερόμετων τας δύο χώρας, μια του εξεχόντος πολιτικού ηγέτου της χώρας σος κ. Τσαλδάρη.

ροσιν της ερώσεως και από κρουσιν τούτης επίθεσεως. Το πενταμηνίο σύμφωνον άποστέλλει ένα πνεύμα ενότητος της Ευρώπης με αποτελεσματικην δημιουργίαν ισχυρού συνασπισμού.

Ο κ. Τσαλδάρη εν μέσω του Τούρκου Υπουργού των Εξωτερικών κ. Σαυτάκ και του εν Παρισίω Πρεσβευτού της Τουρκίας, εις την εν Παρισίω Ελληνικην Πρεσβειαν, όπου διεξήχθησαν Ελληνοτουρκικαί συνομιλίαι

δύλωσε τα σιδηβάματα της ειλίας, τα όποια ένωθουν τών τουρκικόν λαόν μετά του ελληνικού, τούτως ότι ή συνομιλία σος τών δύο χώρων καθίσταται καθήκοντος στενότερα.

ναι το πενταμηνίο συμφώνου. Απάντησις: Η στάσις της Τουρκίας εδ' είναι στάσις άνομοις και παρατηρήσεως. Εμμεθα πάντοτε εύνηκίς, όταν ελέγξωμεν πραγματοσυνείκτας, κυριότερος τούτοσιν έρωσις, αποβλεπούσας εις την διατά-

με ή στάσις της Τουρκίας διά την περίπτωσιν άπογραφής μεσογειακών συμφώνων. Ερωσος διασφαλι παντός μεσογειακού συμφώνου, το όποιον εδ' άνασται άσφαλις το ένληπτικόν ημίν όπως την ένότητα με σία το μέρος της Ευρώπης.

— Κατά την ένταύθα παρα-

Η ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ Η ΤΟΥΡΚΙΑ ΕΙΝΑΙ ΟΙ ΦΥΛΑΚΕΣ ΤΗΣ ΕΙΡΗΣΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛ. ΜΕΣΟΓΕΙΟΝ

Η ΗΡΩΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΠΟΤΡΟΠΑΙΟΝ ΠΑΙΔΟΜΑΖΩΜΑ

Ερωτησις: Ποίαι είνε οι σχέσις Τουρκίας, Αγγλίας και Αμερικής; Απάντησις: Εφ' ένκειρισ τας μεταδόσεως μετά της Λοιδοίαν, συνωμότησας μετά του κ. Μπέδιν εφ' όλων των λεπτημάτων των ενδιφερόμετων τας δύο χώρας, έντες την πλαισίαν των τελευταίων δεσμών, οι άποστοι μέσ ένωθουν. Αι σχέσις μας με την Αμερικήν ένώνται άσφαλις στενότερα. Η Τουρκία εφορμεί την ενωμότησιν της προς τας ένωμήμενας Πολιτείας διά την προεχόμενην δοσθείσαν. Οι Αμερικανοί έχουν άπληροθί ετι εις Ελλάδα και ή Τουρκία είνε οι φύλακες της διασφαλίσεως της άσφαλίσεως και της ένότησεως εις την Ανατολικήν Μεσογείαν.

είνε πάντοτε έντοιμη το άποκρούσθαι ούσινδήποτε επίθεσιν. Απάντησις: Βεβαίως. Υποστανόμεθα, προς τούτο, μεγάλο θύσιος άσπανάμεν έντοίως τα εδ' ίκαίσις του προσηλογοισίου μας διά την έννηκίαν άσπανάμεν και τούτο βίλει συνεχισθί μέχρις ότου ένάσφαλιση πλήρως ή έννηκί μας κωσισθί. Εμμεθα ένωμήμενος προς την Αμερικήν διά την προεχόμενην στρατιωτικήν δοσθείσαν και διά την διείσθησιν ού ένων τούτης. Ερωτησις: Πός εδέσσει τών όγωνα του Έλληνικού λαού κατά της συνεχισμένης ένθεσιν επίθεσεως; Απάντησις: Η ένωμότησας του Έλληνικού λαού είνεσ πραγματικη έννηκί από τας στιγμής καθ' ην ή Έλληνική στρατός έστωμάτησε

την προθεσιν του στρατού του Μουσσολίν εις τα Βαλκόνια, με μίαν έννομοτητα, χωρίς προηγουμένον. Εκτοτε παρεδόν εδ' άσπανάμεν κατά τα όποια εδ' ένληκίως λαός συνεχίσει τών όγωνα του. Αυτό άποδεικνύει τούτον άσφαλις την έννηκίσησιν και έννομοτητα. Ερωτησις: Γνωσίζετε ότι οι συμμοριταί άσπανάμεν Έλληνοπολίτας εις τας αραβικάς χώρας; Απάντησις: Βεβαίως. Πρόκειται περί πράξεων, οι όποιαί εξαγγέλιαν την διεθνή συνέκλισην, άλλε τας τουρκώνας καθίστατον άσπανάμεν όλων να έξουσιοσυνάσθαι άσπανάμεν και να χρησιμοσυνάσθαι όλα τα μέσα έντα τέθη τέρμα εις αυτό το δρόμο.

ΤΑ ΚΟΙΝΑ ΜΕΤΡΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ

352211

Εφημερίς..... *Εθνος*
Πόλις..... *Αθήναι*
Ημερομηνία..... *18.3.48*

ΕΛΛΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥΡΚΙΑ ΠΡΕΠΙ ΝΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΟΥΝ ΕΝ ΣΤΕΝΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΤΗΝ ΝΕΑΝ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΝ Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ Κ. ΣΑΝΤΑΚ ΟΜΙΛΕΙ ΠΡΟΣ ΤΟ "ΕΘΝΟΣ", ΔΙΑ ΤΑΣ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΑΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

ΤΗΛΕΓΡ. ΤΟΥ ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΥ ΣΥΝΕΡΓΑΤΟΥ ΜΑΣ Κ. Γ. ΣΚΟΥΡΑ

ΠΑΡΙΣΙ, 18 Μαρτίου. — Ο Υπουργός των Εσωτερικών της Τουρκίας κ. Σαντάκ μόνον έδωσε συνέντευξιν επί μίαν ώραν εις την έπισημα τουρκικήν πρεσβείαν. Ο Τούρκος ύπουργός κατέχει δια θέας την τέχνην του πείθειν δια διαθέτων ευχαρίστως τούς συνομιλήτας του. Χάρης εις την απόληπτα, την καθαρότητα της έπιδείξεως, την ειλικρίνειαν εις τας απαντήσεις εις τας διάφορα ζητήματα και, πρό πάντων, χάρις εις τόν τρόπον με τον οποίον αναπτύσσει ταύτα, ο κ. Σαντάκ αποτελεί τον πλέον συμωμιλήτην, διαφορον του συνήθους.

Ο κ. Σαντάκ μόνον άντιτύπων ως ακολουθώς τας σκέψεις του επί των ελληνοτουρκικών σχέσεων.

Ας τού εδωσαν εν τώ λόγων. — Δέν γνωρίζω, έπινεν ο Τούρκος πρεσβύτερος, εάν εννοήσεται τι συνθήκη κατά την έποχην της συνθήκης της Λαζάνης. Είχαιεν έλοι προεβίβη δια την ύπογραφήν. Ο Βενιζέλος, απειλημένως τρέψ τον 'Ισμήτ, έβήσιν τα έβη: «Τους όλοιτες (έβήσιν και έβήσιν τούς παρότας εις την διάσκεψιν αντιπροσώπων των διαφόρων χωρών): Κοινώς από αλλού δέν έπιβήκει την συμφωνίαν 'Ελλάδος και Τουρκίας. Ας κάμωμεν μίαν δοκιμήν. Ας ληρωμήσωμεν τώ περιθώριον και οι δύο μας χώροι ές έξισον εις τώ έβη εν πλήρει άρμονία».

Την έποχην, έξηκολούθησεν ο κ. Σαντάκ, καθ' ην ο Βενιζέλος έκαμε την πρότασιν αυτήν, ο ελληνοτουρκικός πόλεμος είχε μόλις τελειώσει και τώ ήμισον μεταξύ των δύο χωρών ήτο τώσων ζώπων εν τών προαίτων των άγωνιών, έστε θα έφραζέτο τώ γάμνον και έβη Βενιζέλος εις την 'Ελλάδα και έβη Κεμάλ και έβη 'Ισμήτ εις την Τουρκίαν, δια να μη θεωρηθώσιν αυτοί ως τολμηροί υπό των ίδιων χωρών των. Τα σύγχρονα όμως γεγονότα αποδεικνύουν έπισημάς πώς οι δύο αυτοί πολιτικοί άνδρες ήχον δικαίον.

Την έποχην αυτήν, συνεχίσεν ο Τούρκος ύπουργός, οδεις πολιτικός άνιρ είχε την γνώμην ότι ήτο άναγκαία ή συμφωνία 'Ελλάδος και Τουρκίας.

ΟΙ ΑΥΤΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ

«Σήμερον τώ δύο έθνη μας πρέπει να συνεργασθώσιν στενάς

και να αντιμετώπισουν την θειοσταμένην κατάσταση εν πλήρει και απολύτω άρμονία. Η όδός, την οποίαν πρέπει να ακολουθήσωμεν τώ δύο έθνη είναι ίση. και οι κίνδυνοι έί αυτός. Η Τουρκία παρεκολούθη τώ γάμνον της 'Ελλάδος και τώ ήμισον έσταν έβη της 'Ελλάδος κατόπιν άνάμερον τού τώ συνεβήναι. Η συνεργασία μας με την 'Ελλάδα είναι απολύτως ειλικρινής, και ή πλέον σωστά διαβήσιν μας είναι να ήρωμεν να υποσώμνωμεθα έπι περιπτώσεων εις θέματα μεταξύ των δύο χωρών».

ΟΥΔΕΝ ΕΜΠΟΔΙΟΝ

Ο Τούρκος ύπουργός των Εσωτερικών άντερέθη ακολουθώς εις όρισμένης καλοούθους εις όρεκός, οι οποίοι έδημιούργησαν εις τον Έθνον επί των ελληνοτουρκικών σχέσεων και έβη την έκκλησίαν να υπογραφήσιν δια τώ τής τουρκικής πλευράς ουδέν εμπόδιον ύπάρχει προς σύμφωνον αυτόν και προτίσταν επί λέξει τώ έβη:

«Όμιςι δέξιος έί: από έλληνας πλεονάς δέν ύπάρχει τίποτε πλέον τώ οποίον να έμποδίση την σύμφωνον των δεσμών μεταξύ των δύο χωρών».

Ο κ. Σαντάκ δέν παρέλειψε να υπογραφήσιν ότι ή Τουρκία έπρόβη την ελληνοτουρκικήν πρός την 'Ελλάδα εις πάσαν περίπτωσιν και τώγα με περισσότερον άντιέρερον, προά την έπισημότητα έί αυτήν τώσιν την Τουρκίαν.

Όμιςι απολύτως τώσιν ουδέν έβήσιν ο κ. Σαντάκ — έί: πρέπει να ενταχθώσιν κοινήν προπορεύσιν των δύο Κυβερνήσεων δια να διαλυθώσιν — έν τώσιν δεύτασιν: — «ώπιέται κληρονομία γάμνον τής καλοσύνης έί: περισσότερο» — έί έβησιν — τών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών».

ΜΕ ΤΟΝ κ. ΤΣΑΛΔΑΡΗΝ

«Έβη — έβήσιν ο κ. Σαντάκ — συνεχώλεγε με τον κ. Τσαλδάρην και έί τόν συνενώνωσα εν νέον, ήμισρον. Κατά την

διερεύνησιν τής συνεργασίας μας αυτός έί: συζητήσασιν δια τώ ήμισρον εν πνεύματι μεγάλως εν καλοσύνης».

Αί ελληνοτουρκικά σχέσεις αποβήσιν μίαν πραγματικότητα, την οποίαν δέν είναι δυνατόν να μη αναγνωρήσιν κινείσ και εις σχέσεις μεταξύ των δύο έθνων δέν είναι δυνατόν να την έβήσιν, που, παρά μόνον έβη όποι ή πράξι μισούσιν τώ έβησιν. Είς τή πολιτικόν πεδίου, καλύτερα ή έβησιν μετρία να εθώσιν εις ένα σέμειον ισότητος συνεργασίας, έί: τώ μίαν ήμισρον να ύπάρξη ή ελληνοτουρκική κατανόησιν των τών τών μεταξύ των δύο χωρών και τής ελληνοτουρκικής συνένωσιν και τής 'Ελλάδος ύπάρχουσιν».

ΤΑ ΤΑΞΙΔΙΑ ΕΙΣ ΤΟΥΡΚΙΑΝ

Ο Τούρκος ύπουργός άνεγνώσιν τώ δικαίον των 'Ελλήνων άπώσιν, διασπασμένως ότι άδύνατον να μεταβώσιν εις την Τουρκίαν, λόγω της μεγάλης απειρότητας των τυπικών διατυπώσεων. Δια να διαλυθώσιν αι παρενόησιν αυτοί — έτόσιν ο κ. Σαντάκ — πρέπει αι δύο Κυβερνήσεις να συνενωθώσιν δια να κανονίσουν τώ προβλήματα που προκύπτουν από τώ ταξίδια αυτά. Μόλις αι δύο Κυβερνήσεις συμφωνήσιν επί τού θέματος, δια αι άποκλήσιν, αυτοί θα έξαφανισθώσιν και τώ ταξίδια θα έπιτοπούσιν και από την μίαν, άλλα και από την άλλην, πλευράν ελευθέρως».

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ

«Κατά την γνώμην μου — έβήσιν ο κ. Σαντάκ — ως προς τώ έβησιν τής πολιτικής συνεργασίας, την σπουδή αυτήν δέν είναι δυνατόν να γίνη κατό επί πλέον του γνωμένου Βεθότος όμως, τώβησιν έί: άναγκαία περιπέτεια εις την 'Ελλάδα, θα έπάρξη στάδιον δια πολύ προσιώτερα πράγματα».

Ο Τούρκος ύπουργός έβήσιν, έί: άναγνωρίζει την άναγκή της έφαρμογής κάθε μεθόδου δια την άσφαγίν των δεσμών μεταξύ των δύο χωρών, και δια τή άναγκαία έπισημότητα άπονομάσασιν κοινότητων και κινήσιν έί: ένταχθήσιν ελληνοτουρκικήσ προανάθεσιν. «Όρεθώσιν να άντιληθώσιν,

έί: τώ δύο 'Εθνη μας πρέπει να διαδίσουν τώ ένα κοντά εις τώ άλλο, τών όρθων των μελλοντικών πεποιθήτων των, διατί ή άπονομα γνήσια εις τώ Βαλκάνια, κατάστασις δέν έπιτρέπει διάφορον λύσιν».

Ο κ. Σαντάκ έφασησθήσιν άναγκαία ως είντση την έβησιν των άποκλήσιν έπισημώσιν υπό των απόλων των δύο Κρατών, ελληνοκων και τουρκικών λιμένων, γάμνον της συσσίγγεσιν τών δεσμών μεταξύ των ένόστων δυνάμειων της 'Ελλάδος και της Τουρκίας.

Ο Τούρκος ύπουργός έφασησθήσιν, ως κοινοβόλως τας πληροφορίες, καθ' έί: ή Τουρκία πορεύεται να ενταχθώσιν τας Αυτικά Δυνάμεις, λόγω της άφίκεσιν τού νέου προοδευτού των Σοβιέτ.

ΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ

«Απολομένως κατόπι με τας οικονομικάς σχέσεις, ο κ. Σαντάκ έβήσιν, έί: αυτοί θα είναι δυνατόν να διαλυθώσιν».

«Φινάκω τώ λόγω, έπινεν ή 'Ελλάς έί: άναγκήν διαβήσιν. «Όσον άποσά ύπας τών σίτων, λόγω της κακής συγκομιδής, ή όποια είνε άναγκαία να καλύψη τας άνάγκας της Τουρκίας, είνε άδύνατον να διαβήσιν την 'Ελλάδα. Αί άλλα προϊόντα διασιν δυνάμειν άντιθέτως, να κάμωμεν κατό, δια να αθάσωμεν δε εις τώ σμειον αυτοί, μελέται ή τελωνειακή έννοια των δύο χωρών».

Ο κ. Σαντάκ έβήσιν, έί: είνε δυνατόν να έφαση τρόπος, ώστε να ποσίντα να αι επρόνομησιν εις διαλλόσια, έί: έί: άντελλώνς, έί: έί: άλλου τίνος τώσιν».

Είς ερώτησιν άν ποσίντα να διαβήσιν έί: 'Αθηνών, κατά την έπισημώσιν του εις Τουρκίαν, ο κ. Σαντάκ έβήσιν, έί: δέν είνε εις έβησιν να τώ γνωρίσιν άποσιν».

Είς τώ σμειον αυτό έπέλεισιν την άποκλήσιν συνενώνωσιν μου με τον Τούρκον ύπουργόν, οι όποιοι άποσά μου πύγθη να έπανώσιν επί τέλους ή 'Ελλάς την ήσφιαν της και την άποσινότητα της επανέληθε».

«Δέν κάμω διακρίσιν μεταξύ 'Ελλάδος και Τουρκίας και θεωρώ ότι πάν έί: τι συμβήσιν εις την 'Ελλάδα, συμβήσιν και εις την Τουρκίαν».

Γ. ΣΚΟΥΡΑΣ

5/8/48
6/10/48

ΟΥΛΟΥΣ (Ἔθνος)

10/VI/1949

Ὅργανον τοῦ Δημοκρατικοῦ Λαϊκοῦ Κόμματος

Ἀγκυρα τῆς 10 Ἰουνίου 1949

Ἡ Τουρκοελληνικὴ Φιλία

τοῦ Καθηγητοῦ Δρ Γιαβούζ Ἀμπαδάν

Ὁ Ἕλληνας Ὑπουργὸς ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, ὁ κ. Τσαλδάρης ἀπαντῶν ἐν τῇ Κοινοβουλίᾳ εἰς ἐρώτησιν ἐπὶ τοῦ λυπηροῦ ποδοσφαιρικοῦ ἐπεισοδίου διετράνωσε ἅπαξ ἔτι τὴν μεγάλην σπουδαιότητα τῆς τουρκοελληνικῆς φιλίας, οἱ δὲ κατὰ τὴν συζήτησιν λαβόντες τὸν λόγον Ἀρχηγοὶ τῶν διαφόρων κομμάτων τῆς Ἀντιπολιτευσεως μετὰ θέρμης ἐνέκριναν τοὺς λόγους τοῦ κ. Τσαλδάρη. Οὕτω ἀπέδειξαν ὅτι ^ἢμεταξύ τῶν δύο λαῶν φιλία εἶναι παρά ποτε ἄλλοτε σταθερά καὶ ὅτι στηρίζεται εἰς ἀδιάσειστα θεμέλια.

Ὁ κ. Τσαλδάρης ἐτόνισεν ὅτι, ἢ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις οὐδέποτε θά παραμελήσῃ ἀπὸ τοῦ νὰ ἀντιδρῷ κατὰ πάσης τάσεως τεινούσης στὴν δημιουργίαν προστριβῶν καὶ χαλαρώσεως τῆς μεταξύ τῶν δύο γειτόνων Ἐθνῶν φιλίας, τὴν ὁποίαν ἐχαρακτήρισαν ὡς ἔργον ὑψίστης σημασίας καὶ προσέθεσεν, ὅσοι ἀνέμενον ἄλλοίαν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων ἐκ τῆς θλιβεραῆς ἐν τῷ τύπῳ συζητήσεως λόγῳ τῆς παρωδικῆς νευρικότητος θά ἀπεγοητεύθησαν.

Οἱ ἀναγνώσται μας θά ἐνθυμοῦνται ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας κατὰ τὰς ὁποίας ἢ τουρκικὴ κοινὴ γνώμη καὶ ἢ λαμπρὰ νεότης ἔταράσθητο διὰ τῆς εἰς βάρος τῆς γενομένης ἀδικίας ἐκ μέρους φίλων, ἡμεῖς ὑπεστηρίξαμεν, εἰς τὰς στήλας αὐτάς, μὲ εἰλικρίνειαν τὰς ἰδίας γνώμας καὶ σκέψεις. Τότε, καίτοι ἐχαρακτήρισαμεν ἀυστηρῶς τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ποδοσφαίρου, ἐντούτοις ἐμείναμεν πιστεύοντες ὅτι διερμηνεύομεν τὴν λαϊκὴν γνώμην καὶ ὅτι ἐκεῖνο δέν εἶχε ~~ἔσθ~~ τί τὸ δυνάμενον νὰ ἐπηρεάσῃ τὴν τουρκοελληνικὴν φιλίαν. Ἡ ἐνδόμυχος

χαρά τήν ὁποίαν ἠσθάνθημεν βλέποντες ὅτι εἰς τήν Ἑλληνικήν Βουλὴν ἐκυριάρχησαν αἱ ἴδιαι σκέψεις καί γινώμαί μᾶς ἔκαμε νά λησμονήσωμεν ὅλας τὰς ἀνησυχίας τὰς ὁποίας πρός στιγμήν εἶχον δημιουργήσει πᾶ λυπηρά ἐκεῖνα ἐπεισόδια. Δύναται νά ὑποστηριχθῆ ὅτι τὰ ἐπ' εὐκαιρία τῆς ποδοσφαιρικῆς συναντήσεως διὰ τό κύπελλον τῆς Εἰρήνης τοῦ Αἰγαίου λαβόντα χώραν ἐπεισόδια ὅσον καί ἂν ὑπῆρξαν κατ' ἀρχάς ἀνησυχητικά ἐντούτοις ἀπέδειξαν αὐτά ὅτι ἡ Ἑλληνοτουρκική φιλία εἶναι τόσο στερεά ὥστε δύναται νά ὑπερισχύσῃ πάσης σκληρᾶς δοκιμασίας καί τέλος ἀπέβησαν χαροποιά. Μέ τήν εὐκαιρίαν αὐτήν διεκηρύχθη εἰς ὅλον τόν κόσμον ἀπό χεῖλη πλεον ἁρμόδια ὅτι μετ' αὐτῶν δύο ἔθνων φιλία ἔχει κλείσει διὰ παντός ἓνα σκοτεινόν παρελθόν, καί ὅτι ἡ φιλία αὐτή ἔχει ριζωθεῖ μεταξύ αὐτῶν ὡς ἐθνική παράδοσις. Εἶναι ἀλήθεια μή ἐπιδεχομένη ἀμφισβήτησιν ὅτι ἡ ἐν Λωζάνῃ θεμελιωθεῖσα τουρκοελληνική φιλία ἤνοιξε νέαν περίοδον εἰς τήν ἱστορίαν τοῦ κόσμου. Ἡ φιλία αὕτη διὰ τῆς ὀξειδερκοῦς καί προορατικῆς πολιτικῆς τῶν μεγάλων πολιτικῶν καί κυβερνητικῶν ἀνδρῶν τῶν δύο χωρῶν κατέστη ἐθνική παράδοσις αὐτῶν, ἡ δέ μεταξύ τῶν δύο ἔθνων ἀπό αἰῶνων ὑφισταμένη ἄλλοτε διαφορά καί ἔρις, ἀπότοκος φανατισμοῦ, ὑπέστη κρυφίαν καί ὀριστηκὴν ἐκαθάρισιν. Ἀπό τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἡ Ἑλληνοτουρκική φιλία δέν ἔχασε τήν ἀξίαν τῆς οὔτε καί ἔπαυσε νά εἶναι ὑπόδειγμα εἰρήνης καί ἐμπιστοσύνης καί μοναδικόν στήριγμα βασιζομένη εἰς τό δίκαιον μεταξύ τῶν δύο ἐλευθέρων καί ἰσοτίμων ἔθνων, ἡ ἐν μέσῳ κρίσεων γενομένη ἐξέλιξις εἰς τήν πολιτικὴν ζωὴν ἔχει συσφίξει καί στερέσει τήν κοινότητα τῆς τύχης, τόν πόθον καί τῶν συμφερόντων τῶν δύο φίλων καί γειτόνων ἔθνων, εἰς βαθμόν ὥστε ἡ μεταξύ τῶν δύο ἔθνων ἐνόησε νά καταστήσῃ τήν συμβίωσιν αὐτῶν ὡς φυσικήν ἀνάγκην. Ὁρθῶς εἶπεν ὁ κ. Τσαλδάρης ὅτι ὅ,τι σήμερον θέτει εἰς κίνουνον τήν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος θέτει εἰς κίνουνον καί τῆς ἀνεξαρτησίαν τῆς

Τουρκίας.» Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι καί τὸ ἀντίστροφον τούτου εἶναι ἀληθές.

Οἱ λόγοι οὔτινες ὑπαγορεύουν τήν συνεχή καί στενήν συνεργασίαν τῶν δύο ἔθνῶν δέν εἶναι μόνον οἱ κοινοί κίνδυνοι καί οἱ κοινοί ἐχθροί, Ἐπέπρωτο οὕτως νά ζήσωσιν ὑπό τοὺς ἰδίους ὅρους παλαιότερος ἐναντίον τοῦ ἀριστεροῦ δλοκληρωτισμοῦ, διὰ τήν νίκην καί ἐπιτυχίαν τῶν κοινῶν σκοπῶν τῶν δύο γειτονικῶν χωρῶν. Ἐνεκα τούτου πολὺ ἐπιτυχῶς ἐξεφράσθη ὁ Ἕλληνας Ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν λέγων ὅτι ἡ μεταξύ τῶν δύο ἔθνῶν στενή φιλία καί συνεργασία εἶναι προωρισμένη νά βαίῃ διαρκῶς αὐξάνουσα.»

Ἡ σημερινή θέσις τῶν σχέσεων ἡμῶν μετὰ τῆς γείτονος χώρας ὅσον καί ἂν εἶναι ἐνδόμυχος καί εἰλικρινής δέν πρέπει νά ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦ νά καταβάλωμεν προσπάθειαν ἵνα προαγάγωμεν αὐτάς. Τὸ θλιβερόν ἐπεισόδιον τοῦ Σταδίου τῶν Ἀθηνῶν πρέπει νά ἐκληφθῇ ὡς τρανὴ ἐνδειξις τῆς ἀνάγκης περισσοτέρας ἀμφοτέρωθεν προσπάθειας, διὰ νά καταστῇ ἡ εἰς τήν κοινότητα τῶν συμφερόντων, τῆς τύχης καί τῶν σκοπῶν τῶν δύο χωρῶν, βασιζομένη φιλία κτῆμα τῆς ψυχῆς αὐτῶν. Ἐνεκα τούτου ἡ ἐκκλισις τοῦ κ. Τσαλδάρη ὅπως κατὰ τήν λεπτήν καί κρίσιμον ταύτην καμπήν τοῦ κόσμου ἐνισχύομεν ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερο τήν μεταξύ τῶν δύο ἔθνῶν φιλίαν, ἐνέχει μεγάλην ἀξίαν καί σημασίαν. Ὁ Ἕλληνας Ὑπουργός τῶν Ἐξωτερικῶν ἐπὶ ὄντι, ὅπως ἰδιαιτέρως, ὅτι πρότιστον καθήκον τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἶναι νά ἐπωφεληθῇ συστηματικῶς καί σταθερῶς ἐκαστῆς περιστάσεως ὅπως συντάξῃ διὰ τήν εἰς εὐρυτέραν κλίμακα ἀνάπτυξιν τῆς μεταξύ τῶν δύο ἔθνῶν συνεργασίας. Ἡμεῖς αἰσθανόμεθα μεγάλην χαρὰν διαβεβαιοῦντες τὸν κ. Τσαλδάρην ὅτι ὁ Τουρκικός λαὸς καί ἡ Κυβέρνησις του συμμερίζονται καθολοκληρίαν τὰς εὐγενεῖς ἀντιλήψεις καί τὰς ~~ἐπισημοῦ~~ ^{ἐπισημοῦ} τοῦ ἐπισημοῦ ταύτου ἀνδρός τοῦ φίλου κράτους.

Ἄρθρο για την Ελληνοτουρκική φιλία του καθηγητή Γιαβούζ Αμπαδάν στην τουρκική εφημερίδα «Ουλούς», 10/6/1949, σε μια προσπάθεια εξομάλυνσης των σχέσεων έπειτα από τα γεγονότα του κυπέλλου Φιλίας, αρχείο Κωνσταντίνου Τσαλδάρη, Φ. 38.6, σ. 1-3

Διεύθυνσις Ἀρχαίου
Ἱεροσολύμων

ROYAL GREEK EMBASSY
WASHINGTON, D. C.

Τῆ 4 Δεκεμβρίου 1948

Ἀριθ. 12.724/9

"Συνέντευξις τῆς Α.Θ.Π. τοῦ
Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου μετὰ
τὸ περιοδικὸν "Ἡ Ζῶσα Ἐκ-
κλησία".

Π ρ ό ς

τὸ Β. Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν
Δ/σιν Ἐκκλησιῶν καὶ Ἀποδήμου Ἑλληνισμοῦ

Ἡμέτερον ἔγγραφον ἀκ' ἀριθ. 12295/9 ἀπὸ 19 παρελθόντος
μηνός.

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ γνωρίσω ὑμῖν, ὅτι ἡ Α.Θ. Παναγιότης
ὁ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης, κ.κ. Ἀθηναγόρας, εἰς συνέντευξιν
του πρὸς τὸ ἐν κεριλήψει περιοδικόν, ἀνέφερον ὅτι συνδέεται
διὰ θερμῆς φιλίας μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Manning, ὅστις εἶναι
μέγας θρησκευτικὸς ἡγέτης.

Περὶ Τουρκίας ὁ Παναγιώτατος ἐδήλωσεν ὅτι, "Ἀγαπῶ
τὴν Τουρκίαν ὅκου ἐγεννήθην. Οἱ γονεῖς καὶ οἱ πρόγονοί μου
ἦσαν Ἕλληνες ὀρθόδοξοι, ἀλλὰ ἡ Τουρκία εἶναι ἡ πατρίς μου.
Λυκοῦμαι ὅτι φεύγω ἐξ Ἀμερικῆς, ἀλλ' εἶμαι εὐτυχῆς διότι
ἐπιστρέφω εἰς τὴν πατρίδα μου. Εἶμαι βέβαιος, ὅτι δύναμαι
να ἐγκαινιασῶ ὀρίστας σχέσεις μετὰ τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν
καὶ τὸν Τουρκικὸν λαόν. Εἶμαι τόσο εὐτυχῆς καὶ

ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΙΣ

- Β. Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν
Γραφεῖον Γενικοῦ Διευθυντοῦ
- Α' Πολιτικὴν Διεύθυνσιν,
Τμήμα ΙΙ

ROYAL GREEK EMBASSY
WASHINGTON, D. C.

εγγνώμων πρὸς τὸν Πρόεδρον Τρούμαν καὶ τὰ διάφορα Ἰγκουργεῖα καὶ τὸν Ἀμερικανικὸν λαὸν διὰ τὴν συμπαθειαν, ἣν ἐπέδειξαν καθ' ὅλα τὰ ἔτη πρὸς τὴν Τουρκίαν."

Περὶ Ἑλλάδος ἡ Α.Θ. Παναγιότης ἐδήλωσεν;

"Εὐρίσκεται εἰς πολὺ κακὴν κατάστασιν. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνησις θά τὴν βοηθήσῃ νὰ συνέλθῃ. Κατ' εἰδήσεις τοῦ Τύπου καὶ ἐξ ἐπιστολῶν, αἱ συνθήκαι εἶναι δειναί. Ὁ λαὸς ὑποφέρει πάρα πολὺ. Οἱ πρόσφυγες κοιμοῦνται κατὰ χιλιάδας εἰς τοὺς δρόμους. Τὰ ὄρφανά ὑπερβαίνουν τὰς ἑξακοσίας χιλιάδας. Ἡ Ἀμερικανικὴ κοινὴ γνώμη καὶ ἡ χριστιανικὴ συνείδησις κατεδίκασαν τὴν σκληρὰν ἀπαγωγὴν τῶν παιδιῶν ἐξ Ἑλλάδος εἰς ἄλλας χώρας καὶ ζητοῦν τὴν καλινώσθησιν των."

Ὁ Οἰκουμ. Πατριάρχης ἀμίλησεν ἐπίσης ὑπὲρ τοῦ σχεδίου Μάρσαλ καὶ ἀνέφερεν, ὅτι τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον τῆς Κων/πόλεως κατὰ τοὺς ὀρθοδόξους κανόνας ἔχει δικαιοδοσίαν ἐπὶ ὅλων τῶν χριστιανῶν ὀρθοδόξων, οἵτινες εὐρίσκονται ἐξωτῶν γεωγραφικῶν ὁρίων Ἑλληνικῶν Πατριαρχείων ἢ αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν, τοῦθ' ὅπερ ἀναβιβάζει τὸν ἀριθμὸν εἰς 180.000.000. Ἦσαν ὁμιλῶν περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐκκαίδεύσεως, εἶπεν, ὅτι θά ἐπεθύμει νὰ εἰσαγάγῃ τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλκης. Ἐκάρην ἐπίσης μνησίαν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Βοστώνης.

καὶ τὸν ἡ Α.Θ. Παναγιότης ἐτόνισεν ὅτι ἡ Θεία Λειτουργία θά γίνεται πάντοτε εἰς τὴν ἑλληνικὴν, ἀλλ' εἰς μὲν τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τὰ προσευχητόρια θά ἐκδίδωνται ἑλληνιστί καὶ ἀγγλιστί, εἰς δὲ τὴν Νότιον Ἀμερικὴν ἑλληνιστί καὶ ἰσπανιστί.

Συνέντευξη Οικουμενικοῦ Πατριάρχου Αθηνῶρα, περιοδικό «Ἡ Ζώσα Ἐκκλησία», σ. 1-2,

ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1948, Φ. 27.1

* Επὶ τοῦ σατυρικοῦ περιοδικοῦ "Μιζάχ" (Σάββατο)

YUNANLILAR MİLLİ TAKIMIMIZA (YUHA) DİYE BAĞIRMIŞLAR
Kuyruk acısı!

Μεταφρασὺς λαζάντας: " Οἱ "Ἕλληνας ἐγλιουχῆσαν τὴν "Ἐθνικὴν μας δμάδα" (Ὁ πόνος τῆς οὐρᾶς)

Φύλλο του τουρκικού σατυρικού περιοδικού «Μιζάχ», γελοιογραφία με αφορμή τα γεγονότα του ποδοσφαιρικού αγώνα Τουρκίας-Ιταλίας στην Αθήνα κατά τη διάρκεια του Μεσογειακού κυπέλλου Φιλίας, ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φ. 90.3

Έν Α. Βαθείος 28.5.49

ΕΜΠΙΣΤΕΥΤΗΡΗΝ ΕΠΕΙΓΟΥΣΑ

Π ρ ό ς
Υ.Ε.Ν./Δ.Ν.Α. Αθήνας

Έν συνεχείᾳ τῆς Ω.Π. 280905/5/49 ἀναφορᾶς μου ἔχω τὴν τιμὴν ν' ἀναφέρω τὰ κάτωθι :

Τὸ π/κ ΜΑΡΙΓΩ νηολ. Σάμου 461 τὴν 20ην τοῦ εἰς. μηνός καὶ ὥσον ἀπογευματινὴν κατέπλευσεν εἰς τὸν Τουρκικὸν Λιμένα ΝΕΑ ΕΦΕΣΣΟΣ πρὸς παραλαβὴν σφαγίων.-

Κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν των διὰ τὴν ἐλευθεροκοινωνίαν τοῦ σκάφους αἱ Τουρκοὶ καὶ Λιμενικοὶ καὶ Τελων. Ἀρχαί τούς διετύπωσαν παράπονα διὰ τὴν οὐχί φιλικὴν συμπεριφορὰν τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς ἀθλητάς των καὶ ταυτοχρόνως ἀπηγόρευσαν εἰς τὸν Κυβ/την καὶ τὸ πλήρωμα νὰ ἐξέλθῃ εἰς τὴν πόλιν.-

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν Τουρκοῦν Ἀρχῶν ἐν τοῦ π/κινῆτου εὐρισκομένου ἐπ' ἀγκύρας εἰς τὸ κέντρον τοῦ Λιμένος Τουρκοὶ κολλῆται εὐρισκόμενοι ἐπὶ τῆς προκυμαίας ἔρριπτον λίθους ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ ταυτοχρόνως ὑβρίζον τὸ πλήρωμα.-

Ὁ Κυβ/της τοῦ πλοίου διετάξεν τὴν τοποθέτησιν τῆς τέντας ἵνα προφυλάσσωνται ὑπὸ τῶν ῥιπτομένων λίθων ὅπου καὶ ἐγένετο.-

Εἰς ὑπάλληλος τοῦ Τουρκικοῦ Τελωνείου μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου μετέβη διὰ βενζινακάτου εἰς τὸ πλοῖον καὶ συνέστησεν εἰς τὸν ἐπιβαίνοντα ὡς πλήρωμα ζεμπόρον νὰ ἀπομακρυνθῇ τοῦ Λιμένος καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν ἀπέναντι νησίδα διὰ καλύτεραν προφανῶς ἀσφάλειαν.

Ὁ Κυβ/της τοῦ πλοίου φοβηθεὶς μήπως ἐπρόκειτο περὶ παγίδος δέν μεθόρμισεν τὸ σκάφος καὶ παρέμεινεν ἐπ' ἀγκύρας εἰς ὃ σημεῖον τοῦ Λιμένος εὐρισκῆτο. Τὴν ἐπομένην τὸ πρῶτ' ἐπανελήθη εἰς μεγαλύτεραν ἔντασιν ὃ ἴδιος λιθοβολισμός.-

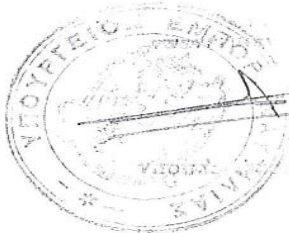
Κατὰ τὰς ἀπογευματινὰς ὥρας ἐπειδὴ καὶ τὸ φορτίον τῶν σφαγίων δέν ἦτο ἔτοιμον ἀπέπλευσεν ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ Λιμένος διὰ Λιμένα μας.

Τὰ ναυτιλιακὰ ἔγγραφα -ἀπόπλου, παρεδόθησαν ὑπὸ τῶν ἐκεῖ Λιμενικῶν Ἀρχῶν ἐπὶ τοῦ πλοίου καὶ οὐχί ὡς ἐγένετο κατὰ τὸ παρελθόν εἰς τὰ γραφεῖα τοῦ Λιμ/ρχείου.-

Ἡ ἴδια συμπεριφορὰ ἐτηρήθη ὑπὸ τῶν Τουρκοῦν πολιτῶν καὶ εἰς τὸ ἑτερον Ἑλληνικὸν π/κ ΚΑΛΗ ΤΥΧΗ νηολ. Σάμου 400 τὸ ὅποῦν εὐρίσκειτο εἰς ἀνωτέρω Τουρκικὸν Λιμένα, εἰς μεγαλυτέραν μάλιστα κλίμακα ἐπειδὴ τοῦτο ἦτο πλησίον τῆς ἀποβάθρας ἀναγκασθὲν λόγῳ τοῦ φόβου νὰ μεθορμισθῇ καὶ νὰ παραμείνῃ ἐπ' ἀγκύρας.-
Λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν τὰ ἀνωτέρω παρακαλῶ διατάξατε ὅτι δεῖ.-

Ἐμπειθέστατος
Ὁ Λιμ/ρχης

Μ. ΚΑΜΑΡΗΣ
Υποπ/ρχος Λιμενικ.

Έκθεση λιμενάρχῃ Σάμου για τις επιθέσεις κατά των ελληνικών εμπορευματικών πλοίων «Μαριγώ» και «Καλή Τύχη» στα τουρκικά λιμάνια από όγλο, ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φ. 90.3

Amerika Hariciye Nazır Vekili "Çete harbinin devamı müddetince Yunanistana yardım edeceğiz...", dedi.
(Gazetelerden)

Amerika — Hadi benim tontonum.. Şu getceyi kes te kurtul..
Yunanistan — Yağma yok.. Sonra sen de akçeyi kesersin!

Φύλλο της τουρκικής εφημερίδας «Χουρριέτ», 8/7/1949, γελοιογραφία για την υπέρμετρη αμερικανική βοήθεια προς την Ελλάδα, ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1949, Φ. 90.4

Μεταφρασμένο κείμενο: «Ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ είπε ότι θα βοηθήσει την Ελλάδα για όσο συνεχίζεται ο πόλεμος κατά των συμμοριτών

-ΗΠΑ: Εμπρός ρε παλικάρι, σφάξε τον συμμοριτή και ξεφορτώσου τον

-Έλληνας: Όχι, αν δεν υπάρχουν λεηλασίες, τότε δεν θα λαμβάνω χρήματα

'Εν' Αλεξ/πόλει τῆ 17' Ιουλίου 1949

Πρό

Τὴν Γενικὴν Δ/νσιν 'Αλλοδαπῶν
Τμήμα Β.

ΑΘΗΝΑΣ

"Τελετὴ παραδόσεως σημαίας εἰς 'Ελληνικὸν φυλάκιον ἐπὶ τῆς Γε-
φύρας "Ἐβρου-Ποδίου".

Λαμβάνω τὴν τιμὴν εἰς ἐκτέλεσιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 177/1/2/
/4α ἀπὸ 7.7.49 ἡμετέρας Δ/γῆς, περὶ τοῦ ἐν περιλήψει ἀντικειμέ-
νου νῦν ἀναφέρω, ὅτι τὴν 13.6.49 ἐγένετο τελετὴ παραδόσεως τῆς ση-
μαίας ὑπὸ τοῦ Συνδέσμου Φίλων Στρατοῦ Διδυμοτείχου εἰς τὸ Φυλά-
κιον εἰς τὴν φυλάκιον τῆς Σιδ/κῆς Γεφύρας ἐπὶ τοῦ Ἐβρου εἰς Πό-
θιον, παρὰ τὰ Ἑλληνο-Τουρκικὰ σύνορα.-

Εἰς τὴν τελετὴν παρευρέθησαν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ οἱ Ἀντ/ρχης
κ. ΒΛΑΣΗΣ Δ/τῆς τοῦ 81ου Συν/τας ἐν Διδυμοτείχῳ καὶ ὁ Ἐπιτελάρχης
τῆς Στρατιωτικῆς Δ/σεως Θράκης Ἀντ/ρχης κ. Χρυσικός.

Ἐκ τῶν πολιτικῶν παρευρέθησαν οἱ Βουλευταὶ Ἐβρου κ. κ. ΚΟΥΓΙΟΠ
ΤΖΟΓΛΟΥ τοῦ Λοικοῦ Κόμματος, ΠΙΡΡΗΣ καὶ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ τοῦ Κόμματος
τῶν Φίλων εὐθέρων.-

Εἰς τὴν τελετὴν παρευρέθησαν καὶ παρευρέθησαν καὶ οἱ Τοῦρκοι
Στρατιωτικοί: Ὁ Δ/τῆς τοῦ ἐκεῖ συναρμολοῦ Τεμέως Τζαγ/ρχης, ὁ δὲ
'Αξ/κός τῆς φρουρᾶς τῆς Γεφύρας (εἰς Λοχαγός καὶ εἰς Ὑπολοχαγός
καὶ εἰς Λοχίας.-

Μετά τὴν τελετὴν παρεκάθησαν εἰς παρατεθῆν γαῦμα παρὰ τῆς Κοι-
νότητος Ποδίου εἰς τι Κυλικεῖον τοῦ Σιδ/κοῦ Σταθμοῦ Ποδίου.

Κατὰ τὸ γαῦμα ὠμίλησεν ὁ Βουλευτὴς Χρυσοστόμου, ὅστις εἶπεν πε-
ρίλου τῆς ἐξῆς: "Αφορμὴν λαβὼν ἐκ τῆς τελευταίας ψυχρότητος τῶν
σχέσεων Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος, ἀπενθυμίζω ὅτι πρέπει νῦν μιμηθῶμεν
τὸ παράδειγμα τῶν δύο μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ Βενιζέλου καὶ τοῦ Ἀττα-
τούρκι, οἵτινες ἔθεσαν τὰ θεμέλια τῆς Ἑλληνο-Τουρκικῆς φιλίας, τὴν
ἐποικίαν φιλίαν ἣμεῖς οἱ νεώτεροι πρέπει νῦν τὴν διατηρήσωμεν πρὸς
τὸ συμφέρον τῶν δύο Λαῶν".

Ὁμιλήσας καὶ ὁ Ἀντ/ρχης κ. ΒΛΑΣΗΣ, ὅστις εἶπεν, ὅτι: "Αἱ δύο Ση-
μαῖαι ἐπὶ τῆς Γεφύρας (Τουρκικῆ καὶ Ἑλληνικῆ) θὰ ἴστανται πάντα
ἐκεῖ ὡς σύμβολον τῆς φιλίας τῶν δύο Λαῶν".

Ὁ Τοῦρκος Διευκτητῆς τοῦ Συναρμολοῦ Τεμέως ἀποῦ ἠόχασε ἵστησεν
τοὺς παρευρισκομένους διὰ τὴν πρόσκλησιν ἀπήντησεν ὅτι συμφωνεῖ
μέ τῆ ἔσα ἐλέχθησαν παρὰ τοῦ κ. Χρυσοστόμου καὶ Ἀντ/ρχου κ. ΒΛΑΣΗ
καὶ ὅτι καὶ αὐταὶ διακινεῖνται ὑπὸ τὰ ἴδια αἰσθήματα.-

Ὁ δὲ ἕτερον ἐλέχθη. Τὰ ἄνωτέρω ἐπληροφορήθη ἡμέσως παρὰ τοῦ
Σιδ/κοῦ ὑπαλλήλου ΑΞΟΝΙΔΗ Φωτίου, ὅστις ἐχρησιμοποιήθη ὡς διερμη-
νεὺς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τοῦρκων.-

///

Χαρακτηριστικόν τῆς ὁμιλίας αὐτῆς ἦτο, ὅτι ὅταν ὁ κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ἐξήγησε διερμηνεία, διότι νὰ ὁμιλήσῃ ὁ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΖΟΓΛΟΥ ἀποτανθεὶς πρὸς αὐτὸν εἶπεν: " Εἶπαμεν, κ. συνάδελφε, ὅτι δὲν θὰ ὁμιλήσῃ κανεὶς. Ὁ κ. Χρυσόστομος ἀπήντησεν, ὅτι " δὲν θὰ βρῶμε ἄλλοτε τέτοια εὐκαιρία νὰ εἰποῦμε αὐτὰ τὰ πράγματα". Τοῦτον ἐνίσχυσε καὶ ὁ κ. ΤΥΡΗΣ.

Ἐξ τούτων ἀναφέρω, ὅτι τοῦ ἀνωτέρου γεγονότος ἐπέλου ἐν γνώσει πλήν ὅμως δὲν ἀνέφερον σχετικῶς, διότι δὲν εἶδον τί τὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ ὑπερσειακῆς πλευρᾶς.

Ὁ Δ/τῆς τοῦ Κέντρου
Θεμ. Πανταζόπουλος
Υπομ/ρχος

ΑΚΡΙΒΕΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΟΝ
ΑΘΗΝΑΙ ΑΥΘΗΜΕΡΟΝ
Ο ΠΡΟΪΣΤΗΜΕΝΟΣ ΔΙΕΚΠΕΡΙΘΕΣΕΩΣ

Σταματόπουλος

**ΟΙ ΒΑΣΙΛΕΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
ΑΦΙΚΟΝΤΟ ΣΗΜΕΡΟΝ ΤΗΝ 9.55 ΩΡΑΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΜΑΣ
Η ΜΕΓΑΛΕΙΩΔΗΣ ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΟΥ ΛΑΟΥ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΜΑΣ**

Αγκυρα, 13. (Υψηλοφωνικός Σχολών) Τμήμα στρατού κατά την άφιξη του αποσταλμένου μας). Η Α.Μ. ο βασιλιάς Παύλος συνοδεύεται από τις ακόλουθες: του και του βασιλικού γαμάρχου Μετά θραυτικά διάπαιον εις κ. Ε. Διρέτην επεστέθη χρέος την 11:30 πρωινήν. Στρατιωτική περιήλθε πύξ εν τών τώδεω και παρακολούθησε στρατιωτικός άσκησης. Η Α. Μ. ο βασιλιάς των Ελλήνων επέδειξε τις τιμές της σχολής. Κατά την άφιξη του επίσης τμήμα στρατού άπεδειξε τις τιμές της βασιλίσσας ΕΙΣ ΤΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΝ ΘΗΛΕΩΝ Η Α. Μ. η βασίλισσα Φρειδερίκη συνοδεύεται από τών κυρών της τιμές των βασιλέων της και (Συνέχεια εις την φην σελίδα)

Φύλλο εφημερίδας «Απογευματινή», 13/6/1952, για την άφιξη του βασιλικού ζεύγους της Ελλάδας στην Κωνσταντινούπολη, ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φ. 24.1. Απεικονίζονται ο Τούρκος πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ (αριστερά), η βασίλισσα Φρειδερίκη (στο κέντρο) και ο βασιλιάς Παύλος (δεξιά)

Οι βασιλείς, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας και ο Υπουργός των Ξεχωτερικών, πρό της εισόδου των
Ανακτόρων του Δολμά Βαζέ

Η ΧΘΕΣΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΙΣΚΕΨΙΣ ΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΣΣΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΑ Η ΔΟΞΟΛΟΓΙΑ ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΑΝΣΕΠΤΟΝ ΠΑΤΡΙΑ ΚΑΙ Η ΕΠΑΚΟΛΟΥΘΗΣΑ ΔΕΣΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Φύλλο της εφημερίδας «Το Βήμα», 14/6/1952, για την υποδοχή του βασιλικού ζεύγους στα ανάκτορα του Δολμά Βαζέ. Απεικονίζονται ο βασιλιάς Παύλος, η βασίλισσα Φρειδερίκη, ο Έλληνας υπουργός Εξωτερικών και αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Σοφοκλής Βενιζέλος και ο Τούρκος πρόεδρος Τζελάλ Μπαγιάρ, ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φ. 24.1

EN SON DAKİKA 14/6/1952 (İstanbul)

Φύλλο της τουρκικής εφημερίδας «En Son Dakika», 14/6/1952, φωτογραφία της υποδοχής του βασιλικού ζεύγους της Ελλάδας από το λαό της Κωνσταντινούπολης, ΥΔΙΑ, ΚΥ, 1952, Φ. 24.1